

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı

**BİR KAMUSAL BAŞARISIZLIK ÜRÜNÜ OLARAK
YOLSUZLUK VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

Mehmet Onur YURDAKUL

Doktora Tezi

Ankara, 2013

BİR KAMUSAL BAŞARISIZLIK ÜRÜNÜ OLARAK YOLSUZLUK VE DOĞRUDAN
YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Mehmet Onur YURDAKUL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı

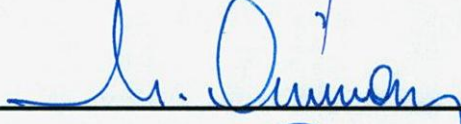
Doktora Tezi

Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Mehmet Onur YURDAKUL tarafından hazırlanan “Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri” başlıklı bu çalışma, 03.06.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Necmiddin BAĞDADIÖĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Cahit GÜRAN

Doç. Dr. Mustafa Umur TOSUN (Danışman)

Doç. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ

Doç. Dr. Mübariz HASANOV

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin / raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin / raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin / Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim / Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin / Raporumun **3** yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03.06.2013

Mehmet Onur YURDAKUL

M. Onur Yurdakul

TEŞEKKÜR

Doktora tezimin yazım döneminde görüş ve yönlendirmeleri ile çalışmanın şekillenmesine büyük katkı sağlayan danışmanım Doç. Dr. Umur TOSUN'a, önerileri ile tezin içeriğinin zenginleşmesini sağlayan diğer jüri üyeleri olan Prof. Dr. Mehmet Cahit GÜRAN'a, Prof. Dr. Necmiddin BAĞDADIÖĞLU'na, Doç. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ'a, çalışmanın özellikle uygulama bölümünde bana yol gösteren Doç. Dr. Mübariz HASANOV'a, Dr. Pelin VAROL İYİDOĞAN'a, Dr. Burcu AFYONOĞLU FAZLIOĞLU'na ve henüz yüksek lisans aşamasında iken doktora devam etmem konusunda bana destek olan yüksek lisans tezi danışmanlarım Prof. Dr. Nurettin BİLİCİ'ye ve Prof. Dr. Belgin AKÇAY'a ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Yüksek lisans ve doktora sürecimde Bankacılık Uzmanı ve Maliye Uzmanı unvanlarıyla görev yaptığım T.C. Ziraat Bankası A.Ş.'nin ve T.C. Maliye Bakanlığı, Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı'nın bana sabır gösteren değerli yöneticilerine ve iş arkadaşlarıma da bu vesile ile minnetlerimi sunarım.

Son olarak bütün hayatım boyunca benden desteğini bir an olsun esirgemeyen anneme ve babama, tez yazım ve savunma sürecinde bana büyük bir anlayış gösteren biricik eşime ve tüm diğer aile fertlerime şükranlarımı sunar ve sonsuz kere teşekkür ederim.

ÖZET

YURDAKUL, Mehmet Onur. *Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri*, Doktora Tezi, Ankara, 2013.

Devletin ekonomiye müdahalesine piyasa başarısızlıklarının çözümü için ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte, devletin bu sorunu çözmesi yalnızca kendi faydasını düşünmeyen siyasetçilerin, bürokratların ve seçmenlerin varlığını gerektirir. Demokrasi her zaman siyasi karar alma sürecinin etkinliğini sağlamaz. Dolayısıyla, devlet de başarısız olabilir. Kamusal başarısızlıkların bir ürünü olarak yolsuzluk ortaya çıkar.

Yolsuzluk siyasi kararlar, kamu sektörünün mali dengesi ve piyasanın işleyişi üzerinde olumsuz etki gösterir, haksız rekabeti ve üretim maliyetlerini artırmak suretiyle dağılım etkinliğini bozar, ekonomik büyümeye zarar verir ve halkın kamu idaresine bağlılığını ve güvenini azaltır. Yolsuzluğun bir diğer önemli sonucu da yatırım ortamına olumsuz etki etmesi ve özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYY) girişlerini azaltmasıdır. Bununla birlikte, yolsuzluk – DYY ilişkisinde farklı yönde sonuçlara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır.

Tezimizin akışı çerçevesinde ilk bölümde, yolsuzluk kavramı açıklanmış ve yolsuz eylem türleri sınıflandırılmıştır. Sonrasında kamusal başarısızlık teorisi çerçevesinde devlet müdahalesinin yolsuz eylemlere zemin hazırlama durumu irdelenmiştir. İkinci bölümde, yolsuzluğun nedenleri ve sonuçları, yolsuzluk ekonomisi konulu literatür çerçevesinde ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise yolsuzluğun DYY üzerindeki etkileri tartışılmış ve Pesaran'ın (2001) sınır testi yaklaşımı çerçevesinde, Türkiye'de yolsuzluk ve DYY arasındaki nedensellik ilişkisi 1992 – 2010 dönemine ilişkin aylık veriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, yolsuzluğun Türkiye'de DYY girişleri üzerinde kısa ve uzun dönemde olumsuz etki gösterdiği tespit edilmiştir. Uzun dönemde gelir artışı ile birlikte DYY girişleri de artmaktadır. Buna karşın beklentinin aksine kısa dönemde siyasi risk artışının DYY girişlerine katkısı olmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Yolsuzluk, Kamusal Başarısızlık, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Sınır Testi

ABSTRACT

YURDAKUL, Mehmet Onur. *Corruption as an Output of State Failure and Its Effects on Foreign Direct Investments*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2013.

Government intervention to economy is needed by society to cure market failures. However, in order for government to solve this problem, selfless politicians, bureaucrats and voters are required. Democracy does not always ensure the effectiveness of political decision making process. Thus, the government also fails. As an output of the government failure, corruption arises.

Corruption has distortive effects on political decisions, public sector fiscal balance and market operations; damages allocative efficiency by increasing unfair competition and driving up costs, harms economic growth and has adverse effects on loyalty and confidence of citizens to public administration. An other significant consequence of corruption is its detrimental effect to investment environment and thus corruption diminishishes foreign direct investment (FDI) entries. However, regarding FDI – corruption relation, studies having reached conclusions in opposite directions exist.

Within the outline of the dissertation, the concept of corruption has been clarified and the types of corrupt actions have been classified in chapter I. Next, the case that government intervention lays the groundwork for corrupt acts has been studied. In the second chapter, the causes and effects of corruption have been revealed by the introduced literature on the economics of corruption. In chapter III the effects of corruption on FDI flows have been discussed, and in accordance with Pesaran's (2001) bounds test approach, the causality relationship between corruption and FDI in 1992 – 2010 sample period has been analysed by the help of monthly data series. Consequently, it is determined that corruption has distortive effects on corruption in Turkey both for short and long run periods. In long run, FDI increases with raising income. In contrary to expectations, increase in political risk contributes to FDI inflows in short run.

Key Words

Corruption, Government Failure, Foreign Direct Investment, Bounds Test

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİLDİRİM	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUK VE EKONOMİK ANALİZİ

I. YOLSUZLUĞUN TANIMLANMASI, TÜRLERİ VE MODELLENMESİ	4
1. Yolsuzluk Tanımları.....	4
2. Yolsuzluk Türlerinin Sınıflandırılması	7
3. Yolsuzluğun Modellenmesi	19
II. KAMUSAL BAŞARISIZLIK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE YOLSUZLUĞUN EKONOMİK ANALİZİ	28
1. Piyasa Başarısızlığı ve Kamusal Başarısızlık	28
2. Devletin Piyasaya Müdahale Araçları ve Yolsuzluk İlişkisi.....	36
3. Siyasal Karar Alma Mekanizması, Bürokrasi Ekonomisi ve Yolsuzluk İlişkisi	50

İKİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN NEDENLERİNİN VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	58
--	----

1. Gelir Düzeyi, Ekonomik ve Siyasi Özgürlükler ve Hukukun Üstünlüğü Çerçevesinde Devlet Müdahaleciliğinin Yolsuzluk Üzerindeki Etkisi.....	59
2. Ademimerkeziyetçilik ve Yolsuzluk İlişkisi.....	70
3. Hukukun Üstünlüğü, Bürokratik Kalite, Ücret Düzeyi, Denetim ve Yolsuzluk.....	72
4. Ticari Açıklık, Rekabetçilik ve Yolsuzluk İlişkisi.....	76
5. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yolsuzluk İlişkisi.....	80
6. Makroekonomik İstikrarsızlıklar ve Yolsuzluk İlişkisi	81
7. Tarihi, Coğrafi Faktörler ve Kadının Statüsü ile Yolsuzluk İlişkisi	83
II. YOLSUZLUĞUN SONUÇLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	86
1. Yolsuzluğun Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Üzerine Etkisi.....	88
2. Yolsuzluğun Gelir Dağılımı Adaletsizliği Üzerine Etkisi	95
3. Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonominin Hacmi	97
4. Yolsuzluğun Tasarruf, Sermaye Birikimi ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.....	100
5. Yolsuzluğun Ticaret Hacmi ve Ticari Korumacılık – Rekabetçilik Üzerindeki Etkisi	102
6. Yolsuzluğun GSYİH, Büyüme, Kalkınma ve Ekonomik İstikrar Üzerine Etkisi	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. YOLSUZLUK VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI... 118	
1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	119
2. Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi.....	122
II. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI İLE YOLSUZLUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN NEDENSELLİK ANALİZİ	144
1. Veri ve Yöntem.....	145
2. Ampirik Sonuçlar	152
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA	174
EKLER.....	189
Ek 1: Yolsuzluğun Nedenlerine Yönelik Yapılan Ekonometrik Çalışmalar Hakkında Literatür Taraması.....	189

Ek 2: Yolsuzluğun Sonuçlarına Yönelik Yapılan Ekonometrik Çalışmalar Hakkında Literatür Taraması.....	198
Ek 3: Yolsuzluk ve DYY Girişleri Arasında Negatif İlişki Bulan Çalışmalar.....	205
Ek 4: Yolsuzluk ve DYY Girişleri Arasında Pozitif İlişki Bulan Çalışmalar.....	209
Ek 5: Türkiye'deki Yolsuzluğun Seviyesine Yönelik Yayınlanmış Endeks Değerleri ve Bu Değerler Arasındaki Korelasyon.....	210
ÖZGEÇMİŞ.....	211

KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller Testi
AIC	: Akaike Kriteri
AK	: Avrupa Konseyi
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Oto Regresif Model
BI	: Business International Grubu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BRIC	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti
COMTRADE	: BM Ticaret İstatistikleri Veritabanı
DYY	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FAA	: ABD Federal Havacılık İdaresi
FATF	: Mali Eylem Görev Gücü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HQ	: Hannan Quin Kriteri
ICRG	: Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide)
IMD	: Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INL	: ABD Uluslararası Narkotik ve Kolluk İşleri Bürosu
k.b.	: Kişi Başı
JB	: Jarque Bera
KPSS	: Kwiatkowski - Phillips - Schmidt - Schin
LDI	: Yerel Doğrudan Sermaye Yatırımları
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

PP	: Philipps Perron
PRS	: Siyasi Risk Hizmetleri Grubu (Political Risk Services Group)
SC	: Schwarz Kriteri
StAR	: Çalınmış Malvarlıklarının Geri Alınması Girişimi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TI	: Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International)
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNODC	: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
VAR	: Vektör Oto Regresyon Modeli
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğer
WDI	: Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators)

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Aşağıdan Yukarıya – Yukarıdan Aşağıya Yolsuzluk Modeli	27
Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri (Ev Sahibi – Hedef Ülke İçin)	121
Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları.....	146
Tablo 4: Serilerin ADF, PP, KPSS Birim Kök Testleri	153
Tablo 5: Trendli ve Trensiz Modeller İçin AIC, SC ve HQ Testi Sonuçları	155
Tablo 6: Uzun Dönem Trendsiz Eşbütünleşme Modeli	157
Tablo 7: Uzun Dönem Trendli Eşbütünleşme Modeli Tahmin Sonuçları	158
Tablo 8: Eşbütünleşme Modeli Analizi Sonuçları	159
Tablo 9: ARDL (4,1,1,0) Kısa Dönemli Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları	162
Tablo 10: Granger Nedensellik Testleri	163

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Optimal Yolsuzluk Miktarı.....	18
Şekil 2: Temel Asıl, Vekil, Müvekkil Modeli.....	19
Şekil 3: Asıl, Vekil, Denetçi Modeli.....	21
Şekil 4: Asıl, Vekil, Örgüt, Müvekkil Modeli	22
Şekil 5: Yolsuzluk Kazanç Matrisleri	25
Şekil 6: Devletin Üretim Faaliyeti	36
Şekil 7: Dışsalılıklarla Mücadelede Vergi ve Sübvansiyon Yöntemlerinin Etkisi	39
Şekil 8. Tekelin Sosyal Maliyeti	43
Şekil 9: Devlet ve Özel Sektör Doğal Tekelinde Fiyatlama Karşılaştırması	45
Şekil 10: Bürokrat Davranışının Kamusal Mal Üretimine Etkisi	54
Şekil 11: Çalma İçermeyen ve Çalma İçeren Yolsuzluk	56
Şekil 12: Doğrudan Yabancı Yatırım, Sanayi Üretim Endeksi, Siyasi Risk ve Yolsuzluk Serilerinin Grafikselleştirilmesi	147

GİRİŞ

Yolsuzlukla mücadele, son dönemde uluslararası düzeyde üzerinde en fazla çalışma yapılan hususlar arasında yer almaktadır. Öyle ki, Birleşmiş Milletler (BM) tahminleri çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerde kamu görevlilerinin aldığı rüşvet tutarı yılda 20 ila 40 milyar Amerikan Doları arasında değişmektedir. Yolsuzluğun küresel bir sorun olarak öneminin artmasında ise özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında Asya ülkelerinde görülen ve düşük saydamlık ile hesap verebilirliğin tetiklediği finansal kriz etkili olmuştur. Ayrıca soğuk savaş sonrasında bağımsızlığını yeni kazanan eski Doğu Bloku ülkelerindeki yapısal reformları hızlandırma gayesi de yolsuzlukla mücadele sürecine katkı yapmıştır. Bu dönemde Avrupa Konseyi (AK), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation For Economic Cooperation and Development - OECD) ve BM temelli olarak imzalanan yolsuzlukla mücadele konulu uluslararası sözleşmelerin sayısı da artmıştır. Yolsuzlukla mücadele alanında bu kuruluşların başı çektiği çalışma grupları oluşturulmuş olup; halen bu alanda gelişmekte olan ülkelere teknik danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.

Uluslararası resmi kuruluşların yolsuzluğa olan duyarlılığının artmasına paralel olarak, sivil toplum kuruluşları da yolsuzlukla mücadele konusunda ülkelerin etkinliğini analiz eden çalışmalar yapmaya başlamıştır. Siyasi Risk Hizmetleri, Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Heritage Vakfı vb. kuruluşlar tarafından düzenli olarak yolsuzluk algı endeksleri yayımlanmaya başlanmış ve bu endeks değerleri kullanılarak yapılan ekonometrik çalışmalar da son dönemde artış göstermiştir. Bu çalışmalar neticesinde yolsuzluğu analiz eden teorik çalışmalarda ileri sürülen hususlar da test edilebilmiş, dolayısıyla yolsuzluğun nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin bir literatür zenginliği sağlanmıştır.

Bu çerçevede, çalışmamızın birinci bölümü yolsuzluğun teorik analizinin yapılması üzerine odaklanmıştır. Bu bölümde literatürde yer alan farklı yolsuzluk tanımlarının ve yolsuzluk türlerinin sınıflandırılmasına ilişkin yaklaşımlar irdelenerek; asıl, vekil, müvekkil modelleri çerçevesinde yolsuzluğun nedenleri konusunda çıkarımlar yapılmıştır. Buna göre, siyasetçi, bürokrat ve seçmenlerin kişisel fayda maksimizasyonu davranışları yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır. Kamu tercihi teorisyenleri de, bu

noktada devletin ekonomiye müdahalesinin, piyasa dışı arz ve talep koşullarının farklı olması nedeniyle kamusal başarısızlığa neden olacağını; kamusal başarısızlığın dolaylı bir ürününün de yolsuzluk olarak kendini göstereceğini savunmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde her bir piyasa başarısızlığı çerçevesinde devletin ekonomiye müdahalesinin yaratacağı etkinsizliğe ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Sonuç olarak piyasa başarısızlıkları ile mücadele için devletin ekonomiye müdahale etmesi, siyasal karar alma mekanizmasının ve bürokrasi ekonomisinin yarattığı etkinsizlikler çerçevesinde yolsuzluk için fırsat yaratmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, yolsuzluğun nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin ampirik çalışmalarda elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Özellikle yolsuzluğun nedenlerine ilişkin yapılan çalışmaların genelinde yolsuzluğun ekonomik, hukuki, siyasi ve sosyal belirleyicileri bir arada analiz edildiği için, bu bölümde "yolsuzluğun ekononik nedenlerine ilişkin çalışmalar" gibi kısıtlayıcı başlıklar kullanılmasından kaçınılmış ancak yolsuzluğun ekonomik ve mali nedenleri ve etkileri üzerine odaklanılmıştır. Bununla birlikte, birçok çalışmada ekonomik unsurların yolsuzluk üzerindeki etkisinin ve yolsuzluğun ekonomik nedenlerinin siyasal ve sosyal unsurlara göre farklılaştığı sonucuna ulaşıldığı için, yolsuzluğun ekonomik olmayan ancak ekonomik etki gösteren neden ve sonuçlarına da özellikle değinilmiştir.

Ampirik çalışmaların ışığında, yolsuzluğun çok sayıda ekonomik, siyasi ve sosyal unsur ile karşılıklı etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Örneğin ekonomik ve siyasi özgürlükler, kamu kesiminin hacmi ve kamu hizmetlerinin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve bürokratik kalite, gelir seviyesi, kalkınma düzeyi, beşeri ve finansal sermaye birikimi, ekonomik istikrar, gelir dağılımı adaleti, kayıtdışı ekonominin hacmi, ticari açıklık ve korumacılık düzeyi, şehirleşme vb. unsurların yetersizliği yolsuzluğa neden olduğu gibi, bu unsurlar yolsuzluktan olumsuz etkilenmektedir. Bazı çalışmalarda ise, gelir düzeyi, sivil ve siyasi hakların gelişmişlik derecesi, başlangıç yolsuzluk seviyesi farklı olan ülkelerde izleyen dönemde yolsuzluğun etkilerinin farklılaşabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde yolsuzluğun sonuçları ile ilgili farklı yönde sonuçlara ulaşılan bir konu da yolsuzluğun doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve büyüme üzerindeki etkilerine

ilişkindir. Ampirik çalışmaların büyük çoğunluğunda beklendiği üzere yolsuzluğun yatırımlar ve büyüme üzerinde azaltıcı etki gösterdiği sonucuna ulaşılsa da, bazı çalışmalarda yatırımcıların hedef ülkedeki yolsuzluk düzeyini çıkar elde etmek için bir fırsat olarak göreceği ve yolsuzluğun yatırımlar üzerinde teşvik edici bir unsur olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yolsuzluğun doğrudan yatırımlar üzerindeki etkileri de ülke koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir. Bu husus da çalışmamızın üçüncü bölümünün konusu olmuştur.

Üçüncü bölümde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve türleri tanımlandıktan sonra, yolsuzluk ve yatırım ilişkisine yönelik literatürde her iki yönde sonuçlara ulaşan çalışmalara yer verilmiş ve Türkiye verileri kapsamında yolsuzluğun doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'de yolsuzluğun doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde kısa ve uzun dönemde olumsuz etkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca kullanılan siyasi risk ve GSYİH - sanayi üretim endeksi kontrol değişkenleri çerçevesinde Türkiye'de bu yatırımlara etki eden faktörler de yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUK VE EKONOMİK ANALİZİ

I. YOLSUZLUĞUN TANIMLANMASI, TÜRLERİ VE MODELLENMESİ

1. Yolsuzluk Tanımları

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde yolsuzluk "yolsuz olma durumu, bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma" olarak tanımlanmaktadır. İngilizcede yolsuzluk tanımına karşılık gelen "Corruption" sözcüğü de "rüşvet verme, yozlaştırma, ahlaki bozukluk" anlamlarını taşır. Sözlüksel tanımının dışında, çeşitli akademik çalışmalarda yolsuzluğa ilişkin geliştirilen tanımlar mevcuttur. Bazı çalışmalarda ise yeni bir tanım yaratmaktan sakınılmış, ancak yolsuzluğun belli bir etkisi ya da yönü üzerinde durulmuştur.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International - TI) yolsuzluğu "kamu gücünün kişisel çıkar sağlama amacıyla istismarı" olarak tanımlamıştır (TI, 2000:2). Bu tanım aynı zamanda Dünya Bankası (1997:8) ve OECD (2008:22) tarafından kabul gören yolsuzluk tanımıdır. Yukarıdaki tanımlarda "yolsuzluk" kamu yetkisi ve kamu gücünün kişisel çıkar amacıyla kötüye kullanılması unsurları ile açıklanmaktadır.

Bazı tanımlarda ise yolsuzluk sonucu elde edilecek kişisel çıkarın parasal olmayabileceği üzerinde durulmaktadır. Berkman'a göre yolsuzluk, maddi kazanç için (örneğin rüşvet) ya da parasal olmayan amaçlara yönelik olarak (örneğin kayırma) kamusal yetkinin yasa dışı kullanımını içeren davranış ve eylemleri kapsamaktadır (Berkman, 2009:11). Mumcu ise (2005:1) bir yolsuzluk türü olan rüşveti; "yetkili birisine başkası tarafından toplumun usul ve kurallarına aykırı bir şekilde menfaat vaat edilerek ya da sağlanarak bir işin yaptırılması" şeklinde tanımlamıştır.

Yolsuzluğu kamu gücünün kişisel çıkar için kullanılması ile ilişkilendiren bu tanımların yanında, kamu görevi - görevlisi ile ilişkilendiren tanımlar da mevcuttur. Shah (2007:234) yolsuzluğu, resmi yetkinin kamu çıkarı haricinde kullanılması ya da kamu görevinin kişisel fayda elde etmek için kötüye kullanılması olarak tanımlamaktadır.

Klitgaard (1991:120), Treisman (2000:399), Bardhan (1997:1321) için de yolsuzluk kamu görevinin kişisel amaçlarla kötüye kullanılmasıdır. Klitgaard (1988:75) ayrıca yolsuzluğu, kamu görevlisinin tekel gücü + takdir yetkisi – hesap verme sorumluluğu olarak formüle etmektedir. Shleifer ve Vishny (1993:599), söz konusu tanımı biraz değiştirerek, yolsuzluğu “kamu görevlileri tarafından kamu mülkiyetinin kişisel çıkar için satılması” olarak tanımlamışlardır.

Yolsuzluğu, haksız rant arayışı ile ilişkilendiren tanımlar da bulunmaktadır. Krueger (1974:291), devlet tarafından piyasaya yönelik getirilen kısıtlamalar sonucunda yaşanan rant kollama yarışının yolsuzluğa yol açabileceğini ifade etmektedir. Acemoğlu ve Verdier ise (2000:194), devlet müdahalesi sonucunda kaynakların bir taraftan diğerine transferinin yolsuzluk fırsatı yarattığını ifade etmektedir.

Yolsuzluğu siyasal yozlaşma ürünü olarak gösteren tanımlar da mevcuttur. Rose-Ackerman (1999:75, 2004:1), birçok siyasi sistemin çıkar çatışmasını düzenlemekte başarısız kaldığını ifade ederek, yolsuzluk tanımında kamu gücünün “siyasi çıkar” için kullanımına vurgu yapmaktadır. Aktan’a (1999:20-21) göre de yolsuzluk dar anlamda siyasal yozlaşma olup; rüşvet, zimmet ve adam kayırmacılık gibi davranış ve eylemlerin tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Aktan (1999:21) geniş anlamda siyasal yozlaşmayı ise siyasal karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin "kişisel çıkar" sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlâki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunması durumu olarak tanımlamaktadır. Aydın'ın (2010:33) yolsuzluk tanımı ise Aktan'ın geniş anlamda siyasal yozlaşma tanımını kapsamaktadır. Yazar yolsuzluğu sadece siyasal değil; ekonomik, kültürel ve ahlâki çöküntünün ve çürümüşlüğün ürünü ve göstergesi olarak lanse etmektedir. Buna göre yolsuzluk; rüşvet, zimmet, irtikâp, suiistimal, kayırma, ahlak ve mevcut hukuk kurallarına aykırılık ve yasal boşlukları kişisel çıkar doğrultusunda kullanma sonucu ortaya çıkar.

Bazı tanımlarda ise yolsuzluğun sadece kamu sektörü ile ilintili olarak düşünülmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Staphenurst ve Sedigh'e (1999:1) göre "yolsuzluk" sadece siyasetçi ya da bürokratlara özgü olmayıp, sadakat ile bağlı olunan bir grubun çıkarına kamu kaynaklarının kullanılması olarak ifade edilmiştir. Diğer bazı yazarların yolsuzluk tanımı ise kamu kaynaklarının kullanılmasından da bağımsızdır. Örneğin Coase

(1979:269), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) müzik endüstrisinde, radyo ve televizyon yayınlarına çıkmak için müzik yapımcılarının yayıncılara "payola" ismi verilen ödemeler yapmasını özel sektörde verilen rüşvete örnek olarak göstermektedir. Tanzi (1998:8) de, bir yandan genel kabul gören yolsuzluk tanımını benimserken, diğer yandan yolsuzluğun özel sektör faaliyetlerinde görülmediği sonucunun çıkarılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Shihata da yolsuzluğu, kamu sektöründe veya özel sektörde faydanın, mal veya hizmetlerin yeniden dağıtılması sürecine ait bir fonksiyon olarak tanımlamakta, her koşulda kişinin sahip olduğu pozisyona duyulan güveni, görevi ile bağdaşmayacak şekilde ve kişisel çıkarı için kötüye kullanması suretiyle yolsuzluğun gerçekleştiğini ifade etmektedir (Dünya Bankası, 1997:19).

Çelen'e (2007:5) göre yolsuzluk bir kamusal kötülüktür. Yolsuzluk, resmi devlet yetkisinin kamu çıkarına karşı kullanılması veya resmi kamu gücüne dayalı olarak özel çıkar elde edilmesi faaliyeti olarak tanımlanabilmekte, bu tanım özel sektörü de kapsayacak şekilde genişletilebilmektedir. Eigen ve Zucchi'ye (2002:578-583) göre yolsuzluk, küresel kamu malların etkin bir şekilde sağlanmasının önünde bir engeldir ve yolsuzlukla mücadele başlı başına bir küresel kamu malıdır¹.

Cingi de (2002:2), yolsuzluğu haksız rekabet ile bağdaştırmaktadır. Yolsuzluk, kavram olarak rüşvet, iltimas (nepotizm dâhil), irtikâp, ihtilas, kaçakçılık, görev ve yetki suiistimali gibi yasa dışı ve ahlak dışı sayılabilecek haksız rekabet yaratarak haksız kazanca yol açan tüm işlem ve eylemleri içermektedir.

Uluslararası sözleşmelerde yolsuzluk tanımına yer verilen tek belge 1999 yılında imzaya açılan "Avrupa Konseyi (AK) Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi"dir². Anılan sözleşmenin 2'nci maddesine göre "yolsuzluk" tabirinden, rüşvet, haksız çıkar ya da bu çıkarların ileride sağlanmasının talep edilmesi, teklif edilmesi veya doğrudan ya da dolaylı olarak bunun kabul edilmesi suretiyle, görevi ifa edenin lazım gelen davranışına olumsuz yönde etki edilmesi anlaşılır.

¹ Küresel kamu malları, küresel düzeyde tüketiminden bireylerin dışlanmadığı, tüketicilerin birbiri ile rakip olmadığı ve faydası bölünemeyen mallardır (Kaul vd., 1999:2-19).

² Türkiye Sözleşmeyi 27.09.2001'de imzalamış ve 17.04.2003 tarihli, 4852 sayılı Kanun ile onaylamıştır.

AK, BM ve OECD temelli diğer uluslararası sözleşmelerde ise yolsuzluğun tanımına yer verilmemekte; ancak yolsuzluk suçları tek tek sayılmak suretiyle, akit taraflardan kendi ulusal hukuk düzenlemelerinde sayılan eylemleri suç olarak kabul etmeleri istenmektedir³. Dolayısıyla bu sözleşmeler sayesinde bir nevi yolsuzluğun cezalandırılmasına yönelik uluslararası standardın tanımı yapılmaktadır.

Genel bir değerlendirme ile yolsuzluğu özel sektör için de tanımlayan bazı görüşler olsa da, çalışmamızda, en fazla kabul gören yolsuzluk tanımı olan "kamu gücünün kişisel çıkar amacıyla haksız olarak kullanılması" durumu yolsuzluk için referans alınan tanım olacaktır. Coase (1979), Aktan (1999), Cingi (2002), Mumcu (2005) vb. yazarların yolsuzluğu, türlerinden örnekler vermek yoluyla açıkladığı görülmektedir. Örneklendirme, yolsuzluğun tanımlanmasına hizmet ettiği gibi, yolsuzluk türlerinin ortaya konmasına da yardımcı olmaktadır.

Literatürde çeşitli yazarların tanımlamanın dışında, yolsuzluk türlerinin sınıflandırılması üzerine çalışmalarının olduğu görülmektedir. Yolsuzluğa zemin oluşturan ortamları ve yolsuzluğun etkilerini dikkate alarak geliştirilen bu sınıflandırmalar aynı zamanda yolsuzluğun nedenlerinin ve sonuçlarının anlaşılması için de faydalı olacaktır. Çalışmamızda bir sonraki başlığın altında bu sınıflandırmalara yer verilmektedir.

2. Yolsuzluk Türlerinin Sınıflandırılması

Yolsuzluğun çok çeşitli tanımları olduğu gibi, çeşitli yolsuzluk türleri ve yolsuzluğun farklı neden ve etkilerine vurgu yapan farklı sınıflandırmaları da mevcuttur. Çalışmamız kapsamında dikkat çeken yolsuzluk sınıflandırmaları aşağıda sunulmuştur.

2.1. İç Yolsuzluk – Dış Yolsuzluk Ayırımı

Klitgaard (1988:19-20) tarafından getirilen bir tasniftir. Yolsuzluk idarenin faaliyetleri çerçevesinde idari personel ile hizmet alanların ilişkisinden kaynaklanıyor ise “dış”,

³ Yolsuzlukla mücadele konulu uluslararası sözleşmeler OECD Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi (1997) AK Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi (1999), AK Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi (1999), BM Sınırşan Örgütlü Suçlarla Mücadele Sözleşmesi (2000), BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi (2003) olarak sıralanabilir.

idarenin kendi örgütsel işleyişi ile ilgili ise “iç” yolsuzluk söz konusudur. Klitgaard (1988:19), dış yolsuzluk için şu örnekleri vermiştir:

- *Rüşvet - Yasal Hizmetler İçin Ödeme*: Kamu görevlilerinin resmi hizmetlerini zamanında ve hızlı yerine getirmeleri için kanunsuz ödeme yapılmasıdır.
- *Rüşvet - Yasal Olmayan Hizmetler İçin Ödeme*: Yasal olmayan bir işlem yapılması veya denetiminin ihmal edilmesi için kanunsuz ödeme yapılmasıdır.
- *İrtikâp*: Kamu görevlisi tarafından, hizmet alanların (bilgisizliğinden faydalanılarak) kanunsuz bir ödemenin yapılması yönünde manen zorlanması, bu ödemenin gerekli olduğu yönünde inandırılmasıdır⁴ (Klitgaard, 1988:20).

İç yolsuzluk örnekleri ise şu şekildedir (Klitgaard,1988:20):

- *Zimmet*: Çalışanların kurum kaynaklarını kendi çıkarlarına olacak şekilde kurum dışına kaçırmaları, zimmetlerine geçirmeleri sürecidir⁵.
- *Sahtecilik*: Sahte belge kullanması sonucunda çalışanın kişisel menfaat sağlamasıdır.
- *Kişisel Tertipler (Personnel scams)*: İdare içerisinde kilit pozisyonlara liyakat gözetilmeksizin atama yapılması, bu pozisyonların rüşvete eğilimli personele tahsis edilmesidir.

⁴ Yargıtay 5'nci Ceza Dairesi'nin. 06.03.1986, 4567/1037 sayılı Kararı çerçevesinde “Rüşvet, memurun görevine giren, yetki bulunduğu konuda karşı tarafla aralarında serbest iradelerinin ürünü olan karşılıklı rızaya dayalı bir anlaşma (rüşvet sözleşmesi) sonucunda çıkar elde etmesidir. Kendi eylemi de suç oluşturan rüşvet veren, sağladığı çıkarın yasal olmadığını bilmekte ve yasa dışı zemin içinde bulunmaktadır. Cebri irtikap (zorla yiyicilik olarak da ifade edilmektedir) suç ise, memurun memuriyet sıfatını veya memuriyetine ait görevi kötüye kullanmak suretiyle ferdi zorlaması sonucu uğrayabileceği haksız işlemi önleyebilmek durumunda kalan ferdin ona çıkar sağlaması veya vaat etmesiyle oluşur. Fert, vaat ettiği çıkarın yasa dışı olduğunu bildiği hâlde, memurun haksız işlemi önleme zorunluluğunu duyduğu ve manevi baskısı altında kaldığı için suçun mağduru konumundadır” (Aktan, 1999:27).

⁵ Klitgaard (1998:20), Filipinler Gelir İdaresi'nde zimmetin farklı bir türünün yaşandığına da işaret etmiştir. Buna göre bazı personelin kayıt sisteminin zayıflığından faydalanarak tahsil edilen kamu alacağına ilişkin resmi kaydı geciktirerek kısa süreli olarak şahsi menfaatleri için kullandığı görülmüştür.

2.2. Küçük (Olağan) Yolsuzluk, Büyük (Olağandışı) Yolsuzluk, Kamunun Kural Koyma Erkine Müdahale (State Capture), Paternalizm ve Kayırmacılık Ayırımı

Shah (2007:235-236), tarafından yapılan kapsamlı sınıflandırmaya göre:

- *Küçük (Petty) İdari ya da Bürokratik Yolsuzluk (Olağan Yolsuzluk):* Kamu görevlisinin mevcut yetkisini kötüye kullanarak rüşvet talep etmesi, kamu fonlarını kendi hesabına geçirmesi veya şahsi kazanımları için kamu kaynaklarını kullanması olarak tanımlanmıştır. İş süreçleri içerisinde, genellikle memurların karıştığı yolsuzluk olaylarıdır. Sıkça görülür.
- *Büyük (Grand) Yolsuzluk (Olağandışı Yolsuzluk):* Yüksek tutarlı kamu kaynaklarının, siyasi veya idari seçkin olarak tanımlanan üst görevlerde bulunan şahıslar tarafından kişisel çıkar amacıyla veya ait olunan grubun çıkarına olacak şekilde kötüye kullanılması durumudur. Siyasi ya da idari karar alıcı konumunda bulunan şahısların karıştığı büyük yolsuzluk olaylarıdır. Daha nadir görülse de büyük tutarlı yolsuzluk dosyalarıdır.
- *Kamunun Kural Koyma Erkine Müdahale (State Capture):* Büyük yolsuzluk tanımı içinde değerlendirilebilecek bir yolsuzluk türü olsa da, siyasi ya da düzenleyici karar alıcıları etkileme çabalarının özel sektör girişimcileri tarafından gelmesi dolayısıyla ayrı bir tür olarak sunulmaktadır.

Kamunun kural koyma erkine müdahale türü yolsuzluk, farklı yazarların da çalışmalarına konu olmuştur. Hellmann vd.'ye (2000:4) göre bu tarz yolsuzlukta, ilgili siyasetçilere ve bürokratlara menfaat sağlaması sonucunda, topluma maliyeti göz ardı edilerek, bir çıkar grubunun yararına kanun ve düzenleyici işlemler çıkarılabilmektedir. Bir nevi "nüfuz ticareti" görülmektedir. Çal (2008:240), bu durumda ülkede mevzuatın anlaşılabilir bir biçimde esnek tutularak, idarenin kamu çıkarına aykırı eylemlerinin altyapısının hazırlandığını belirtmektedir.

- *Paternalizm ve Kayırmacılık:* Paternalizmin Türkçe karşılığı Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğüne göre "babacılık"tır. Genel olarak paternalizm, toplum veya

aile yönetimlerinde kararların, rehber ve ideal kabul edilen kişi veya kişilerce alınmasını öngören yönetim sisteminin adıdır. Siyasi açıdan ise paternalizm, devletin ve devletin temsilcisi olan kamu yöneticilerinin davranışlarının tartışmasız kabulüne yönelik yönetim sistemidir. Dolayısıyla paternalistik sistemler, saydamlıktan ve toplum denetiminden uzaklaşmak anlamına geldiği için yolsuzluğa açık yapılardır. Osmanlı Devleti'nde şeriat hukukundan doğan paternalistik siyasi yapının duraklama ve gerileme devirleri ile birlikte yolsuzlukların artmasına neden olduğu ifade edilmektedir (Özsemerci, 2003:25).

Yolsuzluk, kamu görevlilerinin resmi pozisyonlarını; coğrafi, etnik ve kültürel bağlara göre hizmet alanları veya meslektaşlarını kayırmak, işe alım da dâhil olmak üzere devletle olan işlerinde bu kişilere tercihli muamele göstermek amacıyla kullanmaları şeklinde de ortaya çıkar (Shah, 2007:236). Kayırmacılık türleri ise şu şekildedir:

- *Patronaj*: İktidar değişimi sonrasında siyasi partilerin kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzey bürokratlarını görevden alarak, yerlerine siyasal yandaşlık, ideoloji, nepotizm, kronizm gibi kriteri esas alınarak yeni atamalar yapmalarıdır. Aşırı partizanlık ve aşırı patronajlık pek çok toplumda siyasal yozlaşmanın en yaygın türlerinden birini oluşturmaktadır (Aktan, 1999:30).
- *Siyasi Kayırmacılık*: Siyasi partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen grubuna çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak bu kimselere haksız menfaat sağlamaları durumudur (Aktan, 1999:29).
- *Hizmet Kayırmacılığı*: Siyasi iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek için bütçe tahsisatını oylarını maksimize edecek şekilde kendi seçim bölgelerine tahsis etmesi durumudur (TEPAV, 2006:31).
- *Akraba, Eş-Dost Kayırmacılığı*: Beceri, başarı, eğitim düzeyi vb. unsurlar dikkate alınmaksızın sadece akrabalık, eş dost, hemşehri vb. ilişkiler temel alınarak bir kimsenin devlet görevine atanması ya da terfi ettirilmesi şeklinde kendini gösteren bir yolsuzluk türüdür. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hukuki, ekonomik, siyasi altyapı tam olarak şekillenmediği için, kurumsal

ilişkilerden kişisel ilişkilere güvenilmekte, bu bağlantının sürdürülmesi elde edilen yakın çevrenin korunmasını, ekonomik çıkarların bu kesimlere yönlendirilmesini ve herhangi bir suç ortaya çıktığında bunun ört bas edilmesini gerektirmektedir (Çelen, 2007:35).

2.3. Siyasal, Ekonomik ve Yönetmel Yolsuzluk Ayırımı

Berkman (2009:21-25) ve Jain (1998:61-79) yolsuzluğu siyasal ve yönetmel olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Buna göre siyasetçilerin dâhil olduğu yolsuzluk “siyasal”, bürokratların karıştığı yolsuzluk ise “yönetmel yolsuzluk” olarak adlandırılmaktadır. Bardhan (1997:1321) ve Khan (1998:37-38), yolsuzluğu ekonomik ve siyasi yolsuzluk olarak tasnif etmekte, ancak ekonomik yolsuzluk kavramının siyasi yolsuzluk ile yakından bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Ekonomik ve siyasi yolsuzluk arasındaki ayırım, kişisel çıkar için siyasetçinin görevde kalma ihtimalini artıracak politikalara yönelmesi halinde karmaşık hale gelmektedir. Bu bağlamda:

- *Siyasal Yolsuzluk:* Siyasal işlemlere ilişkin kamu yetkisinin, siyasal yönetim ya da siyasa yapımı sürecinde çıkar gözetilerek, yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması olarak nitelendirilebilir. Berkman (2009:22), siyasal yolsuzluğa örnek olarak bir çıkar kümesinin kendisine sağladığı menfaat karşılığında, parlamenterin bir yasa taslağı üzerinde etkide bulunmasını, siyasal gücün yandaşlarının çıkarlarını gözetecek şekilde kullanılmasını göstermektedir.
- *Ekonomik Yolsuzluk:* Piyasa başarısızlıklarını gidermek için devletin yaptığı müdahaleler neticesinde yapay rantlar yaratılması ve ekonomik birimlerin rant kollama yarışı neticesinde kaynakların toplum açısından etkin dağılmaması olarak ifade edilebilir. Kamusal başarısızlık ile ilişkisi kurulmaktadır.
- *Yönetmel Yolsuzluk:* Yönetmel işlemlere ilişkin kamu yetkisinin kamu yönetimi ya da siyasa uygulama sürecinde çıkar gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı olarak kullanılmasıdır. Örnek olarak bir memurun kendisine çıkar sağlayana ayrıcalıklı işlem yapması gösterilmiştir.

Berkman (2009:26-34), yönetsel yolsuzluğa ilişkin de ayrı bir sınıflamaya gitmektedir. Buna göre yönetsel yolsuzluk da “maddesel bedel” ve “dayanışma” içerikli yolsuzluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Maddesel bedel içerikli yolsuzluğa örnek olarak rüşvet, haraç⁶ ve zimmet gösterilmektedir. Dayanışma içeren yolsuzluk ise yakınları kayırma ve söz geçer kimseleri kayırma olarak ikiye ayrılmaktadır. Jain (1998:67-70) ise, yönetsel yolsuzluğun siyasi yolsuzluk ile bağlantılı olduğunu belirterek, yolsuzluk seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde, bürokrasinin siyasetçiler ile işbirliğine giderek yolsuzluk gelirlerini artırabileceği mekanizmaların geliştirildiğini ifade etmektedir.

2.4. Yasal Yolsuzluk, Yasal Olmayan Yolsuzluk Ayırımı

Yasal yolsuzluk kavramı, Kaufmann ve Vicente'nin 2005 yılında yayımladıkları aynı adı taşıyan makaleleri ile literatürde yerini almıştır. Kaufmann ve Vicente (2005:1-3), bu ayırım sayesinde özellikle yolsuzluğun özel hukuk tüzel kişilerini ilgilendiren kısımlarına daha fazla dikkat çekilmesini amaçlamışlardır. Söz konusu tüzel kişiler, bir "iyilik alışverişi" olarak gördükleri lobicilik faaliyetleri sonucunda kendi lehlerine olacak şekilde düzenleme yapılması konusunda siyasi - bürokratik eliti yönlendirmekte, sürecin sonunda elde edilen sonuç kayırmacılık ya da organize yolsuzluk olmaktadır.

Kaufmann ve Vicente'ye (2005:4) göre yüksek derecede gelir dağılımı adaletsizliği bulunan ve düşük gelirli ülkelerde "yasa dışı yolsuzluk" eylemleri daha yaygındır. Bu ülkelerde gelişmiş bir yargı sistemi ve saydamlık olmadığı için halkın yönetime katılımı ve yönetimi denetleme kapasitesi düşük olduğu için faillerin cezalandırılması ihtimali de düşük kalacaktır. Gelirin daha adil dağıldığı ancak hesap verebilirliğin (accountability) düşük olduğu ülkelerde ise "yasal yolsuzluk" yaygındır. Halkın, seçkinlerin yolsuzluğa meyilli davranışları konusundaki farkındalığının az olması hesap verebilirliği düşürecektir. Eğer hesap verebilirlik de yüksek ise (örneğin Kuzey Avrupa ülkelerinde) yolsuzluk olgusu ile karşılaşma ihtimali çok azalacaktır. Bu örneklerde halkın demokratik katılımı ve yolsuzluğa karşı farkındalığı yüksek olup, seçkinler yolsuzluğa eğilimli değildir (Kaufmann ve Vicente, 2005:5).

⁶ Haraç, kamu görevlisinin işini yapmak için karşısındaki kişiden bir bedel istemesidir. Bu bağlamda haraç, irtikap türlerinden biri olarak kabul edilmekte, bir anlamda “aktif rüşvet” (kamu görevlisinin talep ettiği) olarak adlandırılmaktadır.

TEPAV tarafından yayımlanan Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu'nda (2006:26-29) yolsuzluk teşkil eden hareket biçimleri “doğrudan ceza yaptırımına bağlanmış yolsuzluk eylemleri” ve dolaylı olarak ceza yaptırımına bağlanan veya suç sayılmayan yolsuzluk eylemleri” ayırımı ile verilmiş olup; bu sınıflamanın teorideki genel sınıflamanın tamamen dışında yer aldığı özellikle belirtilmiştir. İkinci grupta sayılan eylemler, mevcudiyeti halinde görevi ihmal ya da görevi suiistimal suçlarının kapsamında düşünülebilecek yolsuzluk türleridir.

Buna göre doğrudan ceza yaptırımına bağlanmış yolsuzluk eylemleri arasında rüşvet, zimmet, irtikâp, kara paranın aklanması, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal⁷, içeridekilerin ticareti (insider trading)⁸ suçları sayılmakta iken; dolayısıyla ceza yaptırımına bağlanan veya suç sayılmayan yolsuzluk eylemleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır (TEPAV, 2006:29):

- *Rant Kollama:* Çıkar ve baskı gruplarının, devlet tarafından suni olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlerdir. Rant kollama türleri ise çıkar ve baskı gruplarınca:
 - Devlet tarafından imtiyaz hakkı verilen bir tekelin elde edilmesi (tekel kollama),
 - Yurtiçi piyasa karlarını maksimize etmek için mal ve hizmet ithaline yasaklama ya da engellemeler getirilmesi (tarife kollama),
 - Küresel ya da tahsisli kota edinme, tahsisli kotaların artırılması ya da ithalat lisans belgesi alınması (kota kollama, lisans kollama),

⁷ Emniyeti suiistimal ya da güveni kötüye kullanma, herhangi bir kimsenin başkasına ait olup belli bir surette kullanılmak üzere teslim alınan şeyden kendisi ya da başkası hesabına faydalanmasıdır.

⁸ 2499 sayılı Kanun md 47/A-1 çerçevesinde, sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek, henüz kamuya açıklanmamış bilgileri kendisine veya üçüncü kişilere menfaat sağlamak amacıyla kullanarak sermaye piyasasında işlem yapanlar arasındaki fırsat eşitliğini bozacak şekilde mameleki yarar sağlamak veya bir zararı bertaraf etmek, *içerden öğrenenlerin ticareti* olarak tanımlanmaktadır.

- Vergi istisna ve muafiyetlerinden yararlanma, tarımsal destek alma, yatırım yeri, enerji fiyatlaması, düşük faizli kredi kullanma vb. ayrıcalıklardan faydalanma (teşvik kollama),
- Devletten sosyal amaçlı mali yardım elde etme (sosyal yardım kollama)

amaçlarıyla girişilen faaliyetler olarak sıralanmaktadır (TEPAV: 2006, 29-30).

- *Lobicilik*: Çıkar ve baskı gruplarının, siyasal karar alma sürecinde siyasi partileri ve bürokratları etkileyerek, kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeleridir.
- *Oy ticareti*: Siyasal karar alma sürecinde, siyasi partilerin menfaatleri doğrultusunda parlamentoya sundukları kanun tasarı ve tekliflerini karşılıklı olarak desteklemeleridir.
- *Kayırmacılık*: Kamu görevlisinin, hizmeti sırasında yakınlarına haksız yere ve yasalara aykırı olarak arka çıkmasıdır.

Çalışmada yukarıda belirtilen hususlar dışında; kurumsal bilginin kötüye kullanılması, anayasa ihlalleri, politik faaliyetlerde harcanan paranın kaynağının gizli tutulması, mal beyanında bulunmama veya eksik mal beyanı verme, hediye alma, hukuka aykırı dinlemeler (wiretapping), politik bilgi sızdırma (political espionage), özellikle yerel kamu hizmetlerini yürütmekle görevli hizmet birimlerinde yaygın olarak görülen aşırı partizanlık (zealotry), siyasi kayırmacılığın bir türü olan gönül yapma (suvasyon) gibi eylemler de yolsuzluk türleri arasında sayılmıştır (TEPAV, 2006:30).

2.5. Olgusal, Kurumsal ve Sistemik Yolsuzluk Ayırımı

Robinson (1998:3), yolsuzluğu üç başlık altında, olgusal (bireysel) yolsuzluk, kurumsal yolsuzluk (kamu kurumları) ve sistemik (toplumsal) yolsuzluk olarak tasnif etmektedir.

- *Olgusal Yolsuzluk*: Bireysel bazda, siyasetçi ya da kamu görevlilerinin kanunsuz eylemlerinden kaynaklanan durumlar ile sınırlı olan ve düzensiz görülen türdür.

- *Kurumsal Yolsuzluk*: Belli kurumların, yaygın olarak yolsuzluğa karışmış kamu görevlileri ile çalıştığı ya da kamu görevlilerinin belli sektörlerdeki düzenleme ve denetim sistemlerinin zayıflığından faydalanarak rant sağladıkları türdür.
- *Sistemik Yolsuzluk*: Yolsuzluğun tüm topluma yayıldığı ve günlük işlemlerde rutinleşmeye başladığı yolsuzluk sürecini ifade etmektedir.

Klitgaard (1991:121), yolsuzluğun günlük iş hayatını etkileyecek boyutta yaygınlaşması sonucunda sistemik yolsuzluğun ortaya çıkacağını savunmaktadır. Vergi tahsilatı, gümrük işlemleri, mal ya da hizmet satın alım sözleşmelerinin ifası, polis – asayiş hizmetleri vb. iş süreçlerinde yolsuzluk yaşanması yolsuzluğun sistemik hale gelmesine örnek olarak gösterilmektedir. Johnston (1999:4) da bu çerçevede sistemik yolsuzluğu “yerleşik yolsuzluk” (entrenched corruption) olarak tanımlamaktadır. Yazara göre yerleşik yolsuzluk; düşük düzeyde siyasi rekabetin, zayıf ve düzensiz ekonomik büyümenin olduğu ve sivil toplumun farkındalığının düşük olduğu toplumlarda görülmektedir. Yolsuzluk düzeyi ülkedeki siyasetçi ve bürokratların, çıkar gruplarına (patronaj ya da hizmet kayırmacılığı sonucu) faal olarak dâhil olması ile ilintilidir.

2.6. İşlevsel, İşlevsiz ya da Telafi Edici Yolsuzluk Ayırımı

Girling (1997:10), ekonomik ve siyasi nitelikli yapısal koşulların ve sistemik süreçlerin her toplum için farklı etkiler gösterdiğini dikkate alarak, yolsuzluğu “işlevsel”, “işlevsiz” ya da “telafi edici” olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre:

- *İşlevsel Yolsuzluk*: Belli koşullar altında yolsuzluk kalkınma için faydalı olabilmektedir. Katı bürokratik uygulamaların olduğu ülkeler için geçerlidir.
- *İşlevsel Olmayan Yolsuzluk*: Genel olarak gözlendiği şekli ile yolsuzluk demokratik kuruluşların saygınlığını azaltmak ve halkı idareden soğutmak suretiyle fonksiyonel olmayan sonuçlar doğurur.
- *Telafi Edici Yolsuzluk*: Yolsuzluğun olumsuz etkilerinin belli koşullar altında telafi edilebildiği türdür. Özellikle sivil toplumun gelişmesi ile birlikte bu

yolsuzluğun maliyetinin daha açık bir şekilde hissedilmesi sonucu toplumda yolsuzlukla mücadele konusunda farkındalık artışı gözlenir.

2.7. Görünmez El (Invisible Hand), Yardım Eden El (Helping Hand), Gasp Eden El (Grabbing Hand) Türü Devlet Anlayışı ve Yolsuzluk

Shleifer ve Frye (1997:355) devletin ekonomideki rolüne ilişkin üç görüş ortaya atmakta ve her bir tür için beklenen yolsuzluk düzeyine vurgu yapmaktadır. Buna göre:

- “Görünmez el”, hükümetin kendini hukukun üstünde görmediği, saf kamusal mallar üretimine yoğunlaştığı, minimal regülasyon uyguladığı ve kuralları uyguladığı yönetim biçimidir. İdealin yansımasıdır. Yolsuzluk az görülür.
- “Yardım eden el”, hükümetin kendini kanunun üstünde gördüğü ancak yetkilerini iş dünyasına yardım etmek için kullandığı biçimdir. Politika yapıcılar devletin düzenlemesi ile sosyal refah maksimizasyonu sağlanması üzerinde durmakta ve piyasa başarısızlıklarını gidermeye çalışmaktadırlar. Bu görüşün temeli Pigou’ya (1938) kadar gitmektedir. Bununla birlikte bu tarz düzenlemeler ile hükümetlerin agresif bir şekilde bazı sektörleri desteklemek için düzenleme yapabildikleri görülmektedir. Organize yolsuzluk söz konusudur.
- “Gasp eden el” modelinde ise hükümet kendini yine kanunun üzerinde görmekte ancak yetkisini yapay rant yaratmak için kullanmaktadır. Yasal sistem çalışmamakta, mafya tipi yapılanmalar sözleşmelerin uygulanmasında görev almaktadır. Yıkıcı düzenleme yapılmaktadır. Organize olmayan yolsuzluklar görülür. Shleifer ve Vishny (1998:1-17) tarafından savunulan bir argümandır.

Bu sınıflandırma Girling tarafından geliştirilen fonksiyonel ve fonksiyonel olmayan yolsuzluk tasnifi ile benzerlik gösterse de, Girling’in sınıflandırmasında yolsuzluğun siyasi etkileri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. “Yardım eden– gasp eden el” türü yolsuzluk ayrımı ise, devletin ekonomiye müdahalesinin organize olup olmaması bağlamında değerlendirilmekte ve yolsuzluk sonuçları itibariyle farklılaşmaktadır. Her iki yaklaşım da esasında Leff (1964) ve Huntington (1968) tarafından geliştirilen ve

“katı bir idarenin gıcırdayan tekerlekleri için en çok ihtiyaç duyulan yağdır” önermesi çerçevesinde “etkin yağ hipotezi” olarak bilinen ve belli durumlarda yolsuzluğun ekonomik gelişme için faydalı olabileceğini savunan görüşün yansımalarıdır.

Gasp eden el türü yolsuzlukta devlet sadece müdahalecidir ancak daha az organize. Her bir bürokrat kendi fayda seviyesini düşünür. Sheleifer ve Vishny (1993:20-21), merkezi hükümetin zayıf olduğu ülkelerde girişimcilerin yatırım yapmak için her seviyede kamu görevlilerine rüşvet vermeye zorlanacağını, bürokratların koordineli olmayan bu eylemlerinin merkezi yolsuzluktan daha zararlı olacağını savunmaktadır.

Yardım eden el türü yolsuzlukta, karşımızda organize olmuş bir bürokrasi ve güçlü bir merkezi yönetim vardır. Siyasetçi ve bürokratlar ekonomik faaliyetin gelişmesi ile ilgilidir. Bununla birlikte düzenleme kararlarını girişimciler ile olan çıkar ilişkilerine göre alırlar. Bu türde daha az sayıda fakat büyük ölçüde yolsuzluklar görülebilir; ancak nihai olarak ekonomi büyür. Kore ve Singapur gibi ülkelerde bu tarz yolsuzluklara rastlandığı ifade edilmektedir (Frye, Shleifer, 1997:354).

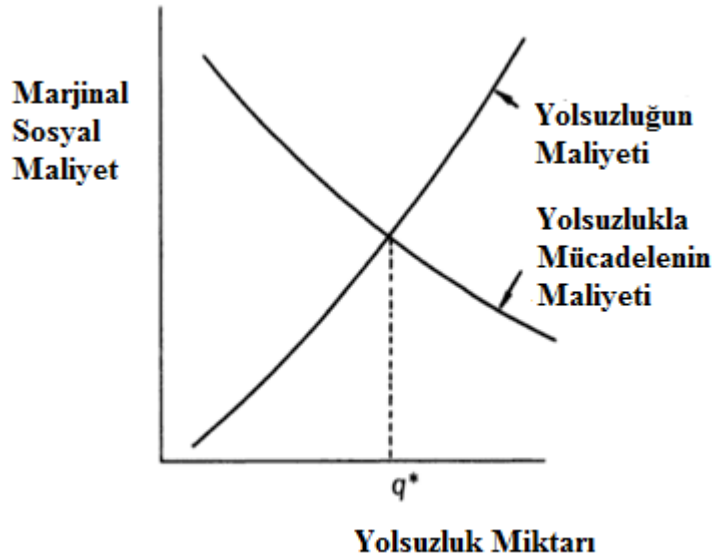
Yardım eden el türü yolsuzluk esasında, siyasetçi ve üst düzey bürokratların karışması bağlamında “büyük” (grand) ya da “kamunun kural koyma erkine müdahale” (state capture) türü yolsuzluk ile benzer nitelik taşımaktadır. Ancak “yardım eden el” türü yolsuzluk, bu sayılan türlerden yolsuzluğun sonuçları itibarıyla de ayrılır; zira bu tarz yolsuzluk neticesinde büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYY) girişleri vb. kriterler çerçevesinde ekonomik performansın iyileştiği gözlemlendiği için, özellikle geçiş ekonomileri için faydalı olarak nitelendirilmektedir⁹. Bununla birlikte 1997 yılında başlayan Asya Krizi sonrasında, bürokrat, siyasetçi ve girişimci işbirliğine dayalı bu modelin, bu ülkelerdeki düşük saydamlık ve hesap verebilirlik nedeniyle bölge ülkelerinin ekonomik olarak istikrarsızlaşmasına katkı sağladığı ve yardım eden el yaklaşımının doğruluğunun sorgulandığı görülmektedir.

Klitgaard (1988:24-27) ise, her ülke için yolsuzluğun maliyeti ve yolsuzluğu bertaraf etmenin maliyeti eğrilerinin kesişim noktasının optimal yolsuzluk seviyesini

⁹ Yolsuzluk ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilişkisi çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde analiz edilmektedir.

gösterdiğini savunmaktadır. Buna göre, kamu kaynaklarının tamamen yolsuzluğu bertaraf etmek için ayrılması halinde, yolsuzlukla mücadelenin doğrudan (harcamalar ve personel anlamında) ve dolaylı maliyeti (örgütün diğer amaçlarının zarar görmesi), yolsuzluğun tamamen sonlandırılması ile kazanılacak faydanın üzerinde olabilecektir.

Şekil 1: Optimal Yolsuzluk Miktarı

Kaynak: Klitgaard (1988) a.g.e. 26

Klitgaard'ın yaklaşımı şekil 1'de sunulmaktadır. Buna göre, yolsuzluğun nadir olduğu durumlarda, yarattığı sosyal maliyet de düşük olacaktır. Ancak bu defa, düşük düzey yolsuzluğu ortadan kaldırmak için katlanılması gereken marjinal sosyal maliyet yükselecektir. Yolsuzluğun yüksek olduğu durumlarda ise önceki açıklamanın tersi geçerli olacak, yolsuzluğun sosyal maliyeti yüksek olmasına karşın, yolsuzluğu düşürmek için katlanılması gereken marjinal sosyal maliyet düşük olacaktır. Dolayısıyla yolsuzluk seviyesi bir birim arttıkça, yolsuzluğun marjinal sosyal maliyeti de artacağı için yolsuzluğun maliyeti dikey bir eğri haline gelecek; yolsuzluk seviyesini düşürmek için katlanılacak marjinal maliyet ise azalacaktır. Optimal yolsuzluk seviyesi ise, yolsuzluğun maliyeti ile yolsuzluğu azaltmanın maliyeti doğrularının kesişim noktasında bulunan yolsuzluk miktarı ve yolsuzluğun marjinal sosyal maliyeti bileşeninde gerçekleşmektedir.

3.Yolsuzluğun Modellenmesi

Yolsuzluğa neden olan temel etmenlerin iyi anlaşılması bağlamında bazı yazarlar yolsuzluğu modelleyerek betimlemeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda yolsuzluğun taraflarının birer oyuncu olarak dâhil edildiği asıl, vekil, müvekkil modellerine ve tarafların stratejik davranışları kapsamında rüşvet ödemesi ve ekonomik faaliyet konusunda çıkarım yapılmasını sağlayan oyun teorisi modellerine sık başvurulmaktadır.

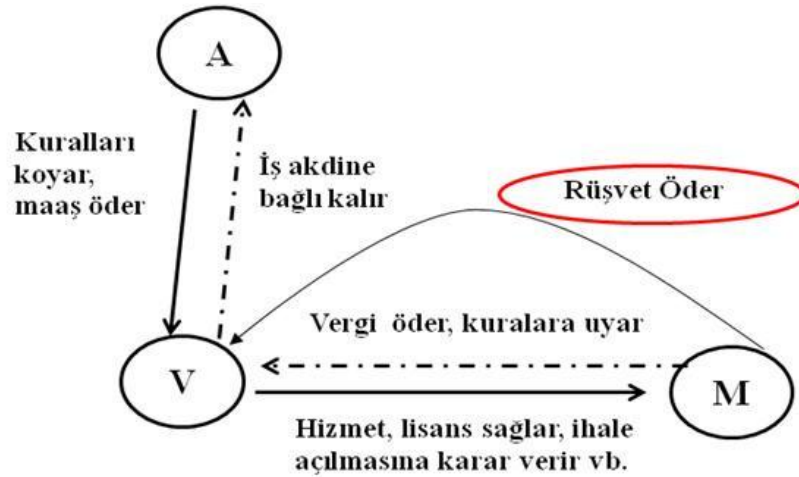
3.1. Asıl , Vekil, Müvekkil Modelleri

Rose – Ackerman (1978) tarafından geliştirilen ve Klitgaard (1988), Jain (1998), Khan (1998), Lambsdorff (2001) vb. iktisatçıların da çalışmalarında kullandığı model bürokrasi, kamu kuruluşları ve hizmet alanlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

3.1.1. Basit Model

Basit asıl, vekil, müvekkil modeli şekil 2'de betimlenmektedir.

Şekil 2: Temel Asıl, Vekil, Müvekkil Modeli

Kaynak: Lambsdorff (2001), a.g.e. 7

Buna göre asıl, vekil, müvekkil modelinde; asıl kuralları koyan, vekilini tayin eden ve karşılığında vekilden hizmet alıp ücretini ödeyen devlettir. Vekil ise asıla kanunlarla belirtildiği şekilde bağlıdır. Asıl, vekil ile müvekkil arasındaki ilişkinin düzeyini tayin eder, vekil ve müvekkilden sonuçlarına ilişkin geri bildirim alır. Bu çerçevede,

performansa göre vekil için ödül veya ceza öngörür. Müvekkil ise vekil aracılığı ile asıla vergi öder, tarife kotalarından faydalanır. Vekil de bunun karşılığında müvekkile hizmet sağlar, lisans verir, sözleşme tarafı olur. Ancak müvekkil vekile hizmetin karşılığı olarak yapması gereken yasal ödemelerin yerine ya da bu ödemeler ile birlikte bürokratik kısıtlamaları aşmak için rüşvet ödemesi yaparsa, bu her iki tarafın da çıkarına olabilir. Vekil ve müvekkil için böyle bir karşılaşma yolsuzluk için fırsat yaratmaktadır.

Klitgaard (1988:75), yasadışılığın, vekillerin müvekkileri üzerinde tekel yetkisine sahip olduğu, vekillerin büyük takdir yetkisinin bulunduğu ve asıla karşı hesap verme sorumluluğunun az olduğu durumda gelişeceğini savunmaktadır. Bu bağlamda, tanımlar kısmında da belirtildiği üzere yazar yolsuzluğu kamu görevlisinin tekel gücü + takdir yetkisi – hesap verme sorumluluğu olarak formüle etmektedir¹⁰.

Böylesi bir yapıda asıl ile vekil arasında da çıkar çatışması yaşanması kaçınılmazdır. Örneğin kendisine yetki devredilen vekil, bu devir sonrasında asıla karşı bilgi avantajına sahip olur. Bir düzenleme yaparken karşılaştığı koşulları asıldan gizleyebilir. Dolayısıyla vekilin sahip olduğu bilgiden kaynaklanan rantı menfaate çevirmek istemesinin önünde bir engel yoktur. Bu bağlamda asıl, vekil modellerine rant kollama probleminin anlaşılması için başvurulmaktadır (Lambsdorff, 2001:6).

Jain (1998:18-19), aşağıdaki koşulların bir tanesinin bile mevcut olmaması halinde kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinin bir araya geldiği bir sürecin yolsuzluktan bağımsız kalamayacağını savunmaktadır.

1. Süreç oyuncular tarafından kuralların bilindiği rekabetçi bir oyunu yansıtmalıdır.
2. Vekile bir gizli ya da yan ödeme olmamalıdır.
3. Vekil ve müvekkilin fayda düzeyi birbirlerinin gelirinden bağımsız olmalıdır.

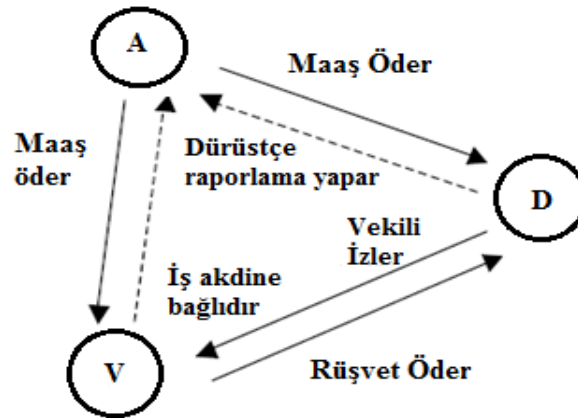
Bu kapsamda, asıl, vekil ve müvekkil arasında asimetric bilgi sorunu görülmesi halinde veya vekilin, sunduğu hizmet karşılığında kazanç düzeyi artan müvekkilin kendisine de fayda sağlayabileceği bilincinde olduğu durumlarda yolsuzluk ortaya çıkacaktır.

¹⁰ Klitgaard'ın yolsuzluk tanımı için bkz. s.5

3.1.2. Asıl, Vekil, Denetçi Modelleri

Asıl, vekil, müvekkil modelinde görülen temel bir eksiklik asılın vekilin işlemleri üzerinde yeterli ölçüde izleme ve denetim yapamamasıdır. Bu sorunu bertaraf etmek için modele vekilin davranışlarını denetlemek ve asıla raporlamak üzere görevlendirilen bir denetçi eklenmiştir. Böylece asıl ile vekil arasındaki asimetrik bilgiden kaynaklanan sorun hafifletilmiş olmaktadır. Ancak burada tarafların stratejik davranışları önem kazanmaktadır. Denetçi de vekil ile birlikte yozlaşırsa yolsuzluk önlenemez (Khalil vd. 1995:442).

Şekil 3: Asıl, Vekil, Denetçi Modeli

Kaynak: Lambsdorff,(2001), a.g.e. 8.

Şekil 3, bu doğrultuda asıl, vekil ve denetçinin karşı karşıya geldiği iş süreçlerindeki yolsuzluk fırsatlarını betimlemektedir. Buna göre, vekilin denetçiye ödeyeceği rüşvet sonucunda usule uygun olmayan işlemlerin asıla raporlanmasının önüne geçilebilir.

Yolsuzluğun doğurduğu maliyetlerden birisi de kendisine karşı tedbir alınmasının güçleşmesidir (Lambsdorff, 2001:8-9, Klitgaard, 1988:42). Rose Ackerman da (1999:19-20), özellikle altyapı projelerinin uzun ömürlü olamamasında, proje hatalarının denetiminde yapılan usulsüzlüklerin rol oynadığını savunmaktadır.

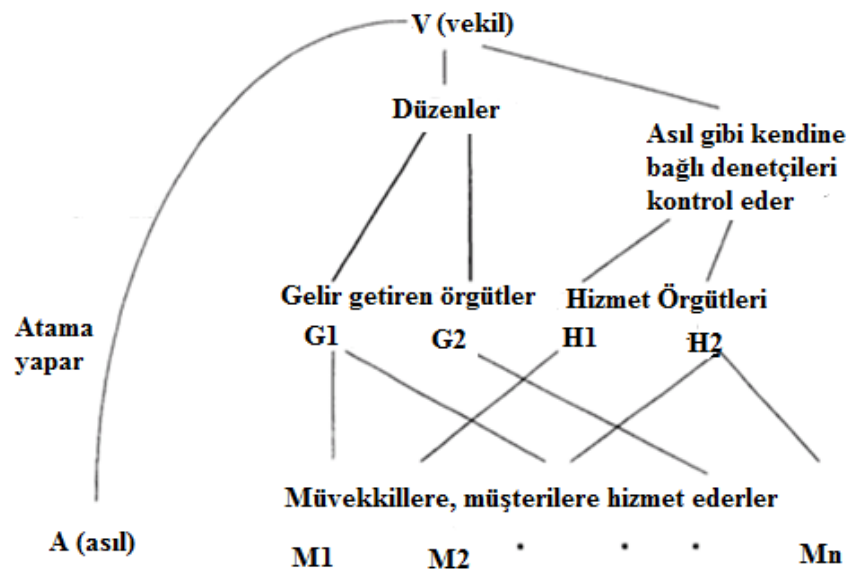
Bazı durumlarda müvekkillerin müdahalesi sadece vekile değil, vekil ile birlikte ya da sadece asıla olabilmektedir. Lambsdorff'a göre (2001:17-18), yaratılmış bir rantın

dağılımı konusunda asıl ve vekilin kararsız kalması aşırı üretim ve israf sorununa yol açar. Söz konusu yapay rantların varlığı, özel sektör ajanlarının (müvekkil) üretken faaliyetler için değil, siyasetçi ve bürokratların tasarrufunda bulunan ayrımcı muamele hakkını elde etmek için rekabet etmelerine neden olmaktadır.

Kendisine tercihli muamele sağlanmasını isteyen müvekkil her zaman vekile rüşvet ödemez, gerektiği zaman doğrudan asıl ile anlaşma yoluna giderek rant kollayabilir. Böylece kamunun kural koyma erkine müdahale (state capture) tarzı siyasi ya da düzenleyici otoritenin de çıkar gruplarının baskısına maruz kalması tarzı (regulator capture) idari yolsuzluklar görülür (Le Grand, 1991:438-439).

Müvekkillerin aralarında rekabete girerek kendileri için vekillerden tercihli muamele istemesi ve hizmet birimlerinin denetiminde yaşanan yolsuzluk fırsatları Jain (1998:15-17) tarafından geliştirilen asıl, vekil, örgüt, müvekkil modelinin konusunu oluşturmaktadır. Bu modelde müvekkil, “gelir getirici örgüt” olarak nitelendirilen girişimcilerden ya da “hizmet örgütleri” olarak nitelendirilen kamu kuruluşlarından hizmet alan müşteriler olup, müvekkil örgüt ile muhatap olmaktadır. Asıl’ın rolünü atama yapmak ve yetki devri sağlamak ile sınırlandıran modelde, örgütlerin vekil ve müvekkil ile olan ilişkilerinin yarattığı çıkar çatışmaları yansıtılmaktadır.

Şekil 4: Asıl, Vekil, Örgüt, Müvekkil Modeli

Kaynak: Jain(1998) a.g.e. 15.

Şekil 4'e göre, kâr maksimizasyonu sağlamayı amaçlayan bir firma, ya teknolojisine yatırım yaparak bu avantajı elde eder ve zamanla tekel konumuna gelebilir, ya da rant kollama faaliyetleri neticesinde hükümet politikasına nüfuz ederek (lobicilik faaliyetleri ile) bu konuma yükselebilir. Vekil, gelir getirici örgütler olarak nitelendirilen iş âlemi üzerinde düzenleme faaliyeti yürütmektedir. Bu aşamada örgütler, vekili kendi çıkarlarına olacak ancak müvekkillerin (yani kendi müşterileri ve vergi mükellefleri) zararına olacak bir düzenlemenin çıkarılması için baskı altına alabilir ve vekil de kendisine delege edilen düzenleme yapma yetkisini şahsi çıkarı için kullanabilir. Şekil buraya kadar üst düzey bürokrasinin karıştığı büyük yolsuzluğu (grand corruption) betimlemektedir¹¹.

Şeklin en sağ kısmında ise modele ilişkin ikinci durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda vekil, asıl gibi kendisine bağlı denetmenleri kontrol etmekte ve hizmet örgütlerini (kamu kuruluşları) denetlemektedir. Bu örnekte ise, basit asıl vekil modellerinin klasik bilgi asimetrisi sorunu ortaya çıkmakta, denetçiler kendi denetimleri altındaki hizmet örgütlerinin müvekkiller ile ilişkilerinden doğan usulsüzlükleri vekile raporlamak yerine, kendi çıkarları için kullanmak noktasında bir güdüye sahip olabilmektedir. Bu durumda ise küçük yolsuzluk (petty corruption) gözlenmektedir (Jain, 1988:17-19)¹².

3.1.3. Patron, Müvekkil Ağı Modeli

Khan (1998:16-25), yolsuzluğun sürekliliği ve etkilerinin ülkeler arasında farklılaşması noktasında "Patron, Müvekkil Ağı" modelini geliştirmiştir. Buna göre, hak ve kaynak talep eden "örgütlü müvekkiller" in siyasetçi ve bürokratlardan oluşan "patronlar" üzerindeki etkileri de artmakta ve bir ülkede yolsuzluğun etkileri de egemen olan kesime göre farklılaşmaktadır. Özü itibariyle "ortanca seçmen" teoreminin¹³ bir yansıması olan bu modele göre örgütlü müvekkiller aynı zamanda ülkedeki ortanca seçmeni yansıtan kapitalist kesim ise siyasetçi ve bürokrat davranışı bu kesimi korumaya odaklanacak ve yolsuzluk görülse bile ekonomi geliştirecektir. Müvekkil ağının

¹¹ Büyük (grand) yolsuzluk için bkz. s.9

¹² Küçük (petty) yolsuzluk tanımı için bkz. s.9

¹³ Bkz. dipnot 41

dağınık olması, yani örgütlü kapitalist kesim ile ortanca seçmenin farklı kamu malı talebi olması halinde ise, yolsuzluk ekonomik gelişmeyi yavaşlatacaktır.

3.2. Yolsuzluğun Oyun Teorisi Çerçevesinde Açıklanması

Oyun teorisi insan davranışlarını ve bu davranışın diğer bireylerin davranışları üzerinde yarattığı etkileri inceleyen disiplinler arası bir yaklaşımdır. Oyuncunun diğer oyuncuların ne yapacağını tahmin ederek hareket etmesi ile her bir oyuncu için hâkim stratejiler ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle eksik bilgili oyun olarak nitelendirilen oyunların mikro iktisadi analizlerde kullanıldığı görülmektedir.

Oyun teorisinin kamu ekonomisi ile ilgisi, kollektif karar alma ve seçmen davranışları ile rant kollama faaliyetlerinin analizi çerçevesinde olmaktadır. Kamu tercihi teorisinde, siyasal karar alma sürecindeki aktörlerin (siyasetçiler, bürokratlar, vergi mükellefleri, çıkar grupları) rasyonel oldukları ve kişisel faydalarını maksimize etmeye çalıştıkları varsayılır. McRae (1982:677-687), en az gelişmiş ülkelerde rasyonel karar alıcılar için hâkim stratejinin rüşvet almak olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla ilgili aktörlerin hâkim stratejilerinden yola çıkarak mikro düzeyde yolsuzluk açıklanabilmektedir.

Farklı bir oyun teorisi modeli ise Kang (2002) tarafından geliştirilmiştir. Yazar (2002:15), çalışmasında devleti ve iş âlemini tek bir sektör olarak ele almış, bu sektörlerin hâkim stratejilerinin yolsuzluk üzerindeki etkilerini incelemiş ve ülkeler arasında yolsuzluğun etkilerinin farklılaşması konusunda çıkarımlar yapmıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde tarafların hâkim stratejileri doğrultusunda karşılaştıkları yolsuzluk fırsatları ve izledikleri stratejilerin etkileri değerlendirilecektir.

3.2.1. Organize Yolsuzluk – Organize Olmayan Yolsuzluk

Shleifer ve Vishny (1993), Rose-Ackerman (1997), Kang (2002), Blackburn ve Puccio (2009) vb. yazarlar yolsuzluğun organize halinin organize olmayan yolsuzluktan daha az zararlı olduğu noktasında sonuçlara ulaşmışlardır. Bu bağlamda organize olan ve olmayan yolsuzluk durumunda hâkim stratejinin nasıl şekilleneceği aşağıdaki kazanç matrisleri ile örneklenmektedir.

Şekil 5: Yolsuzluk Kazanç Matrisleri

		(A) Rüşvet Talebi		(B) Rüşvet Talebi	
		Var	Yok	Var	Yok
Rüşvet Talebi	Memur1 Var	0,0	20,10	15,15	20,10
		(A)	(B)	(A)	(B)
	Yok	10,20	10,10	10,20	10,10
		(C)	(D)	(C)	(D)

		(C) Rüşvet Talebi	
		Var	Yok
Komisyon Talebi	Aracı Var	10,20	0,0
		(A)	(B)
	Yok	0,0	0,10
		(C)	(D)

Şekil 5 çerçevesinde bir girişimcinin işe başlamak için iki birimden (örneğin bakanlık ve belediye) izin alması gerektiğini, basitlik açısından her bir izin için normal katlanılması gereken maliyetin (ruhsat ve harç bedelleri) 10'ar birim olduğunu, söz konusu iş için bütçe kısıtının 30 birim olduğunu düşünelim. Bu durumda bakanlık ve belediye bürokratları birbirlerinden habersiz olmaları halinde ayrı ayrı bürokratik engel çıkarıp (red tape) rüşvet istemeleri kendileri için hâkim strateji olacaktır. Bununla birlikte birbirinden habersiz bürokratların ortalama 10'ar birim rüşvet istemesi, girişimcinin maliyetini iki katına çıkaracak ve yatırımdan vazgeçmesini sağlayacaktır. Bu durum şekil 5(A)'da gösterilmektedir. Bürokratlar koordineli şekilde hareket etseydi, iki yöneticinin toplamda en fazla 10 birim rüşvet istemesi ve bunu paylaşmaları uygun olacaktı. Bu sayede hem yatırım yapılacak, hem de bürokratlar yolsuzluk geliri elde edebilecekti. Bu durum ise şekil 5 (B)'de sunulmaktadır (Güvel ve Ata, 2009:184).

Sunulan oyunlar tarafların doğrudan iletişim halinde olduğu varsayımına dayanmaktadır. Gerçek hayatta rüşvet ilişkisine giren taraflar çoğu durumda birbirilerini tanımamakta ve aracı kullanmayı yeğlemektedir. Bayar (2005:277-298), oyun teorisi ile asıl, vekil, müvekkil modelini ilişkilendirdiği çalışmasında, aracı kullanımının olduğu

bir durumda vekilin talep edeceği rüşveti 4 aşamada belirleyeceğini savunmaktadır. İlk aşamada müvekkilin ilgili kamu malına olan ihtiyacı analiz edilecek, ikinci olarak vekil ile aracı arasında rüşvet ve komisyon pazarlığı yapılacak, üçüncü olarak vekil yaratacağı bürokratik engelin düzeyini kararlaştıracak ve son aşamada müvekkil, bürokratik engelleri görerek rüşvet, komisyon ödemeyi veya geri çekilmeyi değerlendirecektir.

Aracı kullanılan model, vekilin aracının davranışları hakkında tam bilgi sahibi olması bakımından organize yolsuzluk modeline benzemektedir. Aracının vekilden ayrı bir iradesi söz konusu olmamaktadır. Müvekkilin tek bir vekil ile bir lisans izni için temas kurması, işlem ücretinin 10 birim, rüşvet ve komisyon ücretinin de 10'ar birim olması varsayımı altında şekil 5 (C)'de sunulan kazanç matrisi, taraflar için hâkim stratejinin A hücresinde gösterilen rüşvet ve komisyonu almak olduğunu göstermektedir. Zira B hücresinde gösterilen bürokratin rüşveti reddetmesi, aracının komisyon alması durumu; C hücresinde gösterilen bürokratin rüşvet istemesi, aracının komisyonu reddi durumları ihtimal dışıdır. D hücresi ise sıfır yolsuzluğu göstermektedir.

İncelediğimiz örnekte aracı kullanma şeklindeki tasarrufa bürokrat tarafından başvurulmaktadır. Ancak aracı talebi hizmet alandan da gelebilir. Bu tür yolsuzlukları gidermek için sunulan kamu hizmetinin elektronik kaydının olması ve müvekkillerin doğrudan ilgili vekil ile temasa geçmesi önerilmektedir (Mogiliansky vd. 2007:1-12).

Kazanç matrislerinde müvekkilin vekile ve aracıya ödeyeceği tutarlar parantez içerisinde gösterilmektedir. Sonuç olarak, yolsuzluğun olduğu bir ortamda kendi kazançlarını artırmak için en uygun stratejiyi (baskın strateji) seçeceğini düşündüğümüz rasyonel bireyler tam bilgiye sahipseler dengeye ulaşabilirler. Bu denge söz konusu yaklaşımı geliştiren John F. Nash'e atfen "Nash Dengesi" olarak isimlendirilmektedir.

3.2.3. Aşağıdan Yukarıya – Yukarıdan Aşağıya Yolsuzluk Modelleri

Kang (2002:15-16) tarafından geliştirilen modelin temel mantığı, devlet ile iş âlemi sektörünün karşılıklı ilişkilerinden doğan hâkim stratejilerin yolsuzluğun miktarı ve ekonomik gelişme üzerinde etkili olacağıdır. Model, devlet olsun ya da iş âlemi olsun, güçlü olan tarafın bu gücünü istismar edeceği varsayımına dayanmaktadır.

Devletin toplum üzerinde güçlü olduğu durumlarda yukarıdan aşağıya, toplumun taleplerini devlete kabul ettirebildiği, zayıf devlet modellerinde ise aşağıdan yukarıya yönlü yolsuzluk söz konusudur. Tek tarafın güçlü olduğu modeller yozlaşmanın en fazla olduğu modeller olarak ortaya çıkmaktadır. Konu tablo 1 yardımıyla açıklanmaktadır.

Tablo 1: Aşağıdan Yukarıya – Yukarıdan Aşağıya Yolsuzluk Modeli

		<u>Devlet</u>	
		<u>Tutarlı</u>	<u>Dağınık</u>
<u>İş</u> <u>Âlemi</u>	Az Sayıda	I. Karşılıklı Rehine	II. Rant Kollama
	Firma	Tip: Mahkûm Çıkmazı	Tip: Aşağıdan Yukarıya
	(Yoğunlaşma)	Yolsuzluk: Orta Düzey	Yolsuzluk: Yüksek
	Çok Sayıda	III. Yağmacı Devlet	IV. Bırakınız Yapsınlar
	Firma	Tip: Yukarıdan Aşağıya	Tip: Arada Kalanlar
	(Dağınık Yapı)	Yolsuzluk: Yüksek	Yolsuzluk: Düşük

Kaynak: Kang (2002), a.g.e. 15

Yukarıdaki tablo 1'de yer alan I no'lu hücre, devletin ve iş âleminin denk seviyede birbiri üzerinde etkili olduğu modeli göstermektedir. Belli çıkar grupları, devleti idare eden siyasi elit üzerinde etkili olup, karşılığında bu siyasi eliti desteklemektedirler. Her iki tarafın davranışlarının karşılıklı olarak birbirine bağlı olması anlamında bu modele “karşılıklı rehine” (mutual hostage) modeli ismi de verilmektedir. Bu örnekte devlet ve iş âleminin gelir çekişmesine gitmek yerine işbirliğini tercih etmesi hâkim stratejidir. Yüksek seviyede karşılıklı bağımlılık nedeniyle yolsuzluk orta düzeylerde kalmaktadır.

II no'lu hücrede ifade edilen “aşağıdan yukarıya” modelinde özel sektör güçlü, bürokrasi dağınıktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devletin özel sektörün rant taleplerine karşı durması mümkün olmayabilmektedir.

Devletin baskın, özel sektörün dağınık olduğu yolsuzluk türü ise “yukarıdan aşağıya yolsuzluk modeli”dir. Bürokratik elit bu avantajı kullanıp özel sektörden bağış adı altında rüşvet tahsil eder. III no'lu hücrede “yağmacı devlet” modeli bu durumu yansıtmaktadır. Yüksek tutarlı yolsuzluklar görülür. Charap ve Harm (1999:3,14)

“yağmacı kleptokrasi¹⁴” olarak isimlendirdiği bu durumda yolsuzluğun bürokratların dikta rejimine bağlılığını simgeleyen sistemik bir araç olduğunu savunmaktadır.

Özel sektörün ve devletin birbirinin politikalarını etkilemeyecek düzeyde dağıntık olduğu IV no’lu hücre ise idealin yansımasıdır. “Bırakınız yapsınlar” olarak isimlendirilen bu yapıda yolsuzluk da az görülecektir¹⁵.

II. KAMUSAL BAŞARISIZLIK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE YOLSUZLUĞUN EKONOMİK ANALİZİ

Asıl, vekil, müvekkil ve oyun teorisi modellerinin yansıttığı yolsuzluk nedenleri bürokrasi kalitesizliği, ortanca seçmenin yolsuzluğu, devletin ekonomiye müdahalesinin yoğunluğudur. Optimal yolsuzluk yaklaşımı çerçevesinde ise belli bir seviyeye kadar yolsuzluğa göz yumulması gerektiği savunulmaktadır (Klitgaard, 1988:24).

Yolsuzluğun en az bir tarafında kamu gücünü temsil eden siyasetçi ya da kamu görevlilerinin bulunduğu kabulü ile, yolsuzluk fırsatlarının devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesi sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Yolsuzluğun ekonomik analizini yaparken öncelikle devletin ekonomiye müdahale nedenlerini ve bu müdahalelerin yolsuzluğa zemin hazırlayan sonuçlarını da değerlendirmek gerekir. Bu bölümde piyasa başarısızlıkları teorisi karşısında kamu tercihi iktisadının geliştirdiği kamusal başarısızlık (devletin başarısızlığı) teorisi ve seçmen – bürokrat davranışı çerçevesinde yolsuzluğun ekonomik analizi yapılacaktır.

1. Piyasa Başarısızlığı ve Kamusal Başarısızlık

1.1. Devletin Ekonomik İşlevleri ve Kamu Tercihi Okulu

Devletin ekonomiye müdahale etmesinin temel nedeni olarak piyasanın optimum çıktı miktarını üretmede başarısız olması gösterilmektedir. Devlet, sahip olduğu ekonomik

¹⁴ Kleptokrasi, iktidarı işgal eden ailenin veya siyasi grubun ülke kaynaklarını sistemli şekilde çalmasıdır.

¹⁵ Kang I ve II no’lu hücreler için Kore’den, II I ve IV no’lu hücreler için ise Filipinlerden örnek vermiş olup, bu örnekler ikinci bölümde yer verilmektedir.

işlevleri aracılığı ile bu başarısızlıkları giderme amacını taşımaktadır. Devletin ekonomik işlevleri Musgrave (1976:7-19) tarafından üçlü tasnif ile açıklanmıştır:

- “*Tahsis İşlevi*” kısaca piyasa sistemi tarafından sağlanamayacak, özel mallardan ayrı olarak ifade edilen kamusal malların devlet tarafından sağlanmasıdır. Piyasa sistemi özel malların tahsisi için iyi tasarlanmış bir açık artırma mekanizmasına benzer. Ancak kamusal mallar için bu durum geçerli değildir; zira bir tüketiciyi kamusal malın tüketiminden dışlamak mümkün değildir. Dolayısıyla kamusal mallardan elde edilen fayda, mülkiyet hakkının devredilmesine benzer bir sonuç yaratmaz (Musgrave, 1976:7-10).
- “*Bölüşüm İşlevi*” kamusal malların sağlanmasını ve maliyetlerinin vergi ve transfer politikaları çerçevesinde karşılanarak gelirin yeniden dağıtılmasını içerir. Kamu politikasının oluşturulmasında anlaşmazlıkların temel noktası olarak nitelendirilen bölüşüm işlevi, toplumun değer yargıları ile ilişkili olmaktadır. Musgrave (1976:10-12), özellikle eğitim, sağlık hizmetleri, kamusal konutlar gibi arzı esnek olmayan yarı kamusal malların devlet tarafından üretilmesini veya bu malların üretimine sübvansiyon verilmesini savunmaktadır. Buna göre izlenecek sosyal refah fonksiyonu paternalistik bir yapıda olmalıdır¹⁶.
- “*İstikrar İşlevi*” ise, tam istihdamın, fiyat düzeyi istikrarının, cari hesaplarda dengenin ve makul ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanmasını içermektedir. Tam istihdamın ve fiyat istikrarının piyasa ekonomisinde otomatik olarak sağlanmadığından yola çıkarak ekonominin bir kamu politikası rehberliğine ihtiyaç duyduğu savunulmaktadır. İstihdam ve fiyat düzeyi seviyesi de toplam talebe bağlı olacaktır. Genişletici bir politika büyümeyi artırıp işsizliği azaltırken

¹⁶ Sosyal Refah Fonksiyonu, toplumsal refaha tesir eden bütün faktörlerin bir fonksiyon halinde gösterilmesidir. Benimsenen değer yargılarına göre şekillenmektedir. Örneğin Paretoçu (bireyci) sosyal refah fonksiyonu, herhangi bir bireyin faydası artarsa toplumun faydasının da artacağını savunmaktadır. Bergson-Samuelson tarafından benimsenen bu yaklaşım çerçevesinde bireyin tercihlerinden toplumsal tercihe ulaşılmaktadır. $W=F(z_1, z_2, \dots, z_n)$ olarak gösterilebilir (Mueller, 2003:568). Pigou tarafından geliştirilen ve yazarına atfen Pigoucu ya da toplamacı olarak nitelendirilen sosyal refah fonksiyonu ise $W=F(U_1+U_2+\dots+U_n)$ şeklinde gösterilmektedir. Bu yaklaşım eşit gelir dağılımının maksimum sosyal refah için gerekli olduğunu savunmaktadır (Barr, 1993:49). Rawls (1971:152), geliştirdiği "adalet teorisi" ve "maksimin" kuralı çerçevesinde en olumsuz başlangıç koşulu olan (düşük gelirli) şahsın fayda düzeyi üzerine odaklanmaktadır. Buna göre, toplumda en yüksek sosyal refaha ancak en düşük refah düzeyindeki bireyin faydasının artması ile ulaşılabilir. $W=Minimum (U_1, U_2, \dots, U_n)$ şeklinde gösterilmektedir.

bu bağlamda enflasyona neden olabilecektir. Bununla birlikte 1970’li yılların tecrübesi, enflasyon ve işsizlikle aynı zamanda mücadele edecek bir politika bileşeninin gerekli olduğunu göstermiştir. Musgrave (1976:13-19); hem tahsis, hem bölüşüm, hem de istikrar işlevine aynı zamanda hizmet verecek bir politikanın zorluğuna işaret etmiş ve istikrar politikası için maliye ve para politikası ile bunların karmasının kullanılabilceğini belirtmiştir.

Hükümetler, bu sayılan işlevleri yerine getirirken siyasal karar alma sürecinde rol alan seçmenlerin davranışlarını dikkate almakta, bürokratlar ise bir yandan alınan kararları uygularken, diğer yandan politikacıları karar alma sürecinde yönlendirmektedir. Kamu tercihi iktisadı bu noktada gelişim göstermektedir.

Tullock (2005:3) "kamu tercihi"ni hükümetlerin aldığı kararların ve özellikle de bireylerin bu hükümet kararları karşısındaki davranışlarının bilimsel analizi olarak tanımlamaktadır. Buchanan ise "kamu tercihi"ni siyasi süreçte alınan kararların iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve varsayımlara dayalı olarak açıklanması yönüne vurgu yaparak açıklamaktadır. Buchanan (2001:83-89), devletin mülkiyet ve sözleşme yapma hürriyetinin korunması kapsamında korumacı devlet olmasını benimsemekte, yeniden dağıtımın ise siyasi bir konu olduğunu ve piyasa mekanizmasının sağladığı gelir dağılımına müdahale etmenin sınıf çatışmasına neden olacağını savunmaktadır. Buchanan (2001:89), Musgrave ile arasındaki farkı da “O siyasetçilere güveniyor ama biz güvenmiyoruz” şeklinde özetlemiştir¹⁷.

Kamu tercihi teorisinde siyasetçi, bürokrat ya da seçmen olsun siyasal karar alma sürecinde etkin olan unsurlar, kendi bireysel fayda maksimizasyonu ile güdülenen bireylerdir. Karar alma sürecinde siyasetçi seçim kazanmayı, bürokrat bürosunu ve etki alanını genişletmeyi, seçmen ise kamusal mallardan sağlayacakları bireysel faydasının artmasını amaçlayacaktır. Buchanan ve Tullock (1962:3-39), kamu tercihi teorisinin dayandığı ilkeleri şu şekilde özetlemektedir:

¹⁷ Buchanan’ın kamu tercihi alanında yaptığı çalışmalar ve önerileri "Anayasal İktisat" yaklaşımı adı altında yeni bir disiplinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna göre sosyalizm ölse de “leviathan” hala yaşamaktadır ve devletin ekonomideki rolünü anayasal çerçevede sınırlandırmak gerekmektedir (Buchanan, 1986:85-92).

- *Metodolojik Bireysellik*: Toplumda bütün ekonomik ve sosyal kararlar, kamu kurumları, kamu teşebbüsleri kısacası devleti oluşturan organların kararları temelde birey tercihlerine göre belirlenir (Buchanan ve Tullock, 1962,11).
- *Politik Mübadele İlkesi*: Kolektif karar alma sürecinde rol alan bireyler arasında da bir mübadele yapısı hâkimdir. Politikada da bireyler tüm kolektif ihtiyaçlarını tatmine yarayacak mal ve hizmetler ile bunların finansmanına yapacakları katkılar arasında mübadele yaparlar (Buchanan ve Tullock, 1962,18).
- *Rasyonel Tercih ve Kişisel Fayda Maksimizasyonu*: Bireylerin rasyonel ve tutarlı tercihlere sahip oldukları ve bu sayede faydalarını maksimize edecek tercihlerde buldukları ve kamu ekonomisinde de kişisel çıkar maksimizasyonu ilkesinin geçerli olduğu ifade edilmektedir. Siyasetçi oy maksimizasyonu, bürokrat kendi bürosunun bütçesinin maksimizasyonu, seçmen kamusal maldan elde edeceği faydanın maksimizasyonu peşindedir (Buchanan ve Tullock, 1962:31). Bu husus “maksimand ilkesi” olarak da adlandırılmaktadır.

1.2. Piyasa Başarısızlığı ve Kamusal Başarısızlık

Piyasa ekonomisinin tek başına optimumu sağlamaktan uzak olduğu ve bu nedenle kamu ekonomisine gerek duyulduğu savı "neo klasik" iktisadi düşünce ile ortaya konmuş ve “Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi” geliştirilmiştir (Yereli, 2003:64). Stiglitz'e göre (2000:77-85) piyasanın pareto etkin kaynak tahsisatını gerçekleştirememesi durumu "piyasa başarısızlığı" olarak adlandırılmakta olup, piyasa başarısızlıkları altı başlık altında tasnif edilmiştir:

1. Tam rekabet piyasalarının sağlanamaması,
2. Kamusal malların varlığı,
3. Dışsallıklar,
4. Bazı piyasaların bulunmaması veya gelişmemesi,
5. Bilgi yetersizliği,
6. İşsizlik, enflasyon ve diğer makroekonomik dengesizlikler.

Devletin piyasaya müdahale araçlarını Barr (1993:79) ikili bir sınıflama ile vermiştir. Buna göre devlet, piyasa mekanizması üzerinde doğrudan etkileri olan regülasyon,

finansman, kamu üretimi ve dolaylı etkileri olan gelir transferleri vasıtası ile piyasanın işleyişine müdahale etmektedir. Düzenlemeler miktara ilişkin, kaliteye ilişkin veya fiyata ilişkin olabilir. Finansman amacıyla devlet müdahalesi vergiler, sübvansiyonlar aracılığı ile yapılır. Devlet mal ve hizmet üretimini üstlenebilir. Transfer harcamaları aracılığı ile de devlet gelir dağılımına müdahale edebilir. Salt kamusal malların yanında yarı kamusal mal olarak nitelendirilen eğitim, sağlık ya da konut inşaatı vb. alanlarda veya sosyal güvenlik ödemeleri ile gelir transferi gerçekleştirilebilir.

Kamu tercihi okulunun iktisat bilimine katkısı esas bu noktada başlamıştır; zira piyasa başarısızlıkları karşısında devletin de başarısız olabileceği savunulmuştur. Devletin ekonomideki rolüne ilişkin Friedman ve Klasik akımdan 1960 ve 70'li yıllarda gelen eleştirileri takiben, kamu politikalarının etkinliğini sorgulayan ilk sistematik çalışma 1977 yılında Schultze tarafından yapılmıştır (Winston, 2006:3).

Schultze (1977:10), çalışmasında ABD'de 1929'da federal devletin GSMH'nin %9'unu harcayan bir yapıdayken, 1976'lara gelindiğinde bu oranın %28'lere çıktığını, 1950'lerde devletin minimal fonksiyonları haricinde antitröst, mali kuruluşlar, ulaştırma ve iletişim sektörleri ile ilgili düzenleme yapar bir konumda iken, her geçen gün bu alana yeni programların eklendiğini ve bir kere devlet müdahalesi konusunda karar alındığında, özel sektörün bu alanda hangi standartları karşılamadığına ilişkin kapsamlı bir değerlendirmenin nadiren yapıldığını belirtmiştir¹⁸.

Schultze (1977:13-14), hiçbir seçmen ya da siyasetçinin, siyasetten bağımsız olduğu varsayılan uzmanlar tarafından bir sosyal düzenlemenin tasarlanabileceği hususunda teminat veremeyeceğini ifade ederek, ekonomiye nasıl ve ne ölçüde müdahale edilmesi gerektiğinin siyasi bir karar olarak şekillendiğini savunmuştur.

Wolf da 1978 yılında yayımlanan makalesi ile “piyasa dışı başarısızlık” kavramını literatüre eklemiştir¹⁹. Wolf'a göre (1978:10-14) bu başarısızlığın temelinde piyasa dışı arz ve talep koşullarının farklı olması yatar. Buna göre:

¹⁸ Schultze, C.L. (1977), “The Public Use of Private Interest” *AEI Journal on Government and Society*, Regulation, September/October, 10.

¹⁹ Wolf, C. Jr (1978), *A Theory of “Non Market Failure” Framework for Implementation Analysis* The RAND Paper Series, California.

Piyasa dışı arzın özellikleri

- Ürün tarifi zordur, bütünü oluşturan girdilerinin ölçülmesi kolay değildir.
- Kalitesi konusunda fiyat mekanizması tarzı bir geri bildirim sistemi yoktur. Üretim teknolojisi genelde bilinmez.
- Piyasa dışı üretim genel olarak yasal tekeller tarafından yapılır.
- Başarısız bir arzın sonlandırılması için de güvenilen bir mekanizma bulunmamaktadır.

Piyasa dışı talebin özellikleri

- Çıkar gruplarının piyasa başarısızlıkları konusunda bilgi düzeyi arttıkça devlet müdahalesine yönelik talep artmaktadır.
- Piyasa dışı talep siyasi karar alma sürecine dâhil olmak isteyen özel çıkar gruplarının etkinliği artırmaktadır.
- Müdahale kararları ödüllendirilirken maliyetleri ihmal edilir.
- Kısa dönem için seçilenlerin müdahale kararları uzun dönemde etki gösterir.
- Talep eden ve maliyete katlanan bireyler farklıdır

Wolf (1978:4-9), piyasa başarısızlıklarını dördü bir tasnif ile incelemektedir. Yazar Stiglitz'in sınıflamasında 4'ncü sırada yer alan bazı piyasaların bulunmaması konusunu "dışsallıklar ve kamu malları", 5'nci sırada yer alan bilgi yetersizliği konusunu "eksik rekabet piyasaları", 6'ncı sırada yer alan makroekonomik dengesizlikleri "dağılım eşitsizlikleri" başlığı altında incemiştir. Buna göre:

Piyasa Başarısızlıkları

1. Dışsallıklar ve kamu malları
2. Ölçeğe göre artan getirilerin varlığı (doğal tekeller)
3. Eksik rekabet piyasaları
4. Dağılım eşitsizlikleri (gelir ve servet)

Piyasa Dışı Başarısızlıklar

1. İçsellikler ve özel örgütsel amaçlar
2. Aşırı ve yükselen maliyetler
3. Türetilmiş dışsallıklar
4. Dağılım eşitsizlikleri (etki ve yetki)

şeklinde sıralanmaktadır.

Bununla birlikte sayılan piyasa ve piyasa dışı başarısızlıkların birbirine paralel geliştiği ya da birbirinin nedeni olduğu şeklinde bir yanlış anlaşılma olmamalıdır. Burada

bahsedilen, her bir madde bağlamında değerlendirilen piyasa başarısızlığı karşısında alternatif çözüm olan devlet müdahalesinin de çeşitli nedenlerle başarısızlığa uğrayacağıdır (Wolf, 1978:37). Cullis ve Jones (1999:354), bu tartışmaların esas amacının, kamusal başarısızlık kavramının uzun yıllardır çalışılan piyasa başarısızlığı ile eş seviyede önemli olduğunun anlaşılması olduğunu savunmaktadır.

Schultze'nin (1977) de ifade ettiği üzere, devletin ekonomiye müdahalesi ve devlet faaliyetlerinin genişlemesi ile birlikte kamu sektörünün ekonomideki hacmi de artacaktır. Aslında Wagner Kanunu²⁰ olarak bilinen ve daha yüksek gelir seviyesine eriştikçe halkın daha fazla kamusal mal talebinde bulunacağı, devletin daha geniş idari yapılanmaya gideceği ve daha geniş kaynaklara ihtiyacı olacağı şeklinde açıklanan önermenin kamu tercihi iktisatçıları tarafından da benimsendiği ancak devletin büyüme nedenleri konusunda görüş farklılığı olduğu görülmektedir (Cullis ve Jones, 1998:358).

Barr (1993:93), devlet faaliyetlerinin genişleme nedenlerini şöyle özetlemektedir:

1. Piyasa başarısızlıkları ile mücadele,
2. Gelirin ve servetin yeniden dağıtımı,
3. Seçmen ve baskı grubu koalisyonunun taleplerine yanıt verme,
4. Bürokratların etkisi.

Bu kapsamda Barr (1993:93), kamusal başarısızlık teorisi çerçevesinde özellikle son iki sırada sayılan maddeyi önemli bozucu etkileri olan nedenler olarak nitelendirmiştir. Bu nitelendirme Buchanan'ın görüşü ile paraleldir zira Buchanan da (1979:177-178) devletin ortanca seçmenin tercihleri doğrultusunda talep çekişli ve pasif arza dayalı ekonomi politikası modeli izlemek durumunda kalmasının yarattığı sıkıntıların açık bir şekilde görüldüğünü, bu çerçevede kamu tercihi teorisinden (i) kamusal mal arzında oylama

²⁰ Wagner'in orijinal önermesinde kamu harcamalarının artış nedenleri olarak sosyo-politik nedenleri (devletin sosyal harcamaları zamanla artacaktır), ekonomik nedenleri (bilimsel ve teknolojik gelişim ile birlikte devletin çeşitli yatırım projelerine katkısı artacaktır) ve tarihi nedenleri (olağanüstü durumlarda yapılan borçlanmanın borç anapara ve faizi artacaktır) göstermiştir. Musgrave (1976:134) ise Wagner Kanunu'nu yeniden ifadelemiştir. Buna göre uluslar sanayileştikçe, kamu sektörünün milli ekonomiden aldığı pay da artacaktır. Kamu harcamalarının artış nedenleri (i) devletin sosyal faaliyetlerinin artması, (ii) devletin idari ve koruma faaliyetlerinin artması, (iii) refah devleti harcamalarının artması olarak özetlenmiştir. Yazar, 1890-1969 döneminde İngiltere, Almanya ve ABD'de kamu harcamalarının GSMH'ye oranının arttığını ve Wagner Kanunu'nun geçerli olduğunu savunmuştur.

kurallarının etkinsizliği, (ii) devletin organizasyonel yapısından kaynaklı sıkıntılar sayesinde kamusal başarısızlığa (devletin başarısızlığı) geçiş yapıldığını ifade etmiştir.

BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi tarafından yayımlanan 1999 tarihli bir raporda²¹, kamusal başarısızlıklar olarak (i) devletin sınırlı rasyonelitesi, (ii) “vekil”lerden (bürokratlar) kaynaklanan sorunlar, (iii) devletin yetkiyi kötüye kullanma ve yolsuzluk bağlamında rant kollama sorunları, (iv) bürokratlara nüfuz etme (bureaucratic capture) tarzı, (v) çıkar gruplarının düzenleyici devlet otoriteleri ve bürokratlar üzerinde etkili olma çabaları olarak gösterilmektedir (BM, 1999:14).

Wolf’un metodolojisinde genelden özele doğru gidilerek kamusal başarısızlığa ve yolsuzluğa ulaşılırken, BM raporunda kamusal başarısızlığın asimetrik bilgi sorunları ve yolsuzluk ile doğrudan özdeşleştirildiği görülmektedir. Aynı şekilde, Acemoğlu ve Verdier (2000:209), aşağıdaki üç koşulun varlığı halinde piyasa başarısızlıklarını önlemeye yönelik devlet müdahalesinin bürokrasiyi genişletme, bürokratlar için rant yaratma, kaynak dağılımını bozma ve muhtemelen yolsuzluğa neden olma şeklinde devleti başarısızlığa uğratacağını vurgulamaktadırlar:

- Devlet müdahalesi için bürokratlar bilgi toplamalı ve politika uygulamalıdır.
- Bürokrasi içindeki yolsuz vekiller topladıkları bilgileri uygun fiyat karşılığında yanlış beyan ederler.
- Bürokratlar arasında belli bir düzey heterojenlik söz konusudur.

Kamu tercihi okulunun "kamusal başarısızlık" üzerine yaptığı çalışmalar bağlamında devletin ekonomiye müdahalesinin her durumda savunulamayacağı, ekonomi üzerinde faal olmak isteyen bir hükümetin öncelikle piyasa kurumlarını güçlendirmesi, piyasanın başarılı olamadığı alanlarda ise uygun piyasa dışı kurumları oluşturması gerektiği çıkarımını yapmak mümkündür. Bir sonraki başlık altında, piyasa başarısızlıkları ve devleti başarısızlığa götüren müdahale uygulamaları çerçevesinde yolsuzluğa neden olan faktörler irdelenecektir.

²¹ Birleşmiş Milletler (1999), *The Role of The Market In The Provision of Public Goods And Services: Balancing Market Failure and Government Failure*, Technical Paper, ST/ESA/PAD/W.2, Dep. of Economic and Social Affairs, Div. for Public Economics and Public Administration, New York.

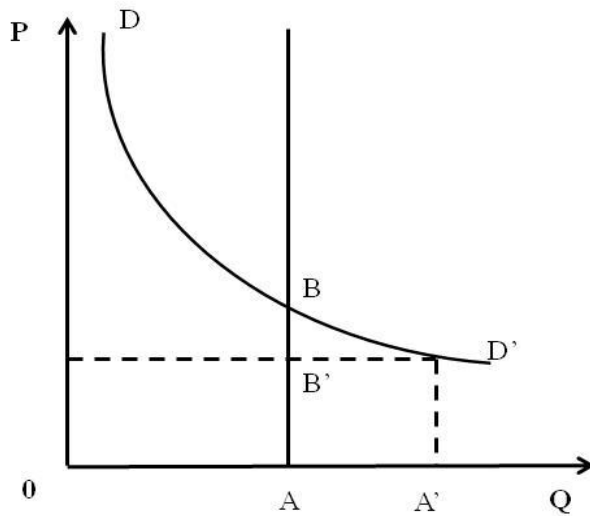
2. Devletin Piyasaya Müdahale Araçları ve Yolsuzluk İlişkisi

Önceki başlık altında incelediğimiz üzere, devletin ekonomiye müdahale araçları düzenleme, finansman, kamu üretimi ve gelir transferleri olarak sınıflandırılabilir (Barr,1993:79). Devletin bu araçları kullanarak piyasa başarısızlıklarına müdahale etmesi kamusal başarısızlıklara ve nihayetinde yolsuzluğa zemin hazırlayabilmektedir.

2.1. Devletin Kamusal, Özel Mal Üretimi ve Yolsuzluk İlişkisi

Kamusal malların genel özellikleri tüketimleri rakip olmayan, dışlama yapılamayan ve faydası bölünemeyen mallar olmalarıdır. Dolayısıyla bu mallar fiyat tayinlaması için uygun değildir. Çoğu durumda devlet, özel mal niteliğindeki yarı kamusal malları da taşıdığı pozitif dışsallıklar nedeniyle bedavaya ya da maliyetinin altına arz etmektedir. Bu durum "bedavacılık" davranışını da yaygınlaştırmaktadır²².

Şekil 6: Devletin Üretim Faaliyeti

Kaynak: Tanzi (1998) a.g.e., 14

Şekil 6'ya göre arz eğrisinin sıfır esnek olması ve A noktasından dikey olarak yükselmesi nedeniyle devlet tarafından üretimi gerçekleştirilebilecek mal miktarı OA kadar olacaktır. D ise talep eğrisini göstermektedir. Bu durumda denge fiyatı AB kadar

²² Bedavacı sorunu, bireyin kamu malını tüketmek suretiyle faydasını artırmasına karşın, malın finansmanının diğer bireyler tarafından yapılması noktasında güdülenmesi durumudur (Rosen,1999:532).

olacak iken, devlet tarafından fiyatın AB' olarak tespit edilmesi sonucu AA' kadar bir aşırı talep ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu aşırı talebin karşılanması, farklı tayinleme metodlarının uygulanmasını gerektirecek ve tayinleme konusunda görevli kamu görevlilerine rüşvet ödemesi yapmaya istekli bir kesim olması ihtimal dâhilinde olacaktır (Tanzi, 1998:13-14).

Bazı durumlarda ise kamusal mal niteliğinde olmayan malların üretimi için piyasaların zaten oluşmadığı görülmektedir. Gelişmiş sigorta ürünleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Aslında sosyal sigorta uygulaması da, insanların emeklilik döneminde yoksul kalma riskine karşı kendilerini sigortalamaları mantığı ile oluşmuştur ve devlet tarafından takip edilmektedir. Her ne kadar son dönemde bireysel emeklilik fonlarının sisteme girmesi ile bu konu özel girişimcilerin ilgi alanlarına girse de, emeklilik fonları sosyal güvenlik hizmetlerinin yanında tamamlayıcı niteliktedir. Burada karşımıza asimetrik bilgi, ahlaki risk ve tersine seçim sorunu çıkmakta²³ ve devlet tarafından sağlanan sosyal sigortanın varlığı aşırı tüketime neden olmaktadır. Hastalar için bu şekilde maliyetsiz tedavi imkânı sağlanması sağlık harcamalarını artıracak ve hastaların, doktorların, ilaç firmalarının, hastanelerin dâhil olacağı yolsuz ilişkilere zemin hazırlanacaktır (Tosun, 2002:56).

Kamusal mal üretimi noktasında yolsuzluk için hassas olan bir konu da devletin harcama kararlarıdır. Üst düzey bürokratların karar alıcı konumunda olduğu yatırım projelerinin yolsuzluk nedeniyle çoğu zaman tahrif edildiği görülmektedir. Ayrıca ihale komisyonlarına baskı gruplarının nüfuz etmesi muhtemeldir. Böylece harcama üretkenliğini azaltır, maliyet-fayda analizi gibi nesnel yatırım seçimi kriterleri çerçevesinde değerlendirilmeyen projelerin kabulüne neden olabilir (Tanzi, 1998:12). Bu durum Jain (1998:15) tarafından geliştirilen ve birinci bölümde incelediğimiz asıl, vekil, örgüt, müvekkil modeline uygun düşmektedir²⁴. Gelir getirici faaliyette bulunan

²³ Rosen'in (1999:529-538) çalışmasına ek "sözlük" yayınında ifade edildiği üzere *Asimetrik Bilgi*, ekonomik ilişkinin tarafı olan birimlerden birinin diğerinin sahip olmadığı bir bilgiye sahip olmasına denir. *Ahlaki Risk* en az iki tarafın olduğu bir işlemde, bireyin davranışının kendisini o riske karşı sigortalaması durumundan etkilenmesi olarak tanımlanmıştır. İşlemin taraflarından birinin ahlaki ilkelere uygun davranışının karşı tarafın bireysel kazancı için istismar edilmesi de ahlaki riske örnektir. *Tersine Seçim* için de, bilgi asimetrisi nedeniyle sigorta şirketinin, belli bir tip sigortadan en fazla faydayı elde etmek isteyen ancak sigorta edilebilir koşulları bulunmayan bireyi sigortalaması örnek verilmektedir.

²⁴ Bkz. s.22. Asıl, vekil müvekkil modelleri çalışmada s.19-24 arasında anlatılmıştır.

çıkar grupları, doğrudan asılın düzenleme ve denetleme yetkisi devrettiği vekilin kararlarına etki etme konusunda motivasyona sahip olacaktır.

Wolf (1978:16), kamusal malların eksik ya da fazla üretilmesi ya da yanlış yatırım harcamaları gibi tersine seçim uygulamalarını, kamu sektöründe örgütlerin izlediği içsel performans kriterlerinin varlığı ile ilişkilendirmektedir. Wolf'a göre, kamusal mallar için devletin fiyat / kârlılık gibi doğrudan performans göstergesi olarak kullanabileceği bir aracın olmaması nedeni ile, örgütler bu malların arzında maliyet kontrolünü zayıflatan kendi "içsel" performans kriterlerini (personel sayısı, büronun genişliği vb.) yaratmaktadır. Söz konusu içselliklerin varlığı da devletin başarısızlığına neden olmakta ve yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır. Kamu kurumlarının bütçe artışı, üretimde yanlış teknoloji kullanımı ve bilginin bürokratların tekelinde kalması piyasa dışı arz bozulmalarına neden olmaktadır (Wolf, 1978:18-26). Bradburd (1992:14-16) ise, içsellığe neden olan faktörleri dört maddede incelemiştir:

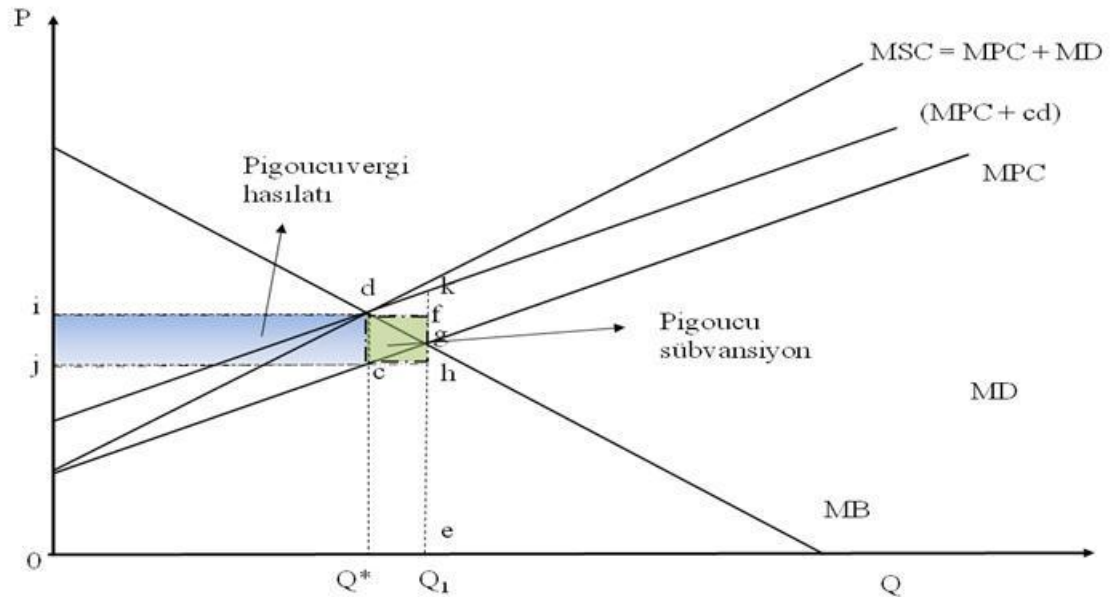
1. Kamu sektöründe kâr hedefi ve kârlılığı gözetilen yönetim-hissedar yapısı yoktur.
2. Kamu yöneticileri özel sektördeki gibi iş kaybı korkusu yaşamamaktadır.
3. Kamu kurumları siyasetçi tarafından verilen, ekonomik temeli olmayan ve çoğu zaman çelişen hedefler bazında çalışmaktadır.
4. Kamu sektörü için risk-ödül değiş tokuşu yoktur. Bu bağlamda yöneticiler daha az risk alır ve inovasyona özel sektör yöneticilerine kıyasla daha az eğilimlidir

2.2. Dışsallıklarla Mücadele ve Yolsuzluk İlişkisi

Dışsallıklar genel olarak bir ekonomik birimin üretim ve/veya tüketim faaliyetlerinin diğerlerinin refahı üzerinde, fiyat mekanizması dışında olumlu ya da olumsuz olarak etki göstermesidir. Bir bireyin ya da firmanın üretim ya da tüketim faaliyeti neticesinde başka bir bireyin ya da firmanın fayda ya da üretim fonksiyonu üzerinde kasıtlı olmayan bir etki göstermesi halinde dışsallık oluşur (Mueller: 2003:25). Dışsallıkların etkisinin önceden bilinmemesi gerçekleşen üretimin optimum düzeyin altında veya üstünde olmasına neden olmakta, dolayısıyla dışsallıkların varlığı altında piyasa pareto etkin kaynak tahsisatını gerçekleştirememektedir (Rosen, 1999:88).

Devletin dışsallıklarla mücadelede kullandığı araçlar vergilendirme, sübvansiyon verme, düzenleme ve piyasa oluşturma şeklinde özetlenebilir. Pozitif dışsallık halinde, üreticiye üretimini marjinal sosyal fayda marjinal kişisel fayda eşitliğine yükseltmesi için sübvansiyon ödenmesi savunulabilir. Negatif dışsallık halinde ise, buna neden olan tarafın marjinal sosyal ve kişisel maliyetini eşitlemek için marjinal zarar tutarında vergilendirilmesi ya da bu tarafın sosyal olarak arzu edilen miktarın üstünde üretim yapmaması için aynı tutarda sübvansiyon edilmesi bir çözüm olabilir. Negatif dışsallık halinde vergi ve sübvansiyon yöntemlerinin etkisi şekil 7'de gösterilmektedir.

Şekil 7: Dışsallıklarla Mücadelede Vergi ve Sübvansiyon Yöntemlerinin Etkisi

Kaynak: Rosen (1999) a.g.e 94, 96

Şekil 7'de birey A'nın üretim faaliyetinin yarattığı kirlenmenin üretimden kaynaklanan sosyal maliyeti artırması durumu betimlenmektedir. Bu durumda, grafik gösterimi bağlamında, kirlenme tarafına etkin çıktı düzeyinde (Q^*) ya $[cd]$ kadar vergi ihdas edilmesi ya da $[cd]$ kadar sübvansiyon verilmesi savunulabilir. Dışsallıklarla mücadelede vergi ya da sübvansiyon enstrümanlarının kullanılması Pigou (1938) tarafından önerilen yöntemler olup, birçok yazar tarafından da benimsenmektedir²⁵. Bununla birlikte bir

²⁵ Baumol (1972:307-308), tarafların rekabetçi olmalarından ayrı olarak, kirlenme durumunda vergi ile optimal kaynak tahsisinin sağlanıp, emisyon indiriminin de başarılacağını savunmaktadır. Mishan'a (1971:8) göre, bir dışsallık vergi - sübvansiyon yöntemi ile içselleştirilebilir; ancak ekonomide incelenenin haricinde başka bir dışsallık bulunmamalıdır. Buchanan ve Stubblebine (1962:377) ise,

başka kullanılan yöntem ise "düzenleme"dir. Şekil 7 çerçevesinde devletin doğrudan Q^* seviyesinin üzerinde üretime imkân vermemesi "performans bazlı düzenleme"ye örnektir. Üretim standartları çerçevesinde, belli girdilerin kullanımını şartına bağlanabilir. Bu uygulama da "girdi düzenlemeleri" adını alır (Stiglitz, 2000:230).

Dışsallıklarla, dışsallığa konu üretim ya da tüketimin izne tâbi tutulması ve bu izinlerin satıldığı piyasaların kurulması yolu ile de mücadele edilebilir. Dışsallığın etkilediği tarafların maliyetsiz görüşme yapma imkânı var ise, mülkiyet kimde olursa olsun etkin sonuca ulaşılması Coase Teorisi olarak nitelendirilmektedir. Devletin buradaki rolü tarafların bulunduğu piyasaları kurmaktır. Satılan izinlerin fiyatı, etkin çıktı noktasındaki maktu vergi tutarına (Q^* seviyesinde [cd] fiyatına) denk olacaktır. Pigoucu vergi ya da sübvansiyon, önceliği ziyanın maliyetinin hesaplanmasına verirken, Coaseyen yaklaşım işe mülkiyet haklarının tanımlanması ile başlamaktadır (Sandor, 2006:391).

Görüldüğü üzere dışsallıklarla mücadele yöntemleri ile istenilen sonuca ulaşmak mümkün olmakla beraber, yöntemlerin bölüşüm etkileri farklılaşmaktadır. Örneğin vergi alınması halinde ya da kirletme haklarının satılması halinde [ijdc] alanı kadar hazine gelir elde ederken, sübvansiyon ödenmesi durumunda bu sefer kirletene [dfch] alanı kadar bir ödeme yapılmaktadır. Düzenleme örneğinde kirleten firma hasılat kaybına uğramakta ya da öngörülen üretim standardına uğramak için yatırım maliyetine katlanmaktadır. Dolayısıyla dışsallıklarla mücadele politikaları, bölüşüm etkilerinin farklılaşması nedeni ile, siyasi karar alma ve bürokratik uygulama merciinde olanların çıkar gruplarının baskılarına maruz kalmasına neden olacaktır.

Tanzi'ye (1998:11-12) göre, vergileme yöntemi üreticiler tarafından en az istenen müdahale yöntemidir zira vergilemede iş âleminin rant kollama imkânları kısıtlı olacaktır. Ayrıca bu sayede üretim maliyeti de artacaktır. Bununla birlikte bir ülkede vergi kanunları açık ve anlaşılır değilse, vergi ödemesi mükellef ve vergi idaresini sık sık karşı karşıya getiriyorsa, vergi idarecilerinin maaşları düşükse, vergi idaresindeki usulsüz işlemler ihmal ediliyorsa, denetlenecek mükellefin belirlenmesi usulleri saydam değilse, vergi idaresinin vergi mükellefiyeti, teşvik uygulamaları, denetim ve dava açma

vergilendirme yöntemini koşullu olarak savunmaktadır. Buna göre, optimal kaynak tahsisatı için vergi enstrümanı kullanılacaksa, sadece tek tarafın değil, her iki tarafın da vergilendirilmesi gerekecektir.

gibi önemli kararlar üzerinde tekbaşına karar alma yetkisi varsa, "asıl"ın görevini ihmal eden "vekil"leri üzerindeki kontrolü zayıfsa vergilendirme başlı başına bir yolsuzlukla mücadelede bir sorun haline gelecektir.

Sübvansiyon ve mülkiyet haklarının tesisi çözümleri hizmet kayırmacılığı ve siyasi yandaşlık unsurları ön plana çıkacağından, lobicilik ve rant kollama faaliyetleri daha yoğun olarak görülebilecektir. Aynı şekilde siyasi nüfuz sahibi kişiler de bu kararlara etki etmek isteyebilir. Devletin negatif dışsallık yaratan bir üretim için izin vermesi durumunda ise sosyal açıdan etkin üretim seviyesinin bilindiği varsayılmaktadır. Düzenleme de aynı çerçevede siyasetçi, bürokrat ve iş âleminin en fazla etki edebileceği dışsallıkla mücadele yöntemlerinden birisi olacaktır. Örneğin bir çevre düzenlemesinin yapılması, performans standartlarının tespiti veya tespit edilen üretim kotasının miktarı ve dağıtımı noktasında müdahaleye açık bir alan bırakılmaktadır. Ayrıca, esnek olmayan talep durumunda, üretimi azaltan bir düzenleme üreticiye rant kollama ve tekel fiyatlama yapmak için fırsat verebilecektir (Rosen, 1999:101).

Sonuç olarak vergileme, sübvansiyon, mülkiyet haklarının tesisi ve düzenleme araçları siyasi erke müdahale amaçlı yolsuzluklara (state capture), bu kararların uygulanması ve uygulamanın denetimi noktasında ise idari tip yolsuzluklara fırsat yaratabilmektedir. Le Grand (1991:438-439) ise, "düzenleyici otoriteye müdahale amaçlı yolsuzluk" (regulator capture) kavramını geliştirmekte ve bürokratların da çıkar gruplarının baskısına maruz kalabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca optimum vergi, sübvansiyon, fiyat, miktar, kalite unsurlarının tespitinde bürokratların tam bilgiye sahip olduğu varsayımının gerçekliliği de tartışmalıdır.

2.3. Eksik Rekabet Piyasalarına Müdahale ve Yolsuzluk İlişkisi

Eksik rekabet piyasalarının neden olduğu temel sorun, pareto etkin olmayan kaynak tahsisatına neden olmalarıdır. Pareto etkinlik, bir kişinin durumunu iyileştirmenin ancak bir başkasının durumunu kötüleştirmekle mümkün olduğu duruma denir. Refah iktisadının birinci teoremine göre her bir rekabetçi ekonomi pareto etkindir. İkinci teoreme göre ise pareto etkin kaynak tahsisatına rekabetçi piyasa mekanizması aracılığıyla ulaşılır. Dolayısıyla aksak rekabet bir piyasa başarısızlığıdır.

Devletin eksik rekabet piyasalarına müdahalesi; anti tröst yasaları çerçevesinde piyasada rekabetin korunması ve geliştirilmesi, tekel hakkının devlet tarafından satılması, piyasaya girişin düzenlenmesi, söz konusu piyasaların fiyat politikalarının düzenlenmesi (örneğin tavan fiyat politikası), sübvansiyonlar ile destekleme alımları şeklinde olabilir. Ayrıca bilgi asimetrisinin²⁶ çözülmesi için devletin üretimi sertifikaya ve standardizasyona bağlaması ve uygulamayı denetlemesi bir çözüm yolu olabilir.

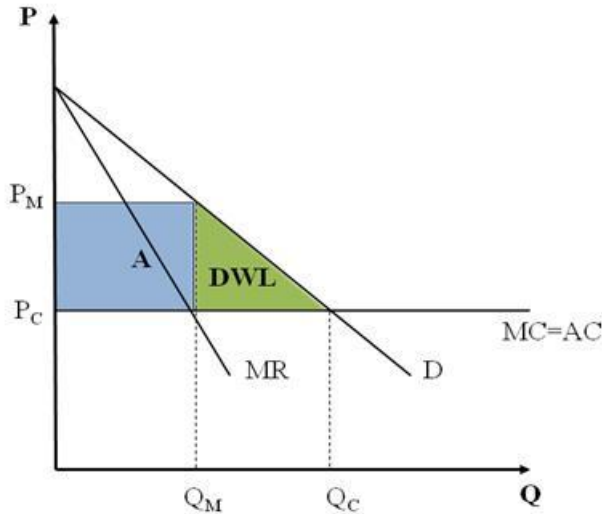
Bazı durumlarda ise eksik rekabet piyasaları doğrudan devlet müdahalesi ile kurulmaktadır. Örneğin devletin araştırma ve geliştirme çalışmalarını desteklemek amacı ile buluş sahibine patent hakkı vererek üretimde tekel konumuna gelmesini sağlaması halinde dahi eksik bilgi ile karar vermesi olasıdır. Devlet eli ile getirilen tekel olma hakkı bir piyasa başarısızlığına dönüşebilmektedir²⁷ (Winston, 2006:34-41). Wolf'a (1978:31-32) göre, devletin eksik rekabet piyasalarına müdahalesi ile “türetilmiş dışsallıklar” olarak tanımladığı amacından öteye sapan sonuçlar elde edilebilir.

Girişimciler rant kollama faaliyetini idâme ettirmek bakımından en önemli fırsatı tekel piyasalarında bulurlar. Harberger (1954:77), fiyat teorisi çalışmaya başlarken öğrendiği temel birkaç şeyden birinin tekelin etkilerinin kaynak tahsisatını bozmak, refah seviyesini azaltmak ve geliri tekelin lehine yeniden dağıtmak olduğunu belirtmiştir. Tekel konumunda, aşağıda sunulan Şekil 8'de DWL (deadweight loss) alanı olarak ifade edilen dara kaybı yaşanmaktadır. Ancak Posner'in (1974:1-2) de ifade ettiği gibi, kamu tercihi okulunun tekelin sosyal maliyetine ilişkin görüşü bu alanın ötesine kaymaktadır. Dolayısıyla Harberger'in temsilcisi olduğu neo klasik okul ile Posner'in temsil ettiği kamu tercihi teorisi arasında tekelin sosyal maliyetine ilişkin görüş ayrılığı bulunmaktadır.

²⁶ Bkz. dipnot 24

²⁷ Winston, ilaç üretimi için ABD'de, Gıda ve İlaç İdaresi'nin onayının gerekli olduğunu, bu sayede zararlı etkileri olabilecek ilaçların üretimi engellense de ilaç üretiminin piyasa dışına kayabildiğini ve yararlı ilaçların raflarda yer alma süresinin geciktirildiğini belirtmektedir.

Şekil 8. Tekelin Sosyal Maliyeti

Kaynak: Posner, R. A. (1974), *The Social Costs of Monopoly and Regulation*, NBER Working Paper, No:55, 1.

Anlatım kolaylığı açısından MC eğrisinin AC ile eşit olarak, yatay eksene paralel bir şekilde çizildiği şekil 8'de, Posner (1974:1-2) tekelin sosyal maliyetinin DWL (dara kaybı-deadweight loss) ve A bölgesinin toplamı olduğunu savunmaktadır. Zira kâr maksimizasyonu hedefleyen tekelin üretimi marjinal maliyet ile marjinal hasılat eğrilerinin kesiştiği $P_m Q_m$ noktasında gerçekleşecek ve üretim $\Delta Q = Q_c - Q_m$ kadar azalırken, fiyat ise $\Delta P = P_c - P_m$ kadar yükselecektir. Dolayısıyla A alanı ile gösterilen kısım tüketicilerden tekelciye bir gelir transferi olacak ve tekelin sosyal kaybı A alanı kadar yükselecektir. Bu kapsamda tekeli imtiyazının kime tanınacağı ve tekelin nasıl düzenleneceği çıkar gruplarının ve siyasi nüfuz sahibi kişilerin müdahalesine açık bir alandır. Tekelci de, imtiyazını koruyabilmek için verimli olmayan faaliyetlere (lobicilik, rüşvet vb.) en fazla A alanı kadar bütçe ayırabilecektir. Posner'in (1974:16) ABD için 1970 yılı verileri ile yaptığı hesaplama göre DWL ve A alanları toplamından oluşan tekelin sosyal maliyeti imalat sanayiinde hasılatın %30'una kadar çıkabilmektedir.

2.4. Ölçeğe Göre Artan Getiri Durumu ve Yolsuzluk İlişkisi

Eksik rekabet piyasaları ile ilgili özel bir durum da ölçeğe göre artan getiri durumudur. Bunun anlamı, ölçeğe göre artan getiriye sahip piyasalarda marjinal maliyet eğrisinin daima ortalama maliyet eğrisinin altında kalmasıdır. Üretilecek ilâve her birim daha düşük fiyata mal olacağı için, piyasada doğal tekeli konumunda tek firmanın varlığı

tercih edilmektedir. Pareto etkin çıktı miktarının marjinal maliyet fiyalandırması ile bulunduğu dikkate alınırsa doğal tekelin bu durumda zarar edeceği görülmektedir.

Ölçeğe göre artan getiri durumunda, firmanın piyasadan çekilmek suretiyle geri kazanamayacağı batık maliyetleri de yüksek olacaktır. Stiglitz'e (2000:193) göre, bir doğal tekel kurulması büyük miktarda batık maliyet gerektirdiğinden, devletin potansiyel rekabet tehlikesini göze alması da güç olacaktır. Bu durumda kurulan firmaya varlığını sürdürmesi için belli bir düzey tekel hakkı tanınması ya da devletin pareto etkin üretim düzeyinin sağlanması için kamu iktisadi teşekkülü (KİT) kurması bir çözüm olabilir. Bu kapsamda ölçeğe göre artan getiri haddi bulunan sektörlerde devlet müdahaleciliği, devletin bu üretimi sağlaması, doğal tekelin özelleştirilmesi ve düzenlenmesi şeklinde olacaktır (Akalin, 1998:16).

Devletin sahibi olduğu doğal tekeller için de kamusal mal üretimi bölümünde ifade ettiğimiz etkinsizlikler geçerli olabilecektir. Wolf, kamu sektöründe X etkinsizliğinin²⁸ göstergesi olarak içselliklerin varlığı neticesinde maliyetlerin devamlı artacağını savunmaktadır²⁹ (Wolf, 1978:29-30). Le Grand'e (1991:425-426) göre kamu üretimi, hizmet birimi ya da kamu kolaylıklarının inovasyona yatkınlığının düşük olması nedeniyle dinamik etkinsizliğe yol açar³⁰. Bu birimlerin performans kriterlerinin ve üretim, fiyatlama, dağıtım, işe alım vb. kararlarının siyasi müdahaleye açık olması yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır.

Doğal tekellerin anti tröst yasaları çerçevesinde düzenlenmesi, üretim miktarının, fiyat ve kalitesinin izlenmesi de bir başka müdahale yöntemidir. Burada da düzenleme – denetim otoritelerinin etkililiği ve bağımsızlığı korunmadığı sürece doğal tekellerin siyasetçi veya çıkar grubu menşeli müdahalelere maruz kalmaları ihtimal dâhilindedir. Jain (1998) ve Lambsdorff (2001) tarafından da çalışıldığı üzere bu sistemde denetçiler

²⁸ Liebenstein (1966:412), eksik rekabet piyasalarında üretim maliyetlerinin etkin üretim koşullarının sağlandığını gösteren en düşük maliyet seviyesinin üzerinde olmasını X etkinsizliği olarak adlandırmıştır.

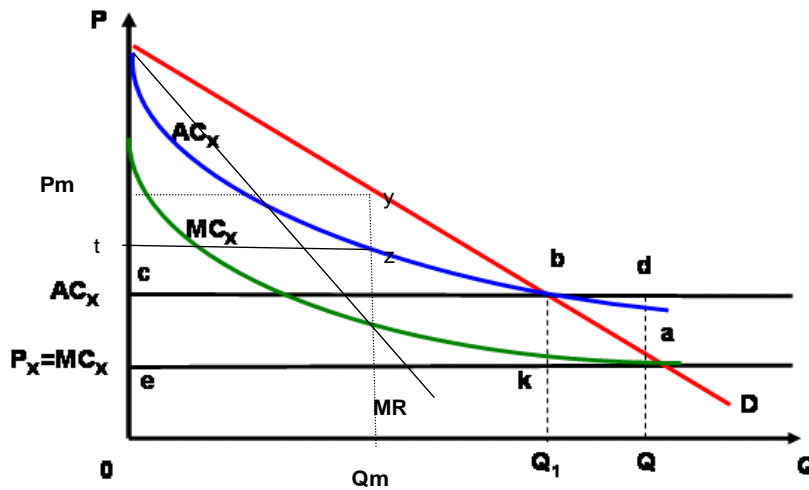
²⁹ Bu konuda genellikle çok atıf yapılan ünlü örnekler kendi endüstrilerini zamanında domine etmiş olan US Steel, General Motors, Sears, IBM ve American Airlines örnekleridir (Depoorter,1999:502).

³⁰ De Soto (2009:8), dinamik etkinliği girişimcilik ile ayrılmaz bir şekilde bağlı bir kavram olarak değerlendirmekte ve piyasada ortaya çıkan yaratıcılığın ve eşgüdümün arkasında yatan itici güç olarak tanımlanmaktadır. Ekonomide girişimciliğin ve inovasyona yatkınlığın düşük olması dinamik etkinsizliği ortaya çıkarmakta ve bu durum dolaylı olarak dinamik nitelikli bir piyasa başarısızlığı olarak makroekonomik dengesizliklerin yaşanmasına neden olmaktadır.

de yolsuzluğa taraf olabilir. Bir başka ihtimal de düzenleyici otoritenin olumsuz dışsallığa neden olacak baskılara muhatap olması (regulatory capture) durumudur³¹.

Doğal tekellerin özelleştirilmesi ya da imtiyaz hakkının satışı ise tartışmalı bir konudur. Özellikle herhangi bir düzenleme yapılmadan özelleştirme tamamlanırsa iş âlemi için önemli bir kazanç kapısı açılmış olmaktadır. Şekil 9 çerçevesinde özel sektör tekelinin devlet tekeline göre P_{mtyz} alanı kadar fazla kâr elde edebileceği söylenebilir; zira tekeli $P=MC$ fiyatlaması uygulayan devlet tekelinin aksine maksimum kâr için $MC=MR$ fiyatlaması uygulayarak üretim seviyesini Q_{m} kadar azaltabilecektir.

Şekil 9: Devlet ve Özel Sektör Doğal Tekelinde Fiyatlama Karşılaştırması

Bradburd tarafından 1992 yılında Dünya Bankası için hazırlanan bir raporda özelleştirme sonrasında doğal tekellerin düzenlenmesi ile tahsis etkinliğinde bir iyileştirme sağlanamadığı sonucuna varılmıştır³². Tekel fiyatlandırması ile ortalama % 93 şeklinde bir fiyat artışı sağlanması sonrasında darı kaybının endüstriyel satışların

³¹ Düzenleyici otoritenin düzenlenen sektör kuruluşu tarafından müdahaleye maruz kalması noktasında ABD’de bilinen bir örnek Southwest Airlines dosyasıdır. Ülkede her biri ayrı bir tekeller olarak kabul edilen havalimanlarının düzenlenmesi için Federal Havacılık İdaresi (FAA) görevlidir. 2008 yılında iki ihbarcının başvurusu üzerine başlatılan soruşturmada, Teksas Eyaletinde kurulu hava yolu taşımacılığı şirketi olan Southwest Airlines’ın, FAA yöneticilerinin bilgisi dâhilinde 2006 ve 2007 yıllarında 46 uçağının güvenlik incelemesinin yapılmadığı tespit edilmiştir. Bkz. Neuman, J (2008), FAA’s ‘culture of coziness’ targeted in airline safety hearing, *Los Angeles Times*, 3 Nisan.

³² Çalışmada Arjantin, Bangladeş, Bolivya, Bostwana, Şili, Kolombiya, Ekvador, Mısır, Etiyopya, Gana, Hindistan, Endonezya, Irak ve Kore’de özelleştirme öncesinde ve sonrasında elektrik, gaz ve suyun GSYİH içinde aldığı paylar hesaplanmış ve bu çerçevede çıkarımlarda bulunulmuştur.

% 23'üne denk geldiği hesaplanmıştır (Bradburd, 1992:14-16). Bjorvatn ve Soreide (2005:903-914) de yüksek yolsuzluk ortamında özelleştirmenin kaynak tahsisatını iyileştirmeyeceğini savunan yazarlar arasındadır. Buna göre, yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde özelleştirme piyasa yoğunlaşmasını artıracak, varlık edinim ve dolayısıyla yolsuzluk maliyetini yükseltecektir.

Literatürde düzenleme ile ekonomik etkinliğin sağlanamayacağını savunan birçok çalışma bulunmaktadır. Demsetz (1968:61-64), doğal tekel işletmelerinin alıcılar ile kontrat müzakere etme maliyetinin sıfır olması halinde tekel fiyatlaması uygulamak yerine fiyat pazarlığına açık olacağını, bu sayede uzun dönemli alım-satım kontratlarının imzalanması ile piyasanın kendi kendini düzenleyeceğini ve belirsizlik maliyetinin giderileceğini savunmaktadır. Baumol (1982), Demsetz'in yaklaşımını geliştirerek "yarışabilir piyasalar" kavramını literatüre eklemiştir. Buna göre, az sayıda firmadan oluşan piyasalarda bile rekabetçi denge sağlanabilir; zira kısa dönemde, ciddi batık maliyetlerin olmadığı sektörlerde firma girişi mümkündür³³.

2.5. Devletin Gelir Dağılımına Müdahalesi ve Yolsuzluk İlişkisi

Üretim faktörü piyasalarında elde edilen faktör gelirleri ücret, kâr, kira, faiz, temettü vb. olarak özetlenebilir. Beşeri sermayenin (nitelik, eğitim), fiziki ve finansal sermayenin bireyler arasında paylaşımı gelir dağılımını yansıtacaktır. Bu çerçevede Cullis ve Jones (1993:211), bireyler arasında dağılan geliri, işgücü piyasasında arz edilen emeğin karşılığı olan ve malvarlığı mülkiyeti sonucu yatırımdan elde edilen gelir olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Piyasada oluşan gelir dağılımı ise bireylerin sahip olduğu faktörler ile faktör fiyatlarının çarpımı neticesinde oluşacaktır. Ancak her bir bireyin sahip olduğu faktörler ile bu faktörlerin fiyatları farklı olduğu için piyasa mekanizması adil bir gelir dağılımı sonucunu vermeyebilir. Gelir dağılımı adaletinin sağlanması ise kamu ekonomisinin "bölüşüm işlevi" kapsamında düşünülmelidir.

Wolf (1978:8), dağılım eşitsizliklerini bir piyasa başarısızlığı olarak kabul ederken, adil gelir dağılımının ise bir çeşit kamu malı olduğunu ancak kendi işleyişi içinde, özellikle

³³ Örneğin havacılık sektörü yarışabilir piyasalar konseptini karşılamaktadır. Demiryolları ise büyük batık maliyet gerektirdiği için bu tanıma uygun olmayacaktır.

kamusal mallar ile özdeşleşen bedavacı sorunu ve bazı mallar için piyasaların bulunmayışı problemleri altında piyasanın bu sonucu üretmeyeceğini savunmaktadır. Bu çerçevede kamu politikasının etkinlik konularına eğildiği kadar dağılım konularına da önem atfettiği, ancak her bireyin piyasa mükemmel bir şekilde işlese bile dağılım sonuçlarını eleştireceği belirtilmiştir (Wolf, 1978:9). Dolayısıyla yeniden dağıtım süreci de daha önce belirtildiği üzere toplumun değer yargıları ile paralel şekilde gelişecek olup, bu konuda genel kabul görmüş bir yaklaşım bulunmamaktadır³⁴.

Örneğin paretocu bir sosyal refah fonksiyonunda, başka hiç kimsenin faydası azalmadan herhangi bir bireyin faydasının yükselmesi neticesinde toplumun sosyal faydasının artacağı varsayılırken, Pigoucu (ya da faydacı okulun kurucusu Benthamine'e atıfla Benthamite - Cemaatçi) bir sosyal refah fonksiyonu her bireyin eşit refah seviyesine sahip olmasını, Rawlsiyen refah fonksiyonu ise en aşağı gelire sahip bireyin gelirinin artırılmasını sosyal refah maksimizasyonu için şart görmektedir.

Gelirin yeniden dağıtım politikası ise çeşitli şekillerde icra edilebilir. Örneğin devlet faktör piyasalarına doğrudan müdahale edebilir. Asgari ücret, azınlık ve dezavantajlı gruplar için iş kotası, ayrımcılık karşıtı mevzuat uygulamaları buna örnek gösterilebilir. Devlet ayrıca fiziki ve beşeri sermayenin dağılımına müdahale edebilir. Veraset ve emlak vergileri, ücretsiz eğitim, üretimde devlet mülkiyetinin yaratılması bu duruma örnek olabilir. Bir başka politika aracı da gelir dağılımına doğrudan müdahale etmektir. Bu müdahale vergi ve transfer politikaları sayesinde olur (Cullis ve Jones, 1993:211).

Devletin gelir dağılımına müdahale amacıyla izlediği politikaların ve kullandığı araçların ise seçmen ve iş âlemi için rant kollama fırsatına dönüşmesi ihtimal dâhilindedir. Örneğin sektörel teşvik uygulamaları rant kollama yarışına neden olabilir. İthalat kısıtlaması durumunda, kısıtlamaya konu sektörde üretim yapan yerli üretici ve ithalat lisansı sahipleri lehine gelir transferi yapılmış olmaktadır. İş âlemi temsilcileri bu rantı elde etmek için lobicilik faaliyetine girişecektir.

³⁴ Bkz. dipnot 16

Devletin uygulayacağı bir diğer araç olan sosyal amaçlı yeniden dağıtım programlarının tasarlanması ve uygulanması noktasında ise daha önce bahsettiğimiz kayırmacılık türü yolsuzluklar görülmesi muhtemel olacaktır³⁵. Akrabalık, hemşehrilik, siyasi yakınlık vb. ilişkilerin etkili olması, yeniden dağıtım programlarının başarı şansını azaltacaktır. Ayrıca, bu programların tasarlanması sürecinde çıkar gruplarının siyasi erke müdahale etme (state capture) olanağı olacak, devletin bu örgütlü gruplar lehine vergi ve harcama politikaları uygulaması başlı başına bir yolsuzluk örneği olarak kaşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla yeniden dağıtım politikaları ile gelir dağılımı adaletini sağlamanın garantisi olmamaktadır. Artan oranlı gelir vergisi uygulaması da girişimcileri vergi kaçırması konusunda güdülenmesine hizmet edebilir. Fiyat düzenlemelerinin de tersi yönde sonuçları olabilir. Örneğin asgari ücret düzenlemesi işsizliği artıracak, kayıtdışılığı teşvik edecektir. İşgücü maliyetinin artması firmaların kaçak ve kötü koşullarda işçi çalıştırmasına ve insan ticaretinin artmasına neden olabilir.

Sosyal amaçlı gelirin yeniden dağıtım programlarının uygulanması ve uygulamanın denetlenmesi noktasında ise bürokratlara bürolarını genişletme fırsatı sunulmaktadır. Vergi ya da işgücü piyasası denetimi noktasında denetçi ile iş âlemi temsilcileri karşı karşıya geleceği gözden kaçmamalıdır. Asıl, vekil, müvekkil modelleri çerçevesinde çıkar gruplarının siyasi yolsuzluklara neden olma potansiyeli bulunan rant kollama faaliyetleri "büyük" yolsuzluğa, vekil - denetçi arasındaki çıkar çatışması ise "küçük" yolsuzluğa örnek olarak gösterilmektedir³⁶(Jain, 1998:15). Sonuç olarak, gelirin yeniden dağıtılması politikaları, devletin ekonomideki "bölüşüm" işlevinin yanı sıra "istikrar" işlevi ile de yakından ilgili olmaktadır.

2.6. Makro Ekonomik Dengesizlikler ve Yolsuzluk İlişkisi

Musgrave'in sınıflandırması çerçevesinde devletin ekonomideki "istikrar" işlevi, tam istihdam, fiyat istikrarı, cari işlem dengesi, makul ve sürdürülebilir büyüme hedeflerinin sağlanması için devlete görev yüklemektedir. Özellikle Keynesyen iktisatçılar tam istihdamın ve fiyat istikrarının piyasada otomatik olarak sağlanmadığından bahisle,

³⁵ Kayırmacılık türü yolsuzluk için bkz. s.10

³⁶ Asıl, vekil, müvekkil modelleri için bkz s.19

ekonominin bir kamu politikası rehberliğine ihtiyaç duyduğunu savunmaktadırlar. Bununla birlikte, bu rehberlik çerçevesinde devletin göstereceği faaliyetler yolsuzluk için fırsat ve motivasyon yaratabilecektir.

Maliye politikasının araçları temelde kamu gelir ve harcamalarıdır. Devletin gelirini azaltacak, harcamalarını yükseltecek uygulamalar seçmenler tarafından kısa dönemde daha çok alkış alacaktır. Ancak ortaya çıkan bütçe açıklarının finansmanı ilerleyen dönemlerde makroekonomik dengesizliklere yol açabilecektir. Bütçe açıklarının finansmanı için vergi, borçlanma araçlarının kullanılması tercihi müdahaleye açıktır.

İş çevreleri, kendi faaliyetlerinin önemine istinaden vergi istisna ve muafiyetlerinden yararlanmak isteyecek ve sektöre yabancı girişinin ve yabancı mal satışının yüksek vergi yükü ile caydırılması için çaba sarfedecektir. Bütçe açığının borçlanma ile finansmanı durumunda, borçlanmanın atalet kazanması faiz oranlarını yükseltecektir. Devlet tahvillerine yatırım yapan çevreler de yabancı sermaye girişi, istihdam artışı vb. gerekçeler ileri sürerek vergi yükünün düşük tutulması için lobicilik yapacak, yüksek faiz oranlarından kaynaklı rantlarını kaybetmek istemeyeceklerdir. Söz konusu rantiyeciler³⁷ sıkı para politikası izlenmesi ve faiz oranlarının yüksek kalması için çaba sarfedecektir. Sıkı para politikası ve yükselen faiz oranları ile birlikte yerel para biriminin değerlenmesi çıkarına gelmeyen ihracatçılar ise tersi yönde bir lobicilik yürütecektir. Bu durumda yerel paranın değerinin düşük tutulmasının enflasyonist etkileri olacaktır. Bütçe açıklarının açıktan finansmanı ve zayıf kur politikalarının da enflasyonist sonuçları görülebilecektir.

İşgücü piyasası bağlamında ise, işsizliğin yüksek olduğu bir ekonomide kamu sektöründe işe alımlar siyasi iktidarın görüşleri doğrultusunda hizmet kayırmacılığına daha müsait olacaktır. Aynı zamanda devlette işe girmek, iş sınavı sorularına ulaşmak için iş takipçilerinin siyasetçi ve bürokratlara rüşvet ödediğine ilişkin soruşturmalar yürütülmektedir. İşsizliğin yüksek olması gelir dağılımı adaletsizliğine de yol açarak, devletin ayrı bir gelirler politikası izlemesine neden olacak, bu durum siyasetçi, bürokrat ve seçmen ilişkileri çerçevesinde yolsuzluğa neden olabilecektir.

³⁷ Rantiyeci: Çalışarak geçimlerini sağlama zorunluluğu olmaksızın taşınır ve taşınmaz malların periyodik gelirleriyle yaşayan kimselere denir (SABAH Yayınları, 1992:520).

3. Siyasal Karar Alma Mekanizması, Bürokrasi Ekonomisi ve Yolsuzluk İlişkisi

3.1. Oylama Kuralları ve Ortanca Seçmenin Yarattığı Etkinsizlik

Kamusal malların birlikte ve eşit tüketilmeleri zorunluluğu nedeniyle bireylerin ekonomik tercihlerini birbirinden bağımsız açıklamalarına imkân yoktur. Bu bağlamda kamu ekonomisinde pareto etkinlik koşulu siyasal karar alma mekanizmasını ve oybirliği yöntemini gerektirmektedir. Gerçek hayatta ise oybirliği kuralının başarılması zor ve maliyetlidir. Siyasal karar alma sürecinde uzlaşmanın getirdiği işlem maliyetleri yüksek olabilmektedir. Oybirliğine en yakın oylama ise nitelikli oy çokluğudur. Ancak çoğunluk oylamalarının, tercihlerin tek zirveli olmaması halinde tutarlı sonuç vermemesi "oylama paradoksu" olarak nitelendirilmektedir (Rosen, 1999:115).

Bireysel tercihleri bir sosyal seçime dönüştürmek için ahlaki olarak kabul edilebilir yöntemin nasıl tasarlanabileceği Arrow (1951:22-33) tarafından çalışılmış ve ideal kollektif karar alma mekanizmasının beş varsayımı karşılaması gerektiği savunulmuştur. Buna göre:

1. Sosyal refah fonksiyonunda tercih alanı sınırlı olmamalı, tüm bireysel tercihler dikkate alınarak toplumsal tercih sıralamasına ulaşılmalıdır. Mümkün olan tüm sıralama alternatifleri kabul edilebilir.
2. Pareto ilkesi geçerli olmalıdır. Bireysel ve toplumsal değerler arasında bağlantı olmalı, sosyal sıralama bireysel tercihleri yansıtmalıdır. Toplumdaki her birey A'yı B'ye, B'yi C'ye tercih ediyorsa A da C'ye tercih edilecektir. Buna "geçişlilik" de denir. Bireyin bir alternatifi tercih sırasında daha üste getirmesi, toplumsal sıralamada bu alternatifi geriletmez.
3. Sosyal seçim ilgisiz alternatiflerden bağımsız olmalıdır. İlgisiz alternatifler bireylerin tercih sıralamasını etkilememelidir.
4. Bireysel tercihler dayatılmamalı, bireyler tercihlerinde rasyonel olmalıdır. Bireyler alternatif tercih setlerinden birisini diğerine ya tercih eder ya da alternatifler arasında kayıtsız kalır.
5. Diktatörlük olmamalıdır. Sosyal tercihler halkın tercihi ile şekillenmeli, bir diktatörün kollektif karakterli olmayan tercihlerini yansıtmamalıdır.

Arrow (1951:48), en az iki birey ve ikiden fazla alternatiften oluşan tercih seti çerçevesinde sayılan varsayımların tamamının aynı anda karşılanamayacağını, çoğunluk oylamasının birbiri ile çelişkili sonuçlara neden olabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla çoğunluk oylaması toplumun istikrarlı ve tutarlı bir sosyal seçim yapmasını garanti edemeyebilir. Bu duruma "imkânsızlık teoremi" denmektedir (Arrow, 1951:62).

Arrow'un yaklaşımı çerçevesinde, seçimler neticesinde parlamentoda temsil edilmeyen grupların yüksek oranda çıkması, seçmenlerin siyasi parti programları hakkında bilgi sahibi olmaması, kamusal mal talebi çerçevesinde değil de dini, etnik vb. kaygılar ile oy vermeleri veya baskı ya da telkin ile oy kullanmaları halinde sosyal seçimin etkinliğinin azalacağı yorumunu yapmak mümkündür³⁸. Seçmenin rasyonellik varsayımını ihlâl eden oy verme davranışının olağanlaşması, seçmenin siyasetçiden mensup olduğu dini, etnik, coğrafi çevrenin çıkarına olacak şekilde ayrımcı muamele istemesini sağlayacaktır. Bu durum "kayırmacılık" tipi yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır³⁹.

Çoğunluk oylamasının uygulanmasında seçmen ve siyasetçi davranışlarının yarattığı rekabet ortamı ise Schumpeter ve Downs tarafından incelenmiştir. Schumpeter (1947:272), her büyüklükteki toplum için demokrasinin siyasetçiler arasında rekabetçi yarışın yapılma yöntemi olduğunu, uygulamada bu yarışın siyasi seçimler ile yapıldığını savunmaktadır. Downs (1957), geliştirdiği rekabet modeli ile ortanca seçmen teoreminin siyasi karar alma mekanizması ile bütünleştirilmesine hizmet etmiştir. Downs (1957:138), "Demokrasinin Ekonomik Teorisi" isimli çalışmasında siyasetçi ve seçmen ilişkisinin özelliklerini şu şekilde aktarmıştır:

- Hükümet faaliyetleri, oy beklentisi ve rakip parti stratejisinin bir fonksiyonudur.
- Seçmen, hükümet faaliyetlerinin kendi faydalarında doğuracağı değişim ve rakip parti stratejileri çerçevesinde oy verir.
- Seçmen, özellikle seçim döneminde izlenen politikalardan fayda sağlamaktadır.
- Rakip partilerin stratejileri, iktidar partisinin faaliyetleri hakkındaki seçmen görüşleri çerçevesinde şekillenir.

³⁸ Ayrıca genel vergi gelirlerinden finanse edilen kamusal malların üretiminde seçmenin gerçek maliyetleri doğru olarak algılayamaması (mali ilüzyon) sorunu ortaya çıkacaktır.

³⁹ Bkz. s.10

Bu bağlamda Downs (1957:142-143), siyasi rekabetin parti politikalarını da yakınlaştıracığını savunmaktadır. Siyasetçiler ortanca seçmenin tercih ettiği programı benimseyecek ve iktidara gelmek için bu noktada propaganda yapacaktır. Devletin ortanca seçmenin⁴⁰ talep ettiği özel malları kendi üretmesi ya da bu malların üretimini desteklemesi halinde, söz konusu hizmet kayırmacılığının maliyeti vergi mükelleflerine yüklenecektir. Savaş da (1989:4-5) bu gerçeğe ışık tutmakta ve demokrasinin bir yağma aracı olarak kullanılmasının insan tabiatına hırsızlık kadar yerleşmiş bir tutku olduğunu savunmaktadır. Gwartney (1988:26) ise durumu “demokrasi, seçmenlerin çoğunluğunun devlet hazinesinden kendilerine cömertçe aktarımlar yapabileceklerini keşfettikleri ana kadar yaşayabilir” önermesiyle açıklamaktadır.

Yolsuzluğun etkilerinin ülkeden ülkeye farklılaşması da Pani (2009) tarafından yine ortanca seçmen yaklaşımı ile incelenmiştir. Pani (2009:6-16), ortanca seçmenin yolsuzluktan fayda elde etmesi halinde, sonraki seçimde yine yolsuzluğa taraf siyasetçiye oy vereceği için siyasi denetimin sağlanmayacağını savunmaktadır.

Konuyu asıl, vekil, denetçi modeli⁴¹ çerçevesinde incelediğimizde, vergi mükelleflerini, seçmen olarak düşünürsek bu şahısların aynı zamanda birer “siyasi denetçi” konumunda olduklarını da görürüz. Bu bağlamda, seçmenin ülkesinde siyasi denetim fonksiyonunu yerine getirme başarısı yolsuzluğun farklılaşması üzerinde etkili olacaktır.

Çoğunluk oylamasının etkinliği konusunda tartışmalı bir diğer husus ise "oy ticareti"dir⁴². Oy ticareti açık ya da zımni olarak yapılabilir ve demokratik uzlaşma kültürünün bir gereği olarak düşünülebilir. Bir koalisyon hükümetinin kurulması esasında açık bir oy ticaretidir. Gizli oy ticareti ise, bir kanun teklifi paketine, farklı siyasi grupların destek vermesi beklenen maddelerin eklenerek, paket halinde teklifin kabul edilmesini sağlamaktır.

⁴⁰ Tercihler tek zirveli olduğu sürece çoğunluk oylamalarında tercih skalasında tam ortasında tercihlere sahip olan seçmene ortanca (medyan) seçmen denmektedir. Bireysel tercihler tek zirveli olduğu sürece, sosyal seçim sıralaması ortanca seçmenin tercihlerini yansıtabilir. Ortanca seçmen teoremi ilk olarak Hotelling (1929:41-57) tarafından geliştirilmiştir. Bkz. Hotelling, H., (1929), Stability in Competition, *Economic Journal*, Vol. 39, 1929.

⁴¹ Asıl, vekil, denetçi modeli için bkz.21

⁴² Oy Ticareti için bkz. s.14

Buchanan ve Tullock (1962:275), oy ticaretinin özellikle azınlıkların ayrımcı yasal düzenlemelere muhatap kalmasını engelleyen bir düzenleme olduğunu savunmaktadır. Oy ticareti olmayan bir durumda genel vergi gelirlerinden finanse edilecek yatırım ya da sübvansiyon kararlarının alınması da kolay olmayacaktır (Tullock, 2005:31-33).

Bununla birlikte, oy ticareti neticesinde her zaman tüm tarafların çıkarına olacak şekilde sonuçlara ulaşılamayabilir⁴³. Arrow (1951:109), sosyal devletin bir alternatif kararlar demetine sahip olduğunu ifade ederek, bireylerin rasyonel kararlarına göre şekillenmeyen tercihlerin mübadelesi yoluyla sosyal seçim paradoksunun giderilemeyeceğini, tercihlerin ilgisiz alternatiflerden bağımsız olamayacağı varsayımının oy ticareti ile bertaraf edilemeyeceğini savunmaktadır. Sirkin (1975:21) de oy ticaretinin başarısının öncelikle bireysel tercihleri yansıtma derecesine bağlı olacağını vurgulamaktadır. Oy ticareti oylamaya katılan tüm tarafların üzerinde anlaşmış oldukları bir konuda olmayacaksa pareto etkin bir sonucu garanti etmez.

Oy ticareti sonucunda, hizmet bölgesine daha fazla fayda sağlayan bir siyasetçi, esasında bir yolsuzluk türü olan hizmet kayırmacılığına alet olmaktadır. Siyasi istikrarsızlık dönemlerinde hükümet oluşturmak için sıkça görülen milletvekili transferleri de oy ticaretine örnek gösterilebilir. Parti değiştiren milletvekillerine siyasi olarak etkin bir pozisyon önerilmesi, bir tür rüşvet olarak değerlendirilebilir.

3.2. Bürokrasi Ekonomisi ve Yolsuzluk İlişkisi

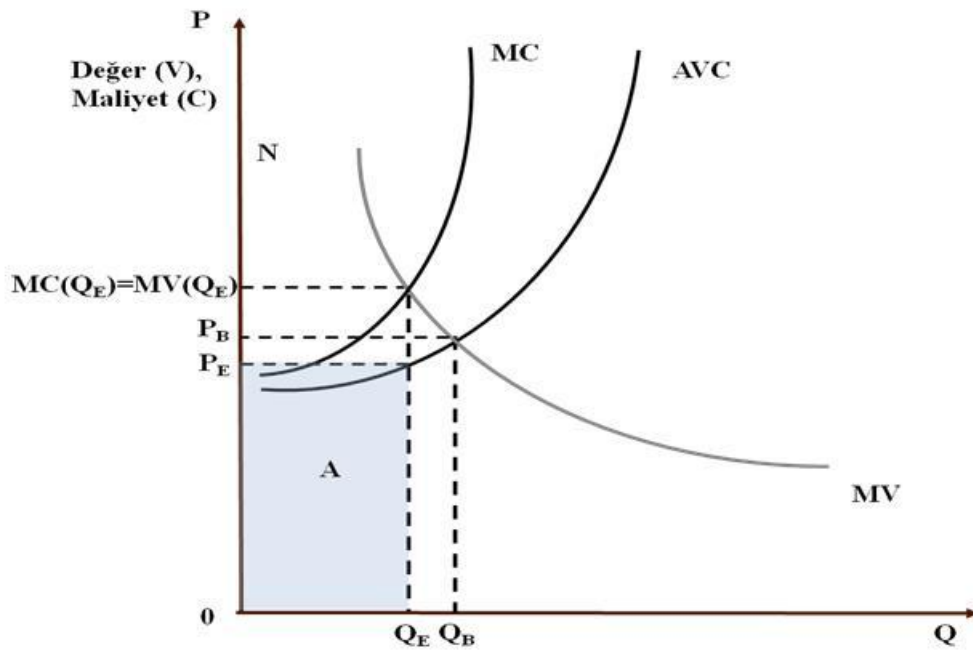
Weber ve Wilson ile birlikte ortaya çıkan modern bürokrasi teorilerine göre kamu görevlilerine birer fonksiyonun ifası için görev verilmekte, bu görevler hukuki temellere ve kurallara oturtulmaktadır. Bu teori bürokrasiyi bir örgüt modeli olarak ortaya koymuş ve ideal organizasyon yapısını kurarak verimliliği artırmak istemiştir. Bu doğrultuda görev yapan bürokratlar statülerini istismar etmez (Weber, 1946:198-204

⁴³ Örneğin üç kişi ve üç alternatiften oluşan bir ortamda, iki tarafın karşılıklı birbirlerinin projelerine oy vermek üzere anlaşması halinde üçüncü tarafın fayda düzeyi azalırken, anlaşan taraflar kazançlı olacaktır. Bu durum "potansiyel pareto iyileştirme"ye örnek olacaktır. Oybirligi ile karar alınması gereken, her üç tarafın da karşılıklı oy ticareti ile kendi projelerinin desteklenmesini istedikleri ve diğer projeye kayıtsız oldukları bir durumda ise, tüm projelerin maliyetinin ve tarafların elde etmeyi beklediği faydaların maliyetinin aynı olması durumunda oy ticareti pareto etkin kaynak tahsisatına hizmet edebilir.

ve Wilson 1996:174-175). Bu noktada kamu tercihi teorileri ile bürokrasi teorilerinin bürokrata bakışı farklılaşmaktadır zira Tullock'un da dediği gibi bir kamu tercihi öğrencisi bürokratin devletin kamu çıkarını değil kendi çıkarını maksimize etmeye çalışacağı varsayımı ile konuya yaklaşmaktadır (Tullock, 2005:16).

Niskanen (1971:39), "Bürokrasi ve Temsili Hükümet" isimli çalışmasında, kamu sektöründe bürokratların siyasetçiler gibi kendi bürolarının faaliyetlerinin genişlemesi ile ilgilendiklerini ve büro başkanlarının bu bağlamda prestij ve nüfuz artışı sağlamak için çalışan sayılarını ve çalışanların maaşlarını artırma eğiliminde olduğunu savunmuştur. Niskanen, Weber'in bürokrasi teorilerine katılmamakta, bürokratin kendi şahsi motivasyonları hesaba katılmasa bile, bilgilerinin sınırlılığı ve çıkar çatışması içinde bulunması nedeniyle salt kamu çıkarı için hizmet etmesinin imkânsız olduğunu inanmaktadır. Ayrıca bir kamu hizmetinin başarılı bir maliyet-fayda analizi yapılamaz, zira büronun en düşük maliyet fonksiyonunu bilme veya gösterme noktasında bir teşvik unsuru bulunmamaktadır (Niskanen, 1971:48). Cullis ve Jones'a (1998:354) göre, Niskanen'e paralel şekilde bürokratin fayda fonksiyonu, "4P" unsurlarını (güç -"power", prestij "Prestige", ödeme "Payment", ve terfi "Promotion") barındırmaktadır.

Şekil 10: Bürokrat Davranışının Kamusal Mal Üretimine Etkisi

Kaynak: Ott (1981), *Bureaucratic Incentives, Social Efficiency, and the Conflict in Federal and Land Policy*, CATO Journal, Vol.1, No:2, Fall 1981, CATO Institute 589.

Bürokratin bürosunu genişletme davranışı Ott (1981:589) tarafından incelenmiştir. Buna göre siyasetçinin bürodan kamusal mal talebi, bu mala attığı marjinal değer kadar olmaktadır ve bu durum şekil 10'da MV eğrisi ile gösterilmektedir. Bu eğri bir bakıma ortanca seçmenin de marjinal değer ve talep eğrisini yansıtmaktadır; zira siyasetçiler ortanca seçmenin kamusal mal talebini karşılamak için bir yarış içindedirler.

Şekil 10'a göre sosyal açıdan etkin üretim düzeyi marjinal maliyetin marjinal yarara eşit olduğu Q_E çıktı düzeyinde gerçekleşmekte ve bu hizmetin denge birim maliyeti P_E olmaktadır. Q_E birim üretmek için ihtiyaç duyulan bütçe ise A taralı alanında gösterildiği üzere $P_E Q_E$ kadar olacaktır. Bununla birlikte, bürokrat davranışı çerçevesinde marjinal yararın, ortalama değişken maliyete eşit olduğu yere kadar üretim artırılırsa, bu noktada marjinal maliyet marjinal yararın üzerinde olacağı için etkin olmayan bir üretim gerçekleşecek ancak üretim için daha fazla ($P_B Q_B$ alanı kadar) bütçe ayrılmış olacaktır⁴⁴.

Büronun genişletilmesi noktasındaki bürokrat davranışı yolsuzluğa zemin hazırlayan unsurlardan birisidir. Özellikle seçim ekonomisi uygulanan dönemlerde bürokratlar bu durumu hem hükümete yakın olma, hem de bürolarını genişletme fırsatı olarak görebilir. Büroda çalışanların ve büronun donanımının artırılması; hükümetin görüşleri doğrultusunda işe alımdan ihale sürecine kadar yakın siyasi görüşte olanların kayırılmasına fırsat yaratabilir. Bürokratların, hükümete yakın durarak terfi etme beklentileri de yolsuzluk motivasyonu yaratabilir. Tullock (2005:61) çıkar grubu, bürokrat ve hükümet arasındaki çıkar ortaklığını “demir üçgen” olarak tanımlamaktadır.

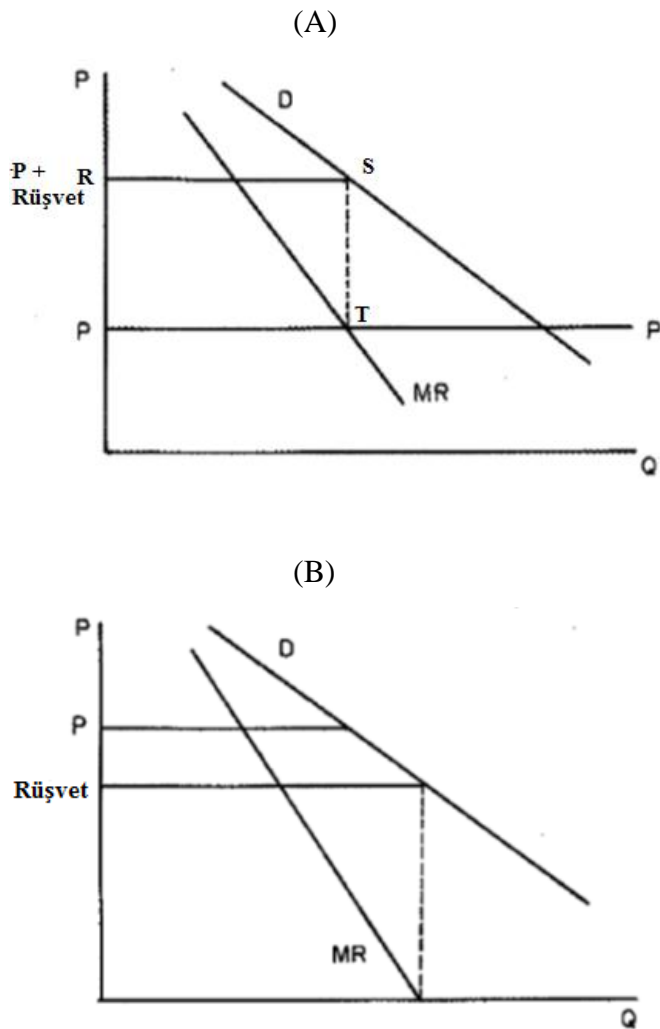
Bürokrat davranışının neden olduğu yolsuzluğa ek olarak, bürokratların statülerini yolsuz işlemlere taraf olmak üzere istismar ederek haksız çıkar elde etmeleri şeklinde özetlenebilecek idari yolsuzluk türleri de sık görülmektedir. Acemoğlu ve Verdier'den hatırladığımız⁴⁵ üzere, bürokratların topladıkları bilgileri yanlış aktarmaları ya da bilgi toplayamamaları halinde de devletin başarısızlığı söz konusu olacaktır.

⁴⁴ Şekle göre ayrıca MC eğrisinin dikey eksene doğru yönelimli olması kamu sektöründe üretimde X etkisizliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

⁴⁵ Bkz. s.35

Bürokratların dâhil olduğu yolsuzluk üzerine çalışma yapan ve literatürde çalışmalarına büyük ölçüde atıf yapılan Shleifer ve Vishny (1993:601), yolsuzluğu “çalma içeren ve içermeyen” yolsuzluk şeklinde analiz etmişlerdir. Çalışmada pasaport, ithalat lisansı, yol geçişi vb. bürokrasinin üretimi, satışı ve denetimi üzerinde söz sahibi olduğu homojen bir kamu hizmetinin arzı üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Şekil 11: Çalma İçermeyen ve Çalma İçeren Yolsuzluk

Kaynak: Shleifer ve Vishny (1993), a.g.e. 607

Şekil 11(a)'da “çalma içermeyen yolsuzluk modeli” gösterilmektedir. D eğrisi ilgili ürünün talep eğrisini yansıtmaktadır. Modelde devlet tarafından belirlenen satış fiyatı her bir ürün için p tutarında sabit olup, bürokratların her bir satış için p kadar tutarı devlet hazinesine iletmesi gerekmekte, dolayısıyla bürokratların marjinal ve ortalama

maliyetleri de p olmaktadır. Bu durumda bürokratların bir tekelci gibi davranarak kâr maksimizasyonu koşulunu sağlayan marjinal hasılat marjinal maliyet eşitliği noktasına kadar, fiyatı değerini eklemeleri çıkarlarına olacaktır (Shleifer ve Vishny, 1993:602). Bu örnekteki “R” kadar rüşvet ticaret üzerinden alınan bir maktu bir vergi gibi etki göstermektedir. Ancak vergi örneğinden farklı olarak, PRST dikdörtgeni hazineye değil, bürokratin şahsi hesabına kaydolacaktır.

Aynı örnek, şekil 11(b)'de, bu sefer bürokratin P kadar ürün fiyatını devlet hazinesine aktarma zorunluluğu olmadığı varsayımı ile gösterilmektedir. Modelde bürokratlar, denetim zayıflığı dolayısıyla ürün hasılatını devlet hazinesine aktarma gereği duymamakta ve rüşvet maliyetlerini sıfıra indirmektedirler. Kâr maksimizasyonu hedefleyen tekelci bürokrat için marjinal maliyet marjinal hasılat eşitliği, marjinal maliyetin sıfıra eşit olduğu noktada sağlanmakta ve bu noktadaki miktar ve fiyat bileşeni rüşvet hasılatını vermektedir. Çalma içeren model; rüşvetçi firmaların normal fiyatın altında ödeme yapmasına imkân sağlaması ve bürokratin tüm hasılatı zimmetine geçirebilmesi adına daha caziptir. Bu süreç, rüşvetçi olmayan firmaları da varlıklarını sürdürmeleri için yolsuzluğa taraf olmaya zorlayabilir (Shleifer ve Vishny 1993:607).

Görüldüğü üzere yolsuzluğu teorik olarak analiz etmeyi amaçlayan ve bu kapsamda yolsuzluğu modellendiren çalışmalarda diğer değişkenler sabitken tarafların stratejik davranışlarının analiz edilmesine yoğunlaşılmaktadır. Asıl, vekil müvekkil tarzı model çalışmalarından aklımızda kalan yolsuzluk nedenleri, bürokratik kalite eksikliği, ortanca seçmenin yolsuzluğa meyilli olması ve devletin ekonomiye müdahalesinin yoğunluğudur⁴⁶. Kamu tercihi okulu temsilcileri de, kamu tercihinin temel ilkeleri çerçevesinde bürokrat, siyasetçi ve seçmenlerin kendi faydalarını maksimize etme gayesi ile hareket ettiği bir ortamda devletin piyasa başarısızlıkları ile mücadele etmek için uygulayacağı politikaların kamusal başarısızlığa neden olacağını savunmaktadır⁴⁷. Bununla birlikte, yolsuzluğun nedenleri ve sonuçlarına ilişkin bütünsel bir analiz ve teorik çalışmaların geçerliliği hakkında yorum yapılabilmesi için, bu alandaki ampirik çalışma sonuçlarını da irdelemek gerekecektir.

⁴⁶ Bkz. s.19-23

⁴⁷ Bkz. s.28

İKİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN NEDENLERİNİN VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

I. YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yolsuzluğun nedenleri üzerine birinci bölümde yapılan teorik çalışmalarda, devlet müdahaleciliğinin ve kamu tercihi teorisinin temel ilkeleri çerçevesinde siyasal karar alma ve uygulama sürecinin yolsuzluğa zemin hazırladığı hususu vurgulanmıştır. Asıl, vekil, müvekkil modelleri ve bu modellerden türeyen oyun teorisi modellerinin eksik kaldığı husus, diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında değerlendirme yapmaya müsait araçlar olmalarıdır. Peki devlet müdahaleciliği her durumda yolsuzluğa neden olmakta mıdır? Yolsuzluğun devlet müdahaleciliği dışındaki nedenleri nelerdir? Bütünsel bir değerlendirme yapılmak isteniyorsa bu konuda yapılan ampirik çalışmaların sonuçlarını da incelemek gerekmektedir.

Literatürde bazı yazarların bu ampirik çalışmalar çerçevesinde yolsuzluğa neden olan unsurları sınıflandırıldığı görülmektedir. Mauro (1998b:11), yolsuzluğun temel nedeninin devletin ekonomiye müdahalesi ve sınırlayıcı politikalarının (örneğin vergi, sübvansiyon, kota, fiyat kontrolleri, çoklu kur ve selektif kredi uygulamaları) yarattığı aşırı kârı paylaşmaya yönelik rant kollama⁴⁸ davranışı olduğunu ifade etmektedir. Doğal kaynakların kullanımı noktasında devlet müdahalesi olmasa da rantlar oluşabilir.

Lambsdorff (2005:12-26), yolsuzluğun nedenlerini devletin ekonomideki ağırlığı ve yerel idarelerin zayıflığı, kurumsal kalitesizlik, eksik rekabet, atama ve ücret politikasının likayata göre olmaması, bağımsız olmayan yargı ve medya, demokrasinin ve siyasi sistemin yozlaşması, kültürel - diğer etkenler (din, dil, hukuk sistemi farklılıkları, kadının statüsü, doğal kaynak bolluğu durumu) olarak sınıflandırmaktadır.

⁴⁸ Rant kollama tanımı için bkz. s.13

Tanzi (1998:10-20) ise, yolsuzluğa neden olan faktörleri doğrudan ve dolaylı faktörler olarak ikiye ayırmıştır. Buna göre yolsuzluğa neden olan “doğrudan faktörler” devletin ekonomideki düzenleme ve izin verme faaliyetleri, vergilendirme, kamu harcamaları, piyasa fiyatlarının altında mal ve hizmet sağlanması (kamusal mallar), kamu görevlilerinin takdir yetkisinde olan diğer kararlar, siyasi partilerin devlet tarafından finansmanı olarak sıralanmıştır. “Dolaylı faktörler” ise bürokratik kalite, kamu sektörü ücret seviyesi, ceza uygulamalarının etkinliği, kurumsal kontroller, kuralların, kanunların ve süreçlerin saydamlığı, yanlış liderlik örnekleri olarak gösterilmektedir.

Son dönemde ülkelerin yolsuzluk seviyesine ilişkin yayımlanan düzenli endeksler sayesinde gözlem sayılarının artması ile birlikte yolsuzluğun nedenlerine ilişkin çalışmaların sayısının artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu çalışmalarda ön plana çıkan husus disiplinler arası bir kavram olan yolsuzluğun sadece ekonomik, siyasi ya da sosyal yönüne odaklanan çalışmaların çok az olmasıdır. Yolsuzluğun belirleyicilerini ortaya koyma iddiasında olan çalışmaların genelinde ilgili tüm faktörlerin bir arada değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümde yolsuzluğun ekonomik, siyasal ve sosyal nedenleri gibi sınırlandırıcı başlıklar kullanılmasından kaçınılarak, yolsuzluğun nedenlerini konu edinen ampirik çalışmalara yer verilecektir.

1. Gelir Düzeyi, Ekonomik ve Siyasi Özgürlükler ve Hukukun Üstünlüğü Çerçevesinde Devlet Müdahaleciliğinin Yolsuzluk Üzerindeki Etkisi

Teorik analizlerde, kamu kesiminin genişlemesi ile yolsuzluk için siyasetçi ve bürokratların daha fazla fırsata sahip olacağı ve etkili bir yolsuzlukla mücadele stratejisi için kamu kesiminin hacminin daraltılması gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Özellikle yolsuzlukla mücadele için yönetim kalitesinin geliştirilmesini savunan yazarlar, büyük değil minimal devletten yana olmuşlardır. Buna karşın literatürde yapılan ampirik çalışmalarda kamusal mal arzı ve kamu sektörünün hacmi ile yolsuzluk ilişkisi arasında farklı yönde sonuçlara da rastlanmaktadır. Devlet müdahalesinin türü de yolsuzluk üzerinde farklı etkiler gösterebilmektedir.

Yolsuzluğun ekonomik nedenleri üzerine yapılan ve kamu harcamaları ile yolsuzluk arasında aynı yönde ilişki tespit eden bir çalışma Ali ve Isse (2003) tarafından

yapılmıştır. Yazarlar (2003:449-466), 1982-1999 dönemine ilişkin olarak 83 ülkeye kadar uzanan veri seti ile hazırladıkları çalışmada, devlet müdahaleciliğine ilişkin sadece kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı değişkenine yer vererek, bu değişkenin yolsuzluğu artırdığı sonucuna varmışlardır. Kamu harcamaları GSYİH'ye oran olarak 1 puan arttığında yolsuzluk endeksi 0,19 puan kötüleşmektedir⁴⁹ (Ali ve Isse, 2003:457). Yazarlar, ayrıca yabancı devlet yardımları ve devletin ekonomideki hacmi ile yolsuzluk arasında aynı yönde anlamlı ilişki saptamışlardır. Yolsuzluk ile eğitim düzeyi, yargının etkinliği, ekonomik özgürlük ve demokrasi arasında ters yönde ilişki bulunurken, etnik farklılık ve yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Ali ve Isse, 2003:461).

Çalışmanın sonucunda, 1980 yılı sonrasında önemli büyüme gerçekleştiren ülkelerin bürokratik dürüstlük ve yolsuzlukla mücadele konusunda yasal ve kurumsal tedbirleri almış ülkeler olması gerçeğinden yola çıkılarak, yolsuzlukla mücadele için etkili yasal düzenlemelerin ve iyi bir eğitim sisteminin oluşturulması, kamu sektörünün ve bürokrasinin hacminin sınırlandırılması ve ülkenin yabancı devlet yardımlarına bağımlılığının azaltılması önerilmektedir (Ali ve Isse, 2003:461-462). Yazarların bir başka önerisi ise ademimerkeziyetçiliğin geliştirilmesidir; zira federal devlet yapılanması altında yolsuzluğun daha az görüldüğünü tespit etmişlerdir.

Hangi tür devlet müdahalelerinin yolsuzluğa zemin hazırladığına ilişkin Hopkin ve Pose (2007) tarafından da bir çalışma yapılmıştır. Yazarlar; Mauro (1995), Treisman (2000) vb. çalışmalarında kamu hizmetlerinin kalitesinin azalması ile ekonomik istikrarsızlık ve yolsuzluk arasında bir bağlantı kurulmasından yola çıkarak, 1998-2002 dönemi için 103 ülkeyi kapsayan çalışmalarında her bir faaliyetin yolsuzluğa neden olma durumunu incelemişlerdir⁵⁰ (Hopkin ve Pose, 2007:187-208). Bu çerçevede kurulan denklemlerde kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranındaki artış ile yolsuzluk arasında ters yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Hopkin ve Pose, 2007:195). Bu oranda 1 puan artış, yolsuzluk endeksi üzerinde 0,05 ila 0,07 puan azalmaya neden olmaktadır. Kamu harcamaları değişkeni yerine transfer harcamaları kullanıldığı zaman kurulan

⁴⁹ Çalışmada kullanılan PRS Grubu ICRG yolsuzluk endeksinde yüksek değer, düşük yolsuzluğu göstermektedir.

⁵⁰ Buna göre devletin "tüketici" rolü kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranı, düzenleme faaliyetleri Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlükler Endeksi, girişimci rolü ise endüstride kamu işletmelerinin payı değerleri ile ölçülmektedir.

denklemlerde ilişki yönü değişmemiş; ancak değişkenin anlamlılık düzeyi azalmıştır. Çalışmada devletin düzenleme faaliyetlerini temsilen kullanılan ekonomik özgürlük artışı ile yolsuzluk arasında ise ters yönlü ve güçlü bir ilişki saptanmıştır. Ekonomik özgürlüklerde bir puan iyileşme yolsuzluk endeksini 0,9 ila 1,1 puan azaltmaktadır. (Hopkin ve Pose, 2007:198). Bu kapsamda devletin özel sektör faaliyetlerini düzenleme derecesi yolsuzluğun en güçlü göstergesidir.

Goel ve Nelson (2007:843-844), 1995-1997, 1998-2000, 2001-2004 olmak üzere üç dönem için ABD'de eyaletler arasında yolsuzluğun yayılması ve kamu harcamalarının yolsuzluk üzerindeki etkisi üzerine çıkarımlar yapmıştır. Goel ve Nelson (2007:841), eyalet düzeyde yolsuzluk suçlarından mahkum olan kişi sayısının yüzbine oranı şeklinde hesapladıkları yolsuzluk değişkenini komşu eyaletlerdeki yolsuzluktan mahkumiyet oranı ile açıklamaya çalışmışlar; aynı zamanda kontrol değişkeni olarak federal ve federe düzeyde kamu sektörünün kişi başına gayrisafi hasılası ve eyalet düzeyinde kişi başına savunma harcamaları değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışmanın ilk sonucu komşu eyaletteki yolsuzluğun, eyalet yolsuzluk düzeyine aynı yönde etki etmesidir. Alternatif modellerde ilgili esneklik % 4 ila % 11 arasında değişmektedir.

Çalışmada federal düzeyde kamu kesiminin hacminin genişlemesi ile eyalet düzeyindeki yolsuzluk arasında ters yönlü bir ilişki saptanmış, ancak ilişki eyalet düzeyinde analiz edildiğinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum ABD'de kamu harcamalarında kontrol ve denge (check and balance) sistematığının kurulması nedeniyle yolsuzluk yapmanın zorlaşması ile açıklanmıştır. Savunma harcamalarının ise yolsuzluk üzerinde artırıcı etkisinin olduğu saptanmıştır (Goel ve Nelson, 2007:844).

Görüldüğü üzere kamu harcamalarının yolsuzluk üzerindeki etkisi konusunda Ali ve Isse (2003) ile Hopkin ve Pose (2007), Goel ve Nelson'un (2007) çalışmaları farklı yönde sonuçlar vermiştir. Dolayısıyla, özellikle farklı gelir düzeyi, demokratik gelişim ve hukuk devleti özelliği olan ülkelerde yolsuzluğun farklılaşabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Literatürde konuyu bu açıdan irdeleyen birçok çalışma yapılmıştır.

La Porta, Silanes, Shleifer, Vishny (1999:222), 1990'lı yıllar için 152 ülkeye kadar çıkan örneklem grubu çerçevesinde devlet müdahaleciliği ve hükümet etkinliği

göstergelerinin ekonomik performans üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada "kamu kesiminin hacmi", devletin tüketim ve transfer harcamaları, kamu sektöründeki istihdamın toplam istihdama oranı ve devletin sahip olduğu iktisadi teşekküllerin büyüklüğü endeks değerleri ile ölçülmüştür. "Devlet müdahaleciliği", mülkiyet haklarının korunması ve düzenleme kalitesi endeksleri ile ülkelerin en yüksek marjinal vergi oranları çerçevesinde analiz edilmiş; "hükümet etkinliği" ise yolsuzluk bürokratik kalite ve vergi uyumu endeksleri çerçevesinde yorumlanmıştır (La Porta vd., 1999:234).

Yazarların ulaştığı ilk sonuç kişi başına GSYİH değeri artışının hükümet performansı üzerinde olumlu etkisi olduğudur (La Porta vd., 1999:244). Daha zengin ülkelerde, devletin düzenleme kalitesi daha yüksek olup ayrıca bu ülkeler mülkiyet haklarına daha yüksek koruma sağlamaktadır. Bunun yanında, bu ülkelerin daha yüksek marjinal vergi oranlarına sahip olduğu saptanmış; ancak sonuç itibarıyla daha zengin ülkelerin daha az müdahaleci olduğu tespit edilmiştir (La Porta vd., 1999:245).

Daha zengin ülkelerde; düşük yolsuzluk, kısa bürokratik süreçler ve vergi uyumu çerçevesinde tanımlanan hükümetin etkinliği göstergesi de daha iyi konumdadır. Bu sonuç, daha zengin ülkelerin daha etkin hükümetlere sahip olduğu ve kamusal malları daha etkin sağladığı şeklinde yorumlanmıştır (La Porta vd., 1999:245). Daha etkin hükümetlere sahip ve zengin ülkelerde (devletin ekonomiye girişimci olarak müdahale etmesi hariç) kamu kesiminin hacmi ise daha yüksek bulunmuştur. Yazarlar (1999:245), bu sonucun Wagner Kanunu⁵¹ ile uyumlu olduğunu vurgulamışlardır. Sonuç olarak devletin ekonomideki hacmi değil, ekonomiye müdahaleci olması (düzenleme kalitesi ve mülkiyet hakları bağlamında) ve kamu girişimlerinin yaygınlığı yolsuzluğun da bir unsuru olduğu ekonomik etkinlik üzerinde olumsuz etki göstermektedir. La Porta vd. (1999:245-246), çalışmada ayrıca etnik ve kültürel bölünmüşlüğü müdahaleciliği artırarak, daha düşük hükümet etkinliğine ve yolsuzluğa neden olacağını saptamışlardır.

Goel ve Nelson (2010:435) ise, 100'ü aşkın ülkeye ilişkin üç ayrı zaman dilimi (1995-1997, 1998-2000, 2001-2003) dâhilindeki verileri kullanarak hazırladıkları modellerinde yolsuzluğu; ülkenin zenginliği, demokrasi ve hukuk sistemi, devlet

⁵¹ Wagner Kanunu için bkz. dipnot 20

müdahaleciliği göstergeleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Yazarlar (2010:438), devlet müdahaleciliğini ikiye ayırmaktadır. Geniş anlamda devlet müdahalesi kamu sektörünün ekonomideki hacmi, en yüksek gelir vergisi dilimi oranı, kurumlar vergisi oranı, enflasyon oranı, yabancı sermaye, bankacılık ve finans kesimi üzerindeki düzenlemenin derecesi, ücret ve fiyat kontrolü politikaları çerçevesinde değerlendirilmekte, dar anlamda müdahalecilik ise devletin düzenleme derecesini ve para politikası uygulamalarını esas almaktadır⁵².

Peki devlet müdahaleciliğinin hacmi ve kapsamı yolsuzluğa ne ölçüde etki etmektedir? Yazarların geliştirdiği denklemlerin tamamında, hem geniş hem de dar anlamda devlet müdahaleciliğinin yolsuzluk üzerinde aynı yönde ve anlamlı bir etki gösterdiği ortaya konmuştur (Goel ve Nelson, 2010:441). Geniş anlamda müdahalecilik değişkenindeki 1 birim artış, TI yolsuzluk endeksini 0,3 puan düşürmektedir. Her iki müdahale tanımı da düzenleme faaliyetlerini ihtiva ettiği için yazarlar özellikle düzenleme cinsinden devlet müdahalesinin yolsuzluk üzerinde artırıcı etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Düzenleme cinsinden devlet müdahalesi rüşvet alma ve verme imkânını artıracaktır (Goel ve Nelson, 2010:443). Elde edilen diğer sonuçlar ise yüksek gelirli, İngiliz tipi örf ve adete dayalı hukuk sistemi olan, demokratik ve daha ademimerkeziyetçi (nüfusa göre yerel idare sayısı istatistiği bağlamında) idari yapıya sahip ülkelerde ve İskandinav toplumlarında yolsuzluğun daha az görüldüğüdür⁵³ (Goel ve Nelson, 2010:440-444).

Goel, benzer bir çalışmayı 2009 yılında Billger ile birlikte yapmıştır. Buna göre Goel ve Billger (2009:299-305), 2001-2003 dönemine ilişkin 99 ülkeden oluşan örneklem grubu çerçevesinde hazırladıkları çalışmalarında en düşük ve en yüksek yolsuzluk görülen ülkelerde GSYİH, demokrasi, ekonomik özgürlük, şehirleşme ve kamu kesiminin hacmi değişkenleri ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Buna göre örneklem genelinde GSYİH artışı, ekonomik özgürlükler ve şehirleşme oranlarındaki artış yolsuzluk üzerinde azaltıcı yönde etki gösterirken, etkinin düzeyi en yolsuz ülkelerde daha düşük tespit edilmiş, hatta ekonomik özgürlüklerin en yolsuz ülkelerde yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Demokrasinin yolsuzluk üzerindeki azaltıcı

⁵² Yazarlar devlet müdahaleciliği için Heritage Vakfı'nın endekslerini kullanmışlardır.

⁵³ Ademimerkeziyet ölçüsü olarak toprak alanı başına idari birim rasyosu kullanıldığında anlamlı bir sonuç alınamamıştır.

etkisi yalnız en yolsuz ülkeler için tespit edilmiş, en düşük yolsuzluk görülen ülkelerde ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Goel ve Billger, 2009:302-303).

Goel ve Billger (2009:303), kamu kesiminin hacmi ve yolsuzluk ilişkisi bağlamında, Goel ve Nelson (2007) ve Goel ve Nelson'da (2010) ulaşılan sonuca paralel bir şekilde değişkenler arasında ters yönlü ilişkinin varlığını tespit etseler de, en yolsuz ülkeler örneğinde bunun geçerli olmadığı saptanmıştır. Yolsuzluğun orta düzey ve az görüldüğü ülkelerde kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranı ile gösterilen kamu kesiminin hacmindeki 1 puan artış, yüksek değer düşük yolsuzluk seviyesini gösterdiği TI endeksini 0,6 ila 1,1 puan azaltmaktadır. Bu sonuç, yolsuzluğun en düşük ve en yüksek görüldüğü ülkelerde alınacak bir tedbirin etkilerinin etraflıca değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır; zira bu ülkelerde, önceki yolsuzluk düzeyinin mevcut yolsuzluğa etki ettiği anlaşılmaktadır (Goel ve Billger, 2009:303).

Goel ve Billger (2009) gibi ekonomik özgürlüklerin yolsuzluk üzerindeki etkisini araştıran öncü bir çalışma Graeff ve Mehlkop (2003:605-620) tarafından yapılmıştır. Graeff ve Mehlkop (2003:606-614), 76 ülkeye ilişkin 2000 yılı Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlükler Endeksi verileri çerçevesinde hazırladıkları çalışmalarında, yüksek değer düşük seviyeye işaret ettiği yolsuzluk endeksi ve kamu kesiminin hacmi değişkenleri arasında negatif bir korelasyonun çıkması üzerine, Fraser endeksini oluşturan alt değerleri regresyon denklemine dâhil etmişlerdir. Bu bağlamda, kamu kesiminin genişliği, piyasaya giriş, ekonomik istikrar, kambiyo rejiminin serbestliği, yasal sistem ve mülkiyet hakları, uluslararası ticaret özgürlüğü, piyasada sermayeye erişim konulu göstergelerin ve GSYİH'nin yolsuzluk üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Çalışmada öncelikle OECD sınıflaması çerçevesinde düşük ve orta - yüksek gelirli ülkeler için ayrı modeller oluşturmuş, bu çerçevede zengin ülkeler modelinde kamu kesiminin genişliği ve yasal sistem - mülkiyet hakları değişkenleri ile yolsuzluk arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Kamu kesiminin hacmi / GSYİH oranı ve yasal sistemin kalitesi değişkenleri 1 puan attığında, yolsuzluk sırasıyla 0,5 ve 0,6 puan azalmaktadır (Graeff ve Mehlkop, 2003:610-611). Düşük gelirli ülkeler modelinde ise kambiyo rejimi serbestliği ile yolsuzluk arasında aynı yönde, sermayeye erişim ile yolsuzluk arasında ise ters yönde bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca tüm ülkelerde GSYİH

artışı ve yolsuzluk arasında ters yönlü ilişki saptanmışken, diğer değişkenlerin yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. (Graeff ve Mehlkop, 2003:611). Yazarlar (2003:615), özellikle kamu kesiminin genişlemesi ile yolsuzluğun azalacağı şeklinde çıkan sonuca ihtiyatla yaklaşmaktadır. Yazarlara göre kamu kesiminin ekonomideki payı fazla olan ülkelerin geneli yüksek gelirli ve dah az yolsuz ülkeler olup, kamu kesiminin hacminden çok kamu görevlilerinin nasıl çalıştığı hususuna odaklanılmalıdır.

Bazı çalışmalarda ise yolsuzluk ile ekonomik ve siyasi özgürlüklerin etkileşimi incelenmiştir. Tavares (2007:1068), 1984-2001 yılları arası dönemde 101 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmasında ülkeleri demokratikleşme ve liberal ekonomiye geçiş yıllarına göre gruplandırmış ve ülke gruplarının politika değişimi doğrultusunda yolsuzluk algılarında bir değişim olup olmadığını incelemiştir. Elde edilen sonuç, demokratikleşme ile eşzamanlı gerçekleştiği takdirde ekonomik liberalizasyonun yolsuzluk üzerinde azaltıcı etki gösterdiği şeklinde olmuştur. Liberal ekonomiye geçişten en az beş yıl sonra demokrasiyle tanışan ülkelerde yolsuzluğun azalmadığı, demokrasiye geçişten 5 yıl sonra ekonomik liberalizme geçen ülkelerde ise yolsuzluğun arttığı şeklinde olmuştur (Tavares, 2007:1066-1072). Dolayısıyla yolsuzlukla mücadele için ekonomik ve siyasi özgürlükler eş zamanlı sağlanmalıdır.

Yolsuzluk ve devletin ekonomik hacmi arasındaki ilişkiyi disiplinler arası bir yaklaşımla analiz eden bir başka çalışma Kotera, Okada ve Samreth (2012) tarafından yapılmıştır. Kotera vd. (2012:2340-2342), 1995-2008 döneminde 82 ülkeyi kapsayan araştırmalarında, yolsuzluğu kamu kesiminin ekonomik hacmi, demokrasi, kişi başına GSYİH ve hukuk sistemi menşei göstergeleri çerçevesinde açıklamışlardır. Yazarların (2012:2343) çalışmada ulaştıkları birinci sonuç, diğer değişkenler kontrol edildiğinde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranındaki artış ile yolsuzluk arasında ters yönde ve güçlü bir etkileşimin var olduğudur. Bu orandaki 1 puan artış TI yolsuzluk endeksi çerçevesinde yolsuzluk seviyesini yaklaşık 0,3 puan düşürmektedir. Bu sonuç Goel ve Nelson (2007, 2010), Goel ve Billger (2009), Graeff ve Mehlkop (2003:610-611) çalışmalarındaki sonuçları ile paraleldir.

Çalışmaya demokrasi ve hukuk sistemi menşei değişkenleri eklendiğinde de alınan sonuç değişmemiştir. Ayrıca alternatif modellerin tamamında demokrasi ve İngiliz tipi

örf ve adete dayalı hukuk sistemi uygulanması ile yolsuzluk arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Dolayısıyla daha demokrat ve İngiliz tipi hukuk sistemi uygulayan ülkeler daha az yolsuzdur. Bu sonuç da La Porta vd (1999), Fisman ve Gatti (1999), Treisman (2000), Goel ve Nelson'un (2010) bulguları ile paraleldir.

Kotera vd. (2012:2343), kamu kesimi genişlemesinin siyasetçi ve bürokratlara daha fazla rant kollama alanı yaratması nedeniyle yolsuzluk üzerinde artış yönünde olumsuz bir etki gösterebileceğini belirtmişlerdir. Kamu kesiminin hacmi ile yolsuzluk arasında negatif bir ilişki elde edilmesi, kamu kesiminin genişlemesinin yolsuzluğu artırma riskini gizlemektedir. Bu bakımdan Kotera vd. (2012:2342-2344), yolsuzluk üzerinde azaltıcı yönde etkisi olduğunu tespit ettikleri demokrasi değişkeni ile yolsuzluğun çarpımı neticesinde ulaştıkları etkileşim değişkenini modellerine ekleme gereği duymuşlardır. Oluşturulan etkileşim değişkeni ile yolsuzluk arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmış; ancak bu değişkenin eklenmesi ile yolsuzluğu açıklayan kamu kesiminin hacmi değişkeninin işareti değişmiştir. Bu sonuç, kamu kesiminin büyüklüğünün yolsuzluk üzerindeki etkisinin demokrasi seviyesindeki artış ile birlikte azalacağı şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla demokratik ülkelerde, kamu harcamalarındaki artış ile birlikte yolsuzluk azalırken, demokrasi seviyesi düşük ülkelerde genişleyen kamu kesimi yolsuzluğa neden olmaktadır (Kotera vd.,2012:2344).

Bu sonuç ile Kotera vd., demokrasinin yolsuzluk üzerindeki azaltıcı etkisinin sadece en yolsuz ülkelerde geçerli olacağına ilişkin Goel ve Billger'in (2009) önermesinden ayrılmaktadır. Yazarlar, İskandinav ülkelerinden örnek vererek, bu ülkelerde devletin ekonomideki hacminin yüksek olmasına rağmen yolsuzluk düzeyinin çok düşük olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca devletin ekonomiye müdahale seviyesinden bağımsız olarak demokrasi düzeyi iyileştikçe yolsuzluk azalmaktadır (Kotera vd., 2012:2345).

Yolsuzluğun nedenlerine yönelik önemli bir başka çalışma Treisman (2000) tarafından yapılmıştır. Yazar, 1980 ve 90'lı yıllarda yayımlanmış risk araştırmaları ile 1996-1998 yolsuzluk endekslerini kullanarak hazırladığı çalışmasında gelişmiş ve gelişmekte olan yaklaşık 100 ülkeden oluşan veri seti ile yolsuzluğun nedenlerini araştırmıştır. Çalışmada daha çok yolsuzluğun siyasi nedenleri üzerine odaklanılsa da, devlet

müdahalesinin, kalkınma seviyesinin, ticari açıklığın ve doğal kaynak ihracatının yolsuzluk üzerindeki etkileri de irdelenmiştir (Treisman, 2000:405-406). Treisman (2000:406), incelenen dönemin bütününde devlet müdahalesi ile yolsuzluk arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki kurulamadığını ifade etmiştir⁵⁴. Ancak yazarın ulaştığı sonuçlar La Porta vd. (1997), Hopkin ve Pose (2007), Goel ve Nelson (2010), Kotera vd. (2012) ile de çelişmemektedir zira devlet müdahaleciliği ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin yönü tüm denklemlerde negatif olarak tespit edilmiş, sadece 1996 yılı denkleminde bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Yazarın ulaştığı diğer sonuçlar ise daha zengin ülkelerin yoksul olanlara kıyasla daha az yolsuz olduğu ve ithalatın GSYİH'ye oranı (ticari açıklık) yüksek olan ülkelerde yolsuzluğun daha az görüldüğüdür. Yolsuzluk ile ithalat hacmi ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişkide nedenselliğin yönünün tespit edilmesi konusu tartışmalı olsa da kesin olan bir husus yüksek ekonomik kalkınmanın yolsuzluğu azaltacağıdır (Treisman, 2000:430). GSYİH'deki % 1 artış, TI yolsuzluk endeksi çerçevesinde yolsuzluğu tüm denklemlerde % 3,6 ila % 4,6 seviyesinde azaltmaktadır (Treisman, 2000:417).

Demokrasi ve yolsuzluk ilişkisi bağlamında Treisman'ın ulaştığı sonuç, uzun demokrasi geleneğine sahip ülkelerde yolsuzluğun daha az görüldüğü, ancak mevcut demokrasi düzeyinin yolsuzluk üzerinde etkili olmadığıdır. 20 yıl ve üzeri kesintisiz demokrasiye sahip ülkelerde yolsuzluk önceki düzeyinin 2/3'üne inmektedir (Treisman, 2000:435). Treisman (2000:429-432), ayrıca literatürde tartışmalı olan devlet yapısının üniter veya federal olmasının yolsuzluğa etki edip etmemesi hususuna da yer vermiştir. Buna göre etnik bölünmüşlüğü yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamış; ancak gelişmekte olan federal devletlerde yolsuzluğun daha fazla görüldüğü saptanmıştır.

Treisman'ın diğer bulguları ise İngiliz tipi örf adete dayalı hukuk sistemi uygulayan ülkelerin, eski İngiliz kolonilerinin ve Protestan nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı ülkelerin daha az yolsuz olduğudur (Treisman, 2000:418-427). Yazar (2000:420), ayrıca 1980'li yıllarda ihracatı içinde petrol, metal ve minerallerin büyük pay oluşturduğu

⁵⁴ Treisman'a (2000:436) göre devlet müdahaleciliği (Business International – BI endeksi) 1996 yılı yolsuzluk endeksi üzerinde anlamlı ve ters yönde bir etki gösterirken, 1997 ve 1998 endeksleri çerçevesinde hazırlanan modellerde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Ülkelerin daha fazla yolsuzluğa maruz kaldığını ancak bu etkinin 1990'lı yıllarda kaybolduğunu saptamıştır. Ülkelerin demokratikleşmesi ve büyümesi ile birlikte, doğal kaynak ihracatı - yolsuzluk ilişkisi anlamsızlaşmıştır.

İtalya'da yolsuzluğun nedenlerini araştıran Del Monte ve Papagni (2007:379-396) ise 1963 ile 2001 yılları arasını kapsayan dönemde yolsuzluğu etkileyen ekonomik değişkenler olarak hükümet harcamalarını ve düşük kalkınma düzeyini ve bölgelerarası gelişmişlik farkını göstermektedir. Yolsuzluğun, İtalya'da piyasa başarısızlıklarını gidermeye yönelik devlet müdahalesinin istenmeyen bir yan etkisi olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır (Del Monte ve Papagni, 2007:380).

İtalya'da özellikle 1990'lı yılların ortalarına kadar yolsuzluk çok yaygın bir şekilde görülmüştür. Bu dönemin özellikleri olarak, ülkede siyasi patronajın⁵⁵ hâkim olması, 1972 yılından sonra federal devlet yapılanmasına geçilmesi, güney bölgesinde daha geleneksel aile bağlarının mevcut olması ve sonuç olarak devlet müdahalesine yönelik bir talebin ortaya çıkması gösterilmektedir. Del Monte ve Papagni (2007:388) bu durumu ahlaki olmayan ailecilik "amoral familism" kavramı ile açıklamıştır. Siyasetçiler, kaynak tahsisatında etkinliğe aldırış etmeden harcama kararı almışlardır.

Asıl, vekil, müvekkil modeli çerçevesinde düşünüldüğünde asılların seçilmesi ve vekillerin atanması, müvekkillere yapılacak iyilik (favori) sayısı ile ilişkilendirilebilir⁵⁶ (Del Monte ve Papagni, 2007:387). Bu durum Kaufmann ve Vicente (2005:5) tarafından literatüre kazandırılan ve birinci bölümde yer verilen "yasal yolsuzluk" kavramı ile de ilgili bir algı sorunudur⁵⁷. Bu yolsuzluk türünde de halk aldatılmaktadır. Del Monte ve Papagni (2007:389), bu tartışmalar çerçevesinde yolsuzluğun açıklayıcıları olarak sosyal sermaye, bölgelerarası gelişmişlik düzeyi, kamu harcamaları ve siyasi rekabet değişkenleri kullanılmak suretiyle bir model oluşturmuşlardır. Sosyal sermaye değişkeni, bölge başına düşen sivil toplum kuruluşu ve seçimlere katılım oranı göstergeleri ile analiz edilmiş, halkın toplumsal konulara duyarlılık düzeyi araştırılmıştır. Çalışmada GSYİH ve tarımın ekonomideki payı, kalkınmayı temsil eden

⁵⁵ Patronaj tanımını için bkz s.10

⁵⁶ Asıl-vekil-müvekkil modeli için bkz. s.19

⁵⁷ Kaufmann ve Vicente'nin yasal yolsuzluk tanımı için bkz. s.12

değişkenler olarak kullanılmıştır. Kamu harcamaları, yatırım ve tüketim olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmuş, siyasi rekabet göstergesi olarak da partilerin senato seçimlerindeki bölgesel yoğunlaşma dereceleri kullanılmıştır⁵⁸ (Del Monte ve Papagni, 2007:389-391).

Tarımın ekonomideki hacmi ile yolsuzluk arasında aynı yönlü; gelir ile yolsuzluk arasında ise ters yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmış; bu sonuç kalkınmanın yavaşlamanın yolsuzluğu artırması olarak yorumlanmıştır (Del Monte ve Papagni, 2007:392). Devletin altyapı değil tüketim harcamasının yolsuzluğu artırdığı tespit edilmiştir. Tüketim harcaması / GSYİH oranındaki 1 puan artış yolsuzluk endeksini 0,5 puan artırmaktadır.

Sosyal sermaye değişkeninin göstergesi olan gönüllü sivil toplum örgütlerinin sayısı ve seçimlere katılma oranı ile yolsuzluk arasında yine beklendiği gibi ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Siyasi rekabet ortamının ise yolsuzluk üzerine doğrusal bir etkisi tespit edilememiş, ancak yazarlar bu göstergenin karesi ile yolsuzluk arasında ters yönlü bir ilişki saptamışlardır. Dolayısıyla bu iki değişken arasında U harfine benzeyen bir ilişki bulunmaktadır. Bu durum ise siyasi bölünmüşlük durumunda halkın idarecilere daha kolay nüfuz edebilmesi, siyasi rekabetin az olduğu durumda ise siyasetçilerin sahip olduğu yetkiyi istismar edebileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Del Monte ve Papagni'nin çıkarımları Kang (2002) tarafından geliştirilen yolsuzluk modelinde sunulan "güçlü olanın zayıf olanı suiistimal edeceği" çıkarımı ile de uyumludur. Kang (2002), birinci bölümde sunulan teorik modelini Kore ve Filipinler'den örnekler ile desteklemiştir⁵⁹. Kang (2002:98-116), iş âleminin ve devletin organize ve güçlü olması durumunda, karşılıklı birbirine bağlılığın neticesinde işbirliğinin olumlu sonuç vereceğini ancak yine de yolsuzluğun görüleceğini savunmaktadır. Buna göre, Kore'de demokratikleşme süreci öncesinde Park ve Chun dönemlerinde⁶⁰ özel sektörden "bağış" adı altında rüşvet alınmış ve sadece bağışta bulunan firmaların iş yapması için ruhsat çıkarılmıştır. Devletin kredi piyasalarını dahi yönlendirecek düzeyde etkisi bulunan bu dönemde Kang'in kitabına da ismini veren bir

⁵⁸ Bölgesel yoğunlaşma dereceleri için Herfindahl endeksinin kullanıldığı belirtilmektedir.

⁵⁹ Aşağıdan Yukarıya - Yukarıdan Aşağıya yolsuzluk modeli için bkz. S. 27

⁶⁰ Çalışmada demokratikleşme öncesi dönem olarak Devlet Başkanları Park (1961-1979) ve Chun'un (1979-1987) iktidarda olduğu yıllar kastedilmektedir.

"eş dost kapitalizmi" (kronizm) düzeni oluşturulmuştur⁶¹. Devlet tek elden yönetilirken, yoğunlaşma oranı yüksek kalmış; devletin iş âlemi ile koordineli şekilde işlev gördüğü ortamda yolsuzluk artışı yaşanmıştır.

Kore'de bahsedilen bu "karşılıklı rehine" durumu 1987 yılında demokrasiye geçiş ile son bulmuş, yeni dönemde sektöre yeni girişlerin olması devlet tarafından engellenememiş, ancak bu sefer de firmalar arasında rant kollama yarışının başlaması nedeniyle yolsuzluk seviyesi azalmamıştır (Kang, 2002:153). Filipinler'de de Kore'ye benzer şekilde demokratikleşme öncesi Marcos döneminde (1965-1986) bir eş dost kapitalizmi oluşturulmuş, devlet başkanının ailesi ve yakın çevresinin sahibi olduğu şirketler ekonomiye hâkim olmuştur. Dolayısıyla ekonomide devlet hâkimiyetinin dışında bir yoğunlaşma görülmemiştir. Bu durum "yağmacı kleptokrasi" türü yolsuzluğa örnek gösterilmektedir⁶² (Kang, 2002:122-150). Demokratikleşme süreci ile beraber (1986 sonrasında) ülkede yaşanan durum ise bırakınız yapsınlar⁶³ türü yolsuzluğa örnek olarak gösterilmiştir. Devletin ekonomideki müdahale gücü azalırken, özel sektör de devlet üzerinde hâkim olabilecek şekilde gelişmemiştir⁶⁴ (Kang, 2002:156).

2. Ademimerkeziyetçilik ve Yolsuzluk İlişkisi

Ademimerkeziyetçi idari yapılanma ile yolsuzluk arasındaki ilişki, literatürde farklı yönde sonuçlara ulaşan çalışmalara konu olmuştur. Önceki sayfalarda yer verdiğimiz ve yolsuzluğun belirleyicilerini inceleyen Treisman (2000), Del Monte ve Papagni (2007) ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasında aynı yönde, Ali ve Isse (2003) ile Goel ve Nelson (2010) ise ters yönde ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmalarında

⁶¹ Kitabın adı eş - dost kapitalizmi anlamına gelen "Crony Capitalism" dir.

⁶² Kang (2002), Kore ile karşılaştırıldığında Filipinler'e daha az sermaye girişi olduğunu, ülkenin Kore'ye göre daha çok doğal kaynak zengini bir ülke olmasının da etkisiyle sanayileşme sürecinin geciktiğini, Kore'nin özellikle ABD ve Japonya ile tarihi bağlarının bulunması ve komünizmle mücadelede önemli bir ülke olması nedeniyle ABD tarafından devlet yardımları ile desteklendiğini, esasında bu iki ülkenin başlangıç koşullarının farklı olduğunun da dikkate alınmasının gerektiğini vurgulamaktadır.

⁶³ Bırakınız yapsınlar türü devlet müdahaleciliği ve yolsuzluk ilişkisi için bkz. s.16

⁶⁴ ICRG verilerine göre, Marcos döneminde Filipinler'in yolsuzluk seviyesi düşük değer yüksek seviyeyi gösterir şekilde 6 üzerinden 0 iken, bu not 1987 yılında 2, 1992 yılında 3, 1998 yılında 4'e yükselmiştir. Asya Krizi sonrasında birçok Asya ülkesinde olduğu üzere bu not tekrar düşüşe geçmiştir.

Treisman (2000:430), Ali ve Isse (2003:464), Del Monte ve Papagni (2007:387) ülkenin siyasi rejiminin federal olması noktasında kukla değişkeni kullanarak ademimerkeziyetçiliğin yolsuzluk düzeyini etkilerdiği sonucuna varırken, Goel ve Nelson (2010:440) nüfus başına ülkelerin il idaresi sayısı değişkenini kullanarak ademimerkezi devlet yapılanmasının yolsuzluğu azalttığı sonucuna varmışlardır.

Ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla Gurgur ve Shah (2005) tarafından da bir çalışma yapılmıştır. Yazarlar (2005:17-18), 1997-1998 yılları için gelişmiş 10 ve gelişmekte olan 20 ülkeye ilişkin gözlem sonuçlarından yola çıkarak yaptıkları çalışmada ademimerkeziyetçiliğin tüm ülkeler örneklem grubu çerçevesinde yolsuzluğu azalttığı sonucuna varmışlardır. Çalışmada ademimerkeziyetçilik ölçüsü olarak merkezi idare dışında çalışan kamu görevlisi sayısının toplam kamu görevlisi sayısına oranı kullanılmıştır. Bu orandaki 1 birim artış TI endeksi çerçevesinde yolsuzluğu 0,17 puan azaltmaktadır.

Bununla birlikte bu etki sadece gelişmiş ülkeler için geçerlidir. Zira, Gurgur ve Shah (2005:20) örneklem içinde yer alan gelişmekte olan ülkeler için ayrı bir model oluşturduklarında, ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin anlamsızlaştığı görülmüştür. Yazarların bir sonraki adımı ise örnekleme devletin federal veya üniter olmasına göre ikiye ayırmak ve ademimerkeziyetçiliğin yolsuzluk üzerindeki etkisini irdelemek olmuştur. Buna göre üniter devletlerde ademimerkeziyetçilik seviyesindeki artışın yolsuzluk üzerindeki azaltıcı etkisi daha yüksek çıkmıştır⁶⁵ (Gurgur ve Shah, 2005:21-23). Gurgur ve Shah (2005:19-20), ayrıca bürokratik kültürdeki etkinsizliğin de bir yolsuzluk nedeni olduğunu saptamışlardır. Bu konudaki çalışmalara bir sonraki başlık altında yer verilecektir.

"Mali ademimerkeziyetçilik" ile yolsuzluk arasındaki ilişki ise Fisman ve Gatti (2000) ve De Melo ve Barenstein (2002) tarafından analiz edilmiştir. Fisman ve Gatti (2000:6-7), 1980-1995 dönemi için 65 ülkeyi inceledikleri çalışmalarında mali ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasında ters yönde ve güçlü bir ilişki olduğunu

⁶⁵ Çalışmada yolsuzluğun diğer nedenleri olarak ekonominin dışa açıklık derecesinin düşüklüğü, rekabetçi olmayan piyasa yapısı, demokrasi ve bürokratik kalite düzeyinin zayıflığı ve ülkenin koloni geçmişinin olması gösterilmiş; kamu kesiminin genişliği ile yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (Gurgur ve Shah, 2005:19).

saptamışlardır. Fisman ve Gatti, yerel idare harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranını ademimerkeziyetçilik için kullanmış, bu orandaki 1 birim artışın PRS Grubu Uluslararası Ülke Risk Rehberi (ICRG) endeksi ile ölçülen yolsuzluğu 0,5 ila 0,7 puan azalttığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca örf ve adete dayalı hukuk sisteminin, ademimerkeziyetçilik için bir araç değişken olarak kullanılabilmesi saptaması yapılmıştır (Fisman ve Gatti:1999:8).

De Melo ve Barenstein (2002:344-348), 1980-1998 yılları arasında 78 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, ademimerkeziyetçilik ölçüsü olarak yine yerel idarelerin harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı değişkenini kullanmış ve mali ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasında Fisman ve Gatti (2000) gibi ters yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Buna göre, mali ademimerkeziyetçilik endeksindeki 1 puan iyileşme ICRG yolsuzluk endeksi çerçevesinde yolsuzluğu 0,5 puan azaltmaktadır. Yazarların diğer bulguları ise bir ülkede kişi başına gelir düzeyi arttıkça yolsuzluğun azalacağı, nüfus artışının ise yolsuzluk üzerinde artırıcı etkisi olduğudur. Bu çerçevede yazarlar yolsuzluğun azalmasını bir yönetim başarısı olarak değerlendirmektedir.

Çalışmada yerel idarelerin finansmanı şeklinin yolsuzluk üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Buna göre, yerel idarelerin yerel düzeyde toplanan vergi gelirleri ile finanse edilmesinin yolsuzluk üzerinde anlamlı etkisi bulunamazken, vergi dışı gelirler ile (bağış ve genel bütçeden transfer) finansmanın yolsuzluğu azaltıcı etkisi olacaktır. Bu sonuç, vergi tabanının desantralizasyonunun tahsis etkinsizliği yaratabileceğini ve vergi toplama yetkisine sahip yerel idarenin çıkar gruplarının etkisi altına girmesi ile yolsuzluğun artacağını göstermektedir (De Melo ve Barenstein, 2002:358-359).

3. Hukukun Üstünlüğü, Bürokratik Kalite, Ücret Düzeyi, Denetim ve Yolsuzluk

Hukukun üstünlüğü ile yolsuzluk arasındaki ilişki Brunetti ve Weder'in çalışmalarına konu olmuştur. Brunetti ve Weder (2003:1801-1827), 1994-1998 dönemi için 128 ülkeyi inceledikleri çalışmalarında, yolsuzlukla mücadele için iç ve dış kontrol sistemleri olarak nitelendirdikleri bürokratik kalitenin ve hukukun üstünlüğünün önemine ışık tutmuşlardır. Yazarlar (2003:1808), hukukun üstünlüğünü güçlü siyasi kuruluşların, yargı sisteminin ve kurala bağlı yetki kullanımının göstergesi olarak

tanımlayarak, bu değişkenin vatandaşların kamu kurumlarının kanunları uygulama ve anlaşmazlıkları çözme yetkisini gönüllü kabul etme düzeyini yansıttığını belirtmişlerdir.

Çalışmada tüm örneklem grubu ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı denklemler oluşturulmak suretiyle, iç ve dış kontrol sistemlerinin yolsuzluk üzerindeki etkisinin ülkenin gelişmişlik düzeyi ile bağlantısı da yorumlanmıştır. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkeler modelinde hukukun üstünlüğü ile yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, tüm ülkeler modelinde beklendiği üzere hukukun üstünlüğüne bağlılık yolsuzluğu azaltan bir unsur olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla ülkenin kalkınma ve gelir düzeyi iyileştikçe hukukun üstünlüğüne bağlılık yolsuzluğu azaltmaktadır.

Denklem sonuçları çerçevesinde, siyasi özgürlük ve demokrasi seviyesini temsilen bir diğer dış kontrol göstergesi olarak kullanılan medyanın bağımsızlığı ile yolsuzluk arasında da güçlü ve ters yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Freedom House endeksi çerçevesinde medyanın bağımsızlığındaki 1 birim kötüleşme, ICRG yolsuzluk endeksini 0,02 ila 0,04 birim arasında düşürmektedir⁶⁶ (Brunetti ve Weder, 2003: 1812-1813). Bürokratik kalite endeksi ise, bir iç kontrol göstergesi olarak yolsuzluğu azaltmaktadır. Bu değişkenin yolsuzluğu azaltıcı etkisi tüm ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler denklemlerinde birbirine yakın sonuç vermiştir.

Birinci bölümde belirtildiği üzere yolsuzluğun önemli bir nedeni de bürokrat davranışının yaygınlaşması ve bürokratların statülerini suiistimal etmeleridir. Ampirik çalışmalarda, bürokratik engellerden kaynaklanan gecikme ve etkinsizliklerin, anket sonuçları veya bürokrasi endekslerine dayanan bürokratik kültür - bürokratik kalite değişkenleri çerçevesinde irdelendiği görülmektedir.

Van Rijckeghem ile Weder (1997:22-23), gelişmekte olan 22-28 ülkeye ilişkin 1982-1994 döneminin analiz edildiği çalışmalarında denetim etkinliğini iç ve dış denetim etkinliği olarak ikiye ayırmıştır. Yazarlar, iç denetim etkinliğinin göstergesi olarak PRS Grubu tarafından yayımlanan “bürokratik kalite” endeksini, dış denetim etkinliğinin

⁶⁶ Tüm değişkenlere yer verilen modelde ise medyanın bağımsızlığı, bürokratik kalite ve hukukun üstünlüğü değişkenleri ile yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki tespit edilirken, yeni eklenen değişkenlerin yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkiye neden olmadığı görülmektedir.

göstergesi olarak da yine aynı grup tarafından yayımlanan hukukun üstünlüğü endeksini, Freedom House siyasi haklar ve sivil özgürlükler endeksini, kişi başına GSYİH ve ortaöğrenime kayıt olma oranlarını kullanmışlardır.

Çalışma sonucuna göre, bürokratik etkinsizlik bir iç denetim etkinsizliği olarak yolsuzluk üzerinde etki göstermektedir. Bürokratik etkinlik ve hukukun üstünlüğü değişkenleri ile yolsuzluk arasında ters yönlü ve güçlü; siyasi haklar ve ortaöğrenime kayıt olma oranı değişkeni ile yolsuzluk arasında ise ters yönlü ancak daha zayıf bir ilişki tespit edilmiştir (Van Rijckeghem ve Weder, 1997:31-34).

Van Rijckeghem ve Weder (1997:30-34), ayrıca kamu sektöründeki ücret seviyesinin reel sektör ücret seviyesine oranı ile yolsuzluk arasında da ters yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu ülkelerde ortalama ücret seviyesi düşüktür. Bununla beraber, gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğu sona erdirecek ücret seviyesinin (adil ücret düzeyi) tespiti de kolay olmamaktadır. Yazarların 2001 yılında güncelledikleri çalışmalarında ise yolsuzluk ile nisbi ücret seviyesi, kanunun üstünlüğü ve bürokratik kalite değişkenleri arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur. Kamu görevlilerinin nisbi ücretinde % 100 ila % 200 oranında bir artış ICRG yolsuzluk endeksinde 6 üzerinden 0,5 puan iyileşme sağlamaktadır (Van Rijckeghem ve Weder, 2001:316-320).

Ücret düzeyinin yolsuzluk üzerine etkisi konusunda Goel ve Rich (1989) ise ABD özelinde bir çalışma yapmıştır. Goel ve Rich'in (1989:269-275) federal, eyalet ve yerel idari birimler ile ilgili 1970-1983 dönemini kapsayan çalışmalarında, yolsuz işlere karışan kamu görevlilerinin yakalanma ihtimalini bağımlı değişken olarak almış ve bu değişkeni temsilen rüşvetten dolayı mahkûm olan kamu görevlilerinin toplam kamu görevlilerine oranı değişkenini kullanmışlardır.

Çalışma sonuçları çerçevesinde, yolsuzluktan dolayı mahkûm olanların sayısı üzerinde işsizlik oranları ve rant kollama fırsatlarını artırdığı öngörülen reklam harcamalarının artırıcı yönde; hapis cezası sürelerinin, yolsuzluk soruşturmalarındaki mahkûmiyet oranının gecikmeli değerinin ve beyaz yakalı⁶⁷ kamu – özel sektör çalışanlarının maaş

⁶⁷ Beyaz yakalı personel, üretim sürecinde bedensel gücüyle çalışmayıp düşünsel etkinlikte bulunan, maaş veya ücret karşılığında çalışan memur, işçi ve teknik personeldir.

farkının ile azaltıcı yönde etki gösterdiği saptanmış, asayiş harcamaları ve yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Goel ve Rich, 1989:272-273).

Bu sonuçlar, birbiri ile çelişkili gibi görünse de işsizliği azaltacak ve kamu sektöründe ücretlerin artmasını sağlayacak bir politikanın yolsuzluğu azaltacağını, ceza kanunlarının etkin uygulanması bağlamında mahkûmiyet sayılarındaki artışın izleyen dönemde yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkisi olduğunu göstermektedir.

Rauch ve Evans (2000:49-71) ise gelişmekte olan 35 ülkeye yönelik anket çalışması sonucunda elde edilen bulgular ile bürokratik kalite ve yolsuzluk değişkenlerini birlikte değerlendirdikleri çalışmalarında, bürokratik performansa etki eden değişkenleri araştırmışlardır. Çalışmada bürokratik performans; yolsuzluk ve bürokratik kalite endeksleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Yazarlar bürokratik kalite için PRS Grubu tarafından yayımlanan ICRG bürokratik kalite endeksini ve BERI (Business and Environmental Risk Intelligence) grubu tarafından yayımlanan bürokratik hız ve etkinlik göstergesi değişkenlerini; yolsuzluk için ise ICRG ve Business International Grubu tarafından yayımlanan yolsuzluk endekslerini kullanmışlardır. Bu değişkenlerin bağımlı değişken olduğu modellerde, beşeri sermaye, reel GSYİH ve etnik bölünmüşlük değişkenleri ile bahsedilen anket çalışması neticesinde elde edilen liyakat, kariyer, maaş değişkenleri açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır (Rauch ve Evans, 2000:57-59).

Çalışma neticesinde bürokratik performans ve yolsuzlukla mücadelede en etkili değişkenin liyakata dayalı atama sistemi olduğu anlaşılmıştır. Liyakatın dışında, reel GSYİH değişkeni de yolsuzluk ve bürokratik kalite üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Ücret ve beşeri sermaye değişkenleri bürokratik etkinlik üzerinde sadece bir denklemde istatistiki olarak anlamlı ve olumlu sonuç verirken, kariyer - iç terfi değişkeni ve etnik bölünmüşlük değişkenleri ile yolsuzluk ve bürokratik etkinlik arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır (Rauch ve Evans, 2000:60-63). Yazarlar (2000:68), bu sonuçları gelişmekte olan ülkelerde bürokratik performansın organizasyonel normlar ve yapılar çerçevesinde şekillendiği şeklinde yorumlamışlardır.

Teorik ve ampirik çalışmalar incelendiğinde, kamu görevlilerinin statülerini istismar ederek rüşvet elde etme davranışının nedenleri arasında ücret düşüklüğünün ve

denetimin yetersizliğinin yer aldığı görülmektedir. Asıl-vekil-denetçi modelinden hatırladığımız, vekil ile denetçinin uzlaşması halinde yakalanma ihtimali azalan bürokratların yolsuzluğa daha eğilimli olacaktır⁶⁸. Denetçilerin yolsuzluğa meyilli olma ihtimalini azaltma bağlamında Acemoğlu ve Verdier'in önerisi kamu görevlilerinin ücretlerini ve sayılarını artırmaktır. Böylece denetim kapsamı genişleyecek ve kamu görevlisi rüşvet alma riskine girmeyecektir. (Acemoğlu ve Verdier, 2000:195). Polinsky ve Shavell (2001:20-21) ise, yolsuzluk soruşturmasını yürüten kolluk personeline tespit ettikleri dosyalar için ödül verilmesinin bu riski ortadan kaldıracığını savunmaktadır. Yazarlara göre ödül miktarı düşük tutarlı olmalıdır zira yüksek ödül verilmesi halinde kolluğun tüm kaynakları yolsuzluk soruşturmalarına ayrılacak ve masum insanların da bu suçlamalara maruz kalma ihtimali artacaktır.

Kolluk birimlerinin siyasi iktidarın emrinde olduğu düşünüldüğünde, özellikle iktidar değişimleri sonrasında önceki siyasetçi ve bürokratlar hakkında ciddi delil olmadan, patronaj ve siyasi kayırmacılık saiki ile soruşturma başlatılması ihtimal dâhilindedir. Bu bağlamda birçok ülkede yolsuzluk soruşturmasını yürütmek için disiplinler arası yapıda ve bağımsız olarak kurulan, önleyici ve bastırıcı tedbirler almakla görevli yolsuzlukla mücadele birimleri (anti corruption agency) kurulmaktadır. Ancak büyük yetkileri olan bu tarz yapıların oluşturulmasına batı demokrasilerinde kuşku ile bakılmış ve İtalya, Portekiz gibi ülkelerde bu birimler kaldırılmıştır⁶⁹ (De Sousa, 2009:21).

4. Ticari Açıklık, Rekabetçilik ve Yolsuzluk İlişkisi

Ticari açıklık ve yolsuzluk ilişkisine ilişkin literatürde yer alan çalışmaların genelinde ticari açıklık bir rekabetçilik ölçütü olarak değerlendirilmiş; düşük rekabetin rant kollama yarışına dönüşerek yolsuzluğa neden olması irdelenmiştir. Bu konuda yapılan temel bir çalışma Krueger'e (1974) aittir. Krueger (1974:291-303), "Rant Kollayan Toplumun Ekonomi Politikası" başlıklı makalesinde, miktar kısıtlamaları olduğu zaman, örneğin ithalatın miktar kısıtlamasına tabi olduğu bir ortamda ithalat lisansının çok değerli bir mal haline geleceğini ve bu lisansı elde etmek için girişimcilerin birbiri ile

⁶⁸ Asıl-vekil-denetçi modeli için bkz.s.21

⁶⁹ Başarılı ACA modelleri olarak Hong-Kong, Singapur ve Sidney modelleri gösterilmektedir.

rant kollama yarışına gireceğini savunmuştur. Buna göre, ithalat lisansı işletme kapasitesine göre verilirse, rasyonel girişimci lisans hakkını alabilmek için kapasite artırımına gidecek ve bu kapasite atıl kalarak rant kollamanın israfa yol açmasına örnek olacaktır. Kota verme işlemi, tüm lisans talebinde bulunan şirketlerin taleplerinin toplama oranı alınmak suretiyle bulunacak ise, rasyonel girişimci aynı konuda faaliyet gösterecek optimal ölçeğin altında çalışan birden fazla şirket kurmak yoluyla bu kısıtı aşabilir. Diğer ihtimal ise bu kısıtı rüşvet verme yoluyla aşmaktır (Krueger, 1974:292).

Rant kollama davranışı şirketin ülkenin başkentinde kurulması, siyasiler ile yakın olunması şeklinde kendini gösterbildiği gibi, rüşvet verme, siyasetçi veya bürokratların akrabalarını işe alma ya da emeklilik sonrası istihdam etme biçiminde görülebilir (Krueger, 1974:292). Krueger (1974:293), gereken niteliği taşıyıp taşımadığına dikkat etmeden siyasetçilerin yakınlarını işe yerleştirmesini ve önemli mevkiler için kendi yakınları arasından atama yapmalarını da rüşvet gibi bir yolsuzluk türü olarak düşünmüş ve bir başka yarışın kamu hizmetine girme sürecinde yaşandığını belirtmiştir. Krueger (1974:294), çalışmasında rant kollama harcamalarının Hindistan'da GSMH'nin % 7'sine (1964), Türkiye'de % 15'ine (1968) ulaştığı yönünde tahminlere yer vermiştir.

Krueger'in (1974) öncü çalışmasının ardından Bhagwati (1982:988-1002), Krueger tarafından "rant kollama" olarak ifade edilen faaliyetlerin esasen doğrudan verimli olmayan kâr sağlama faaliyetleri olduğunu ifade etmiş olup, bu faaliyetlere örnek olarak tarife kollama, gelir kollama, tekel kollama ve tarifeden kaçınma - gümrük kaçakçılığını göstermiştir. Bu faaliyetlerde bulunan kimseler gelir elde etmek için kamu gücünü temsil eden siyasetçi ve bürokratlar ile temas halinde olmakta; neticede kişisel gelirlerini artırsalar da üretime katkı sağlamamaktadırlar.

Rant kollama davranışının neden olduğu yolsuzluk ile ticari açıklık ve rekabetçilik arasındaki ilişki çeşitli ampirik çalışmalara da konu olmuştur. Wei (2000:10), ticari açıklığın yolsuzluk üzerindeki etkisi konusunda literatüre "doğal açıklık" kavramını getirmiştir. Buna göre ihracat ve ithalatın GSYİH'ye oranı olarak ifade edilen açıklığın nüfus, yabancı dil ve çeşitli coğrafi faktörler vasıtası ile açıklanabilen kısmı "doğal açıklık", toplam açıklık ile doğal açıklık farkı ise "artık açıklık" (residual openness)'tir (Wei, 2001:10). Çalışmada doğal açıklık 1978-1980 ve 1990-1994 dönemleri için analiz

edilmiştir. Bu bağlamda uzaklık, nüfus ve İngilizce konuşma değişkenlerinin her dönemde doğal açıklık üzerinde anlamlı etkisi olduğu saptanmıştır (Wei, 2001:22-23).

Wei (2001:26-27), elde ettiği doğal açıklık değerlerini yolsuzluğu açıklamak için kullanmıştır. İncelenen dönemde ve 82 ülkeye kadar çıkan örneklem grubu çerçevesinde, ticari açıklık terimi doğal ve artık açıklık olarak iki başlıkta sunulmuş, yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olan değişken, doğal açıklık değişkeni olmuştur. Buna göre bir ülkede doğal açıklık, demokrasi ve logaritması alınmış kişi başına GSYİH değişkeni değeri arttıkça yolsuzluk azalmaktadır. Doğal açıklık değişkenindeki 1 birim artış TI yolsuzluk endeksinde 1,5 - 1,6 puan, kişi başına gelirdeki % 1 artış da yolsuzluk endeksi üzerinde yaklaşık 1,2 puan iyileşme sağlamaktadır. Harcama ve gelir yönünden ademimerkeziyet artışı ile yolsuzluk arasında ise ters yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Knack ve Azfar (2001) ise Wei (2001) tarafından önerilen "doğal açıklık" kavramı çerçevesinde yolsuzluk ve açıklık kavramları arasındaki ilişkiyi analiz eden diğer yazarlardır. Yazarlar öncelikle yolsuzluğa neden olan faktörleri incelemiş, sonrasında da doğal açıklık ve artık açıklık olarak ikiye ayrılan ticari açıklığın yolsuzluk üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Knack ve Azfar (2001:14-17), kişi başına GSYİH artışı, demokratik gelişim ve eski İngiliz kolonisi olma değişkenleri ile yolsuzluk arasında ters yönde; nüfus artışı ile yolsuzluk arasında ise aynı yönde bir ilişki saptamışlardır.

Doğal açıklık ve yolsuzluk ilişkisi çerçevesinde yazarların ulaştığı sonuç Wei (2001) ile paralel olmuştur. Buna göre, incelenen dönemde doğal açıklık ile yolsuzluk arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Doğal açıklık arttıkça TI endeksi çerçevesinde alternatif denklemlerde yolsuzluk 0,9 ila 2,4 puan azalmaktadır. Dolayısıyla ticaret yoğunluğu yolsuzluğu azaltan bir etki göstermektedir. Ancak örneklem grubu genişledikçe bu ilişkinin zayıfladığı, anlamlılık düzeyinin de azaldığı tespit edilmiştir.

Ades ve Di Tella (1999:982-993) ise, 1980-1983 dönemine ilişkin 52, 1989-1990 dönemine ilişkin olarak da 31 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için yapmış oldukları çalışmalarında yolsuzluğun belirleyicileri olarak GSYİH, siyasi haklar, okullaşma ile rant seviyesi ve piyasa yapısı değişkenlerini kullanmışlardır. Yazarlar, ülkedeki rant

seviyesini ithalatın GSYİH'ye oranı, petrol ve mineral ihracatı, dünyanın önemli ihracat merkezlerine uzaklık değişkenleri ile; piyasa yapısını ise piyasa yoğunlaşma oranı⁷⁰ ve anti tröst yasalarının etkinliği göstergeleri ile tahmin etmişlerdir. Anti tröst yasalarının etkinliği ve piyasa yoğunlaşması değişkenleri, "Dünya Rekabetçilik Raporu"ndan temin edilmiştir (Ades ve Di Tella, 1999:985-987). Çalışma sonucuna göre yolsuzluk, yerli firmaların ticaret engelleri çerçevesinde korunduğu, piyasa yoğunlaşma oranı yüksek, antitröst düzenlemelerinin etkin olarak uygulanmadığı ülkelerde daha yüksek saptanmıştır. Sonuç olarak bürokratlar, ekonomisi rekabete daha az açık olan ülkelerde daha çok rant kollama davranışı sergilemektedir. Bu davranışın doğal sonucu, yolsuzluk artışıdır. Dolayısıyla, çalışmada bürokratları kontrol etmek ve yolsuzluğu azaltmak için öncelikle ekonominin rekabete açılması önerilmektedir (Ades ve Di Tella, 1999:992).

Ades ve Di Tella'nın (1997:496-515) 55 ülke için 1981-1983 dönemini incelediği önceki çalışmalarında ise ticari açıklığın yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkisi yargı bağımsızlığı ile bağlantılı olarak irdelenmiştir. Çalışmada ticari açıklık ile oluşturulan açıklık ve yargı bağımsızlığı etkileşim değişkeninin yolsuzluk üzerinde azaltıcı etki göstermesinden yola çıkılarak; yargı bağımsızlığı ortalama düzeyin altında kalan ülkelerde yolsuzlukla mücadele için ekonominin dışa açıklığının daha önemli hale geldiği yorumu yapılmıştır. Bu ülkelerde ticari açıklıktaki bir standart sapma artış yolsuzluğu 2,09 puan azaltmaktadır (Ades ve Di Tella, 1997:514).

Sunulan bu çalışmalar çerçevesinde, ticari açıklığın düşük olmasının bir yolsuzluk nedeni olduğu hususunda literatürde bir görüş birliği olduğu anlaşılmaktadır. Krueger (1974), Ades ve Di Tella (1997, 1999), Treisman (2000), Wei (2000), Fisman ve Gatti (2000), Knack ve Azfar (2001), Brunetti ve Weder (2003) ile ilerleyen başlıklar altında yer verdiğimiz Leite ve Weidman⁷¹ (1999) çalışmalarında bu sonuca ulaşmıştır.

⁷⁰ Yoğunlaşma oranı, belli sayıda büyük teşebbüsün temsil ettiği toplam piyasa üretimi yüzdesidir (veya diğer ekonomik aktivitelere ilişkin başka ölçümlerdir. Örn: satış geliri, istihdam.) Bkz. Rekabet Kurumu (2013), *Yoğunlaşmanın Ölçümü*, (Erişim, <http://www.rekabet.gov.tr/default.aspx?nsw=99aPx1NKX9Gmq66tQTAtAQ==H7deC+LxBI8=>, 10.02.2012)

⁷¹ Bkz. s.84

5. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yolsuzluk İlişkisi

Birinci bölümde, devletin gelir dağılımı adaletsizliğine müdahalesinin yolsuzluk için fırsat yarattığını açıklamıştık. Bu çerçevede gelir dağılımı adaletsizliği ile yolsuzluk arasındaki bağlantıyı analiz eden çalışmalara baktığımızda, literatürde daha çok yolsuzluktan gelir dağılımı adaletsizliğine doğru anlamlı bir ilişkinin analiz edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak gelir dağılımı adaletsizliğinin yolsuzluğa neden olması yönünde Khagram ve You (2004) tarafından yapılan önemli bir çalışma bulunmaktadır.

Khagram ve You (2004:11-17), 1950-1999 döneminde 137 ülkeyi kapsayan veri seti bağlamında yaptıkları çalışmada ilk önce yolsuzluğun nedenlerini araştırmışlardır. Çalışmada Freedom House siyasi haklar endeksinde 4 ve üzeri not alan ülkeler ile daha düşük not alan ülkeler aynı açıklayıcı değişkenler çerçevesinde ayrı denklemlerde analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, demokrasi düzeyi yüksek olan ülkelerde gelir dağılımı adaletsizliğinin yolsuzluğu artırdığı tespit edilmiştir. Gini katsayısındaki 1 birim artış, TI yolsuzluk endeksini yaklaşık 0.025 puan düşürmektedir. Kamu harcamaları, transfer ve sübvansiyon harcamaları (ikinci denkleme kamu harcamaları yerine dâhil edilmiştir) ile yolsuzluk arasında da ters yönde ilişki saptanmıştır.

Ayrıca yolsuzluk ile kişi başına GSYİH ve İngiliz tipi, örf ve adete dayalı hukuk sistemine sahip olma değişkenleri arasında aynı yönlü ilişki bulunmuştur. Demokrasi düzeyi düşük olan ülkelerde ise kamu harcamaları ve gelir dağılımı adaletsizliği ile yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Khagram ve You, 2005:16-18).

Khagram ve You (2004:17-18) ayrıca kamu harcamaları ve transfer ve sübvansiyon harcamaları değişkenlerinin karelerini alarak, bu değişkenlerin düzey değerleri ile birlikte kullanıldığı denklemler oluşturmuşlardır. Karesi alınmış transfer harcamaları değişkeninin yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, kamu harcamaları değişkeninin karesi ile yolsuzluk arasında bu sefer ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Başta çelişkili gibi görünen bu sonuca yazarların yorumu kamu harcamalarının yolsuzluk üzerinde doğrusal olmayan bir etki gösterdiği, kamu harcamalarının çok düşük ve yüksek olması durumunda da yolsuzluğun artacağı şeklinde olmuştur.

Khagram ve You (2004:24) bir sonraki adımda gelir dağılımı adaletsizliğinin nedenlerini araştırmışlardır. Bu bağlamda kamu harcamalarının doğrudan gelir dağılımı adaletsizliği üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiş; ancak transfer ve sübvansiyon harcamaları ile en yüksek marjinal vergi oranı değişkeninin gelir dağılımı adaletsizliğini gösteren Gini katsayısı⁷² üzerinde azaltıcı etki gösterdiği saptanmıştır. Gelir dağılımı adaletsizliğini azaltan diğer unsurlar ticari açıklık ve siyasi hakların değişkenlerindeki artış olurken, doğal kaynak zenginliğinin gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucuna varılmıştır (Khagram ve You, 2004:24).

Bu verilerin ışığında Khagram ve You (2004:20-22), gelir dağılımı adaletsizliğinin yolsuzluk kanalıyla ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki gösterdiği, eşitsizliğin vergi oranlarını ve transfer harcamalarını düşürmek suretiyle yükseldiği, dolayısıyla genel kabulün ve ortanca seçmen teoremindeki mantığın aksine demokrasi seviyesi arttıkça kamu kesiminin hacminin daraltılmasının uygun bir politika yaklaşımı olmayacağı sonucuna varmışlardır. Khagram ve You tarafından elde edilen sonuçlar, kamu harcamalarının daha demokratik ülkelerde yolsuzluğu azaltacağı sonucuna varan Kotera vd. (2012) ile de uyumludur.

6. Makroekonomik İstikrarsızlıklar ve Yolsuzluk İlişkisi

Gelir dağılımı adaletsizliğine ek olarak, makroekonomik dengesizlikler ile yolsuzluk arasındaki ilişki de çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Literatürde daha çok yolsuzluğun makroekonomik istikrarsızlığa neden olması irdelendiği için, çalışmamızda bu ilişki yolsuzluğun sonuçlarına yer verdiğimiz bölümde anlatılmıştır. Makro ekonomik istikrar göstergelerinin yolsuzluğa neden olmasını irdeleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Gundlach ve Paldam (2009:146-148) yolsuzluk ve GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisini ve yönünü araç değişken kullanmak suretiyle tahmin etmişlerdir⁷³. Gelir düzeyi veri olarak alındığında, İngiliz tipi hukuk sistemine sahip olmak düşük,

⁷² Gini katsayısı, bir ülkede gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmeye yarayan bir katsayı olup, 0 ile 1 arasında değerler alır ve yüksek değerler daha büyük eşitsizliğe tekabül ederler.

⁷³ İstatistik biliminde araç değişken tespiti için gereken koşullar açıklayıcı değişken ile yüksek korelasyonu olan, denklemdeki hata terimi ile ise korelasyonu bulunmayan bir değişken bulunmasıdır.

Kıta Avrupası hukuk sistemine tabi olmak yüksek yolsuzluk için araç olarak kullanılmış, intihar oranları da yolsuzluğu açıklayan bir araç değişken olarak alınmıştır.

Çalışma sonucunda, gelir ve yolsuzluk arasında kısa ve uzun dönemde nedensellik ilişkisinin farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Uzun dönemde nedensellik yönü gelirden yolsuzluğa doğru olurken, kısa dönemde yolsuzluktan gelire doğru bir nedensellik söz konusudur. Yazarlar, ülkeler zenginleştikçe yolsuzluğun kaybolacağını ve yoksulluktan dürüstlüğe doğru bir geçişin söz konusu olduğunu analiz etmişlerdir.

Kamu müdahaleciliğinin ve kamu kesiminin hacminin genişlemesinin yolsuzluğa neden olmasını irdeleyen La Porta (1999:245), Fisman ve Gatti, (2000:6-9), Graeff ve Mehlkop (2003:610), Treisman (2000:429-430), Del Monte ve Papagni, (2007:392), Goel ve Billger (2009:299-305), Goel ve Nelson (2010:440-442), Kotera vd. (2012:2340-2348); ticari açıklık, rekabetçilik ile yolsuzluk ilişkisini irdeleyen Ades ve Di Tella (1999:991-992), Wei (2000:26-27) ve Knack ve Azfar (2001:14-17); doğal kaynak zenginliği ile yolsuzluk ilişkisini irdeleyen Leite ve Weidman (1999:30-31); gelir dağılımı adaletsizliği ile yolsuzluk ilişkisini irdeleyen Khagram ve You (2004:20-22); mali ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk ilişkisini araştıran Fisman ve Gatti (2000:6) ve De Melo ve Barenstein'in (2002:344) çalışmalarında düşük GSYİH ve kalkınma seviyesinin yolsuzluk artışına neden olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla literatürde bu konuda bir görüş bildiği olduğu görülmektedir.

Kamu maliyesi uygulamalarının yolsuzluk üzerindeki etkisi ayrıca Hillman (2004) tarafından da incelenmiştir. Hillman (2004:1067-1077), devlet müdahaleciliğinin yolsuzluğa zemin hazırladığına ilişkin literatürde genel kabul edilen önermeden yola çıkarak, IMF programları perspektifinden yolsuzluk ve kamu maliyesi uygulamalarının etkinliğini değerlendirmiştir. Hillman'a göre, IMF istikrar programlarına konu olan koşulluluk kriterleri çerçevesinde mali disiplinin sağlanması aynı zamanda bir yolsuzlukla mücadele aracı olup, verimli olmayan faaliyetler için rant kollama yarışına neden olacak vergi harcamaları azaltılmalıdır (Hillman, 2004:1071).

7. Tarihi, Coğrafi Faktörler ve Kadının Statüsü ile Yolsuzluk İlişkisi

Tarihi, coğrafi ve geleneksel faktörler çoğu zaman ülkelerde kurumlara ve sözleşme normlarına şekil vermektedir. Goel ve Nelson (2010:439), tarihi ve coğrafi koşullar ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin literatürde tam manası ile çalışılmadığından hareket ile makalelerinde bu konuyu da irdelenmişlerdir. Buna göre, geleneksel toplumun güçlü olduğu ülkelerde hizmet kayırmacılığına yönelik mekanizmalar yerleşmiş olmaktadır. Uzun bir tarihi olmayan yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerde de yolsuzluğa karışmak için farklı teşvik unsurları bulunmaktadır. Bu ülkelerde denetim ve yönetim mekanizmalarının gelişmemiş olması nedeniyle yolsuzluk yaygınlaşabilir (Goel ve Nelson, 2010:439). Ayrıca büyük özelleştirme faaliyetleri rant kollama için fırsat yaratmakta, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerde yolsuzluk artışında etken olmaktadır.

Coğrafi faktörler temelinde ise daha geniş alana yayılmış ülkelerde idarenin kamu çalışanlarının rüşvet alma ve verme faaliyetlerini izleyemediği, ayrıca bilgi akışının sağlanamadığı savunulmaktadır (Goel ve Nelson, 2010:440). Yazarlar alan büyüklüğünün dışında şehirleşme, doğal kaynak seviyesi ve internet kullanımını da kontrol değişkeni olarak kullandıkları regresyon denkleminde eklemiştir.

Coğrafi faktörlerle ilgili olarak, şehirleşme oranının yüksekliği ile yolsuzluk arasında ters yönlü ilişki tespit edilmiştir (Goel ve Nelson, 2010:440). Aynı şekilde Billger ve Goel (2009:300) de alternatif modellerin hemen tamamında şehirleşmenin yolsuzluğu azaltan bir unsur olduğunu raporlamışlardır. Yazarlar bu duruma neden olarak nüfus yoğunluğunun artması ile şehirlerde yolsuzluk eylemlerinin daha kolay tespit edilmesini göstermişlerdir. Coğrafi alan büyüklüğü, doğal kaynak bolluğu ve internet kullanımı ile yolsuzluk arasında ise anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Goel ve Nelson, 2010:440-442).

Bir ülkenin doğal kaynak zengini olmasının bir yolsuzluk nedeni olduğu hususunda da literatürde çalışmalara rastlanmaktadır. Doğal kaynak piyasaları, gerek bu kaynakların bir üretim faktörü olması, gerek sınırlı miktarda bulunmaları, gerek ise üretilmesinin ve tüketilmesinin neden olduğu dışsallıklar nedeniyle devlet tarafından düzenlemeye ve

denetime konu edilmektedir. Kolstad ve Soréide'e (2009:216-218) göre, bu piyasalar patronaj⁷⁴ ve rant kollama⁷⁵ tipi yolsuzluk için müsait bir alan bırakmaktadır.

Literatürdeki ampirik çalışmalarda, doğal kaynakların yanlış yönetiminin yolsuzluğu artırdığı üzerine doğrudan bir saptama yapılmamış; ancak doğal kaynak zenginliği ile yolsuzluk arasındaki ilişki irdelenerek, bu kapsamda çıkarımlar yapılmıştır. Örneğin Leite ve Weidman (1999:1), yolsuzluğun sermaye yoğun üretim gerektiren doğal kaynakların bolluğu, bürokratik yetkinin yoğunlaşması ve hükümet politikaları ile ilgili bir sorun olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.

Leite ve Weidman (1999:19-21) yolsuzluğu; doğal kaynaklar, ticari açıklık, kanunun üstünlüğü ve siyasi istikrar değişkenleri ile açıklamışlar ve gerek gıda gerek ise petrol ürünü zengini olan ülkelerde yolsuzluğun daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuç Treisman'ın (2000:429) bulguları ile de örtüşmektedir. Doğal kaynak bolluğu, beklenmeyen kazançlar olarak nitelendirilen (windfall gain) kazançları elde etmeye yönelik rant kollama faaliyetlerini artırmaktadır (Leite ve Weidman, 1999:20).

Çalışmada hukukun üstünlüğü, ticari açıklık ve siyasi istikrar değişkenleri ile yolsuzluk arasında ise ters yönde sonuç elde edilmiştir. Bu değişkenlerdeki 1 puan artış ICRG yolsuzluk endeksi üzerinde sırasıyla yaklaşık 0,6, 1,1, 1,2 puan iyileşme sağlamaktadır. Dolayısıyla bu değişkenlerin yüksek değer almasının yansımaları olan güçlü kurumsal yapı yolsuzluğu azaltmaktadır (Leite ve Weidman, 1999:23). Yazarlar çalışmalarında aynı zamanda büyümeyi de aynı açıklayıcı değişkenler ve yolsuzluk çerçevesinde açıklamışlar ve doğal kaynak bolluğunun yolsuzluk kanalı ile ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki gösterdiği sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla özellikle az gelişmiş ülkelerde görülen düşük büyüme hızlarının önemli bir nedeni, doğal kaynakların yolsuzluk sonucu suiistimal edilmesidir (Leite ve Weidman, 1999:30-31).

Tarihi ve coğrafi faktörlerin yanında bazı sosyal ve kültürel faktörlerin de yolsuzluk üzerinde etkili olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, La Porta vd.

⁷⁴ Patronaj tipi yolsuzluk için bkz.s.10

⁷⁵ Rant kollama tipi yolsuzluk için bkz.s.13

(1999:245), etnik farklılaşmanın hükümet etkinsizliğine neden olduğunu saptamış; Wei (2000:27), Treisman (2000:429), Rauch ve Evans (2000:60-61), Van Rijckeghem ve Weder (2001:318), Ali ve Isse (2003:461), Brunetti ve Weder (2003:1810-1816) ise etnik bölünmüşlük ve yolsuzluk arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Bir başka sosyal ve kültürel faktör olan kadının toplumdaki statüsü ile yolsuzluk arasındaki ilişki de çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Swamy, Knack, Lee ve Azfar (2000) 1982-1995 dönemine ilişkin 93 ülkeden oluşan veri seti üzerinden yapmış oldukları çalışmada, parlamentoda ve bürokraside kadınların temsili arttıkça yolsuzluğun azaldığını saptamışlardır. Yazarlar, ulaştıkları sonucu cinsiyetler arasında yolsuzluğun tolere edilmesinde farklılıklar bulunduğu şeklinde yorumlamışlardır. Kadınların riske uzak durmaları, doğru değerleri çocuklarına aktarmalarından dolayı daha dürüst olmaları beklenti dâhilindedir (Swamy vd., 2000:21-24).

Dollar, Fisman ve Gatti (2001) ile Michailova ve Melnykovska (2009) de Swamy vd. (2000) ile paralel sonuçlara ulaşmışlardır. Dollar vd. (2001:423-429), 1985, 1990, 1995 yıllarına ilişkin yaklaşık 100 ülkeyi; Michailova ve Melnykovska (2009:16-17) ise 1996-2003 dönemine ilişkin 28 geçiş ülkesini kapsayan çalışmalarında, parlamentoda kadınların temsilinin yüksek olmasının yolsuzluğun azaltan bir unsur olduğunu saptamışlardır. Kadınların erkekler kadar rant kollama konusunda fırsatçı olmaması nedeni ile kadının statüsünün güçlenmesinin yolsuzluğu azaltacağı savunulmaktadır.

Genel olarak, yolsuzluğun nedenleri üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilen hususlar; ekonomik ve siyasi özgürlüklerin gelişmediği, gelir düzeyi düşük kalan, oturmuş bir demokrasisi olmayan, beşeri sermayesi düşük, ekonomisi tarıma dayanan, şehirleşme oranı düşük, tasarruf oranı ve sermaye birikimi az, gelirin adaletsiz dağıldığı, enflasyon ve risk primi yüksek olan, hammadde ihracatçısı olan, ticari açıklığı zayıf, rekabetçilik seviyesi düşük, bürokrasi kalitesi yetersiz, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı yetersiz, kadının statüsü zayıf olan, örf ve adete dayalı hukuk sistemi olmayan ve Protestan nüfusun hâkim olmadığı ülkelerde yolsuzluğun daha fazla görüldüğüdür.

Yolsuzluğun en az bir tarafında kamu gücünü temsil eden siyasetçi ve bürokratların bulunması nedeniyle, yolsuzluk fırsatlarının devletin ekonomik faaliyetlere müdahale

etmesi ile ortaya çıktığı; özellikle düzenleme cinsinden devlet müdahalesinin yolsuzluğa neden olma konusunda daha fazla risk taşıdığı görülmektedir. Kamu harcaması artışının yolsuzluk üzerindeki etkisi konusunda literatürde her iki yönde sonuca ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Bununla birlikte, kamu harcaması artışının yolsuzluk seviyesi üzerinde etkili olmadığı ya da azaltıcı etki gösterdiği örneklerin yüksek gelirli olan ve ekonomik ve siyasi açıdan daha liberal ülkeler olduğu görülmektedir.

Yolsuzluğun nedenlerine ilişkin ampirik literatürü inceledikten sonra, yolsuzluğun sonuçları üzerine yapılan çalışmalara bir sonraki başlık altında yer verilecektir.

II. YOLSUZLUĞUN SONUÇLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ekonomik, siyasi ve sosyal nedenleri bulunan ve disiplinler arası bir yaklaşım çerçevesinde analiz edilmesi gereken yolsuzluğun sonuçlarının değerlendirilmesi de aynı hassasiyeti gerektirmektedir. Literatürde yolsuzluğun bir açıklayıcı değişken olarak herhangi bir ekonomik, siyasi ya da sosyal olgu üzerindeki etkisini irdeleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda ise, önceki ampirik analiz sonuçları çerçevesinde yolsuzluğun sonuçlarının sınıflandırılması amacı güdülmüştür.

Bu kapsamda Tanzi (1998:26-28), yolsuzluğun ekonomi üzerindeki etkilerini nitel etkiler ve ekonometrik çalışma sonuçları çerçevesinde ulaşılan nicel etkiler olarak ikiye ayırmaktadır. Tanzi'ye göre de yolsuzluk kamu gelirlerini azaltıp harcamalarını artırarak daha fazla kamu açıklarına neden olur. Aynı zamanda yolsuzluk gelir dağılımı adaletsizliğini artırır; zira devlet faaliyetlerinden faydalanan grupların maliyeti faydalanmayan gruplar üzerinden çıkar. Tanzi (1998:26-27), yolsuzluğun piyasanın işleyişine ve kaynak tahsisatına zarar vereceğini savunmaktadır zira:

- Yolsuzluk devletin piyasa başarısızlıklarını düzeltmek için düzenleme ve soruşturma faaliyetlerini yürütmesine engel olur. Devlet bankalar ve mali piyasalar, hastaneler, gıda dağıtımı, ulaştırma vb. üzerinde düzenleyici rolünü iyi icra etmez ise temel varoluş nedenini (raison d'être) kaybeder. Müdahale yolsuzluk motivasyonu ile yapılıyorsa, örneğin özel çıkar için tekel kuruluyorsa, devlet piyasa başarısızlığını yaratmış olur.

- Yolsuzluk piyasa müşevviklerini kırar. Bireyler kaynaklarını rant kollama amacıyla verimli olmayan faaliyetler üzerine tahsis ettiklerinde negatif katma değerli üretim gerçekleşir.
- Yolsuzluk bir keyfi vergi gibi etki eder. Yolsuzluğun merkezi değil rassal olması durumunda; rüşvet ödenecek şahsı araştırma, rüşvet pazarlığı yapma ve ödeme maliyeti aşırı bir yüke dönüşür. Bu bağlamda Tanzi (1998) de Khan (1998) gibi tek bir rüşvet ödenmesi ile sonuç alınması bağlamında organize yolsuzluğun etkilerinin daha az zararlı olduğunu savunmaktadır.
- Yolsuzluk, devletin sözleşmelerin uygulanması ve mülkiyet haklarının korunması üzerindeki güvence olma rolünü zayıflatır.
- Geçiş ülkelerinde piyasa ekonomisinin ve demokrasinin işleyişine karşı muhalif seslerin yolsuzluğun varlığı altında çıktığı görülmektedir. Yolsuzluk, piyasa ekonomisi ve demokrasi talebinde bulunan hareketleri engeller.
- Yolsuzluk ayrıca düşük gelirlielerin kazanç elde etme potansiyeline zarar vererek yoksulluğu artırır (Tanzi, 1998:26-27).

Tüm bu unsurlar nedeniyle yolsuzluğun büyüme üzerinde olumsuz etkisi olmaktadır. Lambsdorff ise yolsuzluğun sonuçlarını altılı bir tasnif ile vermektedir:

- Yolsuzluk ülke riskini artıran bir unsur olarak, mülkiyet haklarının korunmasına olan güveni azaltmak suretiyle yatırımları azaltır (Lambsdorff, 2005:3).
- Yolsuzluk yabancı doğrudan yatırımlar ve diğer yatırım akımları üzerinde caydırıcı etki gösterir (Lambsdorff, 2005:3-4).
- Yolsuzlukla mücadele edecek kaynakları bulunmayan yoksul ülkeleri bir kenara bırakacak olursak yolsuzluk artışı GSYİH'yi azaltır (Lambsdorff, 2005:6). Ayrıca yolsuzluk, yolsuzluktan nemalanmayan grupların aleyhine kaynak dağılımını bozar (Lambsdorff, 2005:8).

- Yolsuzluk kamu harcamalarını artırırken kamu gelirlerini azaltır ve kamu hizmetlerinin kalitesini düşürür. Yolsuzluk ayrıca kayıtdışı ekonominin yaygınlaşmasına hizmet eder (Lambsdorff, 2005:9-10).
- Küresel ekonomide yolsuzluk sınır aşan etki göstererek ihracatçı ve uluslararası yatırımcıların girişim kararlarını etkiler. Etkiler, ihracatçı veya yatırımcının nereden geldiğine bağlı olarak farklılık gösterebilir (Lambsdorff, 2005:10-11).
- Diğer sonuçlar (çeşitli ekonometrik çalışma sonuçlarına referans göstererek yolsuzluğun enflasyon ve makroekonomik dengesizliklere, çevre ve doğal kaynak kirlenmesine, kamu çalışanlarına duyulan güvenin azalmasına, suç oranlarının artmasına neden olduğu savunulmaktadır (Lambsdorff, 2005:11-12)).

Mauro (1998b:12) ise yolsuzluğun, ekonomik performans ve kamu harcamalarının dağılımı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu; bu sayede özel yatırımlara ve ekonomik büyümeye zarar verdiğini savunmaktadır.

Tüm bu sınıflandırmaların ortak sonucu yolsuzluğun yatırımlar ve ekonomik büyüme - kalkınma üzerinde olumsuz etkiler doğurduğudur. Ancak etki kanallarının analiz edilebilmesi için bu alandaki ampirik çalışma sonuçlarını da iyi irdelemek gerekecektir.

1. Yolsuzluğun Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Üzerine Etkisi

Yolsuzluk ile kamu sektörünün hacmi arasındaki ilişkilere dayalı çalışmalarda genellikle kamu kesiminin genişlemesi ile siyaset ve bürokrasinin yolsuzluk için daha fazla fırsata sahip olacağı savunulmaktadır. Yolsuzluğun sonuçlarının incelendiği çalışmalarda genel olarak yolsuzluk artışı ile kamu harcamalarının da artış göstereceği ve kompozisyonunun değişeceği, bütçe açıklarının da yükseleceği ortaya konmuştur.

Tanzi ve Davoodi (1997:4-5), İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin büyümek için sermayeye gereksinim duyduğundan ve ülkelerin devlet yatırımları sayesinde sermaye stokunu ve büyüme rasyolarını iyileştirdiğinden bahisle; yatırım projeleri için

borçlanmanın artış gösterdiği, ancak mevcut altyapının bakım ve onarım harcamaları için finansman ayrılmadığı tespitinde bulunmuştur.

Ülkelerin kamu yatırım bütçeleri artış gösterirken, cari harcamaları aynı doğrultuda artmamaktadır. Bunun nedeni olarak da oy maksimizasyonu peşinde koşan siyasetçiler ve rant peşinde koşan iş âlemi temsilcileri gösterilmektedir. Seçilen yatırım projeleri ise büyük olma eğilimindedir. Özel sektör girişimcileri için kamu ihale sözleşmesinin kârlı olması gerekmektedir. Bu bağlamda şirket hissedar ve yöneticileri büyük ihaleleri kazanmak için “komisyon” (rüşvet) ödemeye razıdırlar (Tanzi ve Davoodi, 1997:6).

Yazarlar söz konusu tespitlerinin doğruluğunu 1980-1995 dönemine ilişkin 95 ülkeye kadar çıkan panel veri seti bağlamında yapmış oldukları analizde test etmişlerdir. Buna göre, yolsuzluk endeksindeki 1 puan artış, kamu yatırım harcamalarının GSYİH’ye oranını % 0,38 artırmaktadır (Tanzi ve Davoodi, 1997:12). Yolsuzluk aynı zamanda vergi kaçaklarının artmasına, vergi politikasının etkisizleşmesine (uygun olmayan vergi istisna ve muafiyet uygulamalarının benimsenmesine ve vergi idarelerinin güç kaybetmesine) neden olarak kamu gelirlerini azaltmaktadır. Çalışmada modellenen bir diğer regresyon denklemine göre ise yolsuzluk endeksindeki 1 puan kötüleşmenin kamu gelirlerinin GSYİH’ye oranını % 2,51 azalttığı tespit edilmiştir (Tanzi ve Davoodi, 1997:14). Dolayısıyla yolsuzluk bütçe açıklarını artıracak ve yolsuzluğun neden olduğu finansman açığı borçlanma ile karşılanacaktır. Bunun yanında yolsuzluğun bakım ve onarım harcamalarını azaltacağı önermesi reddedilememiştir.

Yolsuzluk ile birlikte bakım ve onarım harcamalarının azalması nedeniyle kamu yatırımlarının kalitesinin de azalması beklenmektedir. Aracı değişken olarak kaldırım döşenen yollar, enerji üretimi, kullarımdaki demiryolu değişkenleri kullanıldığında yine yüksek anlamlılık seviyesinde yolsuzluğun altyapı kalitesini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Modele kamu yatırımlarının GSYİH’ye oranı ve kamu yatırımlarının GSYİH’ye oranı * Yolsuzluk (karşılıklı etkileşim değişkeni) eklendiğinde ulaşılan sonuç yolsuzluk artışının yolların kalitesi üzerindeki negatif etkisinin kamu yatırımlarındaki artış ile paralel geliştiğidir (Tanzi, Davoodi, 1997:18).

Sonuç olarak Tanzi ve Davoodi (1997:19-21), yolsuzlukla birlikte kamunun gelirleri azalırken, harcamalarının arttığı, kamu yatırımları artarken de yatırım verimliliğinin azaldığı sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda bakım ve onarım gibi görülmeyen alanlara harcama yapılması daha az tercih edilmekte ve mevcut altyapı kalitesi düşük kalmaktadır. Tüm bu etmenler bir arada değerlendirildiğinde, yolsuzluk karar alma süreçlerine bütün olarak etki ederek büyüme üzerinde olumsuz etki göstermektedir.

Mauro (1998:263), 1982-1995 dönemine ilişkin 100'den fazla ülkeyi dâhil ettiği analizinde Tanzi ve Davoodi (1997) gibi yolsuzluğun kamu harcamalarının kompozisyonunu etkilediği sonucuna varmıştır. Çalışma sonucuna göre ICRG yolsuzluk endeksindeki 1 standart sapma artış (endeksine göre yüksek değer düşük yolsuzluk düzeyini göstermektedir) eğitim harcamalarının GSYİH'ye oranı üzerinde % 0,6'lık iyileşmeye neden olmaktadır. Bunun anlamı yolsuzluğun eğitim harcamaları üzerinde negatif, anlamlı ve güçlü bir etkisinin olmasıdır.

Çalışmada elde edilen sonuç, oligopolistik piyasa yapısına sahip ileri teknoloji ürünlerinin satışını gerektirmemesi nedeniyle eğitim sektörünün rant kollayıcıları için fazla cazip gelmediği şeklinde yorumlanmıştır (Mauro, 1998a:278).

Yolsuzluğun kamu harcamalarının kompozisyonunu değiştirmesi üzerine yapılan bir başka çalışma ise Bardhan'a (1997:1320-1346) aittir. Bardhan (1997:1326), yoksul ülkelerde bulunan bürokratların standart ve daha uygun malların yerine karışık teknolojiye sahip ve değeri ve faturalandırması kolay olmayan malları satın almayı tercih etmelerini bir yolsuzluk fırsatı olarak değerlendirmektedir. Büyük tutarlı savunma sanayi ihaleleri, taşrada sağlık klinikleri inşa etmeye göre daha caziptir.

Tanzi'ye (1998:7) göre, silah alımına ilişkin harcamaların % 15'i rüşvet ödemeleri için kullanılmaktadır. Yolsuzluğun savunma harcamalarının GSYİH içindeki payını artırması konusu ayrıca Gupta, De Melo ve Sharan'ın çalışmalarına (2001) konu olmuştur. Bu bağlamda yabancı üreticiler, vergi matrahından bir maliyet kalemi gibi düşürebilecekleri ölçüde ülkedeki silah ithalatı ile yetkili çalışanlara rüşvet önerebilir. Ayrıca soğuk savaş sonrası dönemde ülkelerin silah harcamalarının ciddi şekilde azalması silah üreticileri arasında agresif bir rekabete yol açmıştır. IMF Ekonomik

Görünüm Veritabanı (Economic Outlook Database) verileri çerçevesinde ve çalışmada sunulduğu üzere savunma harcamalarının Dünya GSYİH'sine oranı 1985'de % 5,1 iken, 1999'da % 2,1'e gerilemiştir Dolayısıyla savunma harcamaları arz yönünden yolsuzluğa konu olabilir (Gupta vd. 2001:751).

Arz kısmında yaşanan rekabete karşın, silah talebi noktasında kamu sektöründe belli sayıda makamın görevli olması rant kollama ve hileli işlemlere başvurma konusunda ilgili kamu görevlilerini teşvik eder. Savunma ihalelerinin gizli ortamı ve yeterli düzeyde izlenememesi yolsuzluğa zemin hazırlar. Dolayısıyla talep yönünden de savunma ihaleleri yolsuzluğa fırsat yaratmaktadır (Gupta vd., 2001:752).

Yazarlar bu teorik analizin ardından 1985-1998 dönemine ilişkin olarak 120 ülkeye kadar uzanan panel veri seti çerçevesinde ilgili önermelerini istatistiki olarak da sınamışlardır. Korelasyon analizi neticesinde savunma harcamalarının GSYİH'ye ve toplam kamu harcamalarına oranı ile yolsuzluk arasında ters yönlü bir ilişkinin söz konusu olduğu saptanmıştır (korelasyon oranı -0,15'tir). Bunun anlamı, daha yolsuz ülkelerin GSYİH'ye ve toplam kamu harcamalarına oran olarak daha fazla savunma harcaması yaptığıdır (Gupta vd. 2001:757). Yapılan panel veri analizinde ise diğer kontrol değişkenleri ile birlikte bir denklem oluşturulduğunda, yolsuzluk endeksindeki % 1 artışın savunma harcamalarının GSYİH'ye oranında % 0,32 artışa neden olacağı saptanmıştır (Gupta, De Melo, Sharan, 2001:762). Dolayısıyla daha fazla yolsuzluk görülen ülkeler savunma harcamalarına daha çok kaynak ayırmaktadır.

Gupta, Davoodi ve Tiongson (2002:245-279), 1985-1997 dönemine ilişkin olarak 117 ülkeye kadar çıkan veri seti kapsamında yolsuzluğun yarı kamusal eğitim ve sağlık mallarının arzı üzerindeki etkisini irdelenmişlerdir. Birinci bölümden hatırladığımız üzere taşıdığı pozitif dışsallıklar ve gelir dağılımı adaletsizliği ile mücadele için bir araç olarak devlet; eğitim, sağlık ya da konut inşaatı vb. alanlarda üretimi üstlenmektedir⁷⁶.

Gupta vd. (2002:260), öncelikle Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators - WDI) ve ulusal idarelerden alınan çeşitli eğitim ve sağlık istatistiklerini bağımlı değişken olarak alarak, bu değişkenleri kişi başına gelir ve yolsuzluk

⁷⁶ Bkz. S.29, 36

değişkenleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre yolsuzluğun bebek ve çocuk ölümleri, düşük oranı, bebek ve çocukların sağlık personeli tarafından gözetimi, çocuk suçları, okuldan ayrılma değişkenleri üzerinde olumsuz etki gösterdiği saptanmıştır. Ancak bazı denklemlerin açıklayıcılık derecesi düşük çıkmıştır⁷⁷.

İkinci aşamada, yolsuzluk, eğitim ve sağlık göstergeleri arasında yüksek korelasyon olmasının çalışma sonuçlarını olumsuz etkileme ihtimaline karşı bu değişkenleri temsil eden çeşitli araç değişkenler kullanılarak model iki aşamalı en küçük kareler yöntemine göre yeniden tahmin edilmiştir (Gupta vd. 2002:260). Treisman'ın (2000) çalışmasından esinlenilerek yolsuzluk için Protestan nüfusun toplam nüfusa oranı, eğitim ve sağlık göstergeleri için ise demokrasi ve başlangıç GSYİH seviyesi değişkenleri modele eklenmiştir⁷⁸. Elde edilen bu yeni modelde de, yolsuzluğun bebek ve çocuk ölümleri, düşük oranı, okuldan ayrılma oranı üzerinde olumsuz etkisi olduğu teyit edilmiştir

Üçüncü aşamada ise, çocuk ve bebek ölümü, düşük oranı ve okuldan ayrılma oranı değişkenlerinin bağımlı değişkeni olduğu panel veri regresyonları kurulmuş, bu değişkenler yolsuzluk, kamunun eğitim ve sağlık harcamaları, aktüeryal bağımlılık oranı, şehirleşme, 15 yaşından büyük kız çocuklarının ortalama okulda kalma yılları ve kişi başına GSYİH değişkenleri ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Yolsuzluk, tüm denklemlerde anlamlı sonuç veren tek değişken olurken, eğitim ve sağlık harcamaları ile bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir⁷⁹. Bu çerçevede veri seti yolsuzluğun düşük ve yüksek olduğu ülkeler olmak üzere ikiye ayrılmış ve yolsuzluk değişkeni dışarıda bırakılmak üzere söz konusu bağımlı değişkenler tahmin edilmiştir. Çalışma sonucunda, yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde çocuk ölümleri diğer ülkelerden 1/3 oranında, bebek ölümü ve düşük oranları 1 katı oranında ve okuldan ayrılma oranları 4 katı oranında daha yüksek çıkmış ve kamu harcamalarının bu sonuç üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir (Gupta vd., 2002:271).

⁷⁷ Denklemlerin açıklayıcılık derecesini gösteren ayarlanmış R^2 istatistiği 0,12 ila 0,82 arasındadır.

⁷⁸ Treisman (2000) çalışması için bkz. s.66-68

⁷⁹ Tüm ülkeler denklemleri çerçevesinde, bebek ve çocuk ölümleri üzerinde anlamlı etkisi saptanan açıklayıcı değişkenler yolsuzluk, gelir, aktüeryal bağımlılık oranı, 15 yaşından büyük kız çocuklarının okulda geçirdiği yıl sayısı; düşük oranı üzerinde açıklayıcılığı olan değişkenler yolsuzluk ve şehirleşme; okuldan ayrılma istatistiği üzerinde etkisi olan açıklayıcı değişkenler ise yolsuzluk, devletin eğitim ve sağlık harcamaları ve aktüeryal bağımlılık oranı değişkeni olmuştur.

Yazarın bu sonuçlar karşısında geliştirdiği politika önerisi, eğitim ve sağlık performans göstergeleri kamu harcamaları ile ilişkili bulunmadığı için, saydam ihale süreçleri çerçevesinde özel sektörün de bu alana çekilmesidir. Ayrıca, yolsuzluğun azaltılması eğitim ve sağlık hizmetlerindeki etkinliği artıracığından, yolsuzlukla mücadele uygulamalarının finansmanına bu hizmetlerden faydalananların harç ödemek suretiyle katkıda bulunması ve kamu kaynaklarının tahsisinde gerçek ihtiyaç sahiplerinin karar alma sürecine dâhil olması önerilmektedir (Gupta vd. 2002:272).

Yolsuzluğun kamu harcamaları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara ek olarak, kamu gelirleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Tanzi, Davoodi ile birlikte 1980 – 1997 dönemine ilişkin 90 ülkeye kadar çıkan veri seti kapsamında yapmış oldukları çalışmada yolsuzluğun vergi gelirlerinin kompozisyonu etkilediği sonucuna varmışlardır (Tanzi, ve Davoodi, 2000:15-26). Buna göre farklı vergi tiplerinin yolsuzluk üzerinde farklı etkileri olmaktadır.

Çalışmada vergi türleri itibariyle vergi hasılatlarının bağımlı değişken olduğu modeller oluşturulup, modelin açıklayıcılık derecesinin ihmal edilerek, yolsuzluk endeksinin vergi türleri üzerindeki anlamlılık düzeyi irdelenmiştir⁸⁰. Denklem sonuçlarına göre yolsuzluk, vergi dışı gelirler dışında kalan hemen hemen tüm kamu gelir türleri üzerinde azaltıcı etki göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin vergi gelirleri kompozisyonunda dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu düşünüldüğünde, yolsuzluğun bu ülkelerde daha çok doğrudan vergiler üzerinde etkili olması beklenir. Çalışma sonuçları bu sonucu desteklemektedir. Buna göre yolsuzluk gelir vergisi ve sosyal güvenlik vergileri üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Yazarların ulaştığı sonuca göre yolsuzluk endeksinde 1 puan artış doğrudan vergilerin GSYİH'ye oranında % 1,8; dolaylı vergilerin GSYİH'ye oranında ise % 1,2 azalmaya neden olmaktadır. Bu durum vergi sisteminin artan oranlılığına da zarar vermektedir. Bunun yanında, yolsuzluğun mal ve hizmet tüketimi üzerinden alınan KDV ve ÖTV üzerinde de azaltıcı etkisi olduğu saptanmış; ithalat üzerinden alınan vergiler üzerinde ise anlamlı bir etkisi bulunmamıştır (Tanzi, Davoodi, 2000:19-20).

⁸⁰ Burada elde edilen denklemlerin açıklayıcılık derecesini gösteren ayarlanmış R² istatistiği de 0,02 ila 0,46 değerleri arasında sonuç vermiştir.

Özellikle rüşvet ödemesi ile vergi denetiminden sakınmanın ve vergi teşviklerinden faydalanmanın mümkün olduğu ülkelerde, yolsuzluğun vergi gelirleri üzerindeki etkisini en çok doğrudan vergi türleri üzerinde göstermesi beklenti dahilinde olacaktır. Bu beklentiye destekleyen teorik bir tartışma Hindriks, Keen ve Muthoo (2002:396:438) tarafından yapılmıştır. Hindriks vd. (2002:426-427), çalışmalarında daha düşük gelirli ülkelerde vergi kaçakçılığı ve yolsuzluğun etkilerinin vergi sisteminin artan oranlılığına zarar verdiğini; bu ülkelerde vergi müfettişlerine rüşvet ödemek suretiyle işâleminin daha düşük vergi ödemeyi tercih ettiğini, bu durumda devletin öncelikle denetim etkinliğini sağlamak için vergi müfettişlerine tatmin edici ücret ve prim ödemesi yapması gerektiğini savunmaktadır. Sadece ceza artırımı ile çözüme ulaşılmak istendiğinde, bu durum müfettişlerin isteyeceği rüşvet tutarının artmasına neden olabilir.

Ghura (2002:369-395), 1985-1996 dönemine ilişkin 39 Aşağı Saharan – Afrika ülkesini kapsayan bir veri seti kapsamında yaptığı çalışmasında, bölge ülkelerinde yolsuzluğun vergi hasılatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Yazar (2002:383-386) çalışmasında vergi yükünü artıran etmenler olarak kişi başına gelir, tarımın GSYİH içindeki payı, ekonominin açıklık seviyesi değişkenleri ile petrol ve diğer madencilik sektörünün varlığı kukla değişkenlerinin anlamlı sonuç verdiğini saptamıştır. Buna göre gelir artışı, tarımın ekonomideki payının daralması, ticari açıklık seviyesindeki iyileşme ve doğal kaynak üretimi vergi yükünü artıran etmenlerdir.

Modele sonradan eklenen IMF destekli programlar çerçevesinde yapısal uyum kolaylığı programına dâhil olmayı simgeleyen yapısal reform kukla değişkeni ve beşeri sermaye gelişimi⁸¹ değişkeninin vergi yükü üzerinde olumlu etki gösterdiği; enflasyonun, yabancı devletlerden alınan devlet yardımlarının ve yolsuzluğun ise vergi yüküne olumsuz etki ettiği anlaşılmıştır. Çalışmada kullanılan diğer açıklayıcı değişkenler olan reel efektif döviz kurundaki yüzde değişim, ticaret artışının GSYİH'ye oranı, dış borçtaki değişimin GSYİH'ye oranı değişkenlerinin vergi yükü üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisi saptanamamıştır (Ghura, 2002:382-386). Bölge ülkelerinde IMF destekli yapısal dönüşümün sağlanması, sanayileşme artışı ve ekonomik istikrar ile

⁸¹ World Development Indicators içinde yer alan orta öğrenime kayıt oranı, okur yazarlık oranı, ortalama yaşam süresi ve bebek ölümleri oranı değişkenlerinin ortalaması alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

bağlantılı olarak ekonominin risk primini azalması ve yolsuzlukla mücadele politikaları vergi gelirleri üzerinde iyileştirici etki göstermektedir (Ghura, 2002:383).

2. Yolsuzluğun Gelir Dağılımı Adaletsizliği Üzerine Etkisi

Literatürde gelir dağılımı adaletsizliğini yolsuzluğun nedeni olarak gösteren çalışmalara önceki bölümde yer verilmişti⁸². Bununla birlikte birçok çalışmada yolsuzluğun da gelir dağılımı adaletsizliğine neden olduğu savunulmaktadır. Örneğin Johnston'a (1998:37) göre yolsuzluk, bazı elit kesimlere kendi imtiyazlı durumlarını korumaları noktasında yardımcı olmaktadır. Yüksek gelir gruplarının ve bölgelerin ekonominin dışa açılmasına ve rekabetçiliğe karşı duruşları bu nedenledir. Tanzi de (1998:28) özellikle küçük işletmelerin yolsuzluktan daha fazla zarar gördüğüne değinerek, yolsuzluğun dürüst ve küçük firmaların piyasadan çekilmesine neden olarak rekabetçilik ve gelir dağılımı adaleti üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ifade etmektedir⁸³.

Rose-Ackerman (1997:45-46), yönetim kalitesinin düşük olduğu ülkelerde kötüleşen ekonomik koşulların yolsuzluğu hızlandırdığını, yaygın yolsuzluğun kalkınmayı geciktirdiğini ve kalkınmadan elde edilen faydaların da eşit olmadan dağıtıldığı tespitini yapmaktadır. Dolayısıyla yönetim kalitesi düşüklüğü bir yolsuzluk nedeni olup; kalkınmanın gecikmesi ve kalkınmadan elde edilen faydaların dengesiz dağılımı gelir dağılımı adaletsizliğinin ortaya çıkması da yolsuzluğun sonucudur.

Ekonometrik çalışmalarda da bu konu sıkça işlenmiştir. Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme (1998) çalışmalarında yolsuzluğun gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk üzerinde etki gösterip göstermediğini sorgulamaktadır. Gupta vd. (1998:4), 1980-1997 dönemine ilişkin 38 ülkeden oluşan veri seti kapsamında yaptıkları analizde Gini katsayısını bağımlı değişken olarak almak suretiyle gelir dağılımı adaletsizliğinin nedenlerini analiz etmişlerdir. Yazarlar (1998:10-11), oluşturdukları denklem ile gelir dağılımı adaletsizliğini doğal kaynak zenginliği, sermaye stokunun GSYİH'ye oranı, eğitilmiş olmayan nüfusun orta öğrenim ve üzeri eğitim alan nüfusa oranı (eğitim

⁸² Bkz. s.80-81

⁸³ Yazarın da belirttiği üzere Endonezya'da rüşvet ödemelerinin şirketlerin operasyonel giderleri içindeki payının %20 seviyelerine kadar çıktığı hesaplanmaktadır.

eşitsizliği göstergesi olarak kullanılmıştır), orta öğrenim ve üzeri eğitim alanların eğitim aldıkları yıl sayısı, başlangıç yılı Gini katsayısı (başlangıç yılında servetin nüfus içinde dağılımını göstermek için kullanılmıştır) ve yolsuzluk değişkenleri ile açıklamışlardır.

Kurulan alternatif modellerin tamamında yolsuzluğun gelir dağılımı adaletsizliği üzerine istatistiki olarak anlamlı ve olumsuz bir etkisi olduğu görülmektedir (Gupta vd., 1998:13-17). TI yolsuzluk endeksindeki bir standart sapma kötüleşmenin, çalışmada kullanılan uyarlanmış Gini katsayısını 4.4. puan yükselttiği saptanmıştır. Orta öğrenimde geçen yıl süresinde bir yıllık azalma ise gelir dağılımı adaletsizliğini 1,85 puan artırmaktadır. Bu kapsamda, yolsuzluk endeksindeki bir standart sapma artışın, eğitimde geçen sürenin 2,3 yıl azalması ile aynı etkiyi göstereceği tespit edilmiştir.

Gelir dağılımı adaletsizliği üzerinde anlamlı etki gösteren diğer değişkenler kişi başına GSYİH, başlangıç yılı servet dağılımı, sermaye stoku / GSYİH, doğal kaynak zenginliği ve eğitim eşitsizliğidir. Gelir ve sermaye stoku artışı Gini katsayısını azaltmakta, diğer değişkenlerdeki artış ise ters yönlü etki göstermektedir (Gupta vd., 1998:13).

Bir sonraki adımda, yolsuzluğun yoksulluğa neden olup olmadığını ve devletin sosyal harcamalar ile gelir dağılımı adaletsizliği üzerinde azaltıcı etki gösterip göstermediğini anlamak için en düşük gelirli % 20'lik kesimin gelir düzeyi artışının bağımlı değişken olduğu bir model oluşturulmuş; bu değişken, doğal kaynak zenginliği, en düşük gelirli % 20'lik nüfusun başlangıç geliri, orta öğrenim ve üzeri eğitim alanların okulda geçirdiği yıl sayısı, eğitim eşitsizliği, başlangıç yılı Gini katsayısı (servet dağılımını temsilen), yolsuzluk ve sosyal harcamalar değişkenleri ile açıklanmıştır (Gupta vd., 1998:20-21).

Buna göre doğal kaynak zenginliği, eğitim eşitsizliği, başlangıç yılı Gini katsayısı, en düşük gelirli kesimin başlangıç geliri ve yolsuzluk değişkenleri ile bu kesimin gelir artışı arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Sosyal harcamalar, eğitim yılı ile bu kesimin gelir artışı arasında ise aynı yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yolsuzluktaki bir standart sapma artış, en düşük gelir grubunda gelirin % 1,6 azalmasına neden olmaktadır (Gupta vd., 1998:20-21).

Yolsuzluğun sosyal harcama üzerindeki etkisini analiz etmek için ise, IMF Devlet Mali Harcamalar istatistiklerinden elde edilen sosyal güvenlik harcamaları, eğitim ve sağlık harcamaları, sosyal harcamalar değişkenlerinin bağımlı değişken; yolsuzluk ve kişi başına GSYİH değişkenleri açıklayıcı değişken olmak üzere denklemler oluşturulmuştur. Tüm denklemler çerçevesinde yolsuzluğun sosyal harcamalar üzerinde azaltıcı etkisi olduğu saptanmıştır (Gupta vd., 1998:26-27).

Çalışmada, yolsuzluğun vergi sisteminin artan oranlılığı üzerinde etki göstermek suretiyle gelir dağılımı adaletsizliğini artırmış olabileceği sorusuna da yanıt aranmıştır. Bu kapsamda Gini katsayısının net veya brüt gelirden hesaplandığını gösteren bir kukla değişkeni oluşturularak bu değişken ile yolsuzluğun etkileşim değişkeni hesaplanmış ve bu değişkenin gelir dağılımı adaletsizliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Hesaplanan bu yeni değişken de gelir dağılımı adaletsizliği üzerinde anlamlı etki göstermektedir. Bunun anlamı, yolsuzluğun gelir dağılımı adaletsizliği üzerindeki etkisinin gelirin vergiden önce veya vergiden sonra hesaplanmasına göre değişiklik gösterebileceğidir. Bu sonuç yolsuzluğun vergi sisteminin artan oranlılığına zarar vermek suretiyle gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı şeklinde yorumlanmıştır (Gupta vd., 1998:29).

3. Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonominin Hacmi

Yolsuzluk ve kayıtdışı ekonominin hacmi konusu ise Johnson, Kaufmann ve Zoido-Lobaton'un (1998) çalışmalarına konu olmuştur. Yazarlar 1990'lı yıllarda 32 ila 49 ülke arası değişen veriseti bağlamında yaptıkları çalışmalarında yolsuzluğun kayıtlı ekonominin işleyişine olumsuz etki ettiğini ve yolsuzluk ve kayıt dışı ekonominin birlikte kamu gelirleri üzerinde azaltıcı etkisi olduğunu analiz etmişlerdir. Sunulan ekonometrik denklem çerçevesinde yolsuzluk endeksindeki 1 puan kötüleşme kayıtdışı ekonominin hacmini %1,7 artırmaktadır. GSYİH değişkeni kontrol edildiğinde dahi %10 anlamlılık seviyesinde bu anlamlı ilişki sabittir (Johnson vd.,1998:4).

Yazarların Freidman ile birlikte 2000 yılında güncelledikleri çalışmalarında ise bu sefer 1990'lı yıllar için 42 ülkeden oluşan örneklem grubunda çerçevesinde kayıtdışı ekonomik faaliyetin belirleyicilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Freidman vd. (2000:459-493), çalışmalarında kayıtdışı faaliyeti; vergi oranları, aşırı düzenleme, yasal

çevre ve yolsuzluk göstergeleri ile açıklanmıştır. Bu çerçevede, vergi oranlarındaki artış ile düşük kayıtdışı faaliyet arasında bir korelasyon elde edilmiştir. Bu sonuç literatürde yüksek vergilerin kayıtdışına neden olması yönünde teorik çalışmalarda genel olarak benimsenen yaklaşım ile uyumlu değildir. Örneğin Schneider ve Ernste (2000:82), çalışmalarında vergi oranlarının ve sosyal güvenlik primlerinin yüksek olmasının bir ülkede kayıtdışılığın en önemli nedenleri arasında olduğunu savunmaktadır. Yazarlar bu sonucu daha yüksek gelirli ülkelerin daha yüksek vergi oranlarına ve düşük kayıtdışı ekonomi hacmine sahip olması ile açıklamışlardır (Freidman vd., 2000:475).

Çalışmada ayrıca Heritage Vakfı düzenleme endeksi çerçevesinde devletin ekonomiye düzenleme cinsinden müdahalesinin artması ile kayıtdışılık arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yasal çevre değişkeni olarak vatandaşların adalete ayrımcı olmayan erişimini simgeleyen Fraser Enstitüsü endeksi kullanılmış ve zayıflayan yasal çevrenin kayıtdışı ekonomi üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmiştir (Freidman vd., 2000:476).

Freidman vd (2000:477), yolsuzluk seviyesinin kayıtdışı faaliyet üzerindeki etkisini göstermek adına PRS Grubu ICRG endeksini kullanmışlardır. Elde edilen sonuç, endeks değerindeki 1 puan artışın kayıtdışı ekonomiyi % 9.7 azalttığıdır. Yolsuzluk, kamu gelirleri üzerinde de azaltıcı etkiye sahiptir. Endeks değerindeki 1 birim kötüleşme, toplam kamu gelirlerini % 1,8 oranında azaltmaktadır (Freidman vd., 2000:479).

Bu çalışmada elde edilen sonuç, kayıtdışı ekonominin yüksek vergi oranları ile değil, hukukun üstünlüğü, düzenleme kalitesi ve yolsuzluğu temsil eden değişkenler ile açıklanacak bir konu olduğudur. Bürokratların aşırı düzenleme uygulamaları kayıtdışı ekonomik faaliyet için ciddi bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bu sonuç, yolsuzluğun nedenlerine ilişkin önceki bölümde incelediğimiz üzere, kamu harcamalarının değil ancak düzenleme kalitesizliğinin bir yolsuzluk nedeni olduğuna ilişkin Hopkin ve Pose (2007), Goel ve Billger (2009), Goel ve Nelson (2010) çalışmaları ile de tutarlıdır⁸⁴. Çalışmada düşük vergiler ve yüksek yolsuzluk ilişkisi üzerine Rusya örneği verilmiştir (Freidman vd., 2000:481).

⁸⁴ Bkz s.60 ve s.62

Dobson ve Ramlogan-Dobson (2010:102-104) ise, yolsuzluk ile gelir dağılımı adaletsizliği ilişkisini 1984-2003 dönemi için 19 Latin Amerika ülkesinden oluşan bir örneklem grubu çerçevesinde incelemişlerdir. Yazarlar, Latin Amerika'nın kayıtdışı ekonomik sektörün büyüklüğü ve yolsuzluk ilişkisi açısından incelenmesi gereken bir örneklem grubu olduğunu, bu ülkelerde işgücü piyasasının % 25 ila % 35'i kayıtdışı çalıştığını belirterek; çalışmalarında Gini katsayısını bağımlı değişken olarak almış ve bu değişkeni okullaşma oranı, para finansal derinliği ölçmek üzere kullanılan M2 / GSYİH değişkeni, ticari açıklık, toprak dağılımı adaletsizliği, özelleştirme ve yolsuzluk değişkenleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Denklem sonucunda, bu sayılan değişkenlerden sadece okullaşma oranındaki iyileşme Gini katsayısı üzerinde azaltıcı etki göstermiş, diğer değişkenlerdeki artışın ise katsayıyı yükselttiği belirlenmiştir⁸⁵.

İkinci aşamada ise aynı açıklayıcı değişkenler kullanılmak suretiyle, ülkeler bazında en düşük gelir grubuna sahip nüfusun toplam nüfusa oranı değişkeninin bağımlı değişkeni olduğu yeni bir model oluşturulmuştur. Birinci model çerçevesinde yolsuzluk da dâhil gelir dağılımı adaletsizliğini yükselten faktörlerin en düşük gelire sahip nüfusun toplam nüfusa oranını yükselttiği görülmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk ve dağılımı adaletsizliği arasında bir değiş – tokuş vardır (Dobson ve Ramlogan-Dobson, 2010:103-104).

Yazarların ulaştığı bir başka sonuç da kurumsal reformların geniş bir kayıtdışı sektöre sahip ülkelerde eşitsizliği artırdığıdır. İlk bakışta şaşırtıcı gelen bu sonuç yazara göre bu sektörlerde düşük operasyon maliyeti ile çalışan firmaların yeni düzenlemelere uyum maliyetinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı çalışan sektör daha düşük gelirli kesim olduğu için, kayıtdışılık ile mücadele sonucunda yolsuzluğun azalması ile gelir dağılımı kötüleşebilmektedir (Dobson ve Ramlogan-Dobson, 2010:104).

⁸⁵ Çalışmada açıklayıcı değişken olarak ise reel kişi başı GSYİH, reel kişi başı GSYİH kare, ilk ve orta öğrenim kayıt oranları, tarımın GSYİH içindeki payı, geniş para tanımı M2'nin GSYİH'ye oranı, özel sektörün kredi kullanımı, toprak alanlarının dağılımı, ticari açıklık, doğrudan yabancı sermaye, enflasyon, doğal kaynaklarda yoğunlaşma, özelleştirme ve etkileşim değişkenleri kullanılmıştır.

4. Yolsuzluğun Tasarruf, Sermaye Birikimi ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Yolsuzluğun ülkede tasarruf saikini ve sermaye birikimini zayıflatan bir unsur olması Swaleheen (2008:1285-1301) tarafından çalışılmıştır. Swaleheen (2008:1292), 53 ila 100 ülkeye ilişkin 10 yıllık veri tabanı çerçevesinde yaptığı analizde, gayrisafi milli tasarruf oranı değişkenini açıklamak üzere reel kişi başına GSYİH, büyüme oranı, reel faiz oranı, M2 / GSYİH, ticaret yoğunluğu, şehirleşme oranı, 14 yaş ve altının ve 65 yaş ve üstünün toplam nüfusa oranı, dış ticaret ticaret haddi, yurtiçi kredi / GSYİH, enflasyon oranı bağımlı değişkenin gecikmeli halini kullanarak dinamik bir model oluşturmuştur.

Denklem sonucuna göre ülkede tasarrufu pozitif etkileyen değişkenler gelir, büyüme, genç nüfus, şehirleşme oranı ve enflasyon ile bağımlı değişkenin gecikmeli terimi iken, negatif etkileyen değişkenler yolsuzluk, büyüme oranı, faiz oranı, finansal derinlik ve yaşlı nüfus değişkenleri olmuştur. Yolsuzluktaki bir standart sapma iyileşme, gayrisafi milli tasarruf düzeyini % 6,1 artırmaktadır⁸⁶.

Swaleheen'e (2008:1291) göre büyüme oranı ile tasarruf arasındaki ilişki literatürde belirsizdir. Enflasyon ile birlikte tasarrufta artış görülmesi literatürde beklenen bir husustur. Çalışmada finansal derinlik değişkeninin tasarruf üzerinde olumsuz etki göstermesine neden olarak, finansman ihtiyacını karşılayacak piyasanın gelişmesi ile tasarruf saikinin zayıflaması gösterilmiştir.

Yolsuzluğun tasarruf ve sermaye birikimi üzerinde olumsuz etki göstermesinin dolaylı bir sonucu da yatırımları azaltmasıdır. Hatırlanacağı üzere, Tanzi ve Davoodi (1997:12-14), yolsuzluğun kamu yatırımları üzerinde artırıcı etkisi olsa da, seçmen tarafından görünmeyen bakım ve onarım harcamaları üzerinde azaltıcı etki yaratması nedeniyle yatırım kalitesini azaltacağını saptamıştır⁸⁷. Bununla birlikte yolsuzluğun yatırımlar üzerindeki etkisi sadece kamu yatırımları ile sınırlı değildir. Bu kapsamda Mauro

⁸⁶ Swaleheen (2008:2196), "gayrisafi yurtiçi tasarruf haddi" değişkenini bağımlı değişken olarak kullanıp, aynı açıklayıcı değişkenler ile analizini tekrarladığında, yolsuzluk ve tasarruf arasındaki ilişki kaybolmuştur. Yazar, buna neden olarak, gayrisafi milli tasarruf teriminden farklı olarak yurtiçi tasarruf teriminin sermaye çıkışlarını kapsamamasını göstermiştir. Yolsuzluk gelirin yurt dışına transfer edilmesi hâlinde, gayri safi yurtiçi tasarruf değişkeni ile bu etki tespit edilememektedir.

⁸⁷ Bkz. s.88-89

(1995:681-712), 67 ülkeye ve 1980 – 1985 dönemine ilişkin yapmış olduğu analizde, yolsuzluğun toplam yatırımlar üzerinde olumsuz etki göstermek suretiyle GSYİH üzerinde azaltıcı etki gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Mauro (1995:695), öncelikle toplam yatırımın GSYİH'ye oranını bağımlı değişken olarak alarak, bu değişkeni bir sabit terim ve Business International (BI) tarafından yayımlanan yolsuzluk endeksi ile açıklamaya çalışmıştır. Buna göre yolsuzluk artışı GSYİH'ye oranla yatırımları azaltmaktadır. Yolsuzluk endeksinde 1 standart sapma artış (yüksek değer düşük yolsuzluk olmak üzere), yatırımlarının GSYİH'ye oranı rasyosunda % 2,9 iyileşme sağlamaktadır.

Mauro (1995:697), sonraki aşamada modeli yolsuzluk yerine yine BI tarafından yayımlanan bürokratik ve kurumsal etkinlik göstergelerini sırasıyla kullanmak suretiyle yeniden tahmin etmiştir. Bürokratik etkinlik endeksinde görülen 1 standart sapmalık iyileşme, GSYİH'ye oran olarak yatırımları % 4,75 iyileştirmektedir.

Mauro (1995:698-704), sonraki aşamada yatırımlar üzerinde belirleyici etkisi olan diğer açıklayıcı değişkenleri de modele eklenmiştir. Bu yeni modelde de bürokratik etkinlik, siyasi istikrar ve eğitim değişkeninin yatırım / GSYİH değişkeni üzerinde olumlu; yolsuzluk ve enflasyon değişkeninin ise olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç beklenti dâhilindedir. Bir sonraki adım olarak ise kişi başına GSYİH artışı değişkeni bağımlı değişken olarak belirlenerek yeni bir denklem tahmin edilmiştir. Bu model çerçevesinde büyüme oranına olumlu etkisi olan değişkenler eğitim, siyasi istikrar, bürokratik etkinlik, düşük yolsuzluk, düşük nüfus artışı olarak tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar yolsuzluk ile büyüme arasında olduğu üzere, yolsuzluk ve yatırımlar arasında da ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bürokratik etkinlik, siyasi istikrar kadar büyüme ve yatırımlar üzerinde olumlu etki göstermektedir. Çalışmada Bangladeş'de bürokrasinin etkinliğinin Uruguay seviyesine çıkması halinde yatırım oranının GSYİH'ye oranının % 5 iyileşeceği hesaplanmıştır (Mauro, 1995:705).

Campos, Lien ve Pradhan (1999:1059-1067) ise, 1997 yılında Dünya Bankası tarafından yapılan bir anketin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada, yolsuzluğun

yatırımlar üzerindeki azaltıcı etkisini bir "öngörülebilirlik" sorunu olarak değerlendirmişlerdir. 1997 Dünya Kalkınma Raporu çalışmaları çerçevesinde hazırlanan ankette, 69 ülkeden yaklaşık 3.700 firmanın yöneticilerine yatırım kararı alırken (i) ülkedeki kanun ve politika uygulamalarının tahmin edilebilirliği, (ii) siyasi istikrarsızlık ve mülkiyetin güvenliği, (iii) hükümet - iş âlemi ilişkisi, (iv) kırtasiyecilik, (v) kamu hizmetinde etkinlik hususuna ne kadar önem verdiklerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Çalışmada anket verileri kullanılarak "yolsuzluğun tahmin edilebilirliği" ve "yolsuzluğun büyüklüğü" açıklayıcı değişkenleri oluşturulmuş ve bu değişkenler ile birlikte ve kontrol değişkeni olarak kullanılan kişi başına GSYİH ve orta öğrenime kayıt oranı değişkenleri ile "brüt yatırımlar / GSYİH" ve "özel yatırımlar / GSYİH" bağımlı değişkenleri açıklanmaya çalışılmıştır (Campos vd., 1999:1063).

Denklem sonuçları çerçevesinde yolsuzluğun tahmin edilebilirliği değişkeni iki modelde de yatırımlar üzerinde olumlu yönde; yolsuzluğun büyüklüğü değişkeni ise yatırımlar üzerinde olumsuz yönde etki göstermiştir. Bu sonuç yolsuzluğun yatırımlar üzerinde her durumda azaltıcı etkisi olduğunu, ancak tahmin edilebilir olduğu zaman bu etkinin azaldığı şeklinde yorumlanmıştır (Campos vd., 1999:1064-1065).

5. Yolsuzluğun Ticaret Hacmi ve Ticari Korumacılık – Rekabetçilik Üzerindeki Etkisi

Çalışmamızda yolsuzluğun nedenlerini incelerken düşük ticari açıklık ve rekabetçiliğin rant kollama davranışı çerçevesinde yolsuzluğa zemin hazırladığından bahsetmiş ve bu konuda literatürde yer alan Krueger (1974), Ades ve Di Tella (1999), Leita ve Weidman (1999), Treisman (2000), Wei (2000), Fisman ve Gatti (2000), Knack ve Azfar (2001), Brunetti ve Weder (2003) çalışmalarına değinmişik⁸⁸. Bununla birlikte, yolsuzluğun ticaret hacmi, ticari korumacılık üzerindeki etkisi de çeşitli çalışmalara konu olmuştur.

Hines (1995) çalışmasında, ABD’de 1976 ve 1977 yıllarında kabul edilen ve yabancı ülkelerde girişilen ticari faaliyetlerde rüşvet ödenmesine hapis cezasına varan

⁸⁸ Bkz. s.76-79

yaptırımlar getiren yasal düzenlemenin yürürlüğe girmesinin ardından ABD'nin daha yolsuz ülkelere olan uçak ihracatının azaldığını ortaya koymuştur.

Çalışmada öncelikle ABD'nin 1981 - 1982 döneminde uçak ihracatındaki gelişmeler irdelenmiştir. Buna göre 1981-1982 ile 1976-1977 dönemi arasında ABD'nin BI endeksi çerçevesinde en yolsuz ülkelere uçak satışları % 21,2 azalmıştır⁸⁹. Aynı dönemde yolsuz olmayan ülkelere olan satışlar ise % 6 azalma göstermiştir (Hines, 1995:16-17).

İkinci aşamada ABD'nin 1981-1982 yılları arasında Dünya uçak ithalatındaki payının 1976 -1977 dönemindeki payından farkı hesaplanarak, bu farkın bağımlı değişken olduğu bir denklem oluşturulmuştur (Hines, 1995:18). Oluşturulan denklemde, ABD'nin 1977 yılı GSYİH seviyesi, Dünya toplam ithalatında ABD'nin payındaki artış ve yolsuzluk açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda, 1977 sonrasında yolsuzluk seviyesinde bir birim artışın ABD'nin 1977 öncesine göre uçak ihracatını % 4 seviyesinde azalttığı saptanmıştır (Hines, 1995:18). Çalışmadan elde edilen sonuç etkin yaptırımların varlığı halinde yolsuzluğun ticaret hacmini azalttığıdır.

Yolsuzluğun ticari korumacılık üzerindeki etkisi ise Lee ve Azfar'ın çalışmalarına (2003) da konu olmuştur. Lee ve Azfar (2003:1-28), 1992 – 1998 dönemine ilişkin 41 ülkeyi inceledikleri çalışmalarında yolsuzluğun ticarete korumacılığın kaldırılması reformlarını geciktirici etkisi üzerinde durmuşlardır. Çalışmada ticari korumacılığı temsilen, ortalama tarife oranları bağımlı değişken olarak alınmış ve açıklayıcı değişken olarak yolsuzluk, büyüme, başlangıç yılı GSYİH, başlangıç yılı tarife oranı ve kontrol değişkenleri kullanılarak bir regresyon modeli oluşturulmuştur.

Lee ve Azfar (2003:5-8), öncelikle ticari korumacılık ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi ICRG ve TI yolsuzluk endeksleri ile analiz etmişler ve bu değişkenlerin arasındaki ilişkiyi görmek için tek açıklayıcı değişkeni yolsuzluk olan modeller oluşturmuşlardır. Bu modeller çerçevesinde, her iki endeks değeri ile ticari korumacılık arasında güçlü ve aynı yönde bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Nihai regresyon denkleminde ise diğer kontrol değişkenleri de eklendiğinde ICRG yolsuzluk endeksindeki 1 standart sapma

⁸⁹ Çalışmada, Business International yolsuzluk endeksi çerçevesinde 0-7 puan alan ülkeler "yolsuz", diğer ülkeler "yolsuz olmayan" ülkeler olarak değerlendirilmiştir.

oranındaki kötüleşmenin tarife oranlarında ortalama 1,9 puan artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. TI yolsuzluk endeksi kullanılan modelde ise yolsuzluktaki 1 standart sapma artışın tarife oranlarını 1,89 puan artırdığı tespit edilmiştir. Ortalama tarife oranları değişkeninin standart sapmasının 1,21 olduğu modelde bu sonuç, yolsuzluğun ticari korumacılık üzerinde artırıcı yönde büyük etkisi olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Lee ve Azfar, 2003:9-10).

Dolayısıyla ithalatın GSYİH'ye oranı değişkeni ile gösterilen ticari açıklığın yolsuzluğu azaltan bir neden olduğunu gösteren ve yolsuzluğun nedenleri başlığı altında incelediğimiz çalışmalara⁹⁰ ek olarak Lee ve Azfar (2003), yolsuzluğun tarife oranlarının yüksek kalmasına neden olduğunu ve korumacılığı artırdığını analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan diğer açıklayıcı değişkenler arasından ticari korumacılık üzerinde artırıcı etkisi olanlar başlangıç yılı tarife oranı ve kişi başına GSYİH olarak saptanmıştır. Bu sonuç, düşük gelirli ülkelerin tarife oranlarını daha hızlı aşağı çektiğini göstermektedir (Lee ve Azfar, 2003:10).

Yolsuzluğun ticari korumacılık üzerine etkisi ayrıca Bandyopadhyay ve Roy (2007) tarafından da incelenmiştir. Yazarlar (2007:8-9), 1982-1997 döneminde 88 ülkeye ilişkin veri seti bağlamında yapmış oldukları analizlerinde ticari korumacılığı gümrük vergileri, ihracat ve ithalat üzerinden alınan vergiler ve ticaretin GSYİH'ye oranı değişkenleri çerçevesinde farklı bağımlı değişkenler oluşturmak suretiyle analiz etmişlerdir. Çalışmada açıklayıcı değişken olarak yolsuzluk, reel GSYİH, kamu harcamaları, cari işlemler açığı ve nüfus değişkenleri kullanılmıştır.

Çalışmada kurulan tüm modellerde yolsuzluk alternatif ticari korumacılık değişkenleri üzerinde ters yönde ve anlamlı etkiye sahip çıkmıştır. Böylece yolsuzluğun ticari korumacılık üzerinde olumsuz etkisi delillendirilmiştir. Bağımlı değişken olarak gümrük vergilerinin kullanıldığı denkleme düşük gelirli ülke kukla değişkeni eklendiğinde, bu değişken ile gümrük vergileri arasında aynı yönde ve güçlü bir ilişki tespit edilirken, yolsuzluğun gümrük vergileri üzerindeki etkisi anlamlılığını kaybetmiştir. Bu sonuç düşük gelirli ülkelerde zaten yüksek bir korumacılığın mevcut

⁹⁰ Bkz. s.79

olduğu ve yolsuzluğun korumacılık üzerindeki etkisinin düşük gelirli ülke değişkeni ile açıklandığı şeklinde yorumlanmıştır. Ticaret vergileri ve ticaret hacmi / GSYİH değişkeninin bağımlı değişken olduğu modellerde de düşük gelirli ülke değişkeni eklendiğinde yolsuzluk değişkenleri katsayısı değerinin küçüldüğü ve anlamlılığının azaldığı gözlenmiştir (Bandyopadhyay ve Roy, 2007:9).

Çalışmada Bandyopadhyay ve Roy (2007:19-21), OECD ülkelerinin diğer gelişmekte olan ülkelere göre ithalat tarifelerinin daha düşük olduğu, uluslararası ticaret üzerindeki vergilerin ülkelerin GSYİH değişkeni ile ters yönde korelasyonlu olduğu, ticaretin GSYİH değişkenine oranı rasyosunun, yolsuzluk ve sözleşmelerin uygulanması değişkenleri çerçevesinde kurumsal kalite ile ters yönde ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Kurulan alternatif denklemlerde yolsuzluk ile ticaret vergileri arasında aynı yönde, yolsuzluk ile ticaretin GSYİH'ye oranı değişkeni arasında ters yönde güçlü bir ilişki tespit edilmiş, yolsuzluk endeksindeki 1 standart sapma kötüleşmenin ticaretin GSYİH'ye oranını 0,23 puan azalttığı saptanmıştır. (Bandyopadhyay ve Roy, 2007:10)

Diğer açıklayıcı değişkenlerden, cari işlemler dengesi, kamu harcamaları ve nüfus ile korumacılık arasında yine aynı yönde ilişki tespit edilmiştir. Cari işlemler dengesini iyileştirmek için gümrük vergilerinin artırılması bir ticaret politikası aracıdır. Aynı şekilde korumacı bir politikanın nüfus artışı karşısında ithalat talebini kısmak için gümrük vergilerini artırması da beklenti dâhilindedir. Kamu harcamalarının korumacılık üzerindeki etkisi ise belirsizdir (Bandyopadhyay ve Roy, 2007:19-21).

De Jong ve Bogmans (2011:385-398) ise, Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanından elde ettikleri 1998-2002 yılları için ülkelerin karşılıklı ticaret istatistiklerini kullanarak hazırladıkları çalışmalarında, hem ihracat hem de ithalat yapan ülkedeki yolsuzluğun ticaret üzerinde olumsuz etki gösterdiğini saptamışlardır.

De Jong ve Bogmans (2011:387), ikili ticaretin bağımlı değişken olarak alındığı modele açıklayıcı değişken olarak ihracatçı ve ithalatçı ülkenin gelir seviyeleri ve yolsuzluk seviyeleri değişkenlerini eklemek suretiyle bir model oluşturmuşlardır. Bu modele ayrıca ülkelerin ortak sınıra, dile ve koloniyel bağına sahip olup olmadığını gösteren kukla değişkenleri de dâhil edilmiştir. Çeşitli hesaplama teknikleri kullanılarak

hazırlanan alternatif denklemler çerçevesinde gerek ithalatçı gerek ise ihracatçı ülkedeki yolsuzluğun ikili ticaret üzerinde olumsuz etki gösterdiği; ancak ihracatçı ülkedeki yolsuzluğun ikili ticaret hacmi üzerindeki etkisinin ithalatçı ülkedeki yolsuzluğun etkisinin 3/2'si olduğu saptanmıştır. Ülke gelir düzeyindeki artış ve ortak kültürel ve coğrafi bağlarının olması ikili ticareti artırmaktadır (De Jong, Bogmans, 2011:389-390).

Yolsuzluğun ikili ticari ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisinin ekonomik ve ticari birliğe dâhil olma kararı üzerinde de olumsuz etki göstereceği beklenti dâhilindedir. Ganuza ve Hauk'a (2004:1463) göre gümrük birliği içerisinde yer alan ülkelerin yolsuzluk seviyesi yüksek ise, bu durum yolsuzluğun yüksek olduğu ülkede faaliyet gösteren firmalar için bir rekabet avantajına dönüşebilir. Bu durum, düşük yolsuzluğa sahip ve yolsuzlukla etkin mücadele edilen ülkelerin ticaret birliklerine girme kararını olumsuz etkileyecektir. Ancak Hefeker'e (2010:344) göre ekonomik ve parasal birliğe geçiş ile ülkelerin yolsuzluk seviyesi de yakınlaşacaktır.

6. Yolsuzluğun GSYİH, Büyüme, Kalkınma ve Ekonomik İstikrar Üzerine Etkisi

Yolsuzluğun yaygın olduğu bir ekonomide üretim seviyesi ve büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin bulunması kaçınılmaz olmaktadır. Yolsuzluğun önceki başlıklarda değindiğimiz kavramlar ile ilişkisi de nihayetinde etkisini büyüme performansı üzerinde göstermektedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmaların genelinde, bu durumun teyit edilmesinin yanında yolsuzluğun büyüme ve kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerinin hangi kanallar aracılığı ile ortaya çıkarıldığı da irdelenmektedir.

Yolsuzluğun yatırımlar üzerinde olumsuz etki göstererek büyümeyi yavaşlatması hususu Mauro tarafından çalışılmıştır. Hatırlanacağı üzere Mauro (1995:681-712) çalışmasında yolsuzluğun bürokratik engelleri, siyasi istikrarsızlığı ve yargı sisteminin etkisizliğini artırarak yatırımları azalttığını ve büyüme üzerinde olumsuz etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Yolsuzluk endeksindeki 1 standart sapma iyileşme, kişi başına GSYİH büyümesi rasyosunu % 1,3 artırmaktadır (Mauro, 1995:701).

Murphy, Shleifer ve Vishny (1991:503-530) çalışmalarında, rant kollamanın beşeri sermaye stokunu azaltarak büyüme üzerinde olumsuz etki yaratacağını saptamıştır.

1970-1985 dönemine ilişkin 91 ülkeyi kapsayan veri seti bağlamında değerlendirme yapan Murphy vd. (1991:525), büyüme oranını açıklamak üzere yatırım, ilkökula kayıt olma oranı, hükümet harcamaları, 1960 yılı GSYİH, mühendislik ve hukuk mezunu sayıları ve siyasi istikrarsızlığı temsilen isyan ayaklanma değişkenlerini kullanmışlardır.

Çalışma sonucuna göre büyüme üzerinde yatırımların ve eğitim kalitesinin olumlu, hükümetin tüketim harcamalarının ve siyasi istikrarsızlığın ise olumsuz etkisi görülmektedir. Bununla birlikte, sadece 1970 yılı itibariyle 10.000 ve üzeri üniversite öğrencisi olan ülkelerde yatırımların ve mühendislik öğrencisi sayısındaki artışın büyüme üzerinde olumlu; siyasi istikrarsızlık ve hukuk öğrencisi sayılarındaki artışın ise olumsuz etkisi görüldüğü saptanmıştır (Murphy vd., 1991:526-527). Murphy vd. bu sonucu üretim yerine rant kollama davranışının hâkim olduğu ekonomilerde beşeri sermayenin verimli alanlara dağılmadığı saptaması ile açıklamıştır.

Beşeri sermayenin kalitesizleşmesi büyümeyi azaltıcı etki göstermektedir. Esasen bu tespit yolsuzluğun gelir dağılımı adaletsizliği üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar ile de paraleldir. Hatırlanacağı üzere, Rauch ve Evans (2000:57) ve Ghura (2002:382), beşeri sermayenin düşüklüğünün bürokratik etkinlik, vergi gelirleri ve dağılım adaleti üzerinde olumsuz etkileri olduğu sonucuna varmışlardır⁹¹.

Abed ve Davoodi (2000:1-47) ise, yolsuzluğun büyüme, enflasyon, kamu kesimi mali dengesi ve yatırımlar üzerine etkisi konusunda çalışma yapan yazarlar arasındadır. Yazarlar (2000:3-14), 1994-1998 döneminde Avrupa ve Asya bölgesinden 25 geçiş ülkesi hakkında yapmış oldukları çalışmada, yapısal reformlar değişkeni olarak Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasının özelleştirme, ekonomik liberalizasyon ve finansal piyasaların gelişmişliği verilerinden oluşan yapısal reform endeksini kullanmışlardır (Abed ve Davoodi, 2000:9). Çalışmada ilk olarak yolsuzluk ve yapısal reformlar ilişkisi kapsamında büyüme, enflasyon, mali denge ve doğrudan yabancı yatırım değişkenlerinin bağımlı değişken olduğu modeller oluşturulmuştur. Büyüme değişkeni; başlangıç yılı kişi başına GSYİH, yaşam beklenti süresi, kamu kesimi mali dengesi /

⁹¹ Bkz. s.75 ve s.94

GSYİH ve enflasyon değişkenlerinin yanı sıra, yolsuzluk ve yapısal reform değişkenleri kullanılarak açıklanmıştır (Abed ve Davoodi, 2000:17).

Abed ve Davoodi (2000:18-19), daha fazla büyümenin; daha uzun yaşam süresi beklentisi, daha düşük başlangıç GSYİH düzeyi, daha iyi yapısal reformlar, daha düşük bütçe açığı, daha düşük enflasyon ve daha düşük yolsuzluk veya yapısal reform kalitesi ile birlikte gerçek olacağı sonucuna varmışlardır. Yapısal reform ve yolsuzluk endeksleri birlikte kullanıldığında ise yolsuzluğun anlamlılık düzeyi kaybolmuştur. Bu sonuç, yapısal reformların büyüme üzerinde yolsuzluktan daha çok etki gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır (Abed ve Davoodi, 2000:17). Çalışmada ikinci aşamada enflasyonu açıklamak için yolsuzluk, yapısal reform, mali denge ve kur rejimi değişkenleri kullanılmıştır. Buna göre yolsuzluk artışı, mali dengesizlikler ve yapısal reformlardaki olumsuz gelişmeler enflasyonu artırıcı yönde anlamlı etki göstermektedir. Yolsuzluk ve yapısal reform endeksi bir arada kullanıldığında yine yolsuzluk değişkeninin anlamsızlaştığı görülmüştür. Enflasyon değişkeninin hızlı ve yavaş reformist ülkelerde farklılaşması üzerinde yapısal reformların etkisi %88, yolsuzluğun etkisi %5 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla enflasyon üzerinde iki değişken de etkili olurken, yapısal reformların etkisi çok daha fazladır (Abed ve Davoodi, 2000:21-24).

Kamu kesimi genel mali dengesi ve yolsuzluk ilişkisi de çalışmada incelenmiştir. Bu değişkenin GSYİH'ye oranı bağımlı değişken olarak alınarak bir denklem oluşturulmuş ve kamu açıklarının sırasıyla yolsuzluk artışı, yapısal reformların azalması, daha düşük büyüme oranı, GSYİH içinde tarımın payının yükselmesi, merkezi planlama sistemi içinde daha uzun süre kalma, geçiş dönemi başında dış borcun GSYİH'ye oranı, başlangıç yılı borç / GSYİH oranı ve esnek kur rejimi⁹² ile birlikte artış gösterdiği saptanmıştır. Yapısal reformların yavaşlaması, enflasyon artışı üzerinde en etkili değişken olarak görülmektedir (Abed ve Davoodi, 2000:26-30).

Çalışma sonucunda düşük yolsuzluk gözlenen ülkelerin hemen tamamının, idarenin saydamlık ve hesap verebilirlik prensipleri çerçevesinde işlediği, piyasa ekonomisi koşullarının benimsendiği iyi tasarlanmış bir yönetim ve yargı anlayışına sahip olan

⁹² Abed ve Davoodi (2000:21), sabit kur rejiminin para ve maliye politikaları üzerinde disiplin edici etki gösterdiğini savunmaktadır.

ülkeler olmasından yola çıkarak, geçiş ekonomilerinde yolsuzluğun büyüme ve yapısal reformlar üzerinde olumsuz etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Reform çalışmaları içinde yolsuzlukla mücadele bir politika önceliği olmalıdır (Abed ve Davoodi, 2000:39-40).

Yolsuzluğun büyüme üzerindeki etkisi konusunda çalışması olan bir diğer yazar ise Mo'dur. Mo (2001:66-79), 1960-85 döneminde 49 ülkeye ilişkin veri seti çerçevesinde yapmış olduğu analizde, yolsuzluğun büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin siyasi istikrarsızlığı artırmak suretiyle varlık gösterdiğini tespit etmiştir. Yazar (2001:72), çalışmasında öncelikle yolsuzluğun büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiş, yolsuzluk endeksindeki bir birim artışın büyüme oranı üzerinde 0,5 puan azalmaya neden olduğunu saptamıştır. Çalışmada kullanılan diğer açıklayıcı değişkenler ise siyasi haklar, nüfus artışı, 1970 yılı GSYİH değeri olmuştur.

Mo (2001:72) ikinci aşamada, özel yatırımlar / GSYİH, ortalama eğitim süresi ve siyasi istikrar gibi üç açıklayıcı değişkeni daha denkleme eklemek suretiyle, yolsuzluğun büyüme üzerinde gösterdiği etkinin hangi kanaldan gerçekleştiği hakkında yorum yapabilmeyi amaçlamıştır. Nihai modelde, eğitim süresi, özel yatırım ve siyasi istikrar değişkenlerinin tamamının büyüme etkilediği; ancak yolsuzluk değişkeninin açıklayıcılığını kaybettiği görülmüştür. Bu sonuç, eğitim, özel yatırım ve siyasi istikrar değişkenlerinin yolsuzluğun açıklayıcılığını üstlendiği şeklinde yorumlanmıştır.

Üçüncü aşamada ise, başlangıç denklemindeki açıklayıcı değişkenler kullanılarak sırasıyla özel yatırım, eğitim süresi ve siyasi istikrar değişkenlerinin bağımlı değişkeni olduğu denklemler oluşturulmuştur. Yolsuzluk, her üç denklemde de sırasıyla özel yatırımlar, eğitim süresi ve siyasi istikrar üzerinde ters yönde anlamlı sonuç vermiştir. Dolayısıyla yolsuzluğun her üç kanal aracılığı ile büyüme üzerinde azaltıcı etki yarattığı saptanmıştır. Bununla birlikte, siyasi istikrar kanalının tek başına toplam etkinin % 53'ünü karşıladığı belirtilmiştir. (Mo, 2001:76). Sonuç olarak yolsuzluk büyüme üzerindeki olumsuz etkisini öncelikle siyasi istikrarsızlık yaratarak göstermektedir.

Akçay (2006:29-46), 1991-1997 dönemine ilişkin 63 ülkeyi içeren veri seti bağlamında yaptığı analizde yolsuzluğun kalkınma üzerindeki etkisini insani gelişim endeksi çerçevesinde incelemiştir. Buna göre Akçay (2006:36), BM Kalkınma Programı (United

Nations Development Program - UNDP) tarafından hazırlanan insani gelişim endeksi⁹³ değerini bağımlı değişken olarak almak suretiyle yolsuzluk, şehirleşme, demokratikleşme ve ekonomik özgürlüklerin insani gelişim üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada, TI, ICRG ve Dünya Yönetişim Göstergeleri yolsuzluk endeksleri birbirinin yerine kullanılmış ve elde edilen sonuçların sağlaması yapılmıştır.

Bu çerçevede tüm yolsuzluk endeks değerleri insani gelişim üzerinde güçlü bir anlamlılığa sahip olup; endeks değerlerindeki 1 puan artışın insani gelişim endeksi üzerinde 0,013 ila 0,041 puan azalmaya neden olacağı saptanmıştır. Ekonomik özgürlük, şehirleşme ve demokrasi endeksleri de insani gelişim üzerinde olumlu etki sahibidir. Yolsuzluğun ihmal edildiği, mevcut açıklayıcı değişkenlerin yanında Avrupa Birliği (AB) ve Afrika bölgesel değişkenlerinin eklendiği bir başka modelde de, tüm değişkenlerin insani gelişim üzerinde etkili olduğu; AB üyeliğinin insani gelişim üzerinde iyileştirici bir unsur olmasına karşın, Afrika ve Latin Amerika bölgesinde mukim bir ülke olmanın etkilerinin olumsuz olduğu belirlenmiştir (Akçay, 2006:40-44).

Jimenez ve Jimenez (2007:903-915) ise, 22 OECD ülkesi için 1980-2000 dönemini kapsayan çalışmalarında yolsuzluğun toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini Malmquist toplam faktör verimliliği endeksini ve BI, ICRG ve TI yolsuzluk algı endekslerini kullanmak suretiyle araştırmışlardır⁹⁴. Etkinlik hesabı, sınır yaklaşımı çerçevesinde üretken faktörler olan emek ve sermaye çerçevesinde saat başına üretimi temel almaktadır. Farklı yolsuzluk algı endeksleri kullanılarak oluşturulan denklemler çerçevesinde yolsuzluk, her durumda toplam faktör verimliliğini olumsuz etkilemekte; ancak düşük seviyede yolsuzluk görülen ülkelerde, ortalamada daha hızlı büyüme oranlarına ulaşılmaktadır (Jimenez ve Jimenez, 2007:909-911). Sonuç olarak yolsuzluk, üretkenlik üzerindeki negatif etkisini teknoloji sınırı üzerinden göstermektedir. OECD ülkelerinde daha düşük yolsuzluk gözlenmesine karşın, bu ülkelerde de yolsuzluk teknolojik gelişim üzerinde etki göstererek toplam faktör verimliliği büyümesini azaltmaktadır (Jimenez ve Jimenez, 2007:913-914).

⁹³ İnsani Gelişim Endeksi UNDP tarafından yıllık olarak yayımlanmakta ve 0 ila 100 arası değer almaktadır.

⁹⁴ Endeks, ortak teknolojiye göre her bir veri noktasının farklarının (uzaklıklarının) oranlarını hesaplayarak, farklı zamana ait iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçmekte olup, İsveçli Profesör Sten Malmquist'in adı ile anılmaktadır (Kök:2010:52).

Evrensel (2009:1-14) ise, 121 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye ilişkin 1990-2000 dönemini kapsayan çalışmada yolsuzluk ile büyüme ve büyüme değişkenliği (volatilité) arasında bir değiş tokuş olduğu ve yönetim kalitesi arttıkça büyüme üzerindeki dalgalanmaların azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Ampirik sonuçlar çerçevesinde iyi yönetişimin göstergeleri olan yolsuzluk kontrolü (yüksek değer düşük seviye yolsuzluğu göstermektedir) ve hükümet etkinliği değişkenlerinin büyüme oranı üzerinde ters yönde etki gösterdiği saptanmıştır. Kamu harcamaları da büyüme oranı üzerinde negatif etki göstermektedir. Çalışmadan yönetim göstergelerinin çıkarılıp yerine gelişmiş ülkeler kukla değişkeni eklendiğinde de bu sonuç elde edilmektedir.

Dolayısıyla hükümet etkinliği ve yolsuzluk kontrolü ile büyüme oranları arasındaki negatif ilişki ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlanmıştır. Çalışmada enflasyon hiçbir modelde büyüme üzerinde anlamlı etki göstermezken, finansal gelişmişlik göstergesi olarak kullanılan mevduat hesapları / GSYİH oranı ile büyüme arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır. Siyasi rekabetçilik ise büyüme üzerinde marjinal derecede pozitif etki göstermektedir. Ticari açıklığın büyüme üzerinde artırıcı, doğal kaynak zenginliğinin ise azaltıcı yönde etkisi saptanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, yolsuzluk ve doğal kaynak zenginliği ile ticari açıklık konusunda literatürde yer alan Leite ve Weidman (1999), Treisman'ın (2000) çalışmaları ile paraleldir⁹⁵ (Evrensel, 2009:8).

Çalışmada ikinci aşamada büyüme oranlarının standart sapması kullanılarak büyüme volatilitesi değişkeni elde edilmiş ve bu değişken aynı açıklayıcı değişkenler çerçevesinde açıklanmıştır. Buna göre iyi yönetim göstergeleri olarak değerlendirilen yolsuzluk kontrolü, hükümet etkinliği, mülkiyet hakları değişkenlerinin ve enflasyondaki azalmanın büyüme volatilitelerini düşürdüğü tespit edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarındaki artış da büyüme volatilitelerini azaltmaktadır. Siyasi rekabet artışı ise gelişmekte olan ülkelerde volatilitayı artırır (Evrensel, 2009:11-12).

Sonuç olarak büyüme ve büyüme volatilitesi arasında yolsuzluğun ve iyi yönetim göstergelerinin bu değişkenler üzerindeki etkisine bağlı olarak bir değiş tokuş olduğu gözlenmektedir. Hükümet etkinliği, yolsuzluk kontrolü büyüme oranlarını azaltırken,

⁹⁵ Bkz.s.79- 84

büyüme volatilitisini azaltmaktadır. Bu sonuç yönetim kalitesi yüksek olan ülkelerin gelişmiş ve yüksek gelirli ülkeler olması ile açıklanabilir (Evrensel, 2009:13).

Buraya kadar özetlenen çalışmaların yanında, yolsuzluk literatüründe yolsuzluğun büyüme üzerinde tek başına güçlü bir etkisi olmadığını ya da ülkenin sosyal ve kültürel yapısına ve devlet müdahaleciliğinin türüne göre belli durumlarda yolsuzluğun ekonomik gelişme ve büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olacağını savunan çalışmalara da rastlanmaktadır. Bunun yanında birinci bölümden hatırladığımız ve Frye ve Shleifer'in (1997:355) yolsuzluk sınıflandırmasına konu olan "yardım eden el" türü devlet müdahalesinin nedeni olduğu yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olacağını savunan çalışmalar da olmuştur⁹⁶.

Leff (1964:8-14), sınırlayıcı özel tekellerin ve kamu müdahalesinin fazla olduğu ülkelerde yolsuzluğun kaynak tahsisatını etkinleştirdiğini ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere, aşırı bürokratik kontrol ve düzenlemeler girişimciler için ciddi belirsizlik yaratmaktadır. Leff'e göre rüşvet formundaki yolsuzluk girişimcilerin başka ülkelerde iş yapmaları için önemli bir fırsat olup, bu ülkelerdeki kalkınma sürecine de katkı sağlar. Bu bağlamda Leff'e göre yolsuzluk en etkin firmaların bir lisans ya da izin belgesi için en fazla rüşveti ödeyecekleri açık artırma mekanizması gibidir.

Huntington'a (1968:59-71) göre, sosyal ve ekonomik modernizasyon ile yolsuzluk eşgüdümlü olarak ilerlemektedir. Yolsuzluk siyasi bir eylemin ekonomik zenginlik ile değiş tokuşunu içerir. Modern ve geleneksel değerlerin çatışması altında, yeni grupların siyasi arenada etkin olma çabalarının ürünüdür. Bürokrasiyi zayıflatırken, siyasi partileri güçlendirir. Yabancıların ekonomideki hâkimiyetinin artması da yolsuzluğa katkı sağlar; zira yabancılar diğer ülkelerin normlarını ihlal etmekten daha az çekinir. Huntington (1968:386), ayrıca ekonomik büyüme açısından katı, aşırı merkezleşmiş ve dürüst olmayan bir bürokrasiden daha kötü olanın; katı, aşırı merkezleşmiş ve dürüst bir bürokrasi olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk, "katı bir idarenin gıcırdayan tekerlekleri için en çok ihtiyaç duyulan yağdır" ve literatürde bu duruma etkin yağ hipotezi de denilmektedir (Bardhan, 1997:1322).

⁹⁶ Bkz. s.16

Etkin yağ hipotezinin geçerliliği literatürde tartışmalı olsa da ekonominin yolsuzlukla birlikte – yolsuzluğa rağmen büyümesi özellikle Asya ülkelerinde sık görülen bir durum olmuştur. Bu görüşün savunucularına göre yolsuzluk, organize şekilde yapılıyor ve önceden tahmin edilebiliyor ise ekonomi üzerinde daraltıcı etki yapmayabilir. Birinci bölümden hatırladığımız üzere Klitgaard (1988:24-27), her ülkede optimal yolsuzluk düzeyinin sıfırın üzerinde olacağını, yolsuzluğun maliyeti ve yolsuzluğu bertaraf etmenin maliyeti eğrilerinin kesişim noktasındaki yolsuzluk miktarı, yolsuzluğun marjinal sosyal maliyeti bileşenine kadar yolsuzluğun ihmal edilebileceğini savunmaktadır. Bu tartışma Mendez ve Sepulveda (2006) çalışmasına konu olmuştur.

Mendez ve Sepulveda (2006:82-98), 1960-2000 dönemi için 85 ülkeyi kapsayan çalışmalarında yolsuzluk ile büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki tespit etmişlerdir. Çalışmada büyüme oranı bağımlı değişkeni, nüfus artışı, eğitim seviyesini gösteren orta okula kayıt oranı, yatırım / GSYİH oranı, kamu harcamaları, siyasi istikrarsızlık, başlangıç yılı GSYİH ve yolsuzluk açıklayıcı değişkenleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu modele göre büyüme üzerinde etkisi olan değişkenler yatırım, GSYİH ve yolsuzluk olarak tespit edilmiştir. Çalışmada sonuçların sağlamlasının yapılabilmesi için ICRG, TI ve Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) yolsuzluk endeksleri kullanılmıştır. Buna göre, tüm endeksler çerçevesinde yolsuzluk artışı büyüme oranları üzerinde yaklaşık % 2 azaltıcı etki göstermektedir. Çalışmaya sonradan eklenen kukla değişkenler çerçevesinde Latin Amerika ve Afrika ülkesi olmanın büyüme üzerinde negatif etkisi bulunmuş, İskandinav ülkesi olmanın ise anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir (Mendez ve Sepulveda, 2006:86-87).

Mendez ve Sepulveda (2006:88), sonraki aşamada örneklem grubunu Freedom House demokrasi endeksi çerçevesinde "özgür" ve "özgür olmayan" ülkeler olarak ikiye ayırmış ve aynı açıklayıcı değişkenler ve ek olarak yolsuzluğun karesi değişkeni çerçevesinde büyüme denklemini yeniden tahmin etmişlerdir. Buna göre, tüm yolsuzluk endeksleri çerçevesinde, özgür ülkeler denkleminde yolsuzluk ve yolsuzluğun karesi değişkenlerinin büyüme üzerinde güçlü ve anlamlı etkisi olduğu; özgür olmayan ülkeler denkleminde ise özellikle yolsuzluğun karesi değişkeni ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Bu çerçevede özgür ülkeler için büyümeyi maksimize eden yolsuzluk endeksi (yüksek değer düşük yolsuzluğu gösterecek şekilde) TI endeksi

çerçevesinde 10 üzerinden 7,1 ila 8,1 arasında değişmektedir (Mendez ve Sepulveda, 2006:88). Dolayısıyla büyümeyi maksimize eden yolsuzluk sadece daha özgür ülkelerde görülmekte olup, bu yolsuzluk seviyesi de yüksek bir yolsuzluğu işaret etmemektedir.

Mikro düzeyde yolsuzluğun firma büyümesi üzerinde olumsuz etki gösterdiğine ilişkin bir çalışma ise Fisman ve Svensson (2007:63-75) tarafından yapılmıştır. Fisman ve Svensson (2007:70), sadece 1998 yılında yapılan Uganda Endüstriyel Girişimci Anketi sonuçlarından faydalanarak bu ülkede yolsuzluk ve vergilendirmenin firma kârlılığı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Fisman ve Svensson (2007:70-73), anket sonuçları neticesinde elde ettikleri firma satışlarındaki artış bağımlı değişkenini, yine anket verilerinden temin ettikleri ortalama rüşvet oranı, ortalama vergi oranı, firmanın yaşı, yabancı ortağa sahip olma, dış ticaret faaliyetinin olması, yöneticilerin siyasetçi ve bürokratlar ile geçirdikleri zaman, kamu altyapı hizmetlerinin yeterliliği değişkenleri ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede, rüşvet ve vergi ödemelerinin firma satışları - kârlılığı üzerinde olumsuz etki gösterdiği saptanmıştır. Rüşvet seviyesindeki % 1'lik bir artış, firmaların satış hasılatını % 3 oranında azaltacaktır ki bu oran verginin azaltıcı etkisinin iki ila üç katı olarak hesaplanmıştır. Firmanın yabancı ortaklı olması ve dış ticaret yapması da kârlılığını artıran etmenlerdir. (Fisman ve Svensson, 2007:72).

Yolsuzluğun enflasyon üzerinde artırıcı yönde etkisi olduğunu tespit eden Abed ve Davoodi (2000:21) ile enflasyonun ve yolsuzluğun büyüme volatilitelerini artırdığını saptayan Evrensel (2009:11) çalışmalarının yanı sıra “yolsuzluk ve enflasyon” ilişkisi, Al Marhubi (2000:199-202) tarafından aynı ismi taşıyan makalede incelenmiştir.

Al Marhubi (2000:201), 1980-1995 dönemine ilişkin 41 ülkeyi kapsam dâhiline aldığı çalışmada enflasyonun belirleyicilerini, kişi başına GSYİH, ticari açıklık ve ekonomik istikrar göstergesi olarak merkez bankası başkanlarının devir hızı değişkenlerini kullanarak analiz etmiştir. Buna göre ticari açıklık ve kişi başına GSYİH değişkenleri enflasyonu düşüren; merkez bankası başkanlarının değişim hızı, yolsuzluk ve Asya bölgesel değişkeni enflasyonu artıran etmenlerdir. Yazar (2000:199), yolsuzluğun vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma eğilimini güçlendireceğini, enflasyon vergisi olarak adlandırılan durumun kayıtdışılığı teşvik edeceğini, aynı

zamanda enflasyonun ekonomik istikrarsızlık yaratarak sermaye kaçışını hızlandıracağını ve kamu dengesinde açığa neden olacağını savunmaktadır.

Yolsuzluk ile enflasyon, kur rejimi ve vergilendirme arasındaki ilişki Hefeker (2010) tarafından da analiz edilmiştir. Yazar (2010:338-346), Mundell Fleming modelinden⁹⁷ esinlenerek geliştirdiği önermesinde ülkedeki çıkar gruplarının rant kollama davranışının vergi gelirlerini azaltmak, kamu harcamalarını artırmak suretiyle genişletici maliye politikası etkisi yaratacağını; bu sayede devletin artan finansman ihtiyacının faiz oranı, döviz kuru ve enflasyon üzerinde baskı yapacağını savunmaktadır. Yazara göre sabit kur uygulaması düşük enflasyon olan ülkelerde yolsuzlukla mücadele için tercih edilmelidir (Hefeker, 2010:344).

Çalışmanın bir diğer sonucu, parasal birliğe geçiş sürecinin üye ülkelerdeki yolsuzluk seviyesini yakınlaştıracaktır. Yazara göre, parasal birlik üyeleri döviz kurlarını geri dönülmez şekilde sabitleyeceği ve para politikası da tek merkezden yönetileceği için, üyeler ekonomi politikası aracı olarak sadece maliye politikasını kullanabileceklerdir. Dolayısıyla, para politikasına uyum amacıyla farklı kamu harcamaları ve yolsuzluk seviyesine sahip ülkelerde maliye politikası ve yolsuzluk seviyesi yakınlaşacaktır (Hefeker, 2010:344). Birliğe üye ülkelerin daha az yolsuz olması, daha yolsuz ülkenin birliğe giriş ile birlikte yolsuzlukla mücadele performansını artıracaktır⁹⁸.

Yolsuzluğun, bir makroekonomik istikrarsızlık göstergesi olan cari işlemler açığı ve işsizlik üzerindeki etkilerine yönelik literatürde doğrudan yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, yolsuzluğun ticari korumacılık üzerindeki etkisini inceleyen Bandyopadhyay ve Roy (2007), yolsuzluk, cari işlem dengesi ve korumacılık arasında aynı yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Yolsuzluk, ticari korumacılığı artırarak

⁹⁷ Mundell - Fleming modeli, modele ismini veren yazarlar tarafından 1962-1963 yıllarında geliştirilen ekonominin çıktı düzeyi, faiz oranı ve döviz kuru değişkenlerinin kısa dönem ilişkilerini gösteren ve klasik IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanması ile oluşturulan denge modelidir.

⁹⁸ Yazarın önermesinin doğruluğu hakkında bir fikir edinmek için, 1999 yılında tek para Euro'yu kabul eden ve 2002 yılından itibaren ortak para birimi tedavülde olan Avrupa Birliği'nin yüksek yolsuzluk görülen ülkeleri İtalya ve Yunanistan'ın PRS grubu tarafından yayımlanan ICRG yolsuzluk endeksi değerine baktığımızda, parasal birliğe geçiş ile birlikte yolsuzluk seviyesinde bir azalmanın olmadığı görülmektedir. Yolsuzluk kontrolü değişkeni çerçevesinde İtalya 1999 yılında 6 üzerinden 5 alırken, 2010 yılında bu not 2'ye düşmüştür. Yunanistan'da ise aynı dönemde endeks değeri 3'ten 2.5'e gerilemiştir. Ayrıca Avrupa Birliği örneğinde dahi maliye politikası uygulamalarının yakınlaştırılması henüz ulaşılmış bir seviye olmadığı için, kanaatimce yazarın önermesinin gerçek hayatta test edilmesi kolay olmayacaktır.

ticaretin / GSYİH'ye oranı üzerinde azaltıcı etki göstermekte ve cari işlem açıklarını azaltmaktadır. Ancak bu etki dolaylıdır (Bandyopadhyay ve Roy, 2007:19-21).

Yolsuzluk ve işsizlik ilişkisi çerçevesinde, işsizliğin bir yolsuzluk nedeni olduğu ise Goel ve Rich (1989:269-275) tarafından ulaşılan bir sonuç olmuştur. Bununla birlikte yolsuzluğun yatırımlar üzerinde azaltıcı etki göstermesinin ve kayıtdışı ekonomiyi genişletmesinin dolaylı bir sonucunun işsizlik artışı olacağı değerlendirilmektedir. Tanzi ve Davoodi (1997:18), yolsuzluğun bakım ve onarım harcamalarını azaltacağı, Freidman vd. (2000:459) yolsuzluğun kayıtdışı ekonomiyi genişleteceği, Mauro (1995:695), Campos vd. (1999:1064-1065) ve Mo (2001:72) yolsuzluğun yatırımları azaltmak suretiyle GSYİH'yi düşüreceği sonucuna ulaşan yazarlar arasındadır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, yolsuzluğun sonuçlarına yönelik çalışmalarda çoğunlukla tespit edilen hususlar yolsuzluk artışının kalkınma düzeyi, büyüme, enflasyon, ticari açıklık ve sermaye birikimi üzerinde olumsuz etki göstereceği ve yapısal reformları geciktireceği; bu etki paralelinde özel yatırımların da yolsuzluk ortamında azalacağı, yolsuzluğun bürokratik etkinsizlik ve siyasi istikrarsızlığa yol açarak kamu harcamalarını ve özellikle seçmen üzerinde görünür etkisi bulunan büyük ve karışık teknoloji kullanımını içeren yatırım ve transfer harcamalarını artıracacağı, bununla beraber cari harcamaların aynı ölçüde artmayacağı, yüksek yolsuzluğun varlığı halinde eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye gelişimine ilişkin politikaların ve kamu harcamalarının etkin sonuç vermeyeceği, yönetim kalitesinin zayıflayacağı, bu süreçte vergi politikaları ve idaresinin de etkinsizleşeceği ve kamu finansman dengesinin bozulacağı, özellikle borçlanma ile finansmanın artacağı, vergi gelirlerinin azalacağı ve vergi gelirleri kompozisyonunun doğrudan vergiler aleyhine değişiklik göstereceği ancak dolaylı vergilerin de yolsuzluk ortamında azalacağı, bu paralelde gelir dağılımı adaletsizliğinin ve kayıtdışı ekonominin artacağı şeklindedir.

Yolsuzluğun nedenleri başlığı altında incelediğimiz birçok faktörün aynı zamanda yolsuzluğun sonucunda artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin ekonomik ve siyasi özgürlüklerin gelişmemiş olması, hukukun üstünlüğü ve bürokratik kalitenin zayıflığı, yapısal reformların gecikmesi, düşük gelir seviyesi, beşeri ve finansal sermaye birikiminin azlığı, gelir dağılımı adaletsizliği, kayıtdışı ekonomi, ticari açıklık ve

korumacılık, şehirleşme unsurları çeşitli çalışmalar çerçevesinde yolsuzluğun bir nedeni olarak tespit edilmişken, çeşitli çalışmalarda da bu unsurların yolsuzluğun sonucu olarak artış gösterdiği saptanmaktadır. Dolayısıyla, örneklem grubu içinde yolsuzluğun analizi yapılırken, başlangıç koşullarının anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Ülkenin gelir düzeyi, sivil ve siyasi hakların gelişim seviyesi ve yolsuzluk koşulları ilerleyen dönemlerde yolsuzluğun neden ve sonuçlarının farklılaşmasına etki etmektedir. Örneğin kamu müdahaleciliğinin bir göstergesi olan ve kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı ile hesaplanan kamu kesiminin hacmi ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin başlangıç koşullarından etkilendiği değerlendirilmektedir.

Ampirik çalışmalarda ekonomik ve siyasi özgürlüklerin gelişmiş olduğu ve yüksek gelir grubuna dâhil ülkelerde kamu kesiminin genişlemesinin yolsuzluğu azaltıcı etki gösterdiğini savunan çalışmalara rastlanmakta, bu konuda sıkça İskandinav ülkeleri örnek gösterilmektedir. Bunun dışında devlet müdahaleciliği için ayrı müdahalecilik ve düzenleme endeksleri, ticari korumacılık ve devlet işletmelerinin piyasadaki yoğunluğu oranları çerçevesinde değerlendirme yapıldığında kamu müdahaleciliğinin yolsuzluğa fırsat ve motivasyon yaratan özelliği netleşmektedir.

Yolsuzluk ile büyüme, ticaret ve yatırım hacmi arasındaki ilişki de ülke koşullarına ve başlangıç yolsuzluk düzeyine göre farklılık gösterebilmektedir. Klitgaard (1991) tarafından geliştirilen optimal yolsuzluk yaklaşımını doğrulayan ampirik çalışmalar yapılmış, ayrıca özellikle Asya ülkelerinde "yardım eden el" türü yolsuzluğun iş bağlantılarını ve büyümeyi tetiklediği sonucuna ulaşan yazarlar olmuştur. Bazı çalışmalarda da yolsuzluğun öngörülebilir olması halinde yatırımları artırdığı sonucu elde edilmiştir. Bu kapsamda, özellikle yolsuzluk ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve yolsuzluk arasındaki ilişki çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Yolsuzluğun nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin ekonometrik çalışmalara sırasıyla ek 1 ve ek 2'de toplu bir şekilde yer verilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. YOLSUZLUK VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Yolsuzluğun nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere, yolsuzluğun yatırımlar üzerindeki etkisi ülke koşullarından etkilenmektedir. Özellikle "etkin yağ hipotezi"⁹⁹ çerçevesinde "yardım eden el"¹⁰⁰ türü yolsuzluğun doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY) üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunan çeşitli teorik çalışmalar yapılmıştır.

Çokuluslu firmaların organizasyon yapılarını en düşük maliyet ile üretim yapabilecekleri ülkelere kaydıracakları düşünüldüğünde, "yardım eden el" örneğinde firmaların maruz kalacakları ek rüşvet giderlerine karşın, toplamda bir maliyet avantajı elde edip etmeyecekleri ve buna göre yolsuzluğun yatırımları artırıcı etkisinin olup olmadığı tartışma konusu olmuştur.

Söz konusu tartışma çerçevesinde literatürde DYY ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin yönünü tespit etmeyi amaçlayan çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda yolsuzluğun DYY üzerinde azaltıcı etki gösterdiğini savunan çalışmalar çoğunlukta olsa da, aksi yönde sonuç veren çalışmalar da bulunmaktadır.

Bu bölümde ilk aşamada DYY türleri ve DYY üzerinde etki gösteren faktörler hakkında kısa bir değerlendirme yapıldıktan sonra, yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisini gösteren çalışmalara yer verilecektir. Çalışma sonuçları çerçevesinde yolsuzluğun doğrudan

⁹⁹ Bkz. s.17

¹⁰⁰ Bkz. s.16

yatırımlar üzerinde "yardım eden el" ya da "gasp eden el" olma durumu incelenecek ve bu sınıflandırmanın dışında bir etkinin olup olmadığı da değerlendirilecektir.

İkinci aşamada ise Türkiye'de yolsuzluğun DYY üzerinde etkisinin olup olmadığı sunulan nedensellik analizi çerçevesinde incelenecek ve çıkan sonuç doğrultusunda değerlendirmede bulunulacaktır.

1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

OECD (1996:7), IMF (1993:86) ve UNCTAD (2007:245) tarafından benimsenen tanıma göre DYY, yatırımcının, kendi mukim olduğu ekonominin dışında bulunan bir başka ülkedeki girişimde uzun dönemli olarak söz sahibi olmasına yetecek düzeyde kontrol sahibi olmasını (yabancı doğrudan yatırımcı ya da ana şirket olarak) sağlayacak yatırımlara denir. DYY ayrıca yatırımcının bu girişimin yönetiminde önemli düzeyde söz sahibi olmasını gerektirir. Dolayısıyla tahvil, hisse senedi alımını ifade eden portföy yatırımları DYY değildir. DYY bir ülkede firma satın almak, yeni firma kurmak ya da bir firmaya sermaye artırımını yolu ile ortak olmak şeklinde olabilir.

DYY, faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra finansal serbestleşme süreci ve teknolojik gelişmelerin tetiklediği küreselleşme çok uluslu şirketlerin kurulmasına ve rekabet avantajı elde etmek amacıyla şirketlerin üretim ve pazarlama faaliyetleri için farklı pazarlara açılmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda yabancı bir ülkede yatırım kararı almak çok boyutlu olarak değerlendirme yapılmasını gerektirir. Bu süreçte yatırım yapılan ülkede kâr elde etme beklentisi ön plandadır.

Kârlılık ülkenin doğal kaynak, insan kaynağı, ulaştırma - sanayi parkı altyapısı ile ilgili maliyet avantajından kaynaklanabileceği gibi üretkenlik ve hedef pazara yakınlık avantajından da kaynaklanabilir. Bazı durumlarda devlet tarafından DYY girişi için vergi, yatırım yeri, enerji desteği vb. teşvikler sağlanmaktadır.

DYY firmaların uzun vadeli stratejik hedeflerini realize etmeleri için bir araç da olabilmektedir. Bir çokuluslu şirket, araştırma geliştirme (ar-ge) faaliyetlerini

desteklemek için bir başka ülkede mukim bir şirket ile iş ortaklığı veya birleşme kararı alabilir. Burada kâr beklentisinden çok, uzun vadeli stratejiler ön planda olmaktadır.

Çok uluslu şirketlerin doğrudan yatırıma yönelik üretim faaliyetleri geriye dönük, ileriye dönük ve yatay bağımlı üretim faaliyetleri olarak üç gruba ayrılabilir (DPT, 2000, 2-3). Geriye dönük üretim faaliyeti daah çok doğal kaynak işlemeye yönelik olup, doğal kaynakların çıkarılması, işlenmesi ve satılmasını içerir. İleriye dönük üretim faaliyeti ise ana şirketin bulunduğu bölge ile sınırlı kalınmayacak şekilde yabancı ülke piyasalarında satış faaliyetlerinin düzenlenmesini kapsar. Yatay bağımlı üretim faaliyeti ise yatırım yapılan hedef ülkedeki bağlı şirkete teknoloji, know how¹⁰¹, işgücü ve sermaye desteği sunarak bu ülkedeki bağlı şirketin ana şirketin standartlarında üretim yapmasını sağlamayı amaçlar. Bu bağlamda çok uluslu şirketler üretim teknolojisini hedef ülkedeki düşük maliyetli üretim faktörleri ile birleştirip, bu ülkedeki ya da bölgedeki pazarlara açılmak isteyebilir.

Çok uluslu şirketlerin üretim faaliyetlerine paralel olarak, DYY'leri pazar arayan, kaynak arayan, stratejik varlık arayan, etkinlik arayan, teşvik arayan DYY'ler olarak bir sınıflamaya tabi tutmak Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından da benimsenen bir sınıflamadır (UNCTAD, 2006:141).

Tablo 2'de UNCTAD'ın tasnifi çerçevesinde, DYY'nin belirleyicileri ve çok uluslu şirketlerin yatırım motivasyonları çerçevesinde DYY türleri sınıflandırılmıştır (UNCTAD, 1998:91).

¹⁰¹ Know How, bir işletme tarafından, o işletmenin üretim yöntemlerinin ya da teknolojisinin, aynı dalda çalışan bir başka firmaya satılması veya kiralanmasıdır.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri (Ev Sahibi – Hedef Ülke İçin)

DYY'nin Belirleyicileri	Çok Uluslu Şirketlerin Motivasyonu Bağlamında DYY Türleri
<p>I. DYY İçin Politika Çerçevesi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, siyasi ve sosyal istikrar • Pazara giriş ve işlemlerde kurala bağlılık • Yabancı girişimci için standart muamele • Piyasanın işleyişi ve yapısı için politikaların varlığı (rekabet politikası, birleşme ve devralma için) • DYY için uluslararası sözleşmeler • Özelleştirme politikası • Ticaret politikası (tarife ve tarife dışı engeller) ve DYY ile ticaret politikasının uyumu • Vergi Politikası <p>II. Ekonomik Etmenler</p> <p>III. İş Kolaylaştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yatırım promosyonu (yatırımcıya imaj yaratma, üretim-pazarlama konuları da dahil yatırım desteği sağlama) • Yatırım teşvik programları • Yatırım sonrası destekler • Sosyal etkenler (ülkede iki ayrı dilde eğitim veren okulların varlığı, okullaşma, yaşam kalitesi vb.) • Kavga maliyeti (Hassle Cost) olarak nitelendirilen yolsuzluğu da içeren bürokratik ve idari etkinsizlikler. 	<p>Ev Sahibi Ülkede Ekonomik Etmenler</p> <p>A. Pazar Arayan DYY</p> <ul style="list-style-type: none"> • Piyasa hacmi ve GSYİH k.b. • Piyasa büyümesi • Bölgesel ve küresel piyasalara erişim • Ülkeye özgü müşteri tercihleri • Piyasa yapısı (rekabetçilik) <p>B. Kaynak – Varlık Arayan DYY</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hammadde bolluğu • Düşük maliyetli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Teknoloji ve inovatif varlıklar ile markalar dahil yaratılmış varlıklar • Araştırma ve geliştirme çalışmaları • Fiziki altyapı, (limanlar, yollar, enerji şebekeleri ve telekomünikasyon) <p>C. Etkinlik Arayan DYY</p> <ul style="list-style-type: none"> • B kümesinde listelenen kaynak ve varlıkların işgücü maliyeti ile uyarlanmış üretkenlik maliyeti • Diğer girdi maliyetleri (ülke içi ve dışı ile ulaşım, iletişim maliyetleri, diğer ara girdiler) • Bölgesel işbirliği ağlarının kurulmasına yönelik bir ticaret alanına, ticari entegrasyona üyelik durumu

Buna göre, pazar arayan DYY için öncelikle piyasa hacmi, yapısı ile dış piyasalara erişim imkânı önemli iken, kaynak arayan DYY için üretim faktörlerinin bolluğu ve ucuzluğu; varlık arayan DYY için üretim teknolojsinin, fiziki altyapının uygun olması, etkinlik arayan DYY için de tüm faktör piyasalarına ve dış piyasalara erişim maliyetleri ve faktör üretkenliği ön plandadır.

Bunun yanında faaliyette bulunulacak pazara ilişkin siyasi ve sosyal faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. Esasen ekonomik risk faktörleri kadar siyasi ve sosyal risk faktörleri de yatırım tercihinde belirleyici olmaktadır. Özellikle yabancı sermaye girişinin önündeki bürokratik etkinsizlik yaratan etmenlerin kaldırılması, mülkiyet hakları ile pazara giriş ve çıkış serbestisinin korunması, ülkenin rekabetçilik, yatırım, özelleştirme, ticaret, vergi politika ve uygulamalarının saydamlığı ile vergisel ve diğer yatırım teşviklerinin mevcudiyeti DYY girişi için önemlidir. UNCTAD (1998:91), yolsuzluğu girişimcinin maruz kaldığı ek bir maliyet unsuru (kavga maliyeti – hassle cost) olarak görmektedir.

UNCTAD tarafından yapılan sınıflandırmaya ek olacak şekilde Brada, Drabek ve Perez (2012:108), kara para aklama ve vergi kaçakçılığı gayesi ile de DYY akımlarının gerçekleştiğini savunmaktadır. Öyle ki portföy yatırımları, likit olması nedeni ile ülkeler arası yasal sermaye hareketleri için cazip olmakla birlikte, yasadışı ve büyük fon hareketlerinin gizlenmesi için doğrudan yatırımlar uygun olmaktadır. Küresel yasa dışı fon akımlarının aklanmasında şirket varlıklarının kullanılması başta FATF (2006, 2011, 2012) ve Willebois - StAR (2011) olmak üzere çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla DYY için öngörülen çeşitli risk faktörlerinin varlığı, yasa dışı fon akımlarının gizlenmesi için uygun ortamı da sağlayabilmektedir.

2. Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi

Yolsuzluk ve DYY arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların genelinde, yolsuzluk seviyesindeki değişimin DYY üzerinde hangi yönde ve ne ölçüde etki gösterdiği konusu araştırılmıştır. Felipe Larrain ve Tavares (2004) ile Pinto ve Zhu (2008), DYY girişini bağımlı değişken olarak almak suretiyle, doğrudan yatırımlardan yolsuzluğun

azalmasına doğru bir ilişkinin mevcudiyetini araştırmışlardır. Craigwell ve Wright (2012) ise kurdukları panel nedensellik modeli çerçevesinde bu iki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisini incelemişlerdir.

Yukarıda da belirtildiği üzere yolsuzluk ve DYY arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışmada yolsuzluğun DYY girişi üzerine caydırıcı etki gösterdiği savunulmaktadır. Yolsuzluğu ek bir maliyet unsuru olarak değerlendirdiğimizde, yatırımcıların daha yüksek maliyetli ülkelerde yatırım yapma konusunda çekingen olmaları ekonomi teorisinin bir sonucudur. Bununla birlikte yatırım teorisi çerçevesinde düşünüldüğünde, yolsuzluğu bir risk unsuru olarak ele alırsak, yatırımcıların daha yüksek getiri beklentisi ile riskli ülkelere yatırım yapması da imkân dâhilindedir.

Riskli ülkelere yönelecek yatırım cinsinin kısa vadeli sermaye hareketi olması beklenti dâhilinde olsa da, Leff (1964), Huntington (1968), Lui (1985) yolsuzluğun yatırımların ve büyümenin önünde kolaylaştırıcı bir unsur olabileceğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Tanzi (1998), Shleifer ve Vishny (1993), Shleifer ve Frye (1997), Khan (1998), Kang (2002), Campos vd. (1999) çalışmalarında bahsedildiği üzere, yolsuzluğun organize bir şekilde yapıldığı ve öngörülebilir olduğu ortamda olumsuz etkilerinin azalacağı savunulmaktadır. Dolayısıyla daha fazla gelir elde edebilmek için girişimcilerin belli ülkelerde yolsuzluk riskini göze aldıkları da görülmektedir. Ayrıca, çalışmamızın yolsuzluğun sonuçları bölümünden hatırladığımız üzere, yolsuzluğun etkileri ülkenin ekonomik ve siyasi koşullarına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Bu bölümde yolsuzluk ve DYY ilişkisinin yönü hakkında literatürde yer alan çalışma sonuçlarına yer verilmektedir. Bu kapsamda, incelenen çalışmalar aşağıda ulaşılan sonuçlarına göre sınıflandırılmakta, yolsuzluk ile DYY arasında pozitif veya negatif ilişki saptayan çalışmalar bir arada sunulmaktadır.

2.1. Yolsuzluk DYY Girişini Azaltır

İkinci bölümde yer verdiğimiz ve 1997 Dünya Kalkınma Raporu çalışmaları çerçevesinde hazırlanan bir anketi temel alan Campos vd. (1999:1065) çalışmasında, yolsuzluğun ulusal ve uluslararası doğrudan yatırımlar farkı olmaksızın brüt yatırımlar /

GSYİH ve özel yatırımlar / GSYİH değişkenleri üzerinde olumsuz etki gösterdiği, yolsuzluğun tahmin edilebilir olmasının bu etkiyi hafiflettiği sonucuna varılmıştı¹⁰². Bunun dışında bu başlık altında yer verdiğimiz birçok çalışmada yolsuzluğun doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumsuz etki gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Abed ve Davoodi (2000:14-15) tarafından, 1994 – 1998 dönemine ilişkin olarak 25 geçiş ülkesinden oluşan örneklem grubu çerçevesinde yapılan ve çalışmamızın ikinci bölümünde bir kısmına yer verdiğimiz üzere¹⁰³, yolsuzluğun yapısal reformlar üzerindeki etkisini konu edinen çalışmada, yolsuzluk ve DYY ilişkisi de analiz edilmiştir. Çalışmada, kişi başına DYY bir bağımlı değişken olarak alınarak yeni bir denklem oluşturulmuş ve doğrudan yatırımlara etki eden unsurlar Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD) yapısal reform göstergeleri çerçevesinde yorumlanmıştır.

DYY denklemi çerçevesinde, açıklayıcı değişken olarak ülkenin doğal kaynak zenginliği, ücret enflasyonu, orta öğrenime kayıt oranı, nüfus verileri, yapısal reformlar ve yolsuzluk endeksi kullanılmıştır. Buna göre yazarların ulaştığı sonuç daha fazla doğal kaynak zengini olan, EBRD tarafından yayımlanan yapısal reform endeksi çerçevesinde daha iyi konumda bulunan, ücret enflasyonu düşük, orta öğrenime kayıt oranı yüksek, nüfusu daha az olan ülkelerin daha çok DYY aldığı şeklindedir. Yolsuzluk endeksindeki 1 puan iyileşme, kişi başına DYY'yi 14 ABD Doları, yapısal reform endeksindeki iyileşme ise kişi başına DYY'yi 59 ABD Doları artırmaktadır. (Abed, Davoodi., 2000:31-34). Görüldüğü üzere yolsuzluktaki azalma DYY için tetikleyici unsur olsa da, yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisi yapısal reformların etkisinin gerisinde kalmaktadır.

Wei (2000:303-354), 1994-1996 dönemine ilişkin 50 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkedeki yerel yolsuzluğun küresel sermaye akımları üzerindeki etkisini analiz ettiği çalışmasında, DYY girişlerinin belirleyicilerini analiz etmiştir.

¹⁰² Bkz. s.101

¹⁰³ Bkz. s.107

Wei (2000:316-317), temel regresyon denklemleri sonuçları çerçevesinde düşük yolsuzluk, düşük kurumlar vergisi oranı, büyüme oranı, kaynak ve menşeye ülkeler arasındaki mesafe ve dil değişkenlerinin DYY girişi üzerinde anlamlı sonuç verdiğini saptamıştır. Çalışmaya eklenen diğer kontrol değişkenleri çerçevesinde, bir ülkede DYY girişi için teşvik ya da kısıtlama politikası uygulanmasının DYY girişini azaltacağı teyit edilmiştir. Aynı şekilde uluslararası muhasebe standartlarına uyum da DYY girişini artırmaktadır (Wei, 2000:316).

Wei (2000), çalışmasında ayrıca ülkenin ekonomik risk düzeyinin de DYY girişi üzerinde etkisi olduğunu saptamıştır. Bu bağlamda, bütçe açığı ile DYY girişi arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Döviz kuru volatilitésinin etkisi ise istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır. DYY'nin ABD kaynaklı olmasına ilişkin kukla değişkeni de istatistiki olarak anlamsızdır. Bu durum ABD'nin DYY arzında en başta gelen ülke olma nosyonunun zamanla zayıfladığı şeklinde yorumlanabilir (Wei, 2000:318).

Çalışmada yolsuzluğun DYY girişine etkisi, kurumlar vergisinin DYY üzerindeki etkisi ile mukayeseli olarak araştırılmıştır. Buna göre kurumlar vergisi oranında 1 standart sapma artış (%6.86'ya denktir) DYY girişini %19.7 oranında azaltmaktadır. Yolsuzluk oranında 1 standart sapma kötüleşme ise (endeks değeri olarak 1,19 puan), DYY girişini %28.3 azaltmaktadır. Sonuç itibarıyla yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisi, vergi artışının DYY üzerindeki etkisine kıyasla daha fazladır (Wei, 2000:316).

Wei, Smarzynska ile birlikte hazırladıkları çalışmasında ise yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Wei ve Smarzynska (2000:1-23), çalışmalarında yolsuzluğun yerel bürokrasiyi daha az saydam yaparak, yabancı yatırımcı için yerli ortağın değerini artırdığı ve "joint venture"¹⁰⁴ türü şirket birleşmelerini teşvik ettiği sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla, yabancı şirketler iç piyasa ve bürokrasi konusunda bilgi sahibi olan yerli firmalar ile kısa süreli ortaklıklara girişmeyi tercih etmektedirler.

¹⁰⁴ Joint Venture, iki veya daha çok ortağın, kendi faaliyetlerini sürdürürken, belli bir işi görmek üzere sürekli veya geçici olarak bir şirket kurup bu şirkete kendi işletmelerinden teknik, mali ve ticari destek sağlamaları üzerinde anlaşmalarıdır.

Bununla birlikte, yerli firma ile ortaklık kurma isteği özellikle teknoloji yoğun sektörler için geçerli değildir. Yabancıların yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelere "know how"¹⁰⁵ ve teknoloji transferi yapmaktan sakındıkları ve bu nedenle yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisinin negatif olduğu savunulmaktadır (Wei ve Smarzynska, 2000:4-5).

Wei ve Smarzynska (2000:6-11), bu teorik önermelerini ampirik çalışma sonuçları ile de desteklemişlerdir. Çalışmada, 1995 yılında EBRD tarafından yaklaşık 9.500 firmanın yöneticileri ile yapılan anket sonuçları çerçevesinde, yatırım kararı alma ve tek başına piyasaya girme tercihini etkileyen unsurları değerlendirmek üzere iki ayrı denklem oluşturulmuştur.

Buna göre, yatırım yapılacak ülkedeki yolsuzluk, yatırımın tahmin edilebilirliğini düşürmekte ve yatırım kararını olumsuz etkilemektedir. Daha büyük ve daha az farklılaşmış üretim yapısı olan yabancı yatırımcılar geçiş ülkelerinde yatırım yapmaya daha isteklidir. İç pazarı geniş olan ve daha yüksek kişi başına GSYİH olan ülkelere yatırım yapmak daha cazip gelmektedir. Yatırım yapılacak ülke ile yatırımın menşe ülkesi arasındaki mesafe ve işgücü maliyetleri yatırım tercihini olumsuz etkilemektedir. Girişimci firmanın sofistike teknoloji kullanımının ve yatırım yapılacak ülkedeki marjinal kurumlar vergisi oranlarının yatırım kararı üzerinde anlamlı bir etkisi saptanamamıştır (Wei ve Smarzynska, 2000:11-12).

Yatırımcı firmanın yerel bir firma ile ortaklık kurma ihtimali ise ikinci denklemde incelenmiştir. Firmanın piyasaya tek başına girme tercihi üzerinde etkili olan unsurları araştıran modelde yolsuzluk artışının yatırım kararını olumsuz etkilediği bir kez daha teyit edilmiştir. Buna karşın firmanın sofistike teknolojiye sahip olması, piyasaya tek başına girme yönünde anlamlı bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla yüksek yolsuzluk ortamında girişimciler yabancı bir pazara tek başına girmek yerine yabancı ortak aramayı tercih edeceklerdir. Yatırım yapılacak ülkede, 1995 yılı itibarıyla Dünya Kalkınma Raporu çerçevesinde yayımlanan yolsuzluk endeksinin 2 puan gerilemesi, yatırımcıların bir ortak aramak yerine kendi iştirakleri aracılığı ile bu piyasaya girme

¹⁰⁵ Know How için bkz. dipnot 101

ithimalini %30'dan %44'e yükseltmektedir (Wei ve Smrzynska, 2000:12). Dolayısıyla ampirik sonuçlar, yazarların teorik yaklaşımını desteklemektedir.

Habib ve Zurawicki (2001:687-700), 111 ülke ve 1994-1998 dönemi için yapmış oldukları çalışma neticesinde yolsuzluğun yerel ve uluslararası yatırımlar üzerinde negatif etkisi olduğunu saptayan yazarlar arasına girmişlerdir. Çalışmada, hem yerel hem de uluslararası doğrudan yatırımlar için açıklayıcı denklemler kurulmuş ve yatırım üzerinde etkisi olan değişkenler saptanmıştır.

Buna göre, hem DYY'nin hem de yerel yatırımların belirleyicileri nüfus artışı, kişi başına GSYİH, ihracat ve ithalatın GSYİH'ye oranı, siyasi risk ve yolsuzluktur. Bu sonuçlar çerçevesinde, ülke pazarının genişliği ve kişi başına gelir değişkenlerinin yatırımlar üzerinde olumlu yönde etki gösterdiği teyit edilmiştir. Ekonomik istikrar göstergeleri olarak denkleme eklenen büyüme ve tüketici fiyat endeksinin yatırımlar üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır (Habib ve Zurawicki, 2001:693-697).

Habib ve Zurawicki'nin (2001:695-696) ulaştığı bir başka sonuç ise yolsuzluğun yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin yerel yatırımlar üzerindeki etkisinden daha fazla olduğudur. ICRG yolsuzluk endeksi değeri (yüksek değer düşük yolsuzluğu göstermektedir) ve yabancı doğrudan yatırım endeksi (DYY – FDI) arasındaki korelasyon 0,40 iken; yolsuzluk ve lokal yatırım endeksi (LDI) arasındaki korelasyon 0,30 olarak hesaplanmıştır (Habib ve Zurawicki, 2001:694). Regresyon sonuçları da bu sonucu yansıtmaktadır. Yolsuzluk endeksindeki 1 birim iyileşme, DYY artışını %0,31 ila %0,51 puan arasında yükseltmekte, yerel yatırım büyümesi üzerinde ise %0,14 ila %0,24 puan arasında etki göstermektedir.

DYY ve ticaret hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen Aizenman ve Noy (2006:317-337), 1982-1998 dönemi için 81 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, DYY ve ticaret hacmi arasında karşılıklı ve aynı yönde nedensellik ilişkisi tespit etmişler ve yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisine ilişkin de çıkarımlar yapmışlardır.

Aizenman ve Noy (2006:329) tarafından oluşturulan DYY açıklığı ve ticaret açıklığı denklemlerinde, bu değişkenler karşılıklı ve birbirlerinin açıklayıcı değişkeni olarak

anlamli sonuç vermiştir. Söz konusu endekslere yolsuzluk değişkeni eklendiğinde ise, sadece DYY açıklığı üzerinde yolsuzluğun %10 seviyesinde anlamli ve olumsuz bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Yolsuzluğun ticaret üzerinde anlamli bir etkisi ise tespit edilememiştir.

Yatırım ortamının iyileşmesi ayrıca ekonomik özgürlüklerin korunması ile birlikte gerçekleşmektedir. Yolsuzluğun nedenlerine ilişkin bölümde incelediğimiz üzere, Graeff ve Mehlkop, (2003) Tavares (2007), Goel ve Billger (2009) ekonomik özgürlüklerin daha kısıtlı olmasının yolsuzluk üzerinde artırıcı etkisi olduğunu saptamıřlardır¹⁰⁶.

Yolsuzluğun ekonomik liberalizasyon endeksi değişkeni ile yüksek derecede korelasyonunun bulunduğunu tespit eden Mathur ve Singh (2007:1) ise, 1980-2000 dönemine ait 20 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmalarında, yatırımcılar için doğru yatırım ortamını sağlayan, daha az yolsuzluk görülen ülkelerin daha fazla doğrudan yatırım çektiğine vurgu yapmışlardır. Yazarların DYY değişkenini büyüme, GSYİH, ticaret / GSYİH, kalkınma düzeyi olarak telefon hatları ve yolsuzluk ile açıkladıkları denklemde, TI yolsuzluk endeksindeki bir birim kötüleşmenin DYY üzerinde %0,2 azaltıcı etki gösterdiğini, DYY üzerinde en çok etkisi olan değişkeninin ise GSYİH olduğunu saptamışlardır. Buna göre, GSYİH’de %1 artış, DYY girişlerini %0,6 oranında artırmaktadır. Çalışmaya sonradan eklenen vergi ve sermaye kontrolü değişkenleri de DYY üzerinde anlamli etki göstermektedir. Buna göre vergi oranları ve korumacılık DYY’yi azaltır¹⁰⁷ (Mathur ve Singh, 2007:14-16).

Çalışmada ayrıca bölge ülkelerindeki yolsuzluğun DYY zerindeki etkisi de irdelenmiştir. Buna göre ülkenin bulunduğu coğrafyada yolsuzluk artışı, ülkeye giriş yapan DYY üzerinde olumlu etki göstermektedir. Dolayısıyla yatırım kararı aynı bölgedeki diğer ülkelerin yolsuzluk algılarından da etkilenmektedir. Yazar Çin, Malezya ve Tayland’a giden DYY’lerin yaklaşık %60’ının ten fazla ülkeden gelmediğini belirterek, DYY kaynak ülkelerinin aynı olmasının bu duruma bir açıklama

¹⁰⁶ Bkz s.63-65

¹⁰⁷ Korumacılığın yolsuzluk üzerindeki etkisi için bkz. s.76-79

getirdiğini savunmaktadır (Mathur ve Singh, 2007:4). Çalışmada ayrıca Çin ve Asya bölgesinde yolsuzluk seviyesindeki artışın diğer tüm ülkelere DYY girişi üzerinde olumsuz etkisi olduğu saptanmıştır (Mathur ve Singh, 2007:16-17).

Yazarların ulaştığı bir başka sonuç da daha demokratik ülkelerin beklenenin aksine daha az DYY girişi almalarıdır. Örneklem çerçevesinde, Freedom House demokrasi endeksindeki 1 birim iyileşme DYY girişini yaklaşık %2 azaltmaktadır. Yolsuzluk ve demokrasi endeksinin etkileşim değişkeni ile DYY arasında da ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Dolayısıyla aynı yolsuzluk düzeyinde daha demokratik ülkeler daha az DYY çekmektedir (Mathur ve Singh, 2007:16-17). Yazarlar (2007:5), bu sonucun yatırımcıların siyasi ve sivil hakların ötesinde ekonomik özgürlüklere önem verdiğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Örneğin Çin gibi daha az demokratik ülkelerde siyasi liderler yatırım teşviki uygulamalarını daha kolay çıkarabilmektedir. Ayrıca DYY, ekonomik özgürlük göstergesi olarak nitelendirilen mülkiyet haklarının korunması endeksi ile güçlü ve aynı yönde ilişki halindedir.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik analiz yapan bir başka yazar da Hsu'dur. Hsu (2007:1-18), 2002 – 2005 yıllarını kapsayan ve 77 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan örneklem grubu kapsamında yardım eden el veya gasp eden el türü yolsuzluğun geçerli olabileceği durumları araştırmıştır.

Hsu (2007:8-9), UNCTAD tarafından getirilen DYY sınıflandırması¹⁰⁸ çerçevesinde her bir DYY türünü yansıtan açıklayıcı değişkenlere yer vermek suretiyle DYY denklemleri tanımlamış ve bu sayede aşağıda sıralanan 6 hipotezin geçerliliğini sınamıştır: (i) Yolsuzluk DYY üzerinde olumsuz etki gösterir. (ii) Daha geniş piyasaların DYY üzerinde olumlu etkisi vardır. (iii) Daha yüksek işgücü üretkenliği ve katma değer, kâr potansiyelini artırarak DYY üzerinde olumlu etki gösterir. (iv) Daha fazla ticari açıklık DYY üzerinde olumlu etki gösterir. (v) Tasarruf oranının DYY üzerindeki etkisi olumsuzdur. (vi) Kur oranlarının değişkenliği DYY üzerinde olumsuz etki gösterir.

¹⁰⁸ Bkz. s.120 - 121

Çalışmada iki ve altı no'lu hipotezlere, ilgili kontrol değişkeni eklendikten sonra da yolsuzluğun DYY üzerinde olumsuz etki göstereceği önermesi eklenmiştir. Buna göre DYY sadece TI yolsuzluk endeksi değişkeni ile açıklandığı zaman, yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisi olumsuz olmakla birlikte, denklemin açıklayıcılık derecesi çok düşük çıkmaktadır. Diğer değişkenler ve DYY'nin gecikmeli değişkeni modele açıklayıcı değişken olarak eklenip dinamik bir panel veri modeli elde edildiğinde, uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirilen DYY'nin geçmiş düzeyinden etkilendiği anlaşılmıştır. Modelde yolsuzluk DYY üzerindeki olumsuz etki göstermeyi sürdürürken, yazarın diğer önermeleri de sınanmıştır (Hsu, 2007:10-12).

Buna göre, GSYİH artışı, ticari açıklık, üretkenlik ve katma değer DYY üzerinde olumlu; yolsuzluk ve tasarruf artışı ise DYY üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Dolayısıyla Hsu (2007) çalışması da Mathur ve Singh (2007) ve Lambsdorff (2003) gibi DYY'nin ekonomik risk unsurlarına karşı duyarlı olduğunu göstermektedir.

Yolsuzluk ve DYY ilişkisi kapsamında çalışması olan bir diğer yazar da Al Sadig'tir. Yazar (2009:267-294), 1984-2004 dönemini kapsayan ve 117 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için yapmış olduğu çalışmasında, örneklemin geneli ve sadece gelişmekte olan ülkeler için yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisini araştırmıştır.

Buna göre tüm ülkeler denkleminde yolsuzluğun DYY üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememişken, yüksek gelirli OECD ülkeleri dışarıda bırakılarak gelişmekte olan ülkeler örneklem grubu elde edildiğinde, yolsuzluğun DYY girişleri üzerinde negatif ve yüksek derecede anlamlı etki gösterdiği saptanmıştır. Yolsuzluk endeksindeki 1 puan kötüleşme, bu ülkelerde DYY girişlerini %11 oranında azaltmaktadır (Al Sadig, 2009:283).

Regresyon denkleminde, Al Sadig (2009:284) tarafından kurumsal kalite göstergesi olarak hukukun üstünlüğü ve demokrasi değişkenleri eklendiğinde ise, bu değişkenlerin tüm denklemlerde DYY üzerinde olumlu etki gösterdiği, ancak gelişmekte olan ülkeler modelinde yolsuzluğun DYY üzerindeki negatif etkisinin kaybolduğu görülmektedir.

Bu sonuç, kurumsal gelişim göstergelerinin DYY üzerindeki açıklayıcılık gücünün ve etkisinin yolsuzluktan daha yüksek olduğu ve girişimcilerin yatırım yeri tercihinde yolsuzluktan çok kurumsal kaliteye önem verdiği şeklinde yorumlanabilir (Al Sadig, 2009:289). Bunun yanında, çalışmada kullanılan diğer kontrol değişkenlerinden siyasi risk, kişi başına GSYİH, büyüme, açıklık, enflasyon, orta öğrenime kayıt olma, şehirleşme oranı değişkenlerinin tamamının DYY girişi üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu saptanmıştır (Al Sadig, 2009:286).

Al Sadig'in (2009) çalışması, siyasi riskin ve pazar genişliğinin DYY girişinde daha yüksek önem taşıdığını savunan Habib ve Zurawicki'nin (2001) çalışması ile benzer sonuçlara ulaşmakta, demokrasi ve siyasi özgürlüklerden çok ekonomik özgürlüklerin DYY girişi üzerinde etkili olduğunu savunan Lambsdorff (2003), Mathur ve Singh (2007), Hsu (2007) çalışmalarından ise sonuçları itibariyle farklılaşmaktadır.

Alesina ve Weder'in (1999:1-20) çalışması ise doğrudan yatırımlar, devlet yardımları ve yolsuzluk ilişkisindeki çok boyutluluğun anlaşılması bağlamında literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışmada, 75 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için 1975 - 1995 dönemi dâhilinde doğrudan yatırımların ve yabancı yardımların yolsuzluktan etkilenme düzeyi irdelenmiştir. Yazarlar (1999:17), çalışma sonucunda DYY de dâhil özel sermaye hareketlerinin yolsuzluk artışından olumsuz etkilendiği sonucuna varmışlardır.

İlgili regresyon denkleminde, yolsuzluk kontrolü ve DYY / GSYİH değişkeni arasındaki bağlantının işaret yönü ters olsa da, istatistiki olarak değişkenler arasında marjinal düzeyde anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. (Alesina ve Weder, 1999:33). Sadece özel yatırımların GSYİH'ye oranı ile yolsuzluk kontrolü (yüksek değer düşük seviye yolsuzluğu göstermektedir) arasında doğru yönde ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, yolsuzluğun DYY de dâhil özel yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunun saptanmasına karşın, bu etkinin çok da yüksek olmadığını göstermektedir.

Yazarların devlet yardımı ve yolsuzluk ilişkisi bağlamındaki bulguları, yardımın menşee ülkesine göre ilişkinin farklılaştığı şeklindedir. Buna göre örneğin İskandinav ülkeleri ve Avustralya, daha düşük yolsuzluk görülen ülkelere devlet yardımı sağlarken, ABD

için tersi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yolsuzluk endeksinde 1 standart sapma kötüleşme ile birlikte ABD'nin kişi başına devlet yardımı tutarı 8 ABD Doları artmaktadır (Alesina ve Weder, 1999:15).

İkili yardımların ötesinde, çok taraflı yardım kuruluşlarınca sağlanan devlet yardımlarının daha az yolsuzluk görülen ülkelere gittiği şeklindeki beklenti de regresyon sonuçlarında doğrulanamamakta, hatta tersi yönde bir ilişkiye rastlanmaktadır. Ayrıca, ülkelerin devlet yardımı / kamu harcamaları rasyosu ile yolsuzluk kontrolü değişkeni arasında ters yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla özel sermaye akımları, daha yolsuz ülkelere gitmeme konusuna devlete göre daha seçicidir (Alesina, Weder, 1999:20).

Asıl, vekil, müvekkil modeli çerçevesindeki çıkarımlarına birinci bölümde yer verdiğimiz yazarlardan olan Lambsdorff da, ampirik bir çalışmasında 1970-1995 dönemi için 54 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi incelemiş ve yolsuzluğun sermaye ithalatına zarar vermek suretiyle sermaye birikimini engellediği, böylece üretkenliği ve büyümeyi azalttığı sonucuna varmıştır (Lambsdorff, 2003:229-243).

Lambsdorff (2003:231), yatırımın GSYİH'ye oranı rasyosunu, yerel tasarruflar sonucu yapılan yatırım ve yabancı sermaye akımları olarak ikiye ayırmış ve yolsuzluğun yerel tasarruflar üzerinde değil, yabancı sermaye girişi üzerinde negatif etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Yazarın ulaştığı sonuç Habib ve Zurawicki (2001) ile hem benzerlik hem de tezat oluşturmaktadır; zira bir yandan yolsuzluğun yabancı doğrudan yatırımlar üzerinde azaltıcı etki gösterdiği tespiti yapılırken, diğer yandan yerel yatırımların istatistiki olarak anlamlı bir düzeyde yolsuzluktan etkilenmediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmada sadece DYY'nin değil, başta portföy yatırımları olmak üzere tüm sermaye akımlarının kapsam dâhilinde olduğu dikkate alınmalıdır.

Kurulan regresyon denklemine göre, sermaye akımları üzerinde yolsuzluk, kişi başına GSYİH, hammadde ihracatı, nüfus artışı ve düşük kişi başına yerel tasarruf değişkenlerinin anlamlı etki gösterdiği anlaşılmaktadır. TI yolsuzluk endeksindeki 1 puan iyileşme net sermaye yatırımlarının GSYİH'ye oranını 0,7 puan artırmaktadır.

Lambsdorff (2003:235), yolsuzluğun hangi kanallardan sermaye akımlarını etkilediğini göstermek için, yolsuzluk endeksi yerine yolsuzluğa etki eden faktörlere ilişkin değişkenleri kullanarak yeni bir denklem oluşturduğunda ise, sadece hukuk devleti olma ve kişi başına GSYİH değişkenleri sermaye girişleri üzerinde anlamlı sonuç vermiştir¹⁰⁹.

Lambsdorff (2003:236), bürokratik kalite endeksinin anlamsız sonuç vermesini, küçük firmaların uluslararası sermaye akımında etkin olmamasına karşın, büyük firmaların kırtasiyeciliğe çözüm bulabilme kapasitesinin yüksek olmasına ve etkinin yönünün belirsizleşmesine bağlamıştır. Ayrıca siyasi istikrarın yabancı sermaye girişi üzerinde anlamlı etkisinin bulunmaması yazar tarafından ilgi çekici bulunmuştur. Yazara (2003:235) göre, özellikle diktatörlükle yönetilen ülkelerde siyasi istikrarın yüksek olmasına karşın giren sermayenin kleoptokratik devlet tarafından müsadere edilmesini engelleyecek etkili düzenlemelerin bulunmaması siyasi istikrar ve yatırım girişi ilişkisini anlamsızlaştırmaktadır. Yazarın sivil özgürlüklerin sermaye girişinde etkisinin olmaması sonucuna yönelik açıklamaları da bürokratik kalite ile paralel olmaktadır. Özellikle büyük sermaye sahipleri, siyasi olarak da avantajlı bir konumda olmaları nedeniyle kendi çıkarlarını koruma noktasında sivil özgürlüklerin gelişmiş olmasına ihtiyaç duymayabilirler (Lambsdorff, 2003:236).

Sonuç olarak, sunulan çalışmalarda DYY girişlerine etki eden faktörler, modeller çerçevesinde kontrol değişkenleri ve yolsuzluğun DYY üzerindeki etki kanallarına ilişkin çıkarımlar farklılaşsa da, bu çalışmaların ortak bulgusu yolsuzluğun DYY girişlerini azalttığıdır.

2.2. Yolsuzluk DYY Girişini Artırır

Literatürde yolsuzluk – büyüme ilişkisinin haricinde, yolsuzluk - DYY girişleri ilişkisi bağlamında da bir “yardım eden el” türü ilişki olduğunu tespit eden ya da doğrudan bu

¹⁰⁹ Çalışmada kurulan ayrı bir denklem ile yolsuzluğun belirleyicileri, kişi başına GSYİH, hükümet istikrarı, kanunun üstünlüğü, bürokratik kalite ve sivil özgürlükler olarak saptanmıştır. İlgili endekslerdeki olumsuz gelişmeler yolsuzluğu artırır (Lambsdorff, 2003:234).

ifadeyi kullanmasa da, yolsuzluk ile DYY girişleri arasında aynı yönlü etkileşim olduğu sonucuna ulaşan ampirik çalışmalar da bulunmaktadır.

Yolsuzluk ve DYY ilişkisi bağlamında genel kabulün dışında sonuçlara ulaşılan bir çalışma Egger ve Winner'e (2005:932-952) aittir. Yazarlar 73 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için 1995 – 1999 dönemini kapsayan analizlerinde yolsuzluğun DYY girişleri üzerinde kısa ve uzun dönemli etkilerini araştırmışlar ve yolsuzluk – DYY ilişkisinin “yardım eden el” ya da “gasp eden el” olduğu konusunda çıkarımlar yapmışlardır.

Egger ve Winner (2005:936-937), DYY stok değişkeninin logaritmasını bağımlı değişken olarak kullandıkları denklemlerinde, doğrudan yatırımları TI yolsuzluk endeksi ve diğer kontrol değişkenleri ile açıklamışlardır. Denklem pazar büyüklüğünü göstermek üzere GSYİH, beşeri sermaye göstergesi olarak orta öğrenime kayıt oranı, DYY kaynak ve hedef ülkeleri arasındaki mesafe, Fraser Enstitüsü yasal sistem ve mülkiyet hakkı endeks verileri eklenmiştir (Egger ve Winner, 2005:937-939).

Çalışma kapsamında yasal kalite, beşeri sermaye kalitesi ve reel GSYİH değişkenlerinin DYY çekimi üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve olumlu yönde etki gösterdiği saptanmıştır. Çalışmada kurulan ilk denklemde yolsuzluğun DYY üzerinde herhangi bir açıklayıcılığı tespit edilememiş; ancak uç değerler (outlier) ihmal edilerek, denklem Hausman Taylor tekniği ile uzun dönemli etki değişkeni eklendiğinde yolsuzluğun DYY üzerindeki etkisi anlamlı bir hale gelmiştir (Egger ve Winner, 2005:939).

Buna göre, yolsuzluk endeks değerindeki 1 birim düşüş ile (düşük değer yüksek yolsuzluğu göstermektedir) DYY girişlerinin %5 seviyesinde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise yolsuzluğun teşvik edici etkisi artmaktadır; zira uzun dönem değişkeni dâhil edildiğinde yolsuzluğun DYY üzerindeki toplam etkisinin %37,5'e yükseldiği saptanmıştır (Egger ve Winner, 2005:940).

Egger ve Winner (2005:941), bu sonuçları “yardım eden el” yaklaşımının geçerliliği yönünde bir ampirik delil olarak nitelendirmiştir. Sonuçların, yolsuzluğun DYY girişlerini bir düzeye kadar artıracığı noktasında çıkarımları olan Glass ve Wu'nun

(2002:19) argümanını desteklediği belirtilmiştir¹¹⁰. Birinci bölümde anlatıldığı üzere ülkelerin optimal yolsuzluk seviyesinin sıfırın üzerinde olduğu Klitgaard (1988:26) tarafından da benimsenen bir görüşür¹¹¹.

Elde edilen sonucun istatistiki olarak doğruluğunun saptanması için çalışmaya kontrol değişkenleri (enflasyon, ticari açıklık, iç ve dış çatışma ortamı, bürokratik kalite, ICRG yasal kalite endeksi, yönetim kalitesi, çevrenin korunması ve çeşitli etkileşim değişkenleri) eklendiğinde, kısa dönemde yolsuzluğun DYY üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamazken, uzun dönemde DYY üzerinde teşvik edici bir hâl aldığı ortaya çıkmıştır. Yeni eklenen değişkenler arasında DYY üzerinde etki gösterenler sadece ticari açıklık ve yasal kalite endeksidir. Ayrıca TI endeksi yerine ICRG yolsuzluk endeksi eklendiğinde, yine hem kısa, hem de uzun dönemde yolsuzluğun DYY için uyarıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Egger ve Winner, 2005:947).

Egger ve Winner'e (2005:949) göre, düşük gelirli ekonomilerin yolsuzlukla birlikte daha çok DYY yatırımı çekmesi, yolsuz rejimlerin desteklenmesi şeklinde bir anlam taşımamakta; bu pozitif ilişki sadece idari kontrol ve karar alma tekeli elinde bulunduran kamu yöneticilerinin yabancı yatırım gelirlerinden pay almasını yansıtmaktadır. Yolsuzluk, DYY'nin dünya üzerindeki dağılımını da etkilemektedir.

Yolsuzluğun ticari açıklığı olumsuz etkilemesine ilişkin çıkarımlarımız sırasında referans verdiğimiz Hines de (1995), aynı çalışmasında 1977 yasal düzenlemeleri ile yabancı ülkelerdeki işlerde rüşvet ödemelerinin yasaklanması sonrasında¹¹², ABD firmalarının yurtdışında giriştikleri faaliyetlerde rekabetçi pozisyonlarının zayıfladığını; ancak rüşvetin yabancı ülkelerde girişilen işlerdeki öneminin azalmadığını ortaya

¹¹⁰ Glass, A., and Wu X., (2002), *Does Corruption Discourage Foreign Direct Investment and Innovation?*, Texas A&M University Unpublished Working paper.

¹¹¹ Bkz.s.17-18

¹¹² İlgili yasal düzenlemeler ile ABD firmalarının yurtdışındaki ticari işlemleri ile ilgili olarak rüşvet ödemeleri yasaklanmış, bu yasağa uyulmaması durumunda sorumlular için vergi cezaları, para cezaları ve hatta firmaların yöneticileri için hapis cezası verilmesine kadar uzanan yaptırımlar öngörülmüştür. Bkz. United States Department of Justice, *Foreign Corrupt Practices Act – An Overview* (Erişim: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/> 02.06.2012)

koymuştur¹¹³. Hines (1995:9), 1977 – 1982 döneminde ABD'nin DYY yatırımlarının en çok yüksek GSYİH büyümesi ve düşük yolsuzluk görülen ülkelere kaydığını tespit etmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde dünya genelinde, yüksek yolsuzluk ve yüksek büyüme görülen ülkelere yönelen DYY'de artış gözlenmiştir.

Hines (2005:9), konuyu ekonometrik olarak da incelemiştir. Buna göre 1978 – 1982 döneminde ABD menşeli DYY'nin, bu ülkenin 1977 yılı sonundaki DYY stokuna oranı bağımlı değişkeni¹¹⁴ oluşturularak, bu değişken BI yolsuzluk endeksi, ABD GSYİH artışı ve ABD'nin tüm ülkelere DYY artışı ve başlangıç yılı (1977) GSYİH seviyesi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Denklem sonuçları çerçevesinde yolsuzluk artışının, 1977 sonrası dönemde ABD yatırımlarının 1977 yatırım stokuna oranı değişkeni üzerinde 0,48 puan azaltıcı etkisi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, 1977 yasal düzenlemeleri sonrasında ABD'nin yüksek yolsuzluk görülen ülkelere yönelen yatırımlarını azaltması, sonraki dönemde yolsuzluğun yatırım üzerinde olumsuz etki göstermesine neden olmuştur. Bu sonucu tersten yorumlarsak, 1977 öncesinde yolsuzluk ABD'li yatırımcılar için de bir tetikleyici unsur olmuştur. Mevzuat değişikliği ABD'li firmaları daha yolsuz ülkelerde yatırım yapmaktan caydırmıştır (Hines, 1995:10-11, 24-25).

Hatırlanacağı üzere Mathur ve Singh (2007:16-17) de, bu bölüm kapsamında yer verdiğimiz çalışmalarında¹¹⁵ Çin ve Asya bölgesinde görülen yolsuzluk artışı ile diğer tüm ülkelere yönelen DYY girişi arasında ters yönde ve anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Bu sonuç, örneklem çerçevesinde Asya ülkelerinde yolsuzluğun “yardım eden el” özelliği taşıdığını göstermektedir. Yine ikinci bölüm çerçevesinde yer verdiğimiz Campos vd.'nin (1999:1064) öngörülebilir yolsuzluğun yatırımları artıracığı saptaması da bu kapsamda bir "yardım eden el" örneği olarak değerlendirilebilir.

¹¹³ Hines (1995) çalışması için bkz. s.102

¹¹⁴ Çalışma kapsamında sermaye transfer edilen 35 ülke çerçevesinde çıkarım yapılmıştır.

¹¹⁵ Mathur ve Singh (2007) çalışması için bkz. s.128

2.3. Yolsuzluk ve DYY Girişi Arasında Karşılıklı Nedensellik Vardır

Literatürde DYY ile yolsuzluk arasında karşılıklı nedenselliği inceleyen bilinen tek çalışma Craigwell ve Wright (2011:2272-2283) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, teorik analizlerde yolsuzluk ve DYY ilişkisinin yönü konusunda farklı çıkarımlara ulaşıldığından bahisle, 1998 – 2009 dönemi için 42 gelişmekte olan ülkeden oluşan örneklem grubu çerçevesinde geliştirdikleri panel Granger nedensellik modeli çerçevesinde yolsuzluk kontrolü ve DYY arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin yönünü analiz etmişlerdir.

Yolsuzluk kontrolü ve DYY bağımlı değişkenlerini açıklamak için ayrıca bu değişkenlerin karesinin açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı denklemler oluşturulmuş ve her iki değişken arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığı da irdelenmiştir. Çalışma sonucunda, doğrusal nedensellik denklemlerinde DYY ve yolsuzluk kontrolü arasında karşılıklı nedensellik saptanırken, doğrusal olmayan denklemlerde nedensellik yönü DYY'den yolsuzluğa doğru tespit edilmiştir (Craigwell ve Wright, 2011: 2280). Bu durum yüksek DYY seviyelerinde DYY'nin yolsuzluk üzerinde artırıcı etki gösterdiği şeklinde yorumlanabilir¹¹⁶. 2010 yılı itibarıyla, Dünya üzerinde en fazla DYY girişi olan ilk 10 ülke arasında Çin ve Rusya gibi yüksek yolsuzluk görülen ülkelerin de yer almasının bu sonuca etki etmesi muhtemeldir.

2.4. DYY Girişi Yolsuzluğu Azaltır veya Artırır

Literatürde incelenen çalışmalar arasında DYY girişinden yolsuzluğa doğru bir anlamlı ilişkinin varlığını irdeleyen ve bu kapsamda DYY'nin yolsuzluğu azaltacağı sonucuna ulaşan tek çalışma Felipe Larrain ve Tavares'e (2004:217-230) aittir. Yazarlar, 1970 – 1994 dönemi için, 1990 yılına göre en yüksek GSYİH'si olan 20 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, DYY arttıkça, yolsuzluk seviyesinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Felipe Larrain ve Tavares (2004:222), 0-10 seviyesinde yeniden oluşturdukları ve yüksek değer yüksek yolsuzluğu gösterdiği ICRG yolsuzluk endeksi¹¹⁷ çerçevesinde,

¹¹⁶Çalışmada kullanılan endeksler IMF ve Dünya Bankası istatistik veritabanlarından elde edilmiştir.

¹¹⁷Endeksin orijinal hâli yüksek değer düşük seviyeyi göstermek üzere 0-6 arasındadır.

yolsuzluk ile $DYY / GSYİH$, ithalat / $GSYİH$ ve kişi başına $GSYİH$ değişkenleri arasında sırasıyla -0,33 , -0,12 ve -0,71 oranında korelasyon tespit etmişlerdir (Felipe Larrain ve Tavares, 2004:222). Yazarların yolsuzluğun belirleyicilerini saptamak için kurdukları modelde DYY ve kişi başına $GSYİH$ 'nin yolsuzluğun nedenleri arasında olduğu ortaya konmuştur. $DYY / GSYİH$ oranında %1 artışla birlikte yolsuzluk endeksi 10 üzerinden 0,27 azalmaktadır (Felipe Larrain ve Tavares, 2004:223).

Modele yeni kontrol değişkenleri eklendiğinde de sonuç fazla değişmemiştir. Bunun dışında ticari açıklık, doğal kaynak ihracatı değişkenleri ve daha önce bir sömürge olma kukla değişkeni ile yolsuzluk arasında aynı yönde, DYY , kişi başına $GSYİH$, kamu harcamaları değişkenleri ve yolsuzluk arasında da ters yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak çalışma ile, yüksek DYY 'nin yolsuzluk üzerinde azaltıcı yönde etki gösterdiği hususunda literatüre katkı sağlanmıştır (Felipe Larrain ve Tavares, 2004:224-225).

Literatürde Felipe Larrain ve Tavares (2004) gibi, DYY girişlerinden yolsuzluğa doğru bir ilişkinin varlığını araştıran bir çalışma da Pinto ve Zhu (2008:1-35) tarafından yapılmıştır. Yazarlar (2008:12), 2000-2004 döneminde, 91 ülke için yapmış oldukları analizde, daha yüksek DYY akımlarının yoğunlaşmış piyasaları bulunan ekonomilerde ve daha az siyasi rekabetin varlığı altında yolsuzluğu artırdığı hipotezlerinin doğruluğunu sınınamışlardır.

Pinto ve Zhu (2008:15), iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ve araç değişken kullanarak yaptıkları analizde, TI endeksi çerçevesinde yolsuzluğu açıklayan değişkenleri araştırmışlardır. Yazarlar (2008:13-14), La Porta (1999) ve Treisman (2000) çalışmalarından da faydalanarak, açıklayıcı değişken olarak kişi başına DYY , logaritması alınmış kişi başına $GSYİH$, demokrasi, hukuk sistemi menşei, din, etnik farklılaşma, doğal kaynak zenginliği ve ticari açıklık değişkenlerini kullanmışlardır.

Oluşturulan birinci denkleme göre, kişi başına DYY , kişi başına $GSYİH$, protestan inanışına sahip olma değişkenleri yolsuzluğu azaltıcı, doğal kaynak ihracatçısı olma değişkeni ise artırıcı yönde etki göstermekte olup, Freedom House demokrasi endeksi ve kültürel etki değişkenlerinin yolsuzluk üzerinde bir etkisi saptanamamıştır. Bu

çerçevede kişi başına DYY'nin 100 ABD Doları artış göstermesi, TI yolsuzluk endeksini 0,041 birim iyileştirmektedir (Pinto ve Zhu, 2008:23-24).

Pinto ve Zhu (2008:24-25), kişi başına GSYİH düzeyinin, ekonomide yoğunlaşmanın az olmasının ve daha rekabetçi iş ortamının bir göstergesi olduğunu savunarak, bu koşullar altında yabancı yatırımların da rekabeti iyileştireceğini ve yolsuzluğun azalacağını savunmaktadırlar. Bununla birlikte daha düşük gelirli olan ve iş fırsatlarının da sınırlı olduğu, daha yoğunlaşmış piyasalara sahip ülkelerde yabancı yatırım girişi rant kollama fırsatlarının artmasına neden olarak yolsuzluğu artırabilir. Dolayısıyla DYY'nin yolsuzluk üzerindeki marjinal etkisi ülkenin gelir düzeyine bağlı olacaktır.

Bu koşullu etkilerin geçerliliğini test etmek için, çalışmaya logaritması alınmış kişi başına GSYİH ve DYY değişkeninin etkileşim değişkeni eklendiğinde bu değişkenin yolsuzluk üzerinde anlamlı ve negatif yönde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Negatif işaret yazarlar tarafından DYY'nin yolsuzluk üzerindeki azaltıcı rolü ile düşük gelirin yolsuzluğu artırıcı rolünün etkileşimi olarak yorumlanmıştır. Bu çerçevede yapılan analizde kişi başına GSYİH'nin yaklaşık 16.866 ABD Dolarının altında olması halinde DYY girişlerinin yolsuzluk üzerinde olumsuz etkisi olacağı tahmin edilmiştir. Düşük gelirli ülkelerdeki DYY ve yolsuzluk ilişkisi, bu ülkelerde rekabetçiliğin zayıflığı nedeniyle yatırımcının rant kollama davranışından etkilenir. (Pinto ve Zhu, 2008:28)

Bir sonraki adımda, hipotezin ikinci aşaması olan "DYY'nin daha düşük siyasi rekabet ortamında yolsuzluğu artırması" araştırılmıştır. Denkleme alternatif demokrasi değişkenleri eklendiğinde ise demokrasi seviyesindeki iyileşmenin yolsuzluğu azalatacağı sonucuna ulaşılmıştır. Kişi başına DYY ve demokrasi endekslerinin çarpımı ile oluşturulan yeni değişkenin de yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç da demokrasi seviyesindeki değişikliğe göre DYY'nin yolsuzluk üzerindeki etkisinin farklılaşabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu çerçevede, yüksek demokrasi düzeyindeki ülkelerde DYY'nin yolsuzluğu azaltacağı; düşük demokrasi seviyesinde ise yolsuzluğu artıracacağı sonucuna ulaşılmıştır. Demokrasi seviyesi yükseldikçe, siyasi otorite üzerindeki kurumsal kontroller de artacak ve çok uluslu şirketlerin yatırım faaliyetlerinde yolsuzluğa açık alanlar azalacaktır (Pinto ve Zhu, 2008:34).

Sonuç olarak gelişmiş ülkeler, mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve piyasaların rekabetçiliği bağlamında daha az sorunlu olduğu için bu ülkelerde yolsuzluk da daha düşük seviyelerde kalmaktadır. DYY'nin yolsuzluk üzerindeki etkisi de hedef ülkenin ekonomik ve siyasi koşulları ile paralel gelişmektedir. Buna göre daha otoriter ve daha düşük gelirli ülkelerde DYY yolsuzluğu artırmakta, demokrat ve gelişmiş ülkelerde ise azaltmaktadır. Ayrıca daha demokratik ve zengin ülkelerde DYY'nin yolsuzluk üzerindeki marjinal etkisi de küçülmektedir.

Hatırlanacağı üzere Habib ve Zurawicki (2001) ve Al Sadig (2009) da yolsuzluk ve DYY ilişkisine siyasi faktörlerin etki ettiği sonucuna varmışlar, ancak ilişki yönünü yolsuzluktan DYY'ye doğru kurmuşlardır. Bu sonuç, yüksek DYY düzeyinde doğrudan yatırımların yolsuzluğu artıracığı bulgusuna ulaşan Craigwell ve Wright (2011) ile paralellik, Felipe Larrain ve Tavares'e (2004) göre ise farklılık göstermektedir.

DYY ve yolsuzluk arasında pozitif ve negatif yönlü ilişki tespit edilen ekonometrik çalışmalar ek 3 ve ek 4'te tablolandırılmıştır.

2.5. DYY, Yolsuzluk ve Aklama İlişkisi

Son dönemde yayımlanan çeşitli çalışmalarda, doğrudan yatırımların yasa dışı fon akımlarının gizlenmesi için uygun bir enstrüman olduğu görüşü de öne çıkmaktadır. Brada, Drabek ve Perez (2012:108-126) portföy yatırımlarının likit olması nedeni ile ülkeler arasında yasal sermaye hareketleri için cazip olmakla birlikte, yasadışı ve büyük fon hareketlerinin gizlenmesi için doğrudan yatırımların daha uygun olacağını savunmaktadır. Yazarlar çalışmalarında dünya üzerindeki toplam DYY yatırımlarının %6 ila 10'unun ve ABD Uluslararası Narkotik ve Kolluk İşleri Bürosu (Bureau for International Narcotic and Law Enforcement Affairs - INL) kara para aklayan ülkeler listesinde yer alan ülkelere yönelen DYY'nin ise %20'sinin yasa dışı fon akımı olduğunu saptamışlardır.

Bir ülkenin aklama için hangi koşullar altında çekim merkezi olacağı ise Walker ve Unger tarafından araştırılmıştır. Walker ve Unger (2009:839), Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tavsiyelerine uyum düzeyi sınırlı kalan, bankacılık sırrı düzenlemelerinin etkili

bir şekilde uygulandığı, finansal hizmetler sektörü gelişmiş durumda bulunan, kayıt dışı – gölge ekonomik hacmi geniş olan, doğrudan yatırım ve ticaret hacmi yüksek, coğrafi ve kültürel olarak daha yakında bulunan ülkelerin uluslararası aklama için cazibesinin artacağını savunmaktadırlar.

Walker ve Unger'in tasnifi doğrultusunda derin finansal piyasaları bulunan ABD, Birleşik Krallık, Almanya vb. ülkelerin; yabancı doğrudan yatırım ve ticaret hacmi hızla yükselen ancak bürokratik kalite ve hukukun üstünlüğü gibi endeks değerleri bağlamında siyasi risk taşıdığı gözlenen BRIC ülkelerinin (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) kayıt dışı ekonomik hacmi yüksek olan Yunanistan, İtalya vb. ülkelerin¹¹⁸, sıkı bankacılık sırrı düzenlemeleri bulunan İsviçre, Lüksemburg, Cayman Adaları vb. bölgelerin aklama için farklı nedenlerden dolayı risk taşıdıkları savunulabilir. Türkiye de dâhil yukarıda sayılan ülkelerin tamamının (toplamda 66 ülke¹¹⁹) ABD Uluslararası Narkotik ve Kolluk İşleri Bürosu (Bureau for International Narcotic and Law Enforcement Affairs - INL) tarafından 2012 yılında yayımlanan strateji raporunda kara para aklama ile ilgili olarak “birincil olarak dikkat edilmesi gereken ülkeler” listesinde yer aldığı görülmektedir (INL, 2012:33).

Bu raporun bir başka ilgili sonucu da, yüksek oranda yolsuzluk görülen ülkelerin aynı zamanda kara para aklanan ülkeler olmasının gerekmediğidir. Yolsuzluk endekslerinde iyi konumda bulunan İsviçre, Lüksemburg, Birleşik Krallık, ABD gibi ülkeler de INL raporu doğrultusunda aklama için riskli sayılabilmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk ve aklamanın aynı ülkede gerçekleşmesi gerekmemekte, ancak incelenen örnekler çerçevesinde yolsuzluk gelirlerinin öncelikle gizlenmesi amacıyla aklama faaliyetine tabi tutulması gerekmektedir.

¹¹⁸ OECD ülkeleri arasında Türkiye'den sonra kayıtdışı ekonominin genişliği en yüksek olan ülkeler Yunanistan ve İtalya'dır (Schneider, 2002:17).

¹¹⁹ Afganistan, Antigua ve Barbuda, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Bahamalar, Belize, Bolivya, Brezilya, Virjin Adaları, Burma, Kamboçya, Cayman Adaları, Çin Halk Cumhuriyeti, Kolombiya, Kosta Rika, Hollanda Antilleri, Kıbrıs, Dominik Cumhuriyeti, Fransa, Almanya, Yunanistan, Guatemala, Guernsey, Gine, Haiti, Hong Kong, Hindistan, Endonezya, İran, Man Adası, İsrail, İtalya, Japonya, Jersey Adaları, Kenya, Letonya, Lübnan, Liechtenstein, Lüksemburg, Macau, Meksika, Hollanda, Nijerya, Pakistan, Panama, Paraguay, Filipinler, Singapur, Somali, İspanya, St. Martin Adası, İsviçre, Tayvan, Tayland, Türkiye, Ukrayna, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay, Venezuela, Zimbabve

Doğrudan yatırım ve ticaret ilişkilerinin aklama amacıyla kullanılmasına ve karmaşık iş ilişkilerine yönelik olarak Baker (2005:34, 145) Çin ve Rusya'dan örnekler vermektedir. Buna göre, Çin'e yönelen DYY'nin %50'sinin başta Hong Kong, Virgin Adaları, Cayman Adaları vb. off-shore merkezi kaynaklı olduğu belirtilmiştir.

Çin ve Rusya'ya yönelen ve bu ülkelerden çıkan yasa dışı sermaye akımlarında kamu görevlilerinin yolsuzluğa alet olmasının rolü büyüktür. Küresel Finansal Bütünlük grubu adına Kar ve Curcio (2011:16) tarafından hazırlanan bir raporuna göre, 2000 - 2008 döneminde Çin'den ülke dışına yaklaşık 2,176 milyar ABD Doları tutarında yasa dışı fon akımı gerçekleşmiştir. Rusya ise toplamda 427 milyar ABD Doları çıkış ile bu sıralamada ikinci sırada yer almaktadır.

FATF (2006, 2011, 2012) tarafından hazırlanan şirket araçlarının suiistimal edilmesi, ve yolsuzluk gelirlerinin aklanması konulu tipoloji raporlarında, tüzel kişilerin saydam olmayan ortaklık yapılarının profesyonel aklayıcılar tarafından kara para aklama amacıyla kullanılmalarına neden olduğu belirtilmiştir (FATF, 2006:1-8, 2011:17-19, 2012:13-14). Aklama için varlık yönetimi, mali ve hukuki danışmanlık faaliyeti gösteren profesyonel şirketlerden faydalanılmakta, paravan ya da tabela şirket kurulumuna gidilmekte ya da karışık şirket yapıları oluşturulmaktadır.

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) ortaklığı ile başlatılan "Çalınmış Malvarlıklarının Geri Alınması Girişimi" çerçevesinde yayımlanan "The Puppet Masters" kitabında, 150 uluslararası yolsuzluk dosyasının incelenmesi neticesinde yolsuzluk gelirinin aklanmasında temel olarak şirketlerin kullanıldığı sonucuna varılmıştır¹²⁰ (Willebois vd., 2011:20).

¹²⁰ Örneğin Nijerya'nın Delta eyaletinin eski valisi James Ibory zimmetine geçirdiği fonları aklamak için Cebelitarık'ta başka isimler üzerine Haleway Gayrimenkul Ltd isimli bir şirket kurmuş ve Birleşik Krallık'ta 2,2 milyon Pound değerinde konut satın almış, aynı zamanda yine kontrol ettiği bir avukat aracılığı ile bu firmanın İngiltere'deki hesaplarını İsviçre'de kurulan yine gerçek faydalanıcısının kendisi olduğu bir firmanın hesaba aktarmıştır (FATF, 2012:14).

Ukrayna eski başbakanı Pavel Lazerenko, zimmetine geçirdiği 300 milyon ABD Doları ile Antigua'da bir finansal kuruluşun kontrolünü sağlayacak tutarda hissesini satın almış ve daha sonrasında da Antigua, Barbuda, Bahama Adaları, Kıbrıs, Guernsey, Liechtenstein, Litvanya, Polonya, Rusya Federasyonu,

FATF'in özellikle 10 no'lu "müşterini tanı", 12 no'lu "siyasi nüfuz sahibi kişiler", 19 no'lu "yüksek riskli ülkeler" 24 no'lu "tüzel kişilerde şeffaflık ve gerçek faydalanıcılık" konulu tavsiyelerinin, yurtdışında yatırım ve ticaret ilişkisi kurmak yoluyla aklama riskinin değerlendirilmesi için önemli olduğu görülmektedir¹²¹. DYY girişleri ile dikkat çeken birçok ülke, FATF değerlendirmelerinde bu tavsiyelerden düşük not almıştır¹²².

Sonuç itibariyle FATF tavsiyelerine uyum düzeyi ve INL raporu doğrultusunda aklama ile mücadelede sorunlu olduğu görülen birçok ülke son dönemde büyük doğrudan yatırımlar çekebilmektedir. Bu verilerin ışığında, DYY - yolsuzluk ilişkisi çerçevesinde incelediğimiz "gasp eden – yardım eden el" ayırımı dışında kalan, kaynak ülkedeki yolsuzluğun ve hedef ülkedeki düşük saydamlığın tetiklediği bir DYY türünün daha bulunduğu değerlendirilmektedir.

Ukrayna, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde paravan şirketler oluşturmuş ve bu şirketler arasında bir ticari ilişki görünümü yaratmak suretiyle bu paraları aklamıştır (FATF, 2012:15).

Nijerya eski devlet başkanlarından Sani Abacha'nın zimmetine geçirdiği tutarların bir kısmı yüksek tutarlı savunma ihaleleri sonucunda, devlet hazinesinden yurtdışında kendi kontrolü altında bulunan ve yanlış isimler üzerine kurulu olan ya da hamiline yazılı hisse senetlerine dayalı ortaklık yapısı bulunan firmalara yüklü miktarda para transferi gerçekleşmiştir (FATF, 2012:16). Şili eski devlet başkanı Pinochet de elde ettiği yolsuzluk gelirlerinin aklanmasında yine aklama ile mücadele tedbirlerinin etkin bir şekilde uygulanmadığı ülkelerde, off-shore merkezleri ile bağlantılı paravan şirketler kurmuştur (FATF, 2011:19).

¹²¹ FATF Şubat 2012 Genel Kurul toplantısında alınan karar doğrultusunda, aklama ve terörün finansmanı ile mücadele konulu tavsiye kararları revize edilmiş ve numaraları değiştirilmiştir. Buna göre:

10 no'lu tavsiye (eski 5) finansal kuruluşların kimlik tespiti, gerçek faydalanıcının tespiti, karmaşık ve olağandışı işlere karşı finansal kuruluşların ve diğer yükümlü gruplarının özel dikkat göstermesi, müşterinin durumunun sürekli izlenmesi prensiplerini,

12 no'lu (eski 6) tavsiye kısaca finansal kuruluşların yolsuzluğa karışma potansiyeli yüksek olduğu değerlendirilen siyasi nüfuz sahibi kişiler ile giriştikleri iş ilişkilerini uygun bir risk yönetimi sistemi çerçevesinde izlemesini,

19 no'lu (eski 21) tavsiye riskli ülkeler menşeli gerçek ve tüzel kişiler ile yürütülen iş ilişkilerinde finansal kuruluşların sıkı müşterini tanı tedbirleri uygulamasını,

24 no'lu (eski 33) tavsiye ise kısaca ülkelerin yetkili makamlarının tüzel kişilerin gerçek faydalanıcı ve kontrolüne ilişkin doğru ve güncel bilgilere sahip olmasını, örneğin hamiline yazılı hisse senedi çıkarılabilen ülkelerde bunun aklama için kullanılmamasını sağlayacak tedbirleri almasını

çermektedir.

¹²² Türkiye'nin yılında yayımlanan karşılıklı değerlendirme raporu (FATF:2007) doğrultusunda bahsedilen bu 10, 12, 19 ve 24 no'lu tavsiyelerden aldığı notlar sırasıyla uyumsuz, uyumsuz, kısmen uyumlu ve uyumsuzdur. Türkiye ile gelişim durumu çoğu çalışmada mukayese edilen BRIC ülkelerinin Brezilya dışında bu tavsiyelerden yüksek not alamadığı görülmektedir (IMF, 2011:42).

II. TÜRKİYE’DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI İLE YOLSUZLUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN NEDENSELLİK ANALİZİ

Yolsuzluğun nedenlerine ve sonuçlarına yönelik literatür taramasının yapılması ve yolsuzluk - DYY ilişkisinin bu kapsamda irdelenmesi sonrasında, çalışmamızda bu başlık altında Türkiye’de DYY girişleri ve yolsuzluk arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığı hazırlanan ampirik çalışmanın eşliğinde incelenecektir. Çalışmada temel olarak, Türkiye’de yolsuzluğun ve diğer kontrol değişkenleri olarak gelir ve siyasi risk unsurlarının DYY üzerinde belirleyici etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap aranacaktır.

Türkiye’ye yönelen DYY üzerinde AB ile üyelik müzakereleri sürecinin de önemli etkisinin olduğu değerlendirilmektedir. Öyle ki Türkiye’nin AB müktesebatının üstlenilmesine yönelik olarak yayımladığı 2001, 2003 ve 2008 Ulusal Program belgelerinde belirtildiği üzere, Kopenhag ekonomik kriterlerini¹²³ karşılamak için özelleştirme uygulamalarına hız vermesi ve AB kaynaklı doğrudan yabancı sermaye girişinin önündeki kısıtlamaları kaldırması taahhüt edilmiştir¹²⁴.

2003 yılında çıkarılan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu da bu kapsamda kabul edilen bir düzenleme olup, söz konusu kanun ile yabancı yatırımlar için izin ve onay sisteminden bilgilendirme sistemine geçilmiş; dolayısıyla yolsuzluk için fırsat yaratan bürokratik engeller de azaltılmıştır. Gelişen süreçte Türkiye 2004 yılı Brüksel Avrupa Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca 2005 yılında AB ile üyelik müzakerelerine başlamış ve paralel bir şekilde ülkeye giren DYY de büyük bir artış trendine girmiştir. Küresel krizin etkisi ile 2008 sonrasında DYY girişinde azalma görülse de, DYY stoku artmıştır.

¹²³ Kopenhag 1993 Avrupa Konseyi (Zirve) toplantısında benimsenen ekonomik kriterler çerçevesinde AB üyesi bir ülkede işleyen bir piyasa ekonomisi ve Birlik içinde piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesi olmalıdır.

¹²⁴ Özelleştirme sürecinin hızlanması konusunda bkz. 2001 Yılı Ulusal Programı s.15-31, 2003 yılı Ulusal Programı s.12, 2008 yılı Ulusal Programı s.16. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki kısıtların kaldırılması konulu taahhütler için bkz. 2001 yılı Ulusal Programı s.127-134; 2003 yılı Ulusal Programı s.19-20, 2008 yılı Ulusal Programı s.44-49. Kaynak AB Bakanlığı, *Ulusal Program*, (Erişim: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=194&l=1> 04.02.2013).

2005 sonrası dönemde bir yandan Türkiye'ye yönelen DYY ciddi bir artış gösterirken diğer yandan da, PRS Grubu ICRG, TI yolsuzluk algısı, Dünya Bankası Enstitüsü yönetim göstergeleri, Heritage Vakfı yolsuzluk endeksleri çerçevesinde Türkiye'nin orta düzeyde yolsuzluk görülen bir ülke olmayı sürdürdüğü görülmektedir¹²⁵. Bu bağlamda Türkiye'de yolsuzluğun ve ekonomik - siyasi gelişme düzeyinin DYY üzerinde etkisi olup olmadığının ve varsa etki yönünün analiz edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmakta olup, çalışmamızda bu analizin yapılması amaçlanmaktadır.

1. Veri ve Yöntem

Literatürde yolsuzluğun DYY girişi üzerinde caydırıcı ya da durumuna göre teşvik edici bir unsur olduğu yönünde yapılan çalışmaları inceledikten sonra, bu bölümde Türkiye için DYY ve yolsuzluk arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ve nedenselliğin tespit edilmesi halinde, ilişkinin hangi yönde gerçekleştiği incelenecektir.

Çalışmamızda 1992(M:1) ile 2010(M:12) arası döneme ilişkin olarak eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli yöntemleri kullanılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye'nin aylık seriler halinde yayımlanan yolsuzluk ve doğrudan yabancı yatırım istatistikleri arasındaki uzun dönem ilişki Pesaran, Shin ve Smith tarafından geliştirilen "sınır testi" aracılığıyla irdelenecektir (Pesaran vd., 2001:289-326). Çalışmamızda kontrol değişkeni olarak ise siyasi risk ve GSYİH'yi temsilen (proxy olarak) sanayi üretim endeksi değerleri kullanılacaktır.

Türkiye'nin yolsuzluk ve siyasi risk endeksleri PRS Grubu tarafından ICRG veri tabanından; doğrudan yabancı yatırım istatistikleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (TCMB – EVDS)'nden, sanayi üretim endeksi ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nden temin edilmiştir. Hesaplama sonucunda bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin yüzdesel analizinin yapılabilmesi amacıyla tüm serilerin doğal logaritması alınmıştır.

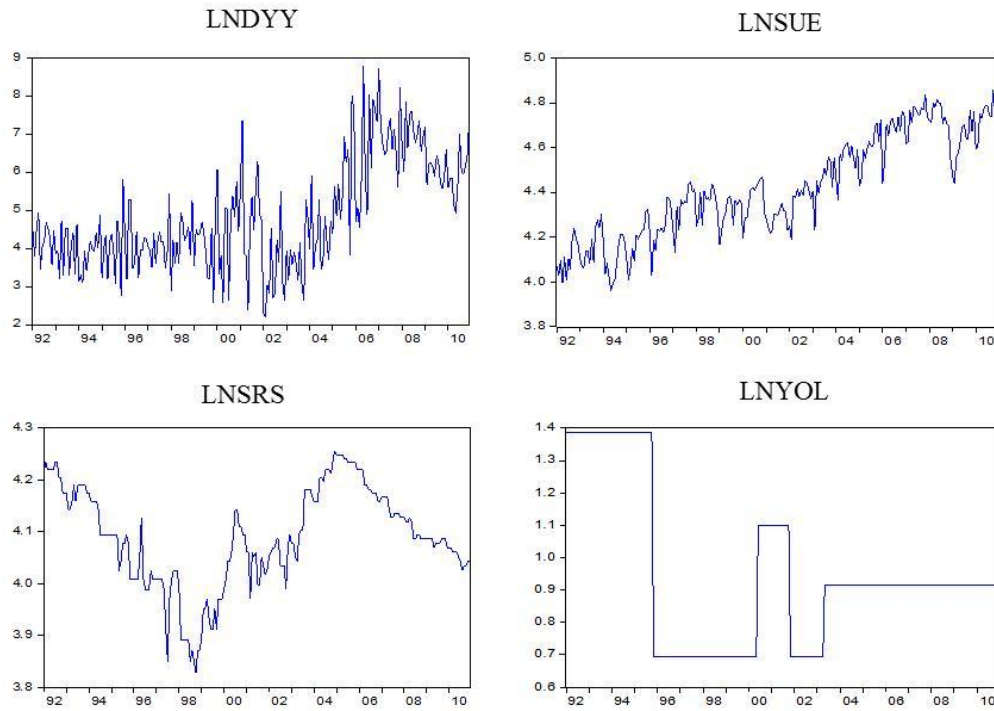
¹²⁵ Türkiye'nin bu sayılan kuruluşların yolsuzluk endekslerinden aldığı puanlar Ek 5'te sunulmaktadır.

Çalışmada kullanılan değişkenler ve bu değişkenlerin elde edildiği kaynaklar tablo 3’te listelenmiştir. İlgili serilerin grafikleri ise şekil 12’de sunulmaktadır.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Simge	Dönem	Açıklama
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	LNDYY	1992-2010	Türkiye'nin TCMB - EVDS tarafından yayımlanan ödemeler dengesi ayrıntılı istatistikleri, sermaye ve finans hesabı, doğrudan yatırım girişi istatistikleri
GSYİH - Sanayi Üretim Endeksi	LNSUE	1992-2010	GSYİH serisini temsilen, Türkiye'nin TÜİK tarafından hesaplanan sanayi üretim endeksi. (başlangıç yılı 2005 olup, geriye ve ileriye indirgenmiş aylık seri değeridir)
Yolsuzluk	LNyOL	1992-2010	Türkiye'nin PRS Grubu tarafından yayımlanan ICRG yolsuzluk endeksi değerinin logaritması (yüksek değer düşük yolsuzluk)
Siyasi Risk	LNSRS	1992-2010	Türkiye'nin PRS Grubu tarafından yayımlanan siyasi risk endeksi değerinin logaritması (yüksek değer düşük risk)
AB Müzakere Kukla Değişkeni	AB	2005-2010	Avrupa Birliği ile müzakerelere başlanan 2005 yılı ve sonrası için 1, öncesinde 0.
Kriz Kukla Değişkeni	KRİZ	1994M04-1994M05 1998M11-1999M1 2000M11-2001M02 2008M11- 2009M02	Son 20 yılda yaşanan büyük ekonomik krizlerin olduğu dönemleri yansıtmaktadır.

Şekil 12: Doğrudan Yabancı Yatırım, Sanayi Üretim Endeksi, Siyasi Risk ve Yolsuzluk Serilerinin Grafiksel Gösterimi

ICRG endeks değerleri PRS Grubu personelinin siyasi gelişmelere ilişkin yaptıkları gözlemler ve topladıkları ekonomik veriler çerçevesinde aylık olarak gözden geçirilmekte ve ilgili ay içerisinde güncellenmektedir. Bu bağlamda akademik çalışmalarda ve yatırım amaçlı ülke izlemelerinde ICRG endeksleri yoğun bir şekilde itibar görmekte ve bu endeksler aylık veri kullanılan analizler için uygun olmaktadır.

ICRG endekslerine yansıyan ülke yolsuzluk algısında aydan aya değişikliğe sıkça rastlanmasa da, siyasi risk endeks değerinin ihtiva ettiği unsurlar bağlamında aydan aya farklılaştığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda yolsuzluğun yanında kontrol değişkeni olarak siyasi riskin kullanılmasının analiz sonuçlarını zenginleştireceği düşünülmektedir.

ICRG yolsuzluk endeksi, ilgili ülkelerde gözlemlenen ve sayısallaştırılan siyasi yolsuzluk düzeyini temsil etmektedir. ICRG siyasi risk endeksi ise, grup personelinin endeksi oluşturan tüm risk unsurları çerçevesindeki değerlendirmelerinin sayısallaştırılmış ve toplulaştırılmış düzeyini yansıtmaktadır. Buna göre ICRG siyasi

risk endeksi sırasıyla hükümet istikrarı (12), sosyo-ekonomik koşullar (12), yatırım profili (12), dış çatışma ortamında bulunma (12) iç çatışma ortamında bulunma (12) yolsuzluk (6), siyasette askerın etkisi (6), bölgesel tansiyon (6) kanunun üstünlüğü (6), demokratik hesap verebilirlik (6), etnik tansiyon (6), bürokratik kalite (4) değişkenlerinin bileşenlerinden oluşmaktadır. Ülke puanı, yüksek değerin düşük siyasi riski göstermesi bağlamında toplam 100 puan üzerinden hesaplanmakta, siyasi risk unsuru olarak sunulan göstergelerin, parantez içinde sunulan ağırlıkları nispetinde siyasi risk değişkenine katkıları bulunmaktadır.

Türkiye için yolsuzluğun yanında siyasi riskin DYY üzerindeki etkisinin incelenmesinin bir avantajı da, AB ile üyelik müzakerelerini yürüten ve bu bağlamda Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli düzeyde karşıladığı tespiti ile siyasi riski azaldığı düşünülen ülkemizin, DYY yatırımları için bir çekim noktası olup olmadığının ve siyasi risk ile DYY girişi arasında ülkemizde bir ilişki bulunup bulunmadığının tespit edilebilmesidir. Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamak demokrasi, hukuk düzeni, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarını sağlamayı gerektirir¹²⁶. Bu doğrultuda PRS - ICRG siyasi risk endeksinin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum düzeyini de karşıladığı düşünülmektedir.

Bir diğer kontrol değişkeni olarak ekonomik gelişmeyi gösteren GSYİH serilerinin kullanılması düşünülmüş; ancak aylık bazda yayımlanan gelir endeksi olmadığı için, bu seriyi temsilen TÜİK tarafından sağlanan sanayi üretim endeksinin DYY üzerindeki nedensellik etkisi incelenmiştir¹²⁷. Sanayi üretim endeksi ile GSYİH serisi arasında %99 oranında korelasyon olması bu tercihte etken olmuştur.

¹²⁶ AB üyesi ülkelerin sahip olmaları beklenen siyasi değerler Avrupa Birliği Antlaşmasının 6'ncı maddesinde işlenmektedir. Bu madde ile paralel şekilde 1993 Kopenhag Avrupa Birliği Konseyi toplantısında aday ülkelerin üyelik için karşılamaları gereken ekonomik ve siyasi kriterler belirlenmiştir. Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamak ayrıca müzakerelere başlamak için ön koşul olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda bir aday ülkenin üyelik müzakerelerine başlayabilmek için demokrasi, hukuk düzeni, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunmasını garanti altına alan kurumların istikrarını sağlamak gibi dört temel unsurda Birlik normlarını karşılaması gerekir.

¹²⁷ 2005 yılını başlangıç olarak alan ve günümüze kadar gelen endeksin 1992 yılına kadar indirgenmesi TÜİK'ten talep edilmiş ve TÜİK'in sağladığı endeks değerleri üzerinden analiz yapılmıştır.

Türkiye'ye DYY girişleri, 2005 yılında AB ile müzakere sürecinin başlamasını müteakip hızla artış gösterdiğinden, modelde "AB" kukla değişkeni egzogen değişken olarak müzakerelerin başladığı tarih sonrası için "bir" olarak kullanılmıştır. Ayrıca 1994, 1998, 2000, 2001 ve 2008 kriz dönemlerini takip eden dönemlerde GSYİH ve DYY girişlerinde önemli düşüşler söz konusudur. Bu dönemleri açıklamak üzere, ilgili dönemler için modele "KRİZ" gölge değişkeni eklenmiştir.

Çalışmamızda aylık serilerin kullanılmasının nedeni özellikle nedensellik çalışmaları için büyük önem taşıyan gözlem sayısının bu sayede çoğalmasındır. TCMB 1992 yılından itibaren DYY girişlerini aylık seriler halinde yayımlamaktadır. Bu nedenle ampirik uygulamamızda örneklem dönemi 1992 yılından başlatılmıştır. Çalışmamızın bir diğer kısıtı da, aylık seriler çerçevesinde analiz yapılması nedeniyle yolsuzluk ve siyasi risk değerleri için ICRG endeks değerlerinin haricinde bir seri kullanılamaması ve elde edilen sonuçların farklı kuruluşların gendeks değerlerini kullanmak suretiyle sağlamanın yapılamamasıdır. Doktrinel olarak incelediğimiz yolsuzluğun Türkiye'deki düzeyi konusunda ICRG, Dünya Bankası Enstitüsü (World Bank Institute - WBI), Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Heritage Vakfı vb. kuruluşların verileri arasında ancak orta düzey bir korelasyonun olduğu tespit edilmiştir¹²⁸. Buna karşın, bu kuruluşların yayımladığı serilerin sadece yıllık frekans göstermesi nedeniyle çalışmamızda kullanılması mümkün olamamıştır.

Sunulan veriler çerçevesinde, uygulama yöntemimiz olan sınır testine dayalı eşbütünleşme analizi sonucunda öncelikle belirtilen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı irdelenecektir. Test sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığına dair bulguların elde edilmesi durumunda ise, kısa dönem analizin gerçekleştirileceği sonraki aşamada nedensellik ilişkisi hata düzeltme modeline uygulanan Granger nedensellik testiyle araştırılacaktır.

Eşbütünleşme ilişkisini gösteren ve kısıtsız hata düzeltme modeline dayalı olan sınır testi Denklem (1) aracılığıyla uygulanmaktadır:

¹²⁸ Türkiye'deki yolsuzluğun düzeyi hakkında ilgili kuruluşlar tarafından yayımlanan endeks değerlerinin korelasyon tablosu Ek 5'te yayımlanmaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta \text{Indyy} = & \alpha_0 + \alpha_1 t + \Theta_1 \text{Indyy}_{t-1} + \Theta_2 \text{lnyol}_{t-1} + \Theta_3 \text{lnsr}_{t-1} + \Theta_4 \text{lnsue}_{t-1} \\ & \beta_1 \sum_{i=1}^k \Delta \text{Indyy}_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^k \Delta \text{lnyol}_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=0}^k \Delta \text{lnsr}_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=0}^k \Delta \text{lnsue}_{t-i} + \mu_1 \text{AB} \\ & + \mu_2 \text{KRİZ} + u_t \end{aligned} \quad (1)$$

Trendli modeli temsil eden Denklem (1)'de α_0 sabit terimi, t trendi, Δ birinci fark işlemcisini, k VAR sistemi için seçilen gecikme uzunluğunu, u_t ise hata terimini göstermektedir. Trendsiz model ise Denklem (1)'den " t " teriminin çıkarılması sonucu tahmin edilmektedir. Pesaran vd. (2001) çalışmasından hareketle sınır testi yaklaşımına dayanan eş bütünleşme denklemi trend değişkeni eklenerek ya da eklenmeden oluşturulabilmektedir. Çalışmamızda eşbütünleşme denklemi hem trendli hem de trendsiz olarak tahmin edilecektir.

Pesaran'ın metodolojisinde sınır testi için 5 alternatif durum (case) tanımlanmış olup, her bir durum için de farklı anlamlılık sınamaları öngörülmüştür. Eşbütünleşme denklemi doğrultusunda ortak anlamlılık F istatistiği, bireysel anlamlılık ise Banerjee vd.(1998:267-283) tarafından da önerildiği üzere T istatistiği değerleri ile sınanmaktadır¹²⁹. Her iki istatistiğin asimtotik dağılımı standart dağılımlara uymadığından, elde edilen sonuçlar Pesaran vd. tarafından ortaya konulan sınır testi kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır (Pesaran vd., 2001: T1-T5).

Pesaran'ın sınır testi yaklaşımına göre trendsiz modele dayanan sınır testi F ve T istatistikleri yardımı ile analiz edilmektedir. Buna göre:

- Durum 3 olarak ifade edilen ve trendsiz denklemde DYY, yolsuzluk, siyasi risk, GSYİH - sanayi üretim endeksi verilerinin bir gecikmeli değerlerinin birlikte anlamlılık (F sınaması) ve DYY değişkeninin bir gecikmeli değerinin bireysel anlamlılık (t sınaması) değerlerine dayanmaktadır.

$$H_0: \Theta_i = 0 \quad (i=1,2,3,4)$$

$$H_0: \Theta_1 = 0$$

¹²⁹ Hata düzeltme modeline dayalı eşbütünleşme analizlerinde T istatistiğinin de kullanılması ilk olarak Banerjee vd. (1998:267-283) tarafından geliştirilmiştir.

Pesaran'ın sınır testi yaklaşımına göre trendli modele dayanan sınır testi de yine T ve F istatistikleri kullanılmak suretiyle iki farklı durumda gerçekleştirilebilir:

- Durum 4 olarak ifade edilen ve trend değişkeni ile birlikte DYY, yolsuzluk, siyasi risk ve GSYİH - sanayi üretim endeksi verilerinin bir gecikmeli değerlerinin anlamlılık testi, Durum 3 çerçevesinde belirtilen birinci boş hipotezin F istatistiği değerleri doğrultusunda sınanmasına dayanmaktadır.

$$H_0: \alpha_1 = \Theta_i = 0 \quad (i=1,2,3,4)$$

- Durum 5 olarak ifade edilen ve denklemde trend hariç ilgili değişkenlerin bir gecikmeli değerlerinin F istatistiği, doğrudan yatırım değişkeninin bir gecikmeli değerinin ise T istatistiği ile anlamlılık sınavasını içeren test aşağıda sunulmaktadır.

$$H_0: \Theta_i = 0 \quad (i=1,2,3,4)$$

$$H_0: \Theta_1 = 0$$

Pesaran vd. (2001) ile Banerjee vd. (1998) F veya t-istatistiği kritik üst sınır değerinden daha büyükse uzun dönem ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun aksine F veya t-istatistiği, kritik alt sınır değerinden daha küçükse eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını gösteren boş hipotez kabul edilmektedir. İstatistik değerlerinin, kritik değerler arasında yer alması durumunda ise kesin bir sonuca varılamamaktadır.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı teyit edildikten sonra, bu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı sıradan en küçük kareler yöntemi ile bir denklem tahmin edilmesi ile araştırılacaktır. LNDYY değişkeninin bağımlı, LNYOL, LNSRS, LNSUE değişkenlerinin açıklayıcı değişken olduğu uzun dönem ilişkisi denklem (2)'de sunulmaktadır.

$$LNDYY = \alpha_0 + \Theta_1 LNYOL + \Theta_2 LNSRS + \Theta_3 LNSUE + u_t \quad (2)$$

Son aşamada ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi için gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (auto regressive distributed lag - ARDL) yaklaşımına dayalı hata düzeltme modeli kullanılacaktır.

Denklem 3'te gösterimi yapılan ve standart Granger modeline, denklem 2'de sunulan uzun dönemli ilişki denkleminde elde edilen hata terimlerinin bir gecikmeli değerinin (ECM_{t-1}) eklenmesi ile oluşturulan hata düzeltme modeli sonucunda değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisinin varlığı test edilebilecektir¹³⁰.

$$\Delta \ln dy_t = \alpha_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^{n-1} \Delta \ln dy_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^{n-1} \Delta \ln yol_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=0}^{n-1} \Delta \ln srs_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=0}^{n-1} \Delta \ln sue_{t-i} + \gamma ECM_{t-1} + \mu_1 AB + \mu_2 KRİZ + u_t \quad (3)$$

ECM_{t-1} değişkeninin negatif işaretli ve anlamlı olması halinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. β_2 , β_3 ve β_4 değişkenlerinin anlamlılık düzeyi ise kısa dönemde sırasıyla yolsuzluk, siyari risk ve GSYİH - sanayi üretim endeksi değerlerinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru bireysel ve birlikte nedenselliğin var olup olmadığını gösterecektir.

Çalışma sonuçlarının hesaplanmasında E Views 6.0 paket programı kullanılmıştır.

2. Ampirik Sonuçlar

2.1. Serilerin Birim Kök Analizi

Nedensellik analizine başlamadan önce, kullanılacak yöntemin kararlaştırılması için serilerin ve / veya birinci farklarının durağanlık durumlarının tespit edilmesi gerekir. Bu bağlamda, çalışmada kullanılan LNDYY, LNYOL, LNSRS ve LNSUE serilerinin durağanlık durumu Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips - Perron (PP) ve Kwiatkowski - Phillips - Schmidt - Schin (KPSS) birim kök sınamaları ile test edilmiştir. Test sonuçları tablo 4'de sunulmaktadır:

¹³⁰ Görüldüğü üzere bu aşamada uygulanacak olan test standart Granger testlerinden farklı olacaktır. Zira standart Granger testleri bir hata düzeltme terimi içermez.

Tablo 4: Serilerin ADF, PP, KPSS Birim Kök Testleri

Sınamalar	ADF		PP		KPSS	
	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Düzye + Trend
Değişkenler						
LNDYY	-1.62	-2.92	-7.45***	-11.15***	1.28***	0.25***
LNYYOL	-2.283	-2.163	-2.301	-2.189322	0.543**	0.280***
LNSRS	-2.298	-2.360	-2.077	-2.132516	0.325	0.256***
LNSUE	-0.46	-3.412*	-1.886	-6.941***	1.883***	0.118
Δ LNDYY	-13.43***	-13.41***	-	-	-	-
Δ LNYYOL	-14.984***	-14.988***	-14.984***	-14.988***	-	-
Δ LNSRS	-16.006***	-15.983***	-16.626***	-16.637***	-0.163	-
Δ LNSUE	-4.496***	-	-38.913***	-	-	0.1364*
Sonuçlar	I(1),I(1),I(1),I(1)	I(1),I(1),I(1),I(0)	I(0),I(1),I(1),I(1)	I(0),I(1),I(1),I(0)	I(0),I(0),I(1),I(0)	I(0),I(0),I(0),I(1)

Notlar : * : %10 anlamlılık seviyesi
 ** : %5 anlamlılık seviyesi
 *** : %1 anlamlılık seviyesi

ADF testi kapsamında, sabitli trendsiz durumunda hiç bir seri durağan çıkmamış; tüm serilerin birinci gecikmesinin durağan olduğu tespit edilmiştir. Sabit ve trend durumu için ise sadece LNSUE değişkeni durağan çıkmış, kalan değişkenler yine birinci gecikmeleri alınmak suretiyle durağan hale getirilmiştir. ADF testinde optimal gecikme uzunluğu, Schwarz bilgi kriteri doğrultusunda otomatik şekilde maksimum 14 olarak uygulanmıştır.

PP testlerine göre, sabitli trendsiz durumda sadece LNDYY serisi %1 anlamlılık seviyesinde durağan çıkmış, diğer seriler birinci farklarının alınması ile %1 anlamlılık seviyesinde durağan hale gelmiştir. Sabitli ve trendli durumda ise LNDYY ve LNSUE değişkenleri durağandır. Kalan değişkenlerin yine birinci farklarının alınması ile durağanlaşmaları sağlanmıştır.

PP testlerinde olduğu gibi, KPSS testlerinde de LNDYY serisi her durumda durağan çıkmıştır. Bununla birlikte bu sonuçlar ADF testi sonuçları ile tutarlı değildir, zira ADF testi bağlamında LNDYY sabit ve trendsiz ile sabit ve trendli durumları için durağan çıkmamış, birinci farkı alınmak suretiyle durağan hale getirilmiştir.

KPSS testi bağlamında sınıması yapılan LNSRS serisi, sadece sabit ve trend durumunda %1 anlamlılık seviyesinde durağandır¹³¹. LNYOL serisi sabit durumunda %5, sabit ve trend durumunda %1 anlamlılık seviyesinde durağandır.

PP ve KPSS testlerinde optimal gecikme uzunluğu, Bartlett Kernel hesaplama yöntemi ve Newey West band genişliği metodu ile otomatik olarak hesaplanmıştır.

Serilerin durağanlığı konusunda farklı testlerin tutarsız sonuç vermesi üzerine nedensellik analizinde Pesaran yaklaşımının tercih edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yaklaşım Engle ve Granger tarafından geliştirilen artık değerlerin analizine dayalı iki aşamalı yöntem ile Johansen tarafından geliştirilen en çok olabilirlik yaklaşımına indirgenmiş nedensellik analizine göre temel bazı farklılıklar içermektedir. Buna göre, sayılan yöntemlerde bütün bağımsız değişkenlerin durağanlığı koşulu aranırken,

¹³¹ Sabit ile sabit ve trend durumları, durağanlık sınımasının yapıldığı test denkleminde sırasıyla sabit terim ile sabit terim ve trend değişkeni eklenmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Pesaran yaklaşımında değişkenlerin I(0), I(1) ya da karşılıklı eşbütünlük olmalarına bakılmaksızın değerler arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığı test edilebilmektedir.

2.2. Sınır Testi Yaklaşımı İle Seriler Arasında Eşbütünlük ve Uzun Dönem İlişkinin Tespiti

Durağanlık testleri sonucunda eşbütünlük ilişkisinin Pesaran (2001) sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmesine karar verdikten sonra, öncelikle hazırlanacak trendli ve trendsiz modeller için uygun gecikme sayısının tespit edilmesi gerekecektir. Uygun gecikme döneminin tespitinde, en düşük AIC, SC ve HQ ve en yüksek R² değerine sahip bulunan, otokorelasyon, değişen varyans ve hata teriminin normal dağılımı konusunda problem içermeyen modelin seçilmesine dikkat edilmiştir. Gecikme değerleri çerçevesinde en fazla 12 gecikme için AIC, SC ve HQ değerlerine ve serilerin LM istatistiği çerçevesinde otokorelasyon testine tablo 5’de yer verilmektedir.

Tablo 5: Trendli ve Trendsiz Modeller İçin AIC, SC ve HQ Testi Sonuçları

Gecikme Sayısı	Deterministik Trendli Model			$\chi^2(12)$ LM ist	Trendsiz Model			$\chi^2(12)$ LM ist
	AKAIKE (AIC)	SCHWARZ (SC)	HANNAN- QUINN (HQ)		AKAIKE (AIC)	SCHWARZ (SC)	HANNAN- QUINN (HQ)	
1	-6.429420	-5.927744*	-6.226720	0.0817	-6.449457	-6.010490*	-6.272094	0.0556
2	-6.633326	-5.880812	-6.329276*	0.7818	-6.649823	-5.960018	-6.371110*	0.4636
3	-6.591419	-5.588067	-6.186018	0.5516	-6.604711	-5.664067	-6.224647	0.4044
4	-6.663303	-5.409112	-6.156552	0.3241	-6.670987	-5.479506	-6.189574	0.5021
5	-6.670846	-5.165817	-6.062745	0.4826	-6.675778	-5.233459	-6.093015	0.7865
6	-6.696889	-4.941022	-5.987437	0.7614	-6.691047	-4.997889	-6.006933	0.8845
7	-6.683920	-4.677214	-5.873118	0.1368	-6.681914	-4.737918	-5.896450	0.2469
8	-6.736199	-4.478655	-5.824047	0.4028	-6.736957	-4.542123	-5.850143	0.4892
9	-6.812180	-4.303798	-5.798677	0.3064	-6.801799	-4.356127	-5.813635	0.3416
10	-6.738954	-3.979734	-5.624102	0.6468	-6.734324	-4.037814	-5.644810	0.8311
11	-6.813969	-3.803911	-5.597767	0.8950	-6.812979	-3.865630	-5.622114	0.8094
12	-7.021896*	-3.760999	-5.704343	0.4810	-7.018749*	-3.820562	-5.726534	0.7236

Notlar: * En düşük AIC, SC ve HQ istatistiğine sahip değişkeni işaret etmektedir.

Test sonuçları çerçevesinde hem trendli, hem de trendsiz model için AIC istatistiği çerçevesinde 12, SC istatistiği çerçevesinde 1, HQ istatistiği çerçevesinde ise 2 gecikmeli modelin seçilmesi uygun görülmektedir. Alternatif modellerde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır. Bununla birlikte, gecikme uzunluğunun tespitinde AIC, SC ve HQ istatistiklerinin birbirlerinden farklı sonuçlar vermesi üzerine, Denklem (1)'in tahmin edilmesi için en fazla 12 gecikmeye kadar gidilerek, alternatif modellerin tespit edilmesi ve anlamsız değişkenlerin elenerek uygun modelin elde edilmesi yöntemi benimsenmiştir.

Uygun modelin tahmini için bu doğrultuda, LNDYY, LNYOL, LNSRS, LNSUE değişkenlerinin fark değerlerinin 12 gecikmeye kadar sınanan değerlerinden istatistiki olarak anlamlı olmayanlar çıkarılmış ve en düşük AIC, SC istatistiklerine sahip olan, otokorelasyon, değişen varyans, hata teriminin normal olmayan dağılımı sorunu bulunmayan, doğru spesifikasyon uzunluğuna sahip olan denklemler trendli ve trendsiz olarak tahmin edilmiştir.

Bu bağlamda eşbütünleşme modelinin tahmininde tüm incelenen alternatifler arasından trendsiz ARDL (2,8,1,0) ve trendli ARDL (9,9,1,5) modellerinin kullanılması kararlaştırılmıştır.

Tespit edilen modeller ve bu modellere ilişkin tanısal istatistikler tablo 6 ve tablo 7'de sunulmaktadır. Klasik doğrusal regresyon modeli varsayım ihlallerinden otokorelasyon sınaması Breusch Godfrey LM testi ile, değişen varyans sınaması Breusch Pagan Godfrey LM testi ile, hata terimlerinin normal dağılımı sınaması Jarque Bera testi ile¹³², doğru spesifikasyon uzunluğu ise Ramsey Reset testi ile yapılmıştır.

¹³²Jarque Bera (JB) istatistiği için kritik değer %95 güven aralığı için yaklaşık olarak 5.91'dir. Testlerde bu değer altında çıkan sonuçlar normal dağılıma işaret etmektedir.

Tablo 6: Uzun Dönem Trendsiz Eşbütünleşme Modeli

Değişken	Katsayı	St. Hata	T İstatistiği
C	-2.062193	3.726816	-0.553339
Δ LNDYY(-1)	-0.259984***	0.083005	-3.132146
Δ LNDYY(-2)	-0.213794***	0.065727	-3.252732
Δ LNYOL	2.306614**	0.996435	2.314867
Δ LNYOL(-1)	-1.589481	0.991020	-1.603884
Δ LNYOL(-2)	0.474517	0.976462	0.485955
Δ LNYOL(-3)	1.021074	0.983143	1.038582
Δ LNYOL(-4)	-1.379228	0.983685	-1.402103
Δ LNYOL(-5)	-1.571644	0.992957	-1.582792
Δ LNYOL(-6)	-1.531526	1.010066	-1.516263
Δ LNYOL (-7)	1.365964	1.000365	1.365465
Δ LNYOL (-8)	1.984790**	0.984513	2.016012
Δ LNSRS	-5.700447**	2.273105	-2.507780
Δ LNSRS(-1)	-6.286206***	2.312649	-2.718185
Δ LNSUE	0.242721	0.834372	0.290903
LNDYY(-1)	-0.699711***	0.097498	-7.176631
LNYOL(-1)	0.791380**	0.389035	2.034212
LNSRS(-1)	-1.194898	0.869039	-1.374966
LNSUE(-1)	2.090778***	0.607343	3.442500
AB	0.939068***	0.302062	3.108858
KRİZ	0.308122	0.261053	1.180304
Tanısal İstatistikler			
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	
Breusch Godfrey (BG) LM Testi (Otokorelasyon) F İst.	0,123357	0,8840	
Breusch Pagan Godfrey (BPG) Testi (Değişen Varyans) F İst.	1,023369	0,4364	
Jarque Bera (JB) Testi (Hata Terimi Normal Dağılımı).	3,209637	0,200926	
Ramsey Reset (RR) Testi (Spesifikasyon Uzunluğu) F İst.	0,819895	0,3663	
AIC : 2,56, SIC 2,89, HQ:2,69			
R^2 : 0,56, A. R^2 : 0,52, F İst. 12,77, DW: 2,01			

Notlar: i)*,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir. ii) Bağımlı değişken Δ LNDYY'dir.

Tablo 7: Uzun Dönem Trendli Eşbütünleşme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	St. Hata	T İstatistiği
C	-10.36296**	4.836576	-2.142623
Δ LNDYY(-1)	-0.395704***	0.124685	-3.173640
Δ LNDYY(-2)	-0.393371***	0.122814	-3.202990
Δ LNDYY(-3)	-0.168858	0.118536	-1.424532
Δ LNDYY(-4)	-0.221471**	0.114076	-1.941438
Δ LNDYY(-5)	-0.115259	0.111860	-1.030386
Δ LNDYY(-6)	-0.211593**	0.106156	-1.993222
Δ LNDYY(-7)	-0.304172***	0.100466	-3.027622
Δ LNDYY(-8)	-0.238911***	0.084741	-2.819308
Δ LNDYY(-9)	-0.185699***	0.065130	-2.851230
Δ LNYYOL	1.916460*	0.989939	1.935938
Δ LNYYOL(-1)	-1.048706	0.978232	-1.072043
Δ LNYYOL(-2)	0.393656	0.955968	0.411789
Δ LNYYOL(-3)	1.411491	0.966119	1.460990
Δ LNYYOL(-4)	-1.371027	0.977432	-1.402683
Δ LNYYOL(-5)	-2.217529**	1.000212	-2.217059
Δ LNYYOL(-6)	-0.590871	1.022983	-0.577596
Δ LNYYOL(-7)	2.014814*	1.034819	1.947020
Δ LNYYOL(-8)	2.284733**	1.038891	2.199203
Δ LNYYOL(-9)	1.659606*	1.002000	1.656293
Δ LNSRS	-3.435541	2.260749	-1.519647
Δ LNSRS(-1)	-6.237119***	2.259866	-2.759951
Δ LNSUE	-0.465701	0.904522	-0.514859
Δ LNSUE(-1)	-1.817636	1.188375	-1.529514
Δ LNSUE(-2)	0.230222	1.069645	0.215232
Δ LNSUE(-3)	0.715570	1.039071	0.688663
Δ LNSUE(-4)	-1.785975*	0.996983	-1.791379
Δ LNSUE(-5)	-1.655284*	0.900100	-1.839001
LNDYY(-1)	-0.602766***	0.128669	-4.684631
LNYYOL (-1)	0.300734	0.465433	0.646137
LNSRS(-1)	-0.332151	0.952449	-0.348733
LNSUE(-1)	3.362865***	1.113260	3.020738
T	-0.007099**	0.002837	-2.502587
AB	0.967113***	0.327879	2.949604
KRİZ	0.303394	0.267940	1.132322
Tanısal İstatistikler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	
BG LM Otokorelasyon Testi F İst.	0,123357	0,8840	
BPG LM Değişen Varyans Testi F İst.	1,023369	0,4364	
JB Normallik Testi	3,209637	0,200926	
RR Spesifikasyon Uzunluğu Testi	0,819895	0,3663	
AIC : 2,52	SIC 3,07	HQ:2,74	
R ² : 0,63	A. R ² : 0,56	F İst. 9,23 DW: 1,93	

Notlar: i)*,**,*** %10, %5 ve %1 düzey anlamlılığı gösterir. ii) Bağımlı değişken Δ LNDYY'dir.

Seriler arasında eşbütünlük olup olmadığının anlaşılması için elde edilen trendli ve trendsiz modellerde kullanılan doğrudan yatırım, yolsuzluk, siyasi risk ve GSYİH - sanayi üretim endeksi değişkenlerinin bir gecikmeli değerlerinin ($LNDYY_{t-1}$, $LNYOL_{t-1}$, $LNSRS_{t-1}$ ve $LNSUE_{t-1}$) anlamlılık sınamaları, veri ve yöntem başlığı altında açıklanan yöntem ile yapılmıştır.

Buna göre trendsiz model için, Durum III çerçevesinde tüm bu değişkenlerin ortak anlamlılık (F istatistiği) sınamalarının yanında $LNDYY_{t-1}$ serisinin bireysel anlamlılık (T istatistiği) sınaması yapılmıştır. Aynı şekilde, trendli model için de Durum IV çerçevesinde tüm bu değişkenlerin ve “trend” değişkeninin ortak anlamlılık sınaması yapılmış (F istatistiği); Durum V çerçevesinde de trend değişkeni dışında yapılan ortak anlamlılık sınamasına (F istatistiği) ek olarak $LNDYY_{t-1}$ serisinin bireysel anlamlılık sınaması (T istatistiği) yapılmıştır.

Sınamalar neticesinde elde edilen sonuçlar Pesaran vd. (2001) çalışmasında yer alan kritik değerler ile karşılaştırılmıştır. Durum III, IV ve V için elde edilen test sonuçları tablo 8’de sunulmaktadır. Tespit edilen F istatistiği değerleri Wald testi ile elde edilmiştir.

Tablo 8: Eşbütünlük Modeli Analizi Sonuçları

Trendli Model				Trendsiz Model		
K	F_{IV}	F_V	t_V	K	F_{III}	t_{III}
4	5.97***	7.38***	-4.68**	4	13.79***	-7.17***
Anlam Düzeyi	%1	%1	%5	Anlam Düzeyi	%1	%1
Alt Sınır Kritik Değer	3,81	4,40	-3,41	Alt Sınır Kritik Değer	3,74	-3,43
Üst Sınır Kritik Değer	4,92	5,72	-4,36	Üst Sınır Kritik Değer	5.06	-4.60

Not: *,**,*** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir.

Buna göre gerek trendli, gerekse trendsiz modellerde Wald testi ile hesaplanan F istatistiği ve T istatistiği değerleri, Pesaran'ın üst kritik sınır değerlerinin üzerindedir. Dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir.

Sadece trendli modelde t istatistiği değeri %5 anlamlılık seviyesi bölgesinde sonuç vermiştir. Dolayısıyla, trendli ve trendsiz eşbütünleşme modeli sonuçlarına göre, Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile yolsuzluk, siyasi risk ve GSYİH - sanayi üretim endeksi serileri arasında en az bir yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Uzun dönem ilişkisinin yönü ile ilgili olarak, trendli ve trendsiz modellerde düzey değerinde bir gecikmesi alınmış doğrudan yatırımlar, yolsuzluk, siyasi risk ve GSYİH - sanayi üretim endeksi değerleri yol gösterici olacaktır.

Trendli modelde $LNDYY_{t-1}$ ve $LNSUE_{t-1}$ (%1 anlamlılık seviyesinde) değişkenleri, trendsiz modelde ise yine $LNDYY_{t-1}$, $LNSUE_{t-1}$ (%1 anlamlılık seviyesinde) ve $LNYOL_{t-1}$ (%5 anlamlılık seviyesinde) değişkenleri istatistiki olarak anlamlı sonuç vermiştir. Trendli ve trendsiz modellerde $LNSRS_{t-1}$ değişkeni ile gösterilen siyasi riskin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. İlişki yönü ise negatif olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak eşbütünleşme denkleminde göre uzun dönemde Türkiye'de yolsuzluk kontrolü endeksindeki artış (yüksek değer düşük yolsuzluk riskini göstermektedir) ve GSYİH artışı doğrudan yabancı sermaye girişini artırmaktadır.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin ortaya konabilmesi için Pesaran vd. (2001:20), bu değişkenler arasında sıradan en küçük kareler yöntemi ile bir denklem tahmin edilmesini ve bu denklemden elde edilecek hata teriminin ise sonraki aşamada ARDL yöntemine göre tahmin edilecek hata düzeltme modelinde kullanılmasını önermektedir.

Veri ve yöntem başlığı altında da anlatıldığı üzere, eşbütünleşme ilişkisi tespit edilen seriler arasında tahmin edilen uzun dönemli ilişkiye yönelik oluşturulan Denklem (2) aşağıda gösterilmektedir. Parantez içinde t istatistikleri gösterilmektedir.

$$\text{LNDYY} = -12,325^{***} + 1,746 \text{ LNYOL}^{***} - 1,457 \text{ LNSRS} + 4,85 \text{ LNSUE}^{***} + v_t$$

$$\begin{matrix} (-3,846) & (4,521) & (-1,573) & (13,577) \end{matrix}$$

Buna göre uzun dönemde sanayi üretim endeksi tarafından temsil edilen GSYİH'deki %1 iyileşme, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını %4,8 iyileştirmektedir. Logaritması alınmış yolsuzluk kontrolü endeks değerinin doğrudan yatırımlar üzerinde aynı yönde ve güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir. Siyasi risk endeksi değeri ise (yüksek değer düşük riski göstermektedir) uzun dönemde doğrudan yatırımlar üzerinde azaltıcı etki göstermektedir. Beklentinin aksi yönde gelişen bu sonuç marjinal düzeyde anlamsız bulunmuştur.

2.3. Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem İlişkisi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı trendli ve trendsiz eşbütünleşme modelleri ile tespit edildikten sonra, kısa dönem ilişkisinin tespiti için ikinci aşamada denklem 2'ten elde edilen hata teriminin bir gecikmeli değeri (ECM_{t-1}) kullanılarak, denklem 3'te gösterimi yapılan hata düzeltme modeli oluşturulacaktır.

Değişkenlerde uzun dönemde ortaya çıkan şokların kısa dönemde dengeye gelmesi bağlamında ECT_{t-1} gösterimi ile denkleme eklenen katsayının negatif işaretli ve anlamlı olması beklenmektedir. Bu değişkenin işaretinin anlamlı olması aynı zamanda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin de mevcut olduğunu teyit etmektedir.

Tahmin edilen hata düzeltme modelinde, gecikme uzunlukları AIC istatistiği yardımıyla belirlenmiş ve modelin klasik doğrusal regresyon model varsayımlarını ihlal edip etmediği (otokorelasyon, değişen varyans, hata terimlerinin normal dağılımı ve doğru spesifikasyon uzunluğu) sırasıyla Breusch Godfrey, Breusch Pagan Godfrey, Jarque Bera, Ramsey Reset testleri ile sınanmıştır. Buna göre değişkenler arasında kısa dönem ilişkisinin tespiti için ARDL (4,1,1,0) modelinin kullanılması benimsenmiştir. ARDL (4,1,1,0) kısa dönem model sonuçları tablo 9'da, bu model doğrultusunda yapılan Granger nedensellik test sonuçları ise tablo 10'da verilmektedir.

Tablo 9: ARDL (4,1,1,0) Kısa Dönemli Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	St. Hata	T İstatistiği
C	-0.117059	0.073242	-1.598245
Δ LNDYY(-1)	-0.390456***	0.083808	-4.658904
Δ LNDYY(-2)	-0.391286***	0.085441	-4.579594
Δ LNDYY(-3)	-0.165282**	0.076584	-2.158177
Δ LNDYY(-4)	-0.205116***	0.061182	-3.352575
Δ LNYOL	1.926569**	0.966658	1.993020
Δ LNYOL(-1)	-1.761671*	0.973144	-1.810288
Δ LNSRS	-3.152921	2.129349	-1.480697
Δ LNSRS(-1)	-5.728114***	2.137235	-2.680152
Δ LNSUE	0.618217	0.768128	0.804835
ECM(-1)	-0.509061***	0.083971	-6.062352
AB	0.343917***	0.128291	2.680759
KRİZ	0.240425	0.244697	0.982540
Tanısal İstatistikler			
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	
BG LM Otokorelasyon Testi F İst.	0,177918	0,8371	
BPG LM Değişen Varyans Testi F İst.	1,641024	0,0823	
JB Normallik Testi	2,992712	0,2239	
RR Spesifikasyon Uzunluğu Testi	1,294295	0,2566	
	AIC : 2,52, SIC 2,72, HQ:2,61		
	R^2 : 0,54, A. R^2 : 0,51, F İst. 20,53, DW: 1,98		

Notlar: i)*,**,*** %10, %5 ve %1 düzey anlamlılığı gösterir. ii) Bağımlı değişken Δ LNDYY'dir.

Tablo 10: Granger Nedensellik Testleri

Sıfır Hipotezi	Wald Testleri	F İstatistiği (Olasılık Değeri)	Sonuç
LNYOL, LNSRS, LNSUE LNDYY'nin Nedeni Değildir	1. $H_0 : \beta_{2i} = \beta_{3i} = \beta_{4i} = 0$	3,588 (0,00)	H0 RED, ANLAMLI
	2. $H_0 : \beta_{2i} = \beta_{3i} = \beta_{4i} = r=0$	8,938 (0,00)	H0 RED, ANLAMLI
	3. $H_0 : \beta_{2i} = 0$	3,909 (0,02)	H0 RED, ANLAMLI
	4. $H_0 : \beta_{3i} = 0$	4,326 (0,01)	H0 RED, ANLAMLI
	5. $H_0 : \beta_{4i} = 0$	0,647 (0,42)	H0 REDDEDİLEMEZ, ANLAMSIZ
	6. $H_0 : r=0$	-6,06 (0,00)	H0 RED, ANLAMLI

Bağımlı Değişken	Nedensellik Tipi					
	Kısa Dönem Etkiler (F İstatistiği)				Uzun Dönem Etki (T İst.)	Birlikte Nedensellik (F İstatistiği)
	$\Delta(LNDYY)_{t-i}$	$\Delta(LNYOL)_{t-i}$	$\Delta(LNSRS)_{t-i}$	$\Delta(LNSUE)_{t-i}$	ECM _{t-1}	$\Delta(LNYOL)_{t-i}$, $\Delta(LNSRS)_{t-i}$, $\Delta(LNSUE)_{t-i}$
$\Delta(LNDYY)_t$	-	3.909**	4.326**(-)	0,647	-6.06***	3,588***

Notlar : i) *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir.
ii) Parantez içerisindeki (-) işareti, nedensel ilişkinin negatif yönde olduğunu ifade etmektedir.

Test verileri doğrultusunda bağımlı değişken üzerindeki etkisi saptanmaya çalışılan açıklayıcı değişkenin cari ve gecikmeli değerlerinin anlamlılığını F-istatistiği aracılığıyla sınavan analizin sonuçları, gerek yolsuzluğun gerekse siyasi riskin DYY girişinin kısa dönemde Granger nedeni olduğunu göstermektedir.

Kısa dönemde DYY ile yolsuzluk kontrolü endeksi arasında aynı yönde; DYY ile siyasi risk endeksi arasında ise ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Üretim artışı ile DYY arasındaki ilişkinin yönü pozitif olarak görülse de, kısa dönemde anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucu çıkmıştır. Kısa dönemli nedenselliğin F sınavası ile bu şekilde yapılması “zayıf Granger nedenselliği” olarak da nitelendirilmektedir (Asafu- Adjaye, 2000:619, Mehrara ve Firounzjaee, 2011:227).

Modelde yer verilen Denklem 2'den elde ettiğimiz hata teriminin bir gecikmeli değeri negatif işaretli ve -0,50 gibi yüksek değerli olup, aynı zamanda %1 istatistik seviyesinde anlamlıdır. Bu sonuca yapılacak ilk yorum Türkiye'de yolsuzluk, siyasi risk ve sanayi üretim endeksi değeri ile temsil edilen GSYİH ile DYY arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu, ikinci yorum ise kısa dönemde yaşanan şokların %50'sinin uzun dönemde dengeye geleceğidir.

Hata düzeltme modelinden uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesi için, analizde yer alan tüm açıklayıcı değişkenlerin yanı sıra hata düzeltme teriminin anlamlılığının Wald testi ve F istatistiği aracılığı ile test edilmesi gerekir. "Güçlü Granger nedensellik" olarak da adlandırılan sınaama sonuçları doğrultusunda, eğer açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarının ve hata düzeltme teriminin katsayısının sıfıra eşit olduğu hipotezleri doğru değilse, açıklayıcı değişkenler bağımlı değişkenin birlikte Granger nedenidir. Tablo 10'da görüldüğü üzere, $H_0: \beta_{2i}=\beta_{3i}=\beta_{4i}=r=0$ hipotezi %1 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Dolayısıyla, yolsuzluk, siyasi risk ve GSYİH artışı DYY'nin birlikte Granger nedenidir.

Bu sonuçları, Denklem 2'de sunulan uzun dönemli ilişki denklemi ile kıyasladığımızda, yolsuzluk – DYY ilişkisi bağlamında gerek kısa, gerek ise uzun dönemde yolsuzluğun DYY girişlerini olumsuz etkilediği; uzun dönemde DYY ile arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilen GSYİH'nin kısa dönemli DYY girişleri için anlamlı bir etkisinin olmadığı; uzun dönemde istatistiki olarak marjinal düzeyde anlamsız bir nedensellik ilişkisi tespit edilen siyasi risk endeksi değerinin ise kısa dönemde DYY üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etki gösterdiği saptanmıştır.

2.4. Model Sonuçlarının Yorumlanması

Hata düzeltme modeline dayalı eşbütünleşme analiz sonuçlarımız çerçevesinde Türkiye'de incelenen dönemde yolsuzluğun DYY girişlerinin bir nedeni olduğu saptanmıştır. İlişkinin yönü ise yolsuzluktan DYY yatırımlarına doğru olup, yolsuzluk kontrolünde sağlanan başarının DYY girişlerini artırdığı görülmektedir. Bu sonuç, çalışmamızda yer verdiğimiz Abed ve Davoodi (2000:31-34), Wei (2000b:316-317), Wei ve Smrzynska (2000:11-12), Habib ve Zurawicki (2001:693-697), Aizenman ve

Noy (2006:329), Al Sadig (2009:283), Hsu (2007:10-12), Alesina ve Weder (1999:33) ve Lambsdorff (2003:231) ile tutarlıdır. Dolayısıyla, özellikle bazı Asya ülkelerinde görülen ve Hines (1995), Egger ve Winner (2005) çalışmalarına konu olan "yardım eden el" türü yolsuzluğun Türkiye için geçerli olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Türkiye için siyasi risk ve DYY ilişkisi ilgi çekici sonuçlar üretmiştir. Denklem sonuçları çerçevesinde kısa dönemde siyasi risk artışının DYY girişini artırdığı saptanmıştır. Gelir artışının ve Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlanmasının da DYY üzerinde olumlu etkisi tespit edilmiştir.

AB ile müzakere sürecinden başlayacak olursak, çalışmamızda AB kukla değişkeni hem eşbütünlük denklemlerinde hem de hata düzeltme denkleminde yüksek seviyede anlamlı sonuç vermiştir. Ampirik çalışmamızın giriş kısmında da bahsedildiği üzere, Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum sağlanması amacıyla Ulusal Program belgelerinde yer verilen taahhütler çerçevesinde Türkiye'de özelleştirmeye hız verilmiş ve 4875 sayılı yasa ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önündeki bürokratik engeller azaltılmıştır¹³³. Türkiye'nin 2005 yılında AB ile üyelik müzakerelerine başlaması ile beraber DYY girişleri de artış sürecine girmiştir.

AB ile müzakere sürecinin başlaması ile 2005 yılına kadar azalan siyasi riskin, müzakere dinamiklerinin kaybolmasına paralel olarak artış trendine girdiği görülmektedir. DYY girişi de aynı dönemde artış trendine girmiştir. Bu sonuç, Türkiye'ye yönelen DYY'nin kısa dönemde ülkenin siyasi riskindeki artıştan olumsuz etkilenmediği, yatırımcıların ekonomik göstergeler ve AB süreci çerçevesinde pozisyon aldıkları şeklinde yorumlanabilir. Zira kısa dönemde DYY üzerinde etkisi olmayan GSYİH göstergesi sanayi üretim endeksi değerinin, uzun dönemde DYY artışında etken olduğu, siyasi riskin ise uzun dönemde kısa dönemin aksine marjinal düzeyde de olsa anlamsızlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'ye yönelen DYY için ekonomik özgürlüklerin, siyasi risklerden daha önemli olduğu yorumu yapılabilir. Bu tespit Lambsdorff (2003), Mathur ve Singh (2007), Hsu (2007) çalışmalarında elde edilen sonuçlar ile paraleldir.

¹³³ Bkz. s. 144 ve dipnotlar 123 ve 124.

Ayrıca hatırlanacağı üzere Mathur ve Singh (2007:14-16), çalışmalarında önemli bir siyasi risk göstergesi olan demokratikleşme ile DYY arasında ters yönlü ilişki tespit etmiş ve Çin örneğini vererek, daha az demokratik ülkelerde yatırım teşviklerinin daha rahat çıkarılabildiğini belirtmiştir. Siyasi rekabet özellikle özelleştirme ihalelerine giren yatırımcılar tarafından arzu edilen bir unsur olmayabilir. Bununla birlikte, siyasi risk artışının uzun dönemde yolsuzluğu artırıcı etki göstermesi de beklenti dâhilindedir; zira birinci ve ikinci bölümde incelediğimiz üzere, siyasi risk bileşenini oluşturan unsurlardaki (bürokratik kalite, hukuk devleti, demokrasi vb.) olumsuz gelişmeler yolsuzluğu artırıcı etki göstermektedir. Özellikle “asimetrik bilgi¹³⁴” sorunu nedeniyle karmaşık teknoloji kullanımı gerektiren savunma harcamaları, altyapı yatırımları ve sağlık harcamaları yolsuzluk için fırsat yaratabilmektedir¹³⁵.

Ülkemizde bu konuda yargıya intikal etmiş bir örnek ilaç sektöründe bulunmakta olup, devletin yabancı sermayeli bir ilaç firmasından ilaç temininde firma yöneticileri ve bürokratlardan oluşan bir grubun devleti zarara uğrattıkları tespiti ile haklarında 2006 yılında kovuşturma başlatılmıştır¹³⁶. Bu bağlamda yolsuzluğa neden olması muhtemel olan siyasi risk unsurlarının bazı yatırımlar üzerinde teşvik edici unsur oluşturması ihtimal dâhilinde görülmektedir. Dolayısıyla çalışma sonucunda Türkiye ekonomisinin geneline etki eden "yardım eden el" türü bir yolsuzluk gözlenirse de, bazı sektörler ve yatırımlar için bu yönde bir etkinin var olabileceği ve bu durumun siyasi risk - DYY ilişkisi bağlamında beklentinin aksi yönde elde edilen sonucun muhtemel bir açıklaması olabileceği değerlendirilmektedir.

DYY ile ilgili değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur da, Brada vd. (2012) çalışmaları uyarınca kısa dönemde yatırım görünümü altında aklama yapılması olasılığıdır. Walker ve Unger (2009:839), FATF tavsiyelerine uyum düzeyi sınırlı olan bir ülkede yatırım ve ticaret hacminin genişlemesi ile ülkenin aklama riskinin artış göstereceğini savunmaktadır. Aklama ile mücadele sisteminin zayıf olması ile siyasi

¹³⁴ Asimetrik bilgi için bkz. dipnot 23.

¹³⁵ Devletin sağlık hizmeti sunmasının yolsuzluk artırıcı etki göstermesi için bkz. s.37, karmaşık teknoloji kullanımının etkileri için bkz. s. 38, 90, savunma harcamalarının yolsuzluğu artırıcı etkisi için bkz. s.61-62, 90-91.

¹³⁶ Roche ilaç firması yetkilileri ve bazı bürokratlarının yargılandığı dava 9 Nisan 2013 tarihinde kovuşturma zamanaşımına uğramıştır.

riskin artış göstermesi de beklenti dâhilindedir. Türkiye’de FATF eleştirilerini karşılayan aklama ile mücadele mevzuatı çalışmaları 2009 yılında tamamlanmıştır. Dolayısıyla DYY artışı olan dönemde artan siyasi risk, aklama ile mücadele sisteminin incelenen dönemin genelinde etkin olmaması ile bağlantılı şekilde de yorumlanabilir.

Siyasi risk artışının kısa dönemde Türkiye’ye giriş yapan DYY’yi artırması sonucuna getirilebilecek bir diğer açıklama da endeks değerinin Türkiye için doğru sonucu yansıtması ihtimalidir. Endeks bileşenleri incelendiğinde, tek parti iktidarında geçen son dönemde siyasi bir istikrarın varlığına rağmen 2005 sonrasında hukuk devleti, demokrasi, hükümet istikrarı, iç ve dış çatışma ortamı, yatırım profili, ordunun siyasete karışması, etnik ve dini tansiyon, sosyo-ekonomik koşullar endeks değerlerinin gerilediği ve sonuçta ülke siyasi riskinin artış gösterdiği görülmektedir.

Çalışmamızda ayrıca gelir artışının uzun dönemde DYY girişi için bir neden olduğu tespit edilse de, kısa dönemde endeks değeri ile DYY girişleri arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Sanayi üretim endeksi değerinin kısa dönemde anlamlı sonuç vermemesinde aylık seri kullanımının bir etkisi olabileceği, zira doğrudan yatırımın uzun dönemli bir faaliyet olması nedeniyle kısa vadede gözlenen risklere karşı yatırımcının keskin bir tepki vermesinin zor olacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kısa dönem için gelir ve doğrudan yatırım değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki saptanamaması olağandır. Bu durum Pindyck (1990) tarafından geliştirilen geri dönülemez ama ertelenebilir yatırım argümanı ile uyum göstermektedir.

Pindyck (1990), yatırım kararı bir kez alındığı zaman, bu karardan geri dönülmesinin batık maliyetin yüksekliği nedeniyle çoğu durumda mümkün olmadığını savunmaktadır. Yazar (1990:1-5), belirsiz ortamda yatırımın geri dönülemezliğine ilişkin çalışmasında doğrudan yatırımının vergi teşviki ve faiz oranlarından ziyade, ekonomik istikrar ve güven ortamına duyarlı olduğunu ve yatırımdan beklenen nakit akışını ve nihai maliyeti etkileyecek risklerin varlığı altında yatırımcıların piyasaya giriş kararını erteleyebileceğini savunmaktadır.

Denklem sonuçları çerçevesinde yabancı yatırımcıların, Türkiye'nin kısa dönem için artan siyasi riskine karşın yatırım kararlarını değiştirmedikleri, ancak bu riskin

ekonomik istikrar üzerindeki etkisinin irdelenmesi amacıyla yatırım kararını ertelemiş olabilecekleri; bu bağlamda uzun vadede büyüme ile beraber kâr beklentisi arttığı için yatırımın gerçekleştiği ve dolayısıyla uzun vadede siyasi risk ile DYY arasındaki ilişkinin de anlamsızlaştığı değerlendirilmektedir.

Uzun dönemde büyüme ile beraber bir ülkenin yatırım çekmesi özellikle gelişmiş ülkeler kaynaklı DYY için beklenen bir sonuçtur. Gelişmiş ülkelerde büyüme ile birlikte sermaye birikimi artınca yatırım için yeni pazar arayışı olmakta ve üretim zincirinin daha yüksek etkinlik sağlanan ülkelere kaydırılması tercihi gözlenmektedir (UNCTAD, 2006:156-157). Türkiye örneğinde, gelen DYY içinde Hollanda, ABD, Avusturya, Belçika, Lüksemburg, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerin başı çekmesi bu sonucu desteklemektedir¹³⁷. Bu ülkelerden Türkiye'ye gelen DYY akımlarının konu olduğu sektörlerin özellikle talebin gelir esnekliği yüksek olan finans, enerji, ticaret vb. sektörlerle yoğunlaştığı gözlenmektedir¹³⁸.

Sonuç olarak, incelenen dönem ve veriler ile UNCTAD (1998) sınıflandırması çerçevesinde, Türkiye'ye giriş yapan DYY'nin pazara giriş kolaylığı, ekonomik ve siyasi istikrar, yolsuzlukla mücadele unsurlarından etkilendiği ve büyüme ile beraber artış göstermesi nedeniyle pazar ve etkinlik arayan DYY özelliği gösterdiği ve ekonominin genelinde DYY artışını hızlandırmak için yolsuzlukla mücadele etkinliğinin artırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

¹³⁷ 2002-2012 döneminde Türkiye'ye yönelen DYY'nin kaynak ülkelere ve sektörler göre dağılımı için bkz. TCMB (2013), *Ödemeler Dengesi İstatistikleri*, (Erişim <http://www.tcmb.gov.tr/> 03.06.2013)

¹³⁸ Türkiye son yıllarda en fazla "hizmet sektörü" için DYY çekmeye başlamıştır. 2005 yılı sonrasında Türkiye'ye özellikle finans sektörüne yönelik DYY gelmeye başlamış, küresel krizin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği 2009 ve 2010 yıllarında finans sektörü için gelen DYY azalmış, 2011 yılında ise yeniden artış göstermiştir. Bunun dışında son yıllarda elektronik ticaretin gelişim göstermesine ve büyüme artışına paralel olarak paralel olarak ticaret, bilgi ve iletişim sektörlerine yatırım girişi gözlenmektedir. Sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri ağırlıklı olarak imalat sektörüne yönelik olsa da son yıllarda enerji sektörüne yapılan yatırımlar da artmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, yolsuzluğa neden olan ve yolsuzluğun nedeni olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal faktörler irdelendikten ve yolsuzluğun neden ve sonuçlarına yönelik ampirik literatüre yer verildikten sonra, yolsuzluk ve DYY arasındaki ilişkinin tespiti üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda literatürde yolsuzluk ve DYY ilişkisi üzerine farklı yönde sonuç veren akademik çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalar sonuçları çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Sonrasında ise Türkiye verileri çerçevesinde yolsuzluğun DYY'nin bir belirleyicisi olup olmadığı ve yolsuzluğun DYY girişi üzerinde etkili olması halinde, bu etkinin işaret yönünün tespiti amacıyla Pesaran vd. (2001) çalışmasının ışığında sınır testine dayanan eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme yöntemi metodu kullanılmak suretiyle çıkarımlar yapılmıştır.

Birinci bölümde incelediğimiz üzere yolsuzluk, en az bir tarafında kamu gücünü kullanan siyasetçi ve kamu görevlilerinin bulunmasını gerektiren bir oyun olarak düşünülebilir. Devletin piyasa başarısızlıkları ile mücadele etmek için ekonomiye müdahalesi, piyasa dışı arz ve talep koşullarının farklı olması nedeniyle sonuçta piyasa dışı başarısızlıklara yol açmakta; oy verme mekanizmasından ve bürokrasi ekonomisinden kaynaklanan etkinsizlikler ile birlikte bir bütün olarak kamusal başarısızlığa neden olmaktadır. Devletin bu başarısızlığı yolsuz davranışlar için zemin hazırlayabilmektedir.

İkinci bölümde incelediğimiz üzere, yolsuzluğun nedenlerine yönelik yapılan ampirik çalışmalar çerçevesinde bir ülkede yolsuzluğu artıran etmenler genel olarak GSYİH'nin düşük olması, demokratik kültürün ve hukuk devleti anlayışının zayıflığı, bürokratik kalitenin düşük olması, ülkede Fransız – sosyalist tipi hukuk sisteminin uygulanması, federal devlet yapısının bulunması, devletin özellikle düzenleme cinsinden ekonomiye müdahalesinin yoğunluğu, ekonominin ticaret ve yatırım bağlantıları açısından dışa açık ve rekabetçi olmaması, kamu sektöründe ücretlerin düşük kalması, gelir dağılımı adaletsizliği, yönetim kalitesinin düşüklüğü, doğal kaynak ihracatına dayalı ekonomik sistemin mevcudiyeti, düşük şehirleşme düzeyi ve kadının statüsünün zayıf kalması şeklinde gösterilmektedir.

Devletin ekonomiye müdahalesi her halukârda yolsuzluğun temel ekonomik nedeni olsa da, yüksek gelir ve demokrasi seviyesine sahip düşük yolsuzluk görülen ülkelerde, kamu harcaması artışının yolsuzluğu azaltacağı şeklinde sonuçlara da ulaşılmıştır. Ülkenin ekonomik ve siyasi özgürlük seviyesi yolsuzluğa birlikte etki ederken; ekonomik özgürlük ve risk seviyesindeki değişimin siyasi özgürlüklere kıyasla yolsuzluğu açıklama gücünün daha yüksek olduğu görülmüştür.

Yolsuzluğun sonuçlarına yönelik yapılan ampirik çalışmalar çerçevesinde yolsuzluğun etkileri ise, kamu harcamalarında artış görülmesine karşın kamu gelirlerinin azalması ve dolayısıyla kamu kesimi finansman dengesinin bozulması; vergi gelirleri kompozisyonunun özellikle doğrudan vergilerin aleyhine gelişmesi, verimli olmayan iş ve faaliyetlere kaynak aktarılması, kayıtdışı ekonominin büyümesi, gelir dağılımı adaletsizliklerinin artması, yatırım ve ticaret hacminin daralması, rekabetçiliğin zarar görmesi ve makroekonomik dengesizliklerin gözlenmesi şeklinde özetlenmiştir.

Yolsuzluğun sonucu olarak ortaya çıkan birçok unsurun aynı zamanda yolsuzluğun nedeni de olduğu görülmektedir. Örneğin düşük gelir seviyesinde yolsuzluk daha sık görülmekte, yolsuzluk da gelir ve büyüme üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülke örneklem grupları ile yapılan çalışmalarda, yolsuzluğun büyüme ve yatırımlar üzerindeki etkisine yönelik farklı yönde sonuçlara da ulaşılmıştır.

Üçüncü bölümde yer verdiğimiz yolsuzluk ve DYY ilişkisine yönelik teorik tartışma kapsamında, çalışmamızda Türkiye verileri çerçevesinde DYY'nin belirleyicileri incelenmiştir. Ampirik uygulamamızda öncelikle yolsuzluğun DYY girişlerinin bir nedeni olup olmadığı ve sonrasında da yolsuzluğun DYY girişleri üzerindeki etkisinin yönünün tespiti üzerine odaklanılmıştır.

Çalışmada kullanılan diğer kontrol değişkenleri olan gelir ve siyasi risk endeks değerlerinin doğrudan yatırımlar ve yolsuzluk üzerindeki etkilerine yönelik de çıkarımlar yapılmıştır. DYY girişlerini, yolsuzluk, siyasi risk ve GSYİH'yi temsilen kullandığımız sanayi üretim endeksi değişkeni ile açıkladığımız nedensellik analizi sonucunda DYY girişleri üzerinde kısa dönemde siyasi risk ve yolsuzluk; uzun dönemde ise yolsuzluk ve gelir değişkenlerinin anlamlı sonuç verdiği görülmüştür. Hata

düzeltilme modeli çerçevesinde açıklayıcı değişkenler ile DYY arasındaki nedensellik ilişkisi zayıf ve güçlü Granger nedensellik testleri ile sınanmıştır. Buna göre Türkiye’de yolsuzluk kısa ve uzun dönemde DYY girişinin bir nedeni olup, DYY üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Bu sonuç, birçok Asya ülkesinde görülen ve çeşitli çalışmalara konu olan "yardım eden el" türü yolsuzluğun Türkiye için geçerli olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Türkiye’de kısa dönemde siyasi risk artışının beklentinin aksi şekilde DYY girişi üzerinde anlamlı ve olumlu bir etki göstermesi dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasi risk - DYY ilişkisi bağlamında beklenenin aksi yönde elde edilen bu sonuca getirilebilecek olası bir açıklama, AB ile müzakerelerin dinamizm kaybetmesinin siyasi risk endeksinde artış olarak kendini göstermesine karşın; yatırımcının AB ile müzakere sürecine giren ve bu kapsamda doğrudan yatırım mevzuatındaki bürokratik engelleri kaldırarak yolsuzluk fırsatlarını azaltan Türkiye’ye güvenmesidir. Yatırımcıların uzun dönemde ekonomik özgürlükleri, siyasi özgürlüklere kıyasla daha önemli gördükleri değerlendirilebilir. Bu tespit Lambsdorff (2003), Mathur ve Singh (2007), Hsu (2007) çalışmalarında elde edilen sonuçlar ile paraleldir.

Mathur ve Singh’in (2007) bulguları ayrıca siyasi rekabetin yatırımcılar tarafında her zaman arzu edilmediği şeklindedir. Siyasi rekabet düzeyindeki artış, demokrasi seviyesini iyileştirerek ülke siyasi riskini azaltacak bir etmen olarak karşımıza çıksa da, birinci bölümden hatırladığımız asıl, vekil, müvekkil modelleri çerçevesinde yatırımcıların demokrasi düzeyinden daha çok siyasi istikrara, bürokratik kaliteden daha çok bürokratik kararlara nüfuz edebilmeye önem verdiği düşünülebilir. Özellikle karmaşık teknoloji ve know how gerektiren sektörlere yönelik yabancı sermaye girişinin ve devletin bu sermaye gruplarından mal ve hizmet alımlarının "asimetrik bilgi" sorunu nedeniyle yolsuzluğa zemin hazırlama ihtimali gözden kaçırılmamalıdır.

Türkiye’de, yabancı sermayeli ilaç şirketlerin karıştığı iddia edilen yolsuzluklara ilişkin de yargılamalar yapılmıştır. Bu bağlamda tüm yatırımlar için geçerli olmasa da, belli sektörlerde yapılacak yatırımların kısa vadede yolsuzluktan olumlu yönde etkileneceği, bu durumun yolsuzluk - DYY ilişkisinin yönüne etki etmese de, çalışmamızda elde edilen sonuçlar çerçevesinde, siyasi risk artışının kısa dönemde DYY üzerinde olumlu

etki göstermesi şeklinde kendini göstermiş olabileceği düşünülebilir. Bunun yanında, çalışmamızın ikinci bölümünde incelediğimiz yolsuzluk nedenleri kapsamında düşündüğümüzde, siyasi risk bileşenindeki olumsuz gelişmelerin uzun vadede yolsuzluk üzerinde artırıcı etki göstermesinin de kaçınılmaz olacağı görülmektedir. Bu bağlamda siyasi riski azaltıcı politikalar izlenmesinin yolsuzluğu da azaltacağı ve doğrudan yatırımları uzun dönemde hızlandıracağı değerlendirilmektedir.

Kısa dönemde siyasi risk - doğrudan yabancı yatırım ilişkisine getirilebilecek olası bir açıklama da doğrudan yatırımların aklama amacıyla kullanılması ihtimalidir. Son dönemlerde yayımlanan çeşitli ampirik çalışma ve raporlarda doğrudan yatırımların ve şirket araçlarının aklama için sıkça kullanıldığı hususu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, FATF tavsiyelerine uyum düzeyi sınırlı olan ülkeler aklama riskine daha çok maruz kalmaktadır. Türkiye gibi aklama ile mücadelede FATF eleştirilerini karşılayan yasal çalışmalarını 2009 yılında tamamlayabilen bir ülkenin, incelenen dönemde taşıdığı siyasi riskin artmış olacağı düşünülebilir.

Siyasi risk endeks değerine getirilebilecek bir diğer olası açıklama ise bu endeksin Türkiye'nin durumunu yansıtmadığıdır. Tek parti iktidarında geçen bir dönemde siyasi istikrarın varlığına karşın ülkenin siyasi riskinin arttığı değerlendirilmesi tartışmaya açık görülmektedir.

Çalışma sonuçları dâhilinde, uzun dönemde siyasi riskin DYY üzerindeki etkisi anlamsız hale gelmekte; kısa dönemde DYY üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmayan GSYİH - sanayi üretim endeksi değişkeni ise uzun dönemde anlamlı etki göstermektedir. Siyasi risk endeks değeri ile bir arada düşündüğümüzde ise bu durumun Pindyck (1990) tarafından geliştirilen ve yatırım kararından geri dönülemesinin batık maliyetler nedeniyle mümkün olmadığı; ancak risk faktörlerinin değerlendirilmesi amacıyla yatırımın ertelenebileceği argümanı ile uyumlu olabileceği düşünülmektedir. Gelir endeks değerinin uzun vadede doğrudan yatırımlar üzerinde artırıcı bir unsur olmasına karşın, kısa dönemde etkisinin anlamsızlaşması, doğrudan yatırımların uzun vadeli bir planlama gerektirmesi nedeniyle beklenti dâhilindedir.

Sonuç olarak, uzun dönemde Türkiye'ye giren DYY'nin gelir - üretkenlik artışından etkilenmesi nedeniyle pazar ve etkinlik arayan DYY özelliği gösterdiği, AB ile

müzakere sürecinin özellikle yatırım mevzuatının liberalleştirilmesinde ve DYY çekiminde etkili olduğu, Türkiye'de doğrudan yatırımların artması için UNCTAD (1998) çerçevesinde bir "kavga maliyeti" unsuru olarak değerlendirilen yolsuzluğun ve siyasi risk unsurlarının azaltılmasına yönelik politikaların izlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Türkiye'de siyasi risk ve DYY ilişkisinin ise ayrı bir çalışmanın konusu olarak daha detaylı analiz edilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abed, G.T., Davoodi, H.R.(2000), *Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in the Transition Economies*, IMF Working Paper, WP/00/132.
- Acemoğlu, D., Verdier, T.(2000), The Choice Between Market Failures and Corruption, *The American Economic Review*, Vol.90, No.1, March, 194-211.
- Ades, A., Di Tella, R. (1997), The New Economics of Corruption: A Survey and Some New Results, *Political Studies*, Vol 45 Issue 3, Political Studies Association, 496-515.
- Ades, A., Di Tella, R. (1999), Rents, Competition and Corruption, *The American Economic Review*, Vol.89, Issue:4, September. 982-993.
- Aizenman, J., Noy, I. (2006), FDI and Trade – Two Way Linkages? *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 46, 317-337.
- Akalın, G.(1998), *KİTler ve Özelleştirmeleri*, Akçağ Yayınları, 1'nci Baskı, Ankara.
- Akçay, S. (2006), Corruption and Human Development, *CATO Journal*, Vol.26, No.1, Winter, 29-48.
- Aktan, C.C. (1999), *Kirli Devletten Temiz Devlete*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Al Sadig, A. (2009), The Effects of Corruption on FDI Inflows, *CATO Journal*, Vol.29, No.2 (Spring / Summer 2009), 267-294
- Alesina, A., Weder, B. (1999), *Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?* National Bureau of Economic Research, Working Paper No 7108, May.
- Ali, A.M., Isse, H.S. (2003), *Determinants of Economic Corruption: A Cross Country Comparison*, *CATO Journal*, Vol. 22, No.3, Winter, 449-466.
- Al Marhubi, F.A. (2000), *Corruption and Inflation*, *Economic Letters*, Vol. 66, 199-202.
- Altuğ, O.(1999), *Kayıtdışı Ekonomi*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Arrow, K.J. (1951), *Social Choice and Individual Values*, Cowles Commission for Research in Economics, Monograph No. 12, John Wiley & Sons, Inc., New York Chapman & Hall, Limited, London.
- Asafu-Adjaye, J. (2000), The Relationship between energy consumption, energy prices and economic growth: time series evidence from Asian developing countries, *Energy Economics*, Vol.22, 615-625

- Avrupa Birliği Bakanlığı, *Ulusal Program* (2001, 2003, 2008), (Erişim: <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=194&l=1> 04.02.2013).
- Aydın, S., Yılmaz, Y.(2010), *Yolsuzluk ve Mali Suçlar*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Baker, R. W. (2005), *Capitalism's Achilles Heel, Dirty Money and How to Renew the Free Market System*, Chichester, John Wiley and Son, New Jersey,
- Bandyopadhyay, S., Roy, S. (2007), *Corruption and Trade Protection: Evidence from Panel Data*, Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper, Research Division, No 2007-022A, St. Louis, May.
- Banerjee, A., Dolado J.J., Mestre R. (1998), Error-Correction Mechanism Tests for Cointegration in a Single-Equation Framework, *Journal of Time Series Analysis*, Vol. 19, Issue 3, 267-283.
- Bardhan, P.(1997), Corruption and Development: A Review of Issues, *Journal of Economic Literature*, Vol.35, No.3 September, 1320-1346.
- Barr, N.A. (1993), *The Economics of the Welfare State*, Second Edition, Stanford University Press.
- Baumol, W.J. (1972), On Taxation and the Control of Externalities, *The American Economic Review*, Vol. 62, No. 3, 307-322.
- Baumol, W.J.(1982), Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure, *The American Economic Review*, Vol. 72, No. 1, March, 1-15.
- Bayar, G.(2005), The Role of Intermediaries in Corruption, *Public Choice*, No.122, 277-298.
- Berkman, A.Ü. (2009), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*, TODAİE Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, Ankara.
- Bhagwati, J.N. (1982), Directly Unproductive Profit Seeking (DUP) Activities, *Journal of Political Economy*, Vol.90, 988-1002
- Billger, S.M., Goel, R.K. (2009), Do existing levels matter in controlling corruption? Cross country quantile regression estimates, *Journal of Development Economics*, Vol. 90, 299-305.
- Birleşmiş Milletler (1999), *The Role of The Market In The Provision of Public Goods And Services: Balancing Market Failure and Government Failure*, Technical Paper, ST/ESA/PAD/W.2, Department of Economic and Social Affairs, Division for Public Economics and Public Administration, New York.
- Bjorvatn, K., Soreide, T. (2005), Corruption and Privatization, *European Journal of Political Economy*, Vol 21, 903-914.

- Blackburn, K., Forgues-Puccio, G.F. (2009), Why is corruption less harmful in some countries than in others?, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 72, 797-810.
- Brada, J. C., Drabek, Z., Perez, M. F. (2012), Illicit Money Flows as Motives for FDI, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 40, 108-126.
- Bradburd, R. (1992), *Privatization of Natural Monopoly Public Enterprises – The Regulation Issue*, The World Bank Public Sector Management and Private Sector Development Policy Research Working Paper, April.
- Brunetti, A., Weder, B. (2003), A free press is bad news for corruption, *Journal of Public Economics*, Vol.87, 1801-1824.
- Buchanan, J.M., Stubblebine, W.C. (1962), Externality, *Economica*, New Series, Vol. 29, No. 116, 371-384.
- Buchanan, J.M., Tullock, G., (1962), *The Calculus of Consent*, The Collected Works of James M. Buchanan, Liberty Fund, Indianapolis (Reprinted in 1999).
- Buchanan, J.M.(1979), *What should economists do?*, LibertyPress, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan, J.M. (1986), *Post Socialist Political Economy – Selected Essays* , Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Buchanan, J.M., Musgrave, R.A. .(2001), *Public Finance and Public Choice – Two Contrasting Visions of the State*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, Fourth Printing.
- Campos, J.E., Lien, D. (1999), The Impact of Corruption on Investment: Predictability Matters, *World Development*, Vol.27, No.6, 1059-1076
- Charap, J., Harm, C.(1999), *Instituted Corruption and the Kleptocratic State*, IMF Working Paper, WP/99/91.
- Cingi, S. (2002), Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi Üzerine Notlar Cingi, Tosun ve Güran (Ed), *Yolsuzluk ve Etkin Devlet*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2002, 1-16
- Coase, R.H. (1979), Payola in Radio and Television Broadcasting, *Journal of Law and Economics*, Vol. 22, No. 2, The University of Chicago Press, 269-328.
- Craigwell, R., Wright, A. (2011), Foreign direct investment and corruption in developing countries: Evidence from linear and non-linear panel Granger causality tests, *Economics Bulletin*, Vol. 31, Issue 3, 2272-2283.

- Cullis, J., Jones, P. (1998), *Public Finance and Public Choice*, Oxford University Press, Second Edition.
- Çal, S. (2008), *Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü*, TOBB Yayınları, Sıra No:58, Ankara, 2008.
- Çelen, M. (2007), *Yolsuzluk Ekonomisi*, Kamusal Bir Kötülük Olarak Yolsuzluğun Ekonomik Analizi, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirleri Odası, Yayın No 77, İstanbul.
- Dabla-Norris (2000), *A Game Theoretic Approach Analysis of Corruption in Bureaucracies*, IMF Working Paper, WP/00/106, June.
- De Jong, E., Bogmans, E. (2011), *Does corruption discourage international trade?*, *European Journal of Political Economy*, Vol.27, 385-398.
- De Melo, L., Barenstein, M. (2002), Fiscal Decentralization and Governance: A Cross Country Analysis, Abed, G.T., Gupta, S. (Ed) *Governance, Corruption, Economic Performance*, International Monetary Fund, Washington D.C. 333-368.
- De Soto, J.H. (2009), *The Theory of Dynamic Efficiency*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York.
- De Sousa, L. (2010), Anti-corruption agencies: between empowerment and irrelevance, *Crime, Law and Social Change*, 53, Springer, 5-22.
- Del Monte, A., Papagni, E. (2007), The determinants of corruption in Italy: Regional panel data analysis, *European Journal of Political Economy*, Vol. 23, 379-396.
- Demsetz, H. (1968), Why Regulate Utilities?, *Journal of Law and Economics*, The University of Chicago Press, Vol.11 No.1 April, 55-65.
- Depoorter, B.W.F. (1999), Regulation of Natural Monopoly, *Encyclopedia of Law and Economics*, Edward Elgar Publishing, Brussels. Vol. 1, 498-517.
- Dobson, S., Ramlogan-Dobson C., (2010), Is there a trade off between income inequality and corruption? Evidence from Latin America, *Economic Letters*, Vol. 107, 102-104.
- Dollar, D., Fisman R., Gatti R. (2001), Are women really the fairer sex? Corruption and women in government, *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 46, Number 4, December, 423-429.
- Downs, A. (1957), An Economic Theory of Political Action in a Democracy, *The Journal of Political Economy*, Vol. 65, Issue 2, April, 135-150.

- DPT (2000), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT:2514 - ÖİK:532, Ankara, Mayıs.
- Dünya Bankası (1997), *Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank*, Poverty Reduction and Economic Management Report, September.
- Egger, P., Winner, H. (2005), Evidence on Corruption as an incentive for foreign direct investment, *European Journal of Political Economy*, Vol. 21, 932-952.
- Eigen, P., Eigen-Zucchi, C. (2002), Corruption and Global Public Goods Kaul, I, Conceicao, P., Le Goulven, K., Mendoza, R., (Ed) *Providing Global Public Goods*, UNDP Office for Development Studies, Oxford University Press, 576-597.
- Evrensel, A. (2009), Corruption, Growth and Growth Volatility, *International Review of Economics and Finance*, doi:10.1016/j.iref.2009.08.002.
- FATF (2006) *The Misuse of Corporate Vehicles, Including Trust and Company Service Providers*, 13 Oct. 2006, Paris.
- FATF (2007) *Third Mutual Evaluation Report – Anti Money Laundering and Combating The Financing of Terrorism – Turkey*, Paris. Feb. 23.
- FATF (2011), *Laundering the Proceeds of Corruption*, FATF Report, July 2011
- FATF (2012), *Specific Risk Factors in Laundering the Proceeds of Corruption*, FATF Report, June 2012
- Felipe Larrain, B., Tavares, J. (2004), Does Foreign Direct Investment Decrease Corruption?, *Cuadernos De Economia*, Vol.41 August, 217-230.
- Fisman, R., Gatti, R.(2000), Decentralization and Corruption: Evidence Across Countries, *World Bank Policy Research Working Paper*, No:2290, February.
- Fisman, R., Svensson, J. (2007), Are corruption and taxation really harmful to growth? Firm Level Evidence, *Journal of Development Economics*, 93, 63-75.
- Freidman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., Zoido-Lobaton, P. (2000), Dodging the grabbing hand: the determinants of unofficial activity in 69 countries, *Journal of Public Economics*, Vol. 76, 459-493.
- Frye, T., Shleifer, A.(1997), The Invisible Hand and the Grabbing Hand, *AEA Papers*, Vol.87, No.2, May, 354-358.
- Ganuza, J.J., Hauk, E. (2004), Economic Integration and Corruption, *International Journal of Industrial Organization*, Vol. 22, 1463-1484.

- Ghura, D. (2002), Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption, Abed, G.T., Gupta, S.(Ed) *Governance, Corruption, Economic Performance*, International Monetary Fund, Washington D.C.
- Girling, J. (1997), *Corruption, Capitalism and Democracy*, Routledge, London and New York.
- Glass, A., Wu X., (2002), *Does Corruption Discourage Foreign Direct Investment and Innovation?*, Texas A&M University Unpublished Working Paper.
- Goel, R.K, Rich, D.P. (1989), On the Economic Incentives for taking bribes, *Public Choice*, Vol. 61.
- Goel, R.K., Nelson, M.A. (2010), Causes of Corruption: History, geography and government, *Journal of Policy Modelling*, Vol. 32, 433-447.
- Goel, R.K., Nelson, M.A.(2007), Are corrupt acts contagious? Evidence from the United States, *Journal of Policy Modelling*, Vol. 29, 839-850.
- Graeff, P., Mehlkop, G. (2003), The impact of economic freedom on corruption: Different patterns for rich and poor countries, *European Journal of Political Economy*, Vol.19, 605-620.
- Gundlach, E., Paldam, M. (2009), The Transition of Corruption: From Poverty to Honesty, *Economic Letters*, Vol. 103, 146-148.
- Gupta, S., Davoodi, H., Alonso-Terme, R. (1998), *Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty*, IMF Working Paper, WP/98/7.
- Gupta, S., De Melo, L., Sharan, R. (2001), Corruption and Military Spending, *European Journal of Political Economy*, Vol.17, 749-777.
- Gupta, Davoodi ve Tiongson (2002), Corruption and the Provision of Health Care and Education Services Abed, G.T., Gupta, S.(Ed) *Governance, Corruption, Economic Performance*, International Monetary Fund, Washington D.C.
- Gurgur, T., Shah, A. (2005), *Localization and Corruption: Panacea or Pandora's Box?*, World Bank Policy Research Working Paper, No 3486, January.
- Güvel E.A., Ata A.Y. (2009), Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı, *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı: Ocak-Haziran 2009-1. 167-189.
- Gwartney, J.D., Wagner, R.E. (1988), *Public Choice and Constitutional Economics*, The Intercollegiate Review-Spring, Florida.

- Habib, M., Zurawicki, L. (2001), Country Level Investments and the effect of corruption – some empirical evidence, *International Business Review*, Vol. 10, 687-700
- Harberger, A.C. (1954), Monopoly and Resource Allocation, *The American Economic Review*, Vol. 44, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixty-sixth Annual Meeting of the American Economic Association, 77-87.
- Hefeker, C.(2010), Taxation, corruption and the exchange rate regime, *Journal of Macroeconomics*, Vol. 32, 338-346.
- Hellman, J. S., Jones, G. Kaufmann, D., Schankerman, M. (2000), *Measuring Governance, Corruption, and State Capture How Firms and Bureaucrats Shape the Business Environment in Transition Economies*, Policy Research Working Paper No 2312, World Bank Institute,
- Hillman, A.L. (2004), Corruption and Public Finance: An IMF Perspective, *European Journal of Political Economy*, Vol, 20, 1067-1077.
- Hindriks, Keen ve Muthoo (2002), Corruption, Extortion and Evasion, Abed, G.T., Gupta, S.(Ed) *Governance, Corruption, Economic Performance*, International Monetary Fund, Washington D.C.
- Hines, J.R. (1995), Forbidden Payment: *Foreign Bribery and American Business After 1977*, NBER Working Paper, No. 5266, September.
- Hopkin, J., Rodriguez-Pose, A. (2007), Grabbing Hand or Helping Hand? Corruption and the Economic Role of the State, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol.20, No.2, April, 187-208.
- Hotelling, H. (1929), Stability in Competition, *Economic Journal*, Vol. 39.
- Hsu, Y.H. (2007), *Is Corruption a Grabbing Hand? A Panel Data Study of FDI*, Graduate Institute of Political Economy, National Cheng Kung University, Taiwan, 1-18, (Erişim: <http://udd.ord.ncku.edu.tw/ezfiles/78/1078/img/510/970106.pdf> 10.12.2011).
- Huntington, S.P. (1968), *Political Order in Changing Societies*, New Haven Conn., Yale University Press, 1968
- IMF (1993), *Balance of Payments Manual*, Fifth Edition, Washington D.C.
- IMF (2011) *Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism - AML/CFT- Report on the Review of the Effectiveness of the Program*, IMF Legal Department, 11 May 2011.

- INL (2012), *Money Laundering and Financial Crimes*, International Narcotics Control Strategy Report, Vol. II, United States Department of State Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs
- Jain, A.K. (1998), Corruption: Quantitative Estimates, Jain, A.K(Ed), *Economics of Corruption*, Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London, 1998
- Jimenez, M.S., Jimenez, J.S. (2007), Corruption, efficiency and productivity in OECD Countries, *Journal of Policy Modelling*, Vol.29, 903-915.
- Johnson, S., Kaufmann, D., Zoido-Lobaton, P. (1998) Regulatory Discretion and the Unofficial Economy, *American Economic Review*, Vol.88, No.2, 387-392.
- Johnston, M. (1998), Fighting Systemic Corruption: Social Foundations for Institutional Reform, Robinson, M.(Ed), *Corruption and Development*, Frank Cass Publishers, Geneva, 85-104.
- Johnston, M. (1999), *Corruption and Democratic Consolidation*, Prepared for a Conference on Democracy and Corruption, Shelby Cullom Davis Center for Historical Studies, Princeton University, March 12, 1999, (Erişim: <http://www.u4.no/document/literature/corruption-democratic-consolidation.pdf> 08.12.2011).
- Kang, D.C. (2002), *Crony Capitalism, Corruption and Development in South Korea and The Philippines*, Dartmouth College, Cambridge University Press.
- Kar, D., Curcio, K. (2011), *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000 – 2009*, Global Financial Integrity, Washington D.C..
- Kaufmann, D., Vicente, P. (2005), *Legal Corruption*, World Bank Institute Working Paper, October, (Erişim: http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/Legal_Corruption.pdf, 08.10.2010)
- Khagram, S., You, J.S. (2004), *Inequality and Corruption*, Harvard University & John F. Kennedy School of Government, Faculty Research Working Paper, Series, No. 22, RWP/04-001, November.
- Khan, M. (1998), Patron – Client Networks and The Economic Effects of Corruption in Asia, Robinson, M.(ed), *Corruption and Development*, Frank Cass Publishers, Geneva.
- Klitgaard, R.(1988), *Controlling Corruption*, University of California Press.
- Klitgaard, R.(1991), *Adjusting to Reality, Beyond State versus Market in Economic Development*, ICS Press, San Francisco, California.

- Knack, S., Azfar, O. (2001), *Trade Intensity, Country Size and Corruption*, IRIS Working Paper, No.243, Center for Institutional Reform and the Informal Sector, July.
- Kotera, G., Okada, K., Samreth, S. (2012), Government size, democracy and corruption: An empirical investigation, *Economic Modelling*, Vol. 29, 2340-2348.
- Kök, R., Şimşek, N, Kara, O., Aydın, Ü (2010), Radikal ve Adımsal Teknolojiler İçerikli Endüstrilerde Bilgi Ekonomisi: Türkiye Endüstri İçi Ticaret Örneği, *Verimlilik Dergisi*, Sayı 2010/1, 45-59.
- Krueger, A. (1974), The Political Economy of the Rent Seeking Society, *The American Economic Review*, Vol.64, No.3, June, 291-303.
- La Porta, R., Silanes, F.L., Shleifer, A., Vishny, R.W.(1999), The Quality of Government, *The Journal of Law Economics & Organization*, V15, N1, Oxford University Pres, 222-279.
- Lambsdorff, J.G. (2001), *How Corruption in Government Affects Public Welfare – A Review of Theories*, CeGe Discussion Paper 9, Center For Globalization and Europeanization of the Economy, Göttingen, January, 229-243
- Lambsdorff, J.G. (2003), How Corruption Affects Persistent Capital Flows, *Economics of Governance*, Vol.4, doi:10.1007/s10101-002-0060-0.
- Le Grand, J. (1991), The Theory of Government Failure, *British Journal of Political Sciences*, Vol.21 No.4, October, 423-442.
- Lee, Y., Azfar, O. (2003), Does Corruption Hinder Trade Reform?, *IRIS Discussion Paper on Institutions and Development*, No.03/07, Center for Institutional Reform and the Informal Sector, August.
- Leff, N. (1964), Economic Development through Bureacratic Corruption, *American Behavioral Scientist*, 1964.
- Leite, C., Weidman, J. (1999), *Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth*, IMF Working Paper, WP/99/85, July.
- Liebenstein, H. (1966), Allocative Efficiency vs. X-Efficiency, *The American Economic Review*, Vol. 56, No. 3., 392-415.
- Lui, F. (1985), An Equilibrium Queuing Model of Bribery, *Journal of Political Economy*, Vol 93 No 4, 760-781.
- Macrae, J. (1982), Underdevelopment and the Economics of Corruption: A Game Theory Approach , *World Development*, Vol.10, No.8, 677-687.

- Mandal, B., Marjit, S. (2010), Corruption and Wage Inequality, *International Review of Economics and Finance*, Vol. 19, 166-172.
- Mathur, A., Singh, K. (2007), *Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy*, AEI Working Paper, No.135, American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2007
- Mauro, P. (1995), Corruption and Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.110, No.3, August, 681-712.
- Mauro, P. (1998a), Corruption and the composition of government expenditure, *Journal of Public Economics*, Vol 69, 263-279.
- Mauro, P. (1998b), Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research, *Finance and Development*, March, 11-14.
- Mauro, P. (2002), *The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth*, IMF Working Paper, WP/02/213, November.
- Mehrara, M., Firouzjaee, B.A. (2011), Granger Causality Relationship between export growth and GDP growth in developing countries: Panel Cointegration Approach, *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 1, No. 16, November, 223-231.
- Mendez, F., Sepulveda, F. (2006), Corruption, growth and political regimes: Cross country evidence, *European Journal of Political Economy*, Vol.22, 82-98.
- Michailova, J., Melnykovska, I.(2009), Gender, corruption and sustainable growth in transition countries, *MPRA Munich Personal RePEc Archive*, May. 1-25.
- Mishan, E.J.(1971),The Postwar Literature on Externalities: An Interpretative Essay *Journal of Economic Literature*, Vol.9 No.1, March, 1-28.
- Mo, P.H. (2001), Corruption and Economic Growth, *Journal of Comparative Economics*, No.29, 66-79.
- Mogiliansky, A.L., Majumdar, M., Radners, R. (2007), *Strategic Analysis of Petty Corruption with an Intermediary*, Paris School of Economics Working Paper, No 2007-39.
- Mueller, D.C. (2003), *Public Choice III*, Cambridge University Press.
- Musgrave, R.A., Musgrave, P.B. (1976), *Public Finance in Theory and Practice*, McGraw-Hill, Second Edition, New York.
- Mumcu, A.(2005), *Osmanlı Devletinde Rüşvet, (Özellikle Adli Rüşvet)*, İnkılap Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

- Murphy, K., Sheleifer, A., Vishny, R.W. (1991), The Allocation of Talent: Implication for Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.106, No.2, May, 503-530.
- Neuman, J. (2008) FAA's 'culture of coziness' targeted in airline safety hearing, *Los Angeles Times*, April 3.
- Niskanen, W.A. Jr. (1971), *Bureaucracy and Representative Government*, Aldine Transaction, Chicago (Printing in 2007)
- OECD (1996), *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Third Edition, Paris.
- OECD (2008), *Corruption, A Glossary of International Standards In Criminal Law*, OECD Glossaries, Paris.
- Ott, M. (1981), Bureaucratic Incentives, Social Efficiency, and the Conflict in Federal and Land Policy, CATO Institute, *CATO Journal*, Vol. 1, No:2 , Fall, 585- 607.
- Özsemerci, K. (2003), *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri*, Sayıştay Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi No:27, Ekim.
- Pani, M. (2009), *Hold Your Nose and Vote: Why Do Some Democracies Tolerate Corruption?*, IMF Working Paper, WP/09/83, April.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R.J. (2001), Bounds testing approaches to the analysis of level relationships, *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 16, Issue 3, May-June 2001, 289-326.
- Pigou, A. (1938), *The Economics of Welfare*, London, McMillan & Co.
- Pindyck, R. (1990), *Irreversibility, Uncertainty and Investment*, NBER Working Paper, No.3307, March.
- Pinto, P., Zhu, B. (2008), *Fortune or Evil? The Effects of Inward Foreign Direct Investment on Corruption*, Saltzman Working Paper, No. 10, December. (Erişim: <http://www.siwps.com/programs/SWP.attachment/no-10---pinto/No%2010%20-%20Pinto%20Zhou.pdf> 11.09.2010).
- Polinsky, M., Shavell, S. (2001), Corruption and Optimal Law Enforcement, *Journal of Public Economics*, Vol.81, 1-24.
- Posner, R.A. (1974), *The Social Costs of Monopoly and Regulation*, NBER Working Paper Series, No:55, September.
- Rauch, J.E., Evans, P.B. (2000), Bureaucratic structure and bureaucratic performance in less developed countries, *Journal of Public Economics*, Vol. 75, 49-71.

- Rawls, J.(1971), *A Theory of Justice*, Harvard University Press.
- Rekabet Kurumu (2012), *Yoğunlaşma Ölçümü*, (Erişim, <http://www.rekabet.gov.tr/default.aspx?nsw=99aPxlNKX9Gmq66tQTAtAQ==H7deC+LxBI8=>, 10.02.2012)
- Robinson, M. (1998), *Corruption and Development*, Frank Cass Publishers, Geneva.
- Rose-Ackerman, S. (2004), *The Challenge of Poor Governance and Corruption, Copenhagen Consensus Challenge Paper*, (Erişim <http://www.copenhagenconsensus.com> 10.10.2010).
- Rose-Ackerman, S. (1997), *The Political Economy of Corruption* S., Elliot, K.A.(Ed) *Corruption and Global Economy*, Institute for International Economics, June, 31-60
- Rose-Ackerman, S. (1978), *Corruption – A Study in Political Economy*, New York, Academic Press.
- Rose-Ackerman, S. (1999), *Corruption and Government, Causes, Consequences and Reform*, Cambridge University Press.
- Rosen, H.S. (1999), *Public Finance*, Irwin McGraw-Hill International Editions, Economics Series, Fifth Edition.
- SABAH (1992), *Büyük Ekonomi Ansiklopedisi*, SABAH Yayınları, İstanbul.
- Sandor, R.L. (2006), *Creating New Markets – The Chicago Climate Exchange*, *The New Public Finance Responding to Global Challenges*, UNDP – Oxford University Press, New York, 389-416
- Savaş, V.F.(1989), *Anayasal İktisat*, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Schneider, F., Ernste, D.H. (2000), *Shadow Economies: Size, Causes and Consequences*, *Journal of Economic Literature*, Vol.XXXVIII, 77-114.
- Schneider, F.(2002), *Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Around the World*, (Erişim: http://www.relooney.info/SI_Expeditionary/Shadow-Economy_13.pdf 28.12.2012)
- Schultze, C.L. (1977), *The Public Use of Private Interest*, *AEI Journal on Government and Society*, Regulation, Vol.10, September/October, 10-15.
- Schumpeter, J. A.(2003) *Capitalism, Socialism and Democracy*, Introduction By Richard Swedberg, Routledge, London and New York, Taylor & Francis e-Library.

- Shah, A.(Ed). (2007), Tailoring the Fight Against Corruption to Country Circumstances, *Performance Accountability and Combating Corruption*, The World Bank, Washington D.C., 233-254.
- Shleifer, A., Vishny, R.W. (1993), Corruption, *The Quarterly Journal of Economics*, August, 599-617.
- Shleifer, A., Vishny, R.W., *The Grabbing Hand, Government Pathologies and their Cures*, Harvard University Press, 1998.
- Sirkin G, Leiter R.D. (1975), *Economics of Public Choice*, Cyrco Press, New York.
- Stapenhurst, R., Sedigh, S.(Ed), *Curbing Corruption toward a model for building national integrity*, An Overview of the Costs of Corruption and Strategies to Deal with it, , The World Bank, Washington D.C., 1999.
- Stiglitz, J. (2000), *Economics of the Public Sector*, Third Edition, W.W. Norton & Company, New York / London.
- Swaleheen, M. (2008), Corruption and Saving In a Panel of Countries, *Journal of Macroeconomics*, Vol. 30, 1285-1301.
- Swamy, A., Knack, S., Lee, Y., Azfar,O. (2000), *Gender and Corruption*, Williams College Working Paper, Department of Economics, 1-39. (Erişim: http://web.williams.edu/Economics/wp/Swamy_gender.pdf 10.12.2011).
- Tanzi, V. (1998), *Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures*, IMF Working Paper, WP/98/63, May.
- Tanzi, V., Davoodi, H.(1997), *Corruption, Public Investment and Growth*, IMF Working Paper, WP/97/139, October.
- Tanzi, V., Davood., H.(2000), *Corruption, Growth and Public Finances*, IMF Working Paper, WP/00/182, November.
- Tavares, S.C. (2007), Do Rapid Political and Trade Liberalizations increase Corruption? *European Journal of Political Economy*, Vol. 23, 1053-1076.
- TEPAV (2006), *Yolsuzlukla M¼cadele*, TBMM Raporu Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkileri, Çöz¼m Önerileri, TEPAV Yolsuzlukla M¼cadele Kitapları 1.
- Tosun, M.U., Bir Kamusal Başarısızlık Ür¼n¼ Olarak Yolsuzluk Cingi, Tosun ve Güran(Ed) *Yolsuzluk ve Etkin Devlet*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara, 2002, 17-106
- Transparency International (2000), *Source Book 2000: Confronting Corruption*, The Elements of a National Integrity System, Berlin.

- Treisman, D. (2000), The Causes of Corruption: A cross national study, *Journal of Public Economics*, Vol. 76, 399-457.
- Tullock, G. (2005), Bureaucracy, Tullock, G., Seldon, A., Brady, G.L.(Ed), *Government Failure A primer in Public Choice*, CATO Institute, Washington D.C., Second Printing, 53-62
- Tullock, G. (2005), Logrolling, Tullock, G., Seldon, A., Brady, G.L.(Ed), *Government Failure A primer in Public Choice*, CATO Institute, Washington D.C., Second Printing, 29-42
- TCMB (2013), *Ödemeler Dengesi İstatistikleri*, (Erişim <http://www.tcmb.gov.tr/> 03.06.2013)
- UNCTAD (1998), *World Investment Report*, Trends and Determinants, New York and Geneva.
- UNCTAD (2006), *World Investment Report*, FDI From Developing and Transition Economies: Implications for Development, New York and Geneva.
- UNCTAD (2007), *World Investment Report*, Transnational Corporations, Extractive Industries and Development, New York and Geneva.
- United States Department of Justice (2012), *Foreign Corrupt Practices Act – An Overview* (Erişim: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/> 02.06.2012)
- Van Rijckeghem, C., Weder, B. (1997), *Corruption and the Rate of Temptation: Do Low Wages in the Civil Service Cause Corruption?*, IMF Working Paper, WP/97/73, June.
- Van Rijckeghem, C., Weder, B. (2001), Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do Wages in the civil service affect corruption, and by how much? *Journal of Development Economics*, Vol. 65, 307-331.
- Walker, J., Unger, B. (2009), Measuring Global Money Laundering: The Walker Gravity Model, *Review of Law & Economics*, Vol.5, Issue 2, 821-853.
- Weber, M. (1946), *Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, Inc. 1946
- Wei, S.J. (2000), Local Corruption and Global Capital Flows, *Brookings Papers on Economic Activity*, Issue 2:2000, 303-354.
- Wei, S.J. (2001), *Natural Openness and Good Government*, CID Working Paper, No 61, Center for International Development (CID) at Harvard University.
- Wei, S.J., Smarzynska, B.K. (2000), *Corruption and the Composition of Foreign Direct Investment, Firm Level Evidence*, The World Bank Policy Research Working Paper, WPS 2340, June.

- Willebois, E., Halter., E., Harrison, R., Park, J.W., Scharman, J.C. (2011) *The Puppet Masters*, How the Corrupt Use Legal Structures to Hide Stolen Assets and What to Do About it? StAR Initiative.
- Wilson, J.Q. (1996), *Bürokrasi, Kamu Kuruluşları Neyi, Niçin Yaparlar?* Çev.Yalçındağ, S., Canman, D., Ertekin, Y., Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, Ankara.
- Winston, C. (2006), *Government Failure versus Market Failure*, Microeconomic Policy Research and Government Performance, AEI Brooking Center for Refulatory Studies, Washington D.C.
- Wolf, C. Jr. (1978), *A Theory of Non Market Failure Framework for Implementation Analysis*, The RAND Paper Series, P-6034, California.
- Yereli, A.B. (2003), *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ankara, Ekim.

EKLER

Ek 1: Yolsuzluğun Nedenlerine Yönelik Yapılan Ekonometrik Çalışmalar Hakkında Literatür Taraması

Yazar	Araştırma Konusu	Bağımsız değişken	Yöntem	Bulgu
Kevin M.Murphy, Andrei Shleifer, Robert W. Vishny	Yetenek Tahsisi ve Büyüme The Allocation of Talent: Implications for Growth (1991)	Mühendislik Mezunlarının Oranı, Hukuk Mezunlarının Oranı, 1960 yılı GSYİH, Okullaşma Oranı, Hükümet Harcamaları, Gösteri ve Askeri Darbeler	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Beşeri sermaye stoku düşmektedir. Okul kalitesi ve mezunların maaşlarının düşmesi bunu gösterir. Ayrıca beşeri sermaye verimli alanlara sevkedilememektedir. Girişimci sektörler ve rantıye aynı insan sermayesi için rekabet etmektedir. Böylece mühendis sayısına oranla hukuk mezunu sayısı artmakta, yolsuzluk hızlanmakta ve büyüme yavaşlamaktadır.
Alberto Ades, Rafael Di Tella	Yolsuzluğun Nedenleri The New Economics of Corruption and Some New Results (1997)	GSYİH, Okullaşma Oranı, Siyasi Haklar Endeksi, İthalat/GSYİH (ticari açıklık göstergesi), Yargı Sisteminin Bağımsızlığı, Ticari Açıklık ve Yargı Bağımsızlığı Etkileşim Değişkeni	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yabancı rekabetine kapalı, yargı bağımsızlığı seviyesi düşük ülkelerde yolsuzluk yüksektir. Yargının etkin çalıştığı ülkelerde ticari açıklık seviyesindeki artış yolsuzluğu düşürür.
Alberto Ades, Rafael Di Tella	Rant Kollama, Rekabet ve Yolsuzluk Rents, Competition and Corruption (1999)	Reel kişi başına (k.b.) GSYİH, Okullaşma Oranı, Siyasi Haklar, İthalat/GSYİH, Petrol ve Mineral İhracatı, Mesafe, Piyasa Hakimiyeti, Anti-Tröst Kanunları Kukla Değişkenleri	İki Aşamalı En Küçük Kareler (TSLs) Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Panel Veri Sabit	- Piyasanın rekabetçi yapısı bir ülkedeki rant seviyesi ve yolsuzluk düzeyi hakkında fikir verir. Daha düşük rekabet olan, anti-tröst kanunları yeterli uygulanmayan, kapalı ekonomiye sahip ülkelerde bürokrat davranışı rant kollamaya yönelik olacaktır.

		Etkiler		
R.La Porta, F.Silanes, A.Shleifer, R.Vishny	Kamu Sektörü Etkinliği – Yolsuzluk The Quality of Government (1999)	Etnik Bölünmüşlük, Sosyalist Hukuk Menşei, Fransız Hukuk Menşei, Alman Hukuk Menşei, İskandinav Hukuk Menşei, Katolik, Müslüman, Protestan Kukla Değişkenleri, GSYİH k.b.	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Etnik bölünmüşlük, düşük gelir, Fransız, sosyalist hukuk kökenleri, Katolik Hristiyanlık ve Müslüman ülkelerde yönetişim kalitesi düşüktür. Yönetişim kalitesi iyileştikçe yolsuzluk azalır.
Caroline Van Rijckeghem, Beatrice Weder	Ücret Düzeyi – Bürokratik Yolsuzluk İlişkisi Corruption and the Rate Of Temptation: Do Low Wages in the Civil Service Cause Corruption? (1997)	Nisbi Ücret, GSYİH k.b., Orta Öğrenime Kayıt Oranı, Kanunun Üstünlüğü, Bürokratik Kalite, Sivil ve Siyasi Haklar, Etnik ve Kültürel Bölünmüşlük, Kara Borsa Primi, Kore, Nikaragua ve Singapur İçin Kukla Değişkenler	Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi (OLS) Panel Veri Sabit Etkiler (Within ve Between) Analizi	- Kamu ve özel sektör arası nisbi ücret dengesinde iyileşme sağlandıkça yolsuzluk azalış gösterir.
David Dollar, Raymond Fisman, Roberta Gatti	Cinsiyet ve Yolsuzluk Are Women Really the Fairer Sex? Corruption and Women İn Government (1999)	Parlamentodaki Kadın Vekillerin Oranı, GSYİH, Sivil Özgürlükler Endeksi, Nüfus Artışı, Okulda Geçen Ortalama Yıl, Ticaret Açıklığı, Etnik Bölünmüşlük.	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Kadınların parlamentodaki temsil oranı arttıkça yolsuzluk azalır.
Carlos Leite, Jens Weidmann	Doğal Kaynaklar ve Yolsuzluk Does Mother Nature Corrupt? Natural Sources, Corruption, and Economic	Doğal Kaynaklar, Ticari Açıklık, Hukuk Devleti, Siyasi İstikrarsızlık	İki Aşamalı En Küçük Kareler (TSLs)	- Ülkenin doğal kaynaklarının niteliği yolsuzluk seviyesine etki eder. Sermaye yoğun doğal kaynakların (petrol, maden) çok olması yolsuzluğu artırıcı, büyümeyi azaltıcı etki yaratır. -Kurumların güçlü olması yolsuzluğun

	Growth. (1999)			negatif etkisini azaltır.
Luiz De Melo, Matias Barenstein	Desantralizasyon - Yönetişim Kalitesi Fiscal Decentralization and Governance: A cross-country Alalysis (1999)	Yolsuzluk, Hukuk Devleti, Hükümet Etkinliği, Düzenleme Yükü, Hesap Verebilme Sorumluluğu, Siyasi İstikrarsızlık, Harcama Payı, Nüfus Artışı, Büyüme	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yerel idarelerin, yerel düzeyde toplanan vergilerle finanse edilmesi halinde yönetim kalitesi düşer. Vergi tabanının desantralizasyonu tahsis etkinsizliği yaratarak yolsuzluk düzeyini yükseltir.
Daniel Treisman	Yolsuzluğun Nedenleri The Causes of Corruption (2000)	Örf ve Adete Dayalı Hukuk Sistemi, İngiliz Kolonisi, Protestan Nüfus Oranı, Etnik Bölünmüşlük, Petrol, Metal ve Minerallerin İhracat İçindeki Payı	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Örf ve adete dayalı hukuk sistemi olan ya da geçmişte İngiltere'nin kolonisi olan, protestan nüfusun hakim olduğu, etnik bölünmüşlüğü az olduğu dışa açık ekonomilerde yolsuzluk daha düşüktür.
James E. Rauch, Peter B.Evans	Bürokratik Yapı ve Performans Bureaucratic Structure And Bureaucratic Performance in Less Developed Countries. (2000)	Yolsuzluk (ICRG), yolsuzluk (BI) Bürokratik Kalite, Bürokratik Gecikme, Kırtasiyecilik, Liyakat, Ücret, Beşeri Sermaye (Orta Öğrenime Kayıt Oranı), Etnik Bölünmüşlük	İki Aşamalı En Küçük Kareler (TOLS)	- Ülkelerin GSYİH değişkeni kontrol edildiğinde, eğitim seviyesi, etnik bölünmüşlük, liyakat esaslı atama değişkenleri bürokratik kalite üzerinde etkilidir. Bürokratik kalite ile yolsuzluk arasında yüksek korelasyon bulunmaktadır.
Anand Swamy, Stephen Knack, Young Lee, Omar Azfar	Cinsiyet ve Yolsuzluk Gender and Corruption (2000)	Parlamentodaki Kadın Temsili, Kadın İşgücünün Oranı, Kişi Başına GSYİH'daki Değişim, Siyasi Özgürlüklerdeki Değişim, Başlangıç Yolsuzluk Düzeyi.	Probit Model	- Kadınların parlamentoda, bürokraside ve işgücündeki oranı arttıkça yolsuzluk daha az tehlikeli bir sorun olur.

Raymond Fisman, Roberta Gatti	Ademimerkeziyetçilik ve Yolsuzluk Decentralization and Corruption: Evidence Across Countries (2000)	Ademimerkeziyetçilik (yerel idare harcamalarının toplama oranı), Etnik Bölünme, GSYİH, Sivil Özgürlükler, Okulda Geçen Süre, Nüfus, Kamu Kesiminin Hacmi (kamu harcamaları / GSYİH), Ticari Açıklık, Hukuk Sistemi, Sömürge Kukla Değişkenleri	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki Aşamalı Sıradan En Küçük Kareler (TSLS)	- Kamu harcamalarında ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasında güçlü ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Örf ve adete dayalı hukuk sistemi, ademimerkeziyetçilik ölçüsü olarak kullanılabilir.
Shang Jin Wei	Yolsuzluk ve Küresel Sermaye Akımları Local Corruption and Global Capital Flows (2000)	Etnik bölünmüşlük, Fransız, Alman ve Sosyalist hukuk sistemi kukla değişkenleri açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır.	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Etnik bölünmüşlük ve İngiliz tipi olmayan hukuk sistemlerinin yolsuzluğu artırıcı etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Shang-Jin Wei	Ticari Açıklık, İyi Yönetişim ve Yolsuzluk Natural Openness and Good Government (2000)	Doğal açıklık, Artık Değer Açıklık, GSYİH k.b. Artışı, Etnik Bölünmüşlük, Demokrasi, Federalizm, Ademimerkeziyetçilik	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Ticari açıklığın yolsuzluk üzerindeki etkisi üzerine Wei doğal açıklık kavramını geliştirmiştir. Buna göre ihracat ve ithalatın GSYİH'ye oranı olarak ifade edilen açıklığın nüfus ve çeşitli coğrafi faktörler vasıtası ile açıklanabilen kısmı doğal açıklık, toplam açıklık ile doğal açıklık farkı ise artık açıklık (residual openness)'tir. Doğal açıklık arttıkça yolsuzluk azalır.
Stephen Knack, Omar Azfar	Ticaret, Ülke Büyüklüğü ve Yolsuzluk Trade Intensity, Country Size and Corruption (2001)	Nüfus Artışı, GSYİH k.b. Artışı, İngiliz Sömürgesi Olma, İstikrarlı Demokrasi,	Logit Modeli	- Nüfus artışı ile yolsuzluk düzeyi artarken; ticari açıklık (doğal açıklık), gelir artışı, istikrarlı demokrasi olma, önceki İngiliz kolonisi olma durumu yolsuzluğu azaltır.

Caroline Van Rijckeghem, Beatrice Weder	Bürokratik Yolsuzluk ve Ücret Düzeyi Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do Wages in the Civil Service Affect Corruption And How Much? (2001)	Nisbi Ücret, GSYİH k.b., Orta Öğrenime Kayıt Oranı, Kanunun Üstünlüğü, Bürokratik Kalite, Sivil ve Siyasi Haklar, Etnik ve Kültürel Bölünmüşlük, Kara Borsa Primi, Kore ve Singapur için Kukla Değişkenler	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Panel Veri Sabit Etkiler (Within) Analizi	- Kamu ve özel sektör çalışanlarının nisbi ücret dengesi ile yolsuzluk arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Yolsuzlukla mücadele için kamu sektöründe büyük ücret artışlarının yapılması gerekir.
Sanjeev Khagram ve You, Jong Song	Eşitsizlik ve Yolsuzluk Inequality and Corruption (2003)	Kamu Harcamaları / GSYİH, Transfer Harcamaları / GSYİH, En Yüksek Marjinal Vergi Oranı, Gini Katsayısı, Ticari Açıklık, Siyasi Haklar, Protestan Nüfus Oranı, Sosyalist, Fransız, Alman, İskandinav Hukuk Sistemi Kukla Değişkeni	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki Aşamalı Sıradan En Küçük Kareler (TSLS)	- Kamu gelirleri artışı ve yolsuzluk arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur. Yolsuzluk artışı ile vergi gelirlerindeki azalma gelir dağılımı eşitsizliğini artırır.
Abdiweli M.Ali, Hodan Said Isse	Yolsuzluğun Nedenleri Determinants of Corruption: A Cross Country Comparison (2003)	Yatırım, Reel GSYİH, Ortaöğrenime Kayıt Oranı, Siyasi Özgürlükler, Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı, Etnik Bölünme, Hukukun Üstünlüğü, Federal-Üniter Devlet Türü, 1980 ve 1990, Afrika, Latin Amerika, Sosyalist Ülke Kukla Değişkenleri, Ekonomik Özgürlükler, Devlet Yardımı, Devlet Yardımı ve Kamu Harcamaları Etkileşim Değişkeni	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki Aşamalı Sıradan En Küçük Kareler (TSLS)	- Devletin ekonomideki hacmi % 10 büyüdüğünde, yolsuzluk oranı % 2 artmaktadır. - Yabancı devletlerden alınan yardımlar da kamu harcamalarını artırdığı için yolsuzluğa menfi katkı sağlar. - Demokrasi ve ademimerkeziyetçilik ile yolsuzluk arasında da ters yönlü ilişki saptanmıştır.

Aymo Brunetti, Beatrice Weder	Basın Özgürlüğü ve Yolsuzluk İlişkisi A Free Press is Bad News for Corruption (2003)	Basın Özgürlüğü, Bürokratik Kalite, Hukukun Üstünlüğü, GSYİH, Beşeri Sermaye (ortalama okulda kalma süresi), Ticaret Hacmi, Etnik Bölünmüşlük, Demokrasi, Siyasi Haklar, Forex Piyasalarında Kara Borsa Primi,	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki Aşamalı Sıradan En Küçük Kareler (TSLS)	- Daha fazla basın özgürlüğü ile yolsuzluk arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Nedenselliğin yönü, daha fazla basın özgürlüğünden daha düşük yolsuzluğa doğrudur.
P. Graeff, G.Mehlkop	Ekonomik Özgürlük Yolsuzluk İlişkisi The Impact of Economic Freedom on Corruption: Different Patterns for Rich and Poor Countries	Gruplanan Ekonomik Özgürlükler (seçme özgürlüğü, güvenilir paranın varlığı, mülkiyet haklarının korunması, ticaret serbestisi, sermayenin serbest dolaşımı, ekonomik kalkınma bileşenleri), Genel Ekonomik Özgürlükler Endeksi	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Çalışmada ekonomik özgürlükler gruplanmış; genel olarak ve grup bazında ekonomik özgürlüklerin yolsuzluk üzerine etkisi incelenmiştir. Buna göre ekonomik özgürlükler ile düşük yolsuzluk ve kalkınma arasında güçlü bir ilişki vardır.
Tugrul Gurgur, Robert Shah	Ademimerkeziyetçilik ve Yolsuzluk Localization and Corruption: Panacera or Pandora's Box? (2005)	Kamu Yatırımları / GSYİH, Vergi Sistemi Etkinliği, Ekonominin Açıklık Endeksi (Fraser Enstitüsü), Devlet Müdahalesi Endeksi, Demokrasi, Rekabetçilik, Bürokratik Kontrol, Demokratik Kuruluşlar, Adalet, Desantralizasyon, Hizmet Odaklı Bürokrasi Kültürünün Eksikliği, Sömürge Geçmiş, Etnik Bölünmüşlük, Ücret Ödemes, Sosyal Kalkınma Endeks Değerleri	Ağırlıklı En Küçük Kareler (WLS)	- Hizmet odaklı olmayan bürokratik kültür yolsuzluğun en temel nedenidir. - Rekabetçik ve ticari açıklık ile yolsuzluk arasında ters yönlü ilişki vardır. - Demokrasi ve ademimerkeziyetçilik yolsuzluğu azaltır.

Daniel Kaufmann, Pedro C. Vicente	Yasal Yolsuzluk Legal Corruption (2005)	2004 Küresel Rekabet Raporu çerçevesinde yönetici görüşleri anketi sonuçları	Anket Analizi	- Yolsuzluğun politika ekonomik bir analizi yapılmıştır. - Yasal yolsuzluk zengin ülkelerde daha sık görülmektedir. - Halkın tepkisini ve yasal engelleri aşmak için yolsuzluk yatırım şeklinde de kendini gösterebilir.
Samia Costa Tavares	Siyasi ve Ticari Özgürlük ile Yolsuzluk İlişkisi Do Rapid Political and Trade Liberalizations Increase Corruption? (2006)	Demokrasi Endeksi, Ticarete Açıklık, Nüfus, Ortalama Büyüme Hızı	Difference in Difference (DID) Approach	- Demokratikleşme ve eşzamanlı olarak gerçekleştirildiğinde ekonomik liberalizasyon ile birlikte yolsuzluk azalırken, demokrasiye geçişten 5 yıl sonra ekonomik liberalizme geçen ülkelerde yolsuzluk artmaktadır.
Alfredo Del Monte, Erasmo Papagni	İtalya'da Yolsuzluğun Belirleyicileri The Determinants of Corruption in Italy: Regional Panel Data Analysis. (2007)	Yolsuzluk k.b., GSYİHk.b., Tarımın Ekonomideki Payı (kalkınma göstergesi olarak), Kamu Harcamaları, Kamu Yatırımları, Siyasi Yoğunlaşma (kutuplaşma), Siyasi Seçimlere Katılım Oranı, Sivil Toplum Örgütlerinin Sayısı, Bölgesel Kukla Değişkenler	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki Aşamalı Sıradan En Küçük Kareler (TSLS)	- Yolsuzluğu etkileyen ekonomik değişkenler hükümet harcamaları ve kalkınma düzeyi; siyasi ve kültürel değişkenler ise siyasi kutuplaşma, sivil toplum örgütlerinin sayısı, genel seçimlere katılım oranı olarak tespit edilmiştir. - Kamu harcamaları, düşük kalkınma düzeyi, siyasi kutuplaşma, sivil toplum örgütlerinin sayıca azlığı, genel seçimlere katılım oranının düşük olması yolsuzluğu artırır.

Rajeev K. Goel, Michael A.Nelson	Komşu Bölge Yolsuzluk Düzeyinin Ülkenin Yolsuzluk Seviyesine Etkisi Are Corrupt Acts Contagious? Evidence from the United States. (2007)	Federal Düzeyde Yolsuzluk Mahkumiyetlerinin Oranı (100.000 kişi başına), Sınır Ülkelerindeki Yolsuzluk Mahkumiyetleri Oranı, Gayrisafi Eyalet Hasılası k.b., Eyalet Savunma Harcamaları k.b., İşsizlik Oranı, GSYİH k.b., Reel Ücretler, Kolluk ve Adli Personel İstihdamı, Washington d.c. Eyaleti ile Komşu Olma kukla değişkeni	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Panel Veri Rassal Etkiler Modeli	- Çalışmanın literatüre katkısı komşu ülke-eyalet yolsuzluk seviyesinin, ülkenin-eyaletin yolsuzluğu üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunun ortaya konulmasıdır. - Komşu yasama bölgesinde yolsuzluk oranında % 10 artış, diğer bölgedeki yolsuzluğu % 4-11 arasında artırmaktadır. - Savunma harcamaları fazla olan eyaletlerde yolsuzluk düzeyi yüksek çıkmıştır.
Sherrilyn M. Billger, Rajeev K. Goel	Geçmiş Yolsuzluk – Mevcut Yolsuzluk İlişkisi Do Existing Corruption Levels Matter In Controlling Corruption? Cross-Country Quantile Regression Estimates. (2009)	GSYİH, Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler, Hükümetin (kamu sektörünün) Büyüklüğü, Şehirleşme Oranı	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde kamu sektörünün büyüklüğü ve daha fazla ekonomik özgürlük yolsuzluk üzerinde azaltıcı etki yapmaz iken, demokratikleşme seviyesindeki iyileşme yolsuzluğu azaltmaktadır.
Erich Gundlach, Martin Paldam	Yolsuzluk ve Gelir The Transition of Corruption: From Poverty to Honesty (2009)	Protestan Nüfusun Oranı, Katolik Nüfusun Oranı, İngiliz Orijinli Firma, Fransız Orijinli Firma, İntihar Oranları	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk ve gelir arasındaki ilişki kısa va uzun vadede farklıdır. Kısa vadede yolsuzluk arttıkça gelir azalır. Uzun vadede gelir azaldıkça yolsuzluk artar. - Yolsuzluk bir ülkenin zenginleşmesi ile, fakirlikten dürüstlüğe gidildikçe azalır.

Julija Michailova, Inna Melnykovska	Cinsiyet, Yolsuzluk Gender, Corruption and Sustainable Growth in Transition Countries (2009)	Kadınların Parlamentodaki Temsil Oranı, Kadınların İşgüne Katılımı, Kadın Yöneticiler, Kişi Başına GSYİH, Sivil Özgürlükler, Hukuk Devleti, Medyanın Bağımsızlığı	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Kadınların parlamentodaki temsil oranı arttıkça yolsuzluk azalır. Diğer oranlar ile arada anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Rajeev K. Goel, Michael A. Nelson	Yolsuzluğun Nedenleri Causes of Corruption: History, Geography and Government (2010)	GSYİH k.b., Demokrasi, Örf ve Adete Dayalı Hukuk Sistemi Kukla Değişkeni (common law), Hükümet Müdahaleciliği, Devletin Ekonomik Hacmi, Yerel İdarelerin Büyüklüğü (nüfus ve alan olarak), Sosyalist Sistem, Fransız, Alman, İskandinav Sistemleri Kukla Değişkenleri	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Panel veri rassal etkiler modeli	- GSYİH artışı ve kamu sektörünün hacminin genişlemesi ile yolsuzluk azalır. Nüfus başına yerel idarelerin sayısının artması (ademi merkezîyetçilik) yolsuzluğu artırır. - Devletin düzenleme faaliyetleri yolsuzluğu artırır. Şehirleşme, demokrasi, common law hukuk sistemi ile düşük yolsuzluk arasında anlamlı ve aynı yönde ilişki vardır.
Go Kotera, Keisuke Okada, Sovannroeun Samreth	Devletin Ekonomik Hacmi, Demokrasi ve Yolsuzluk İlişkisi Government size, Democracy and Corruption: An Empirical Investigation (2012)	Kamu Harcamaları, Demokrasi, Kamu Harcamaları – Demokrasi Etkileşim Değişkeni, GSYİH k.b., İngiliz Hukuk Menşei	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)	- Demokrasinin gelişmiş olduğu ülkelerde kamu harcamalarındaki artış yolsuzluğu azaltırken, demokrasi düzeyi tatmin edici olmayan ülkeler için kamu harcamalarındaki artış yolsuzluğu da artırmaktadır. Yüksek gelirlili, İngiliz tipi hukuk sistemi uygulayan ülkelerde yolsuzluk azalır.

Ek 2:Yolsuzluğun Sonuçlarına Yönelik Yapılan Ekonometrik Çalışmalar Hakkında Literatür Taraması

Yazar	Araştırma Konusu	Bağımsız Değişken	Yöntem	Bulgu
Paulo Mauro	Yolsuzluk ve Büyüme Corruption and Growth (1995)	GSYİH, Orta Öğrenime Kayıt , 1960 Yılındaki İlköğrenim, Kamu Harcamaları, İthalat, Nüfus Artışı, Askeri Darbeler, Siyasi Suikast, Afrika, Latin Amerika Kukla Değişkenleri, Bürokratik Etkinsizlik, Siyasi İstikrar, Yolsuzluk Endeksleri	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki aşamalı en küçük kareler (2SLS)	- Yolsuzluk bürokratik engelleri, siyasi istikrarsızlığı ve yargı sisteminin etkinsizliğini artırarak yatırımları azaltır ve büyüme üzerinde olumsuz etki gösterir.
Vito Tanzi, Hamid Davoodi	Yolsuzluk, Büyüme Kamu Yatırımları Corruption, Public Investment and Growth (1997)	Yolsuzluk Endeksi, Gsyih, Bütçe Gelirleri-GSYİH Oranı, Kamu Yatırımı-GSYİH Oranı,	Sıradan En Küçük Karaler (OLS)	- Yolsuzlukla birlikte kamu gelirleri azalırken harcamalar artar. - Yolsuzluk kamu yatırımlarını artırırken yatırım verimliliğini azaltır. Özellikle bakım ve onarım harcamaları gibi görülmeyen alanlardaki yatırımlar düşer. Mevcut altyapının kalitesi azalır.
Sanjeev Gupta, Hamid Davoodi, Rosa Alonso- Terme	Yolsuzluk ve Gelir Dağılımı Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty (1998)	Harcama, Sermaye Stoku, Doğal Kaynak Bolluğu, İlk GSYİH, Eğitim Seviyesi, İlk Gini Katsayısı, Sosyal Harcamalar, Yolsuzluk	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzlukla beraber ekonomik büyümenin, vergi sisteminin artan oranlılığı, sosyal harcamaların etkinliği ve beşeri sermayenin kalitesi azalmakta ve bu sayede gelir dengesizliği ve yoksulluk artmaktadır.
Paulo Mauro	Yolsuzluk ve Kamu Harcamalarının Dağılımı Corruption and the	Kişi Başına GSYİH, Toplam Kamu Harcamaları, Eğitim, Savunma, Transfer, Sağlık, Sosyal Güvenlik Harcamaları	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluğun eğitim harcamaları üzerinde anlamli, güçlü ve negatif bir etkisi bulunmaktadır.

	Composition of Government Expenditure (1998)			- Yolsuzluk kamu harcamalarının kompozisyonunu etkiler.
Simon Johnson, Daniel Kaufmann, Pablo Zoido Lobaton	Düzenlemede Takdir Yetkisi ve Kayıtdışı Ekonomi Regulatory Discretion and the Unofficial Economy (1998)	GSYİH k.b., Düzenleme, Bürokratik Kalite, Ekonomik Özgürlükler, Vergi Yüğü, Vergi Oranları Hukukun Üstünlüğü, Mülkiyet Hakları, Yolsuzluk Endeksi	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk kayıtdışı ekonomiyi ve kamu gelirlerini azaltır.
Edgardo Campos, Donald Lien, Sanjay Pradhan	Yolsuzluk ve Yatırımlar The Impact of Corruption on Investment: Predictability Matters (1999)	GSYİH, Orta Öğrenime Kayıt, Yolsuzluk, Yolsuzluğun Tahmin Edilebilir Olması (1997 dünya kalkınma raporu anketi verileri ile endeks oluşturulmuştur)	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluğun yatırım / GSYİH rasyosu üzerinde olumsuz etki gösterir. Yolsuzluğun öngörülebilir olması, özel yatırımlar üzerindeki kısıtlayıcı etkisini değiştirmemektedir.
Vito Tanzi, Hamid R.Davoodi	Yolsuzluk, Büyüme ve Kamu Maliyesi Corruption, Growth and Public Finances (2000)	Yolsuzluk, Hukuk Öğrencilerinin Mühendislik Öğrencilerine Oranı, GSYİH, Okullaşma Düzeyi (orta öğrenimde geçen yıl sayısı)	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk ekonomik büyüme performansını düşürür. - Yolsuzluk dolaylı vergi hasılatını doğrudan vergilere göre daha fazla etkilemektedir.
George T.Abed, Hamid R.Davoodi	Yolsuzluk ve Yapısal Reformlar Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in the Transition Economies (2000)	Yolsuzluk Endeksi, Büyüme, Enflasyon, Mali Denge, DYY, Yapısal Reform Endeksi, Başlangıç GSYİH, Başlangıç Yaşam Süresi Beklentisi, Bütçe Dengesi-GSYİH Oranı, enflasyon, kur rejimi, tarımın GSYİH İçindeki Payı, Merkezi Planlama içinde Geçen Yıllar, İlk	Panel Data-Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Geçiş ekonomilerinde ekonomik performans içinde yolsuzluğun etkisi, yapısal reformların başarı seviyesinin yanında küçüktür. - Yapısal reformların artması ile yolsuzluk seviyesi de azalır. Yapısal reformların ekonomik büyüme ve yabancı doğrudan yatırımlar üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Yolsuzlukla mücadele için

		Dış Borç-GSYİH Oranı, Doğal Kaynak Zenginliği, Başlangıç Ücret Seviyesi, Nüfus, Başlangıç Okullaşma Oranı		kurumsal reform ve yapısal reform önlemleri gereklidir.
Fahim A. Al Marhubi	Yolsuzluk ve Enflasyon Corruption and Inflation (2000)	Yolsuzluk, Ticarete Açıklık, Kişi Başı GSYİH, Merkez Bankası Başkanlarının Değişim Hızı	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluğun olumsuz etkilerinden birisi de enflasyondur. Merkez bankasının bağımsızlığı, siyasi istikrarsızlık ve yapısal faktörler dâhil edildiğinde, enflasyon yolsuzluk ilişkisi güçlenir.
Eric Freidman, Simon Johnson, Daniel Kaufmann, Pablo Zoido Lobaton	Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi Dodging the Grabbing Hand: The Determinants of Unofficial Activity in 69 Countries (2000)	GSYİH k.b, Vergilendirme Endeksi (Heritage Vakfı), Düzenleme Kalitesi (Heritage Vakfı), Yasal Çevre (Freedom House), Yolsuzluk, Kayıtdışı Ekonominin Hacmi. (bağımlı değişken olarak kamu gelirler / GSYİH alınmıştır.)	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) MIMIC (Multiple Indicators and Multiple Causes) Model	- Yolsuzluk kamu gelirleri - vergi gelirleri üzerinde azaltıcı etki gösterir. Devletin düzenleme yoğunluğu arttıkça kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranı azalır. Daha fazla yolsuzluk kayıtdışı ekonomiyi büyütürken devletin ekonomideki hacmini azaltır.
Pak Hung Mo	Yolsuzluk ve Büyüme Corruption and Economic Growth (2001)	Yolsuzluk, Özel Yatırım-GSYİH Oranı, Başlangıç Kişi Başına Milli Geliri, Ortalama Okulda Geçen Yıl, Siyasi Haklar Endeksi, Nüfus Artışı	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi en fazla siyasi istikrarsızlık kanalı ile daha sonra da yatırımlar üzerindeki etkisi ile gerçekleşir.
Sanjeev Gupta, Hamid R. Davoodi, Erwin R. Tiongson	Yolsuzluk ve Eğitim Sağlık Harcamaları Corruption and Provision of Health Care and Education Services	<i>Sağlık İstatistikleri:</i> Çocuk ve Bebek Ölüm Oranları, Doğumda Görevli Sağlık Personelinin Oranı <i>Eğitim İstatistikleri:</i> Okur Yazar Oranı, Okula Kayıt Oranları, Okuldan Ayrılma Oranları,	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) İki aşamalı en küçük kareler	- Yüksek düzeyde yolsuzluğun sağlık ve eğitim istatistikleri üzerinde olumsuz etkileri vardır. - Sağlık ve eğitim sektörüne ilişkin göstergelerin iyileşmesi için daha fazla kamu yatırıma gerek yoktur. Yolsuzluk azaldıkça

(2001)		Yolsuzluk, Kişi Başına GSYİH, Kamu Sağlık Harcamaları, Ortalama Eğitim Süresi, Bağımlılık Oranı (aktif-pasif oranı), Şehirleşme	(2SLS) Panel Data	eğitim, sağlık hizmetinin kalitesini artırır. Bu sektörlere özel sektör dâhil olup, kamunun tekel gücü kırıldıkça yolsuzluk azalır. - Karar alma süreçlerine yoksulların katılması yolsuzluk ihtimalini azaltır.
Sanjeev Gupta, Luiz de Melo, Raju Sharan	Yolsuzluk ve Askeri Harcamalar Corruption military spending (2001)	Yolsuzluk, Kişi Başına GSYİH, Ortaöğrenime Kayıt, Yaş Bağımlılık Oranı (aktif pasif oranı), Şehirleşme Oranı, GSYİH İçinde Kamu Harcamalarının Payı, Komşuların Ortalama Savunma Harcamaları, 1000 Nüfus Başına Düşen Asker Sayısı	OLS, GLS, 2SLS - Sıradan En Küçük Kareler, Genelleştirilmiş En Küçük Kareler, İki Aşamalı En Küçük Kareler	- Yolsuzluk savunma harcamalarını ve kamu ihalelerinin hacminin GSYİH içindeki payını artırır. Savunma harcamalarının denetimi ve izlenmesindeki gizlilik politikaları bu alanı yolsuzluğa elverişli hale getirmektedir.
Fabia Mendez, Facundo Sepulveda	Yolsuzluk, Büyüme ve Siyasi Rejimler Corruption, Growth and Political Regimes: Cross Country Evidence (2005)	Yolsuzluk, Nüfus, İlkokul Sonrası Eğitim, Başlangıç GSYİH, Yatırım, Siyasi İstikrarsızlık	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk ve büyüme ilişkisinde siyasi rejim tipi etkilidir. Büyüme ile yolsuzluk arasında lineer olmayan bir ilişki vardır.
Young Lee, Omar Azfar	Yolsuzluk ve Ticari Korumacılık Does Corruption Hinder Trade Reform? (2003)	Başlangıç Yılı Yolsuzluk Endeksi, Yolsuzluk Endeksi, Tarife Oranları, GSYİH k.b., Büyüme, Kukla Değişkenler	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Ticari açıklığın düşük olması yolsuzluğa neden olan bir faktör olmakla birlikte, başlangıç yılındaki yolsuzluk seviyesi de ortalama tarifelerin yüksek kalmasına ve reformlarının gecikmesine neden olur.
Raymond Fisman, Jakob Svensson	Yolsuzluk, Vergi ve Büyüme	Rüşvet, Vergi Hasılatı, Yabancı Sahiplik, Dış Ticarete Açıklık,	Sıradan En Küçük Kareler	- Uganda'da rüşvetin firmaların kısa vadeli büyüme oranı üzerindeki etkisi vergiye

	Are Corruption and Taxation Really Harmful to Growth? Firm Level Evidence (2005)	Yönetimin Regülasyonlarla İlgili Harcadığı Zaman	(OLS)	kıyasla daha olumsuzdur.
Fabia Mendez, Facundo Sepulveda	Yolsuzluk, Büyüme ve Siyasi Rejimler Corruption, Growth and Political Regimes: Cross Country Evidence (2005)	Yolsuzluk, Nüfus, İlkokul Sonrası Eğitim, Başlangıç GSYİH, Yatırım, Siyasi İstikrarsızlık	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk ve büyüme ilişkisinde siyasi rejim tipi etkilidir. Büyüme ile yolsuzluk arasında lineer olmayan bir ilişki vardır.
Selçuk Akçay	Yolsuzluk ve Kalkınma Corruption and Human Development (2006)	Yolsuzluk, Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler, Şehirleşme, Avrupa Birliği, Latin Amerika, Afrika Kukla Değişkenleri	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk büyümeyi yavaşlatır, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi erdemli mallar için yapılan kamu harcamalarını azaltır böylece kişi başına GSYİH düşer ve sonuçta halkın yaşam standardını, yaşam süresini ve beşeri sermaye birikimini azaltır.
Subhayu Bandyopadhyay, Suryaditpa Roy	Yolsuzluk ve Ticari Koruma Corruption and Trade Protection: Evidence from Panel Data (2006)	Yolsuzluk, GSYİH, Kamu Harcamaları, Cari İşlemler Dengesi, Nüfus, Gelir Düzeyi Kukla Değişkenleri	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) ve Panel Veri Sabit Etkiler	- OECD ülkelerinde diğer gelişmekte olan ülkelere göre ithalat tarifeleri daha düşüktür. - Uluslararası ticaret üzerindeki vergiler ülkelerin GSYİH değişkeni ile ters yönlü korelasyona sahiptir. - Ticaretin GSYİH değişkenine oranı, kurumsal kaliteyi (yolsuzluk ve sözleşmelerin uygulanması değişkenlerini içerir) düşürür.
Mar Salinas Jimenez, Javier Salinas Jimenez	Yolsuzluk, Etkinlik ve Üretkenlik Corruption, Efficiency	Büyüme, Toplam Faktör Verimliliği	Veri Zarflama Analizi	- Yolsuzluk, toplam faktör verimliliğini teknolojik gelişimi sınırlandırmak suretiyle azaltır ve ekonomik performans, büyüme ve rekabet üzerindeki etkisi negatiftir.

and Productivity in OECD Countries (2007)				
Mushfiq us Swaleheen	Yolsuzluk ve Tasarruf Oranları Corruption and Saving in a Panel Of Countries (2007)	Gayrisafi Yurtiçi Tasarruf Oranının Gecikmeli Değişkeni, Gayrisafi Milli Tasarruf Oranının Gecikmeli Değişkeni, Kişi Başına GSYİH, Büyüme Oranı, Reel Faiz Oranı, Quasi-Liquid (m3-m1 para arzı) Yükümlülükler-GSYİH Oranı, m2 para Arzının Oranı, Aktüeryal Bağımlılık Oranı, Enflasyon, Vergi – GSYİH Oranı, Nüfus Artışı, Şehirleşme, Yolsuzluk Endeksi	GMM (Generalized method of moments)	- Yolsuzluğun Gayrisafi Milli Tasarruf Oranı rasyosu üzerinde doğrudan olumsuz etkisi vardır. Yolsuzluğun gayrisafi yurtiçi tasarruf oranı üzerinde etkili olduğuna ilişkin anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.
Stephen Dobson, Carlyn Ramlogan-Dobson	Yolsuzluk ve Gelir Dağılımı Is There a Trade Off Between Income Inequality and Corruption? Evidence form Latin America (2009)	Büyüme Hızı, Okula Kayıt Oranları, Tarımın Toplam Hasıladaki Payı, M2 Para Tanımının Toplam Hasılaya Oranı, Toprak Kaynaklarının Dağılımı, Ekonomini Açıklığı, DYY, Özelleştirme, Enflasyon ve Karşılıklı Etkileşim Terimleri	Panel Data, Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Kayıtdışı ekonominin hacmi yüksek olduğunda, yolsuzluğun azaltılması gelir adaletsizliğini artırmaktadır.
Ayşe Evrensel	Yolsuzluk ve Büyüme Corruption, Growth and Growth Volatility (2009)	Kişi Başına Milli Gelir, Yolsuzluk, Büyüme Oranı, Hükümet Harcaması, Kamu Bankaları, Bankacılık Regülatör Kurumunun Gücü, İdari Rekabet, Hükümet Etkinliği, Ticari Açıklık, Hammadde İhracı, Banka Mevduat Varlıkları, Enflasyon Oranı, Okulda Geçen Yıl	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluğun bu değişkenler üzerindeki etkisi ile bağlantılı olarak büyüme ve büyüme dalgalanması arasında bir değiş-tokuş mevcuttur.

Eelke de Jong, Christian Bogmans	Yolsuzluk ve Uluslararası Ticaret Does Corruption Discourage International Trade? (2011)	İhracatçı Ülkedeki Yolsuzluk, İthalatçı Ülkedeki Yolsuzluk, İhracatçı Ülke GSYİH, İthalatçı Ülke GSYİH, Mesafe, Sınır Komşusu Olma, Ortak Dil Konuşma, Sömürge Olma Kukla Değişkenleri	Sıradan En Küçük Kareler (OLS) Hausman Taylor Metodu Gravity Modeli	- Hem ithalatçı hem de ihracatçı ülkedeki yolsuzluk ikili ticaret üzerinde olumsuz etki gösterir. Bununla birlikte ihracatçı ülke yolsuzluğunun ticaret hacmi üzerindeki olumsuz etkisi daha fazladır.
--	--	--	--	--

Ek 3:Yolsuzluk ve DYY Girişleri Arasında Negatif İlişki Bulan Çalışmalar

Yazar	Araştırma Konusu	Bağımsız Değişken	Yöntem	Bulgu
Alberto Alesina, Beatrice Weder,	Yolsuzluk, Devlet Yardımları, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid? (1999)	Yolsuzluk, GSYİH k.b., Nüfus, Açıklık, Siyasi Haklar, Yüzölçümü, Singapur Kukla Değişkeni	Tobit Model Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- DYY dâhil özel sermaye hareketleri yolsuzluktan olumsuz etkilense de bu etki kuvvetli değildir. - Yolsuzluk seviyesi yüksek ülkeler daha fazla devlet yardımı almaktadır.
Shang-Jin Wei – Beata K. Smarzynska	Yolsuzluk ve DYY Corruption and the Composition of FDI (2000)	Yabancı Yatırım Kararı, Firma Sahipliği, Teknolojik Seviye, Yolsuzluk Seviyesi	Probit Model	- Bir ülkede yolsuzluk arttıkça, özellikle teknoloji seviyesinin düşük olduğu ürünlerde yabancı yatırımcının tek başına faaliyet göstermektense joint venture kurma isteği artar.
Goerge T. Abed, Hamid R.Davoodi	Yolsuzluk ve Yapısal Reformlar Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in the Transition Economies (2000)	Yolsuzluk, Yapısal Reform, Doğal Kaynak Zenginliği, Başlangıç Yılı Ücret Enflasyonu, Başlangıç Yılı Okullaşma Oranı (orta öğrenime kayıt), Nüfus	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk ve DYY k.b. arasında ters yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. - Daha fazla doğal kaynak zengini olan, yapısal reform endeksi yüksek değer alan, enflasyonu düşük, orta öğrenime kayıt oranı yüksek, nüfusu daha az olan ülkelerin daha çok DYY almaktadır.
Shang-Jin	Yolsuzluk ve DYY	Yolsuzluk, Kurumlar	Sıradan En	- Yolsuzluk DYY girişini azaltır.

Wei	(Yerel Yolsuzluk ve Küresel Sermaye Akımları) Local Corruption and Global Capital Flows (2000)	Vergisi Oranı, Ticaret Politikaları (DYY teşvikleri, DYY kısıtlamaları), GSYİH, GSYİH k.b., Döviz Kuru Volatilitesi, Bütçe Açıkları, Mesafe, DİL BAĞI, ABD Etkisi, Muhasebe Standartları kukla değişkenleri.	Küçük Kareler (OLS)	Yolsuzluğun DYY girişi üzerindeki caydırıcı etkisi kurumlar vergisi artışının etkisinden daha fazladır. - DYY girişi için teşvik politikalarının etkisi istatistiki olarak anlamlı ve pozitifdir. - Ülkenin ekonomik risk düzeyi de DYY girişinde etkilidir.
M. Habib, L. Zurawicki,	Yolsuzluk ve Ülke Düzeyinde Yatırımlar Country Level Investments and the Effect Of Corruption – Some Emprical Evidence (2001)	Nüfus, Büyüme, GSYİH k.b., Fiyat Endeksi, TÜFE, İhracat ve İthalatın GSYİH'ye Oranı, Siyasi Risk	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluğun yatırımlar üzerindeki etkisi negatif olup, DYY üzerindeki negatif etki yerel yatırımlar üzerindeki etkiden daha fazladır. - Yatırımcılar, yolsuzluğun fazla olduğu yabancı ülkede yerel yöneticiler ile çalışma, yerli firma ile birleşme, joint venture seçeneklerini tercih etmelidir.
Johann Graf Lambsdorff	Yolsuzluğun Uzun Vadeli Sermaye Hareketlerine Etkisi How Corruption Affects Persistent Capital Flows (2003)	Yolsuzluk, GSYİH k.b., Hammade İhracatı / GSYİH, İhracat/GSYİH, Nüfus Artışı, Büyüme	Sıradan En Küçük Kareler (OLS), İki Aşamalı En Küçük Kareler (TSLS)	- Yolsuzluk, sermaye ithalatına sekte vurmak suretiyle sermaye birikimini engellemekte ve büyümeyi yavaşlatmaktadır.
Felipe Larrain, Jose Tavares	Yolsuzluk ve DYY Does Foreign Direct Investment Decrease	GSYİH k.b., Daha Önce Sömürge Olma Durumu, Benzin İhracatçısı Olma, Etno-Linguistik	Sıradan En Küçük Kareler (OLS), Araç Değişken	- DYY'den yolsuzluğa doğru ters nedenselliğin varlığının araştırıldığı çalışmada, GSYİH'ye oran olarak DYY girişleri arttıkça, yolsuzluk seviyesinin

	Corruption? (2004)	Bölünmüşlük, Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı, Nüfus, Siyasi Haklar	Kullanımı	azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
Joshua Aizenman, Ilan Noy	DYY ve Ticaret İlişkisi, Yolsuzluğun Etkisi FDI and Trade - Two way linkages? (2006)	GSYİH k.b., Faiz Oranı, Büyüme, Demokrasi, Ticari Açıklık, Yolsuzluk	Kesit Veri Sabit Etkiler OLS Modeli, Geweke Metodu	- DYY açıklığı (DYY girişleri ve çıkışlarının GSYİH'ye oranı) ile ticari açıklığın (ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ye oranı) arasında karşılıklı nedensellik vardır. Yolsuzluğun sadece DYY girişleri üzerinde zayıf düzeyde olumsuz etkisi bulunmaktadır.
Aparna Mathur, Kartikeya Singh	DYY, Yolsuzluk ve Demokrasi Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy (2007)	Büyüme, GSYİH, Kişi Başına Katma Değer, İhracat ve İthalat Toplamı / GSYİH Oranı, Vergi Oranı, Sermaye Kontrolü Endeksi, Telefon Hattı Sayısı, Yolsuzluk	Kesit veri Rassal Etkiler Genelleştirilmiş Enküçük Kareler (GLS) Modeli	- Yüksek yolsuzluk bulunan ülkeler daha az DYY girişi almaktadır. - DYY girişleri ayrıca komşu ülkelerin yolsuzluk seviyesinden etkilenmektedir.
Yuan-Ho Hsu	Yolsuzluk ve DYY Is Corruption a Grabbing Hand? A Panel Data Study of FDI (2007)	Yolsuzluk, Yurtiçi Tasarruf Oranı, GSYİH, Üretkenlik, Katma Değer, Ticari Açıklık, Kur Riski,	Kesit Veri Sabit ve Rassal Etkiler Modelleri, Dinamik Panel (GMM) Modeli	- Yolsuzluk DYY girişleri üzerinde negatif etki göstermektedir. - İşgücü üretkenliği, sanayi sektöründeki yüksek katma değer ve menşe ülkedeki nisbi gelir daha fazla DYY girişine katkıda bulunmaktadır.
Ali Al Sadig	Yolsuzluk ve DYY The Effects of	GSYİH (k.b.), Büyüme Oranı, Enflasyon, Nüfus Artış Oranı, FDI Stoku – GSYİH Oranı, Ortaokula	Kesit Veri Sabit Etkiler Sıradan Enküçük Kareler (OLS)	- Yolsuzluk seviyesi yüksek olan ülkede yabancı yatırım girişi azalır. Sermayenin giriş yaptığı ülkedeki kurumsal kalite arttıkça yolsuzluğun etkisi azalır.

	Corruption on FDI Inflows (2009)	Devam Oranı, Okuryazarlık Oranı, Ticarete Açıklık, Hukuk Devleti Olma, Siyasi Risk	Modeli	- Yatırımcılar yatırım kararlarında yolsuzluk seviyesinden çok kurumsal kaliteye önem vermektedirler.
Roland Craigwell, Allan Wright	Yolsuzluk ve DYY Arasındaki Panel Nedensellik Analizi Foreign Direct Investment and Corruption in Developing Economies: Evidence From Linear and Non Linear Panel Granger Causality Tests (2011)	DYY, Yolsuzluk, GSYİH, Yerel Yatırım / GSYİH Oranı,	Panel Granger Nedensellik Testi	- Lineer nedensellik denklemlerinde DYY ve yolsuzluk arasında karşılıklı nedensellik tespit edilirken, lineer olmayan denklemlerde nedenselliğin yönü DYY'den yolsuzluğa doğrudur. - Gelişmekte olan ülkeler DYY çekimi konusunda yolsuzluktan kaynaklanan kayıplarını telafi etmek için kurumsal yatırımlara öncelik vermelidir.
Mehmet Onur Yurdakul	Yolsuzluk ve DYY İlişisinin Pesaran'ın Sınır Testi Yaklaşımı İle Analizi Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri (2013)	Türkiye'nin Yolsuzluk, Siyasi Risk, Sanayi Üretim Endeksi,	Pesaran (2001) Sınır Testi Yaklaşımı	- Türkiye'de kısa ve uzun dönemde yolsuzluk DYY üzerinde azaltıcı yönde etki göstermektedir. - Uzun dönemde sanayi üretim artışı ile birlikte DYY artmaktadır. Bu sonuç pazar ve etkinlik arayan DYY özelliğini yansıtmaktadır. - Kısa dönemde siyasi risk artışı DYY üzerinde artırıcı etki göstermektedir. Bu sonuç AB ile müzakere sürecinin 2005 sonrasında dinamizm kaybetmesine karşın DYY'nin artması ile açıklanabilir.

Ek 4: Yolsuzluk ve DYY Girişleri Arasında Pozitif İlişki Bulan Çalışmalar

Yazar	Araştırma Konusu	Bağımsız Değişken	Yöntem	Bulgu
James R. Hines,	Forbidden Payment: Foreign Bribery and American Business After 1977 (1995)	ABD GSYİH 1977, ABD Büyüme, Yabancı Ülkeler Büyüme, Yolsuzluk	Sıradan Enküçük Kareler (OLS)	- ABD'de 1977 yasal düzenlemesi ile yabancı ülkelerdeki işlerde rüşvet ödemelerinin yasaklanması sonrasında, ABD firmalarının rekabetçi pozisyonları zayıflamıştır. - Yolsuzluk seviyesi, DYY girişleri için uyarıcıdır.
Peter Egger, Hannes Winner	Evidence on Corruption As an Incentive for Foreign Direct Investment (2005)	Reel GSYİH, İlköğretim Sonrası Okula Devam Etme Rasyosu, Okula Devam ve GSYİH Rasyosu Etkileşimi, Hukuk Devleti Olma, Yolsuzluk (kısa ve uzun dönem)	Kesit veri Sabit Etkiler OLS modeli	-Yolsuzluk DYY girişleri için uyarıcı bir unsurdur. - Kısa vadeli etkisi uzun vadeli etkiden daha düşüktür. -Yolsuzluğun farklılaşması sadece DYY artışını değil, DYY'nin bölgeler arası dağılımı açıklamak için de kullanışlıdır.
Pablo M. Pinto, Boliang Zhu	Fortune or Evil? The Effects of Inward Foreign Direct Investment on Corruption (2008)	DYY k.b., GSYİH k.b., Demokrasi, Kontrol Değişkeni olarak: Petrol İhracatı, Etno-Linguistik Bölünme, Katolik, Müslüman, Protestan Olma, Hukuk Sistemi (Common Law, Fransız)	Sıradan Enküçük Kareler (OLS), İki Aşamalı Enküçük Kareler (TSLS)	- DYY'nin yolsuzluk üzerindeki etkisi, DYY girişi olan ülkenin ekonomik ve siyasi koşulları ile ilgilidir. - Ekonomik ve siyasi rekabet düzeyi zayıfladıkça, DYY girişi artarken yolsuzluk seviyesi yükselmektedir. - Gelişmiş ülkelerde ise DYY girişleri arttıkça yolsuzluk azalmaktadır.

Ek 5: Türkiye'deki Yolsuzluğun Seviyesine Yönelik Yayımlanmış Endeks Değerleri ve Bu Değerler Arasındaki Korelasyon

Tablo I: Endeks Değerleri Tablosu

	TI - CPI	PRS – ICRG*	Heritage Vakfı	WBI
1995	4,1	4		
1996	3,54	2	10,0	-0,23
1997	3,21	2	41,0	
1998	3,4	2	35,0	-0,58
1999	3,6	2	32,0	
2000	3,8	3	34,0	-0,33
2001	3,6	2	36,0	
2002	3,2	2	38,0	-0,71
2003	3,1	2	36,0	-0,23
2004	3,2	2,5	32,0	-0,17
2005	3,5	2,5	31,0	-0,02
2006	3,8	2,5	32,0	0,00
2007	4,1	2,5	35,0	0,09
2008	4,6	2,5	38,0	0,08
2009	4,4	2,5	41,0	0,09
2010	4,4	2,5	46,0	0,04
2011	4,2	2,5	44,0	0,10
2012	4,9	2,5	44,0	
Ölçek Aralığı :	(0 - 10)	(0 - 6)	(0 - 100)	(-2,5 - 2,5)

Not: Yüksek değer düşük yolsuzluk düzeyini gösterir.

(*) Ocak ayı değeri.

Tablo II: Endeks Değerleri Korelasyon Tablosu

	ICRG	TI	HERITAGE	WBI
ICRG	1,00	0,43	0,25	0,51
TI	0,43	1,00	0,43	0,69
HERITAGE	0,25	0,43	1,00	0,17
WBI	0,51	0,69	0,17	1,00

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Mehmet Onur YURDAKUL
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 23.08.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü (2003)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Ankara Üniversitesi, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Ekonomi - Maliye Bölümü (2007)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, (KPDS:87)

Bilimsel Faaliyetleri

:

- Romanya'nın Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Performansının Türkiye İle Karşılaştırılması, 2007 (Yüksek Lisans Tezi)
- Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK, Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011/411 Sayılı Yayın, 2011
- Avrupa Bütünleşmesinin Dünü, Bugünü, Yarını., ATAUM Avrupa Birliği Uzmanlık Kursu, Övgüye Değer Birinci Ödev Ödülü, 2011

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : T.C. Ziraat Bankası A.Ş. (Şubat 2004 – Nisan 2009)
T.C. Maliye Bakanlığı, Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (Nisan 2009 -)

İletişim

E-Posta Adresi : moyurdakul@gmail.com ,
myurdakul@masak.gov.tr

Tarih : 03.06.2013